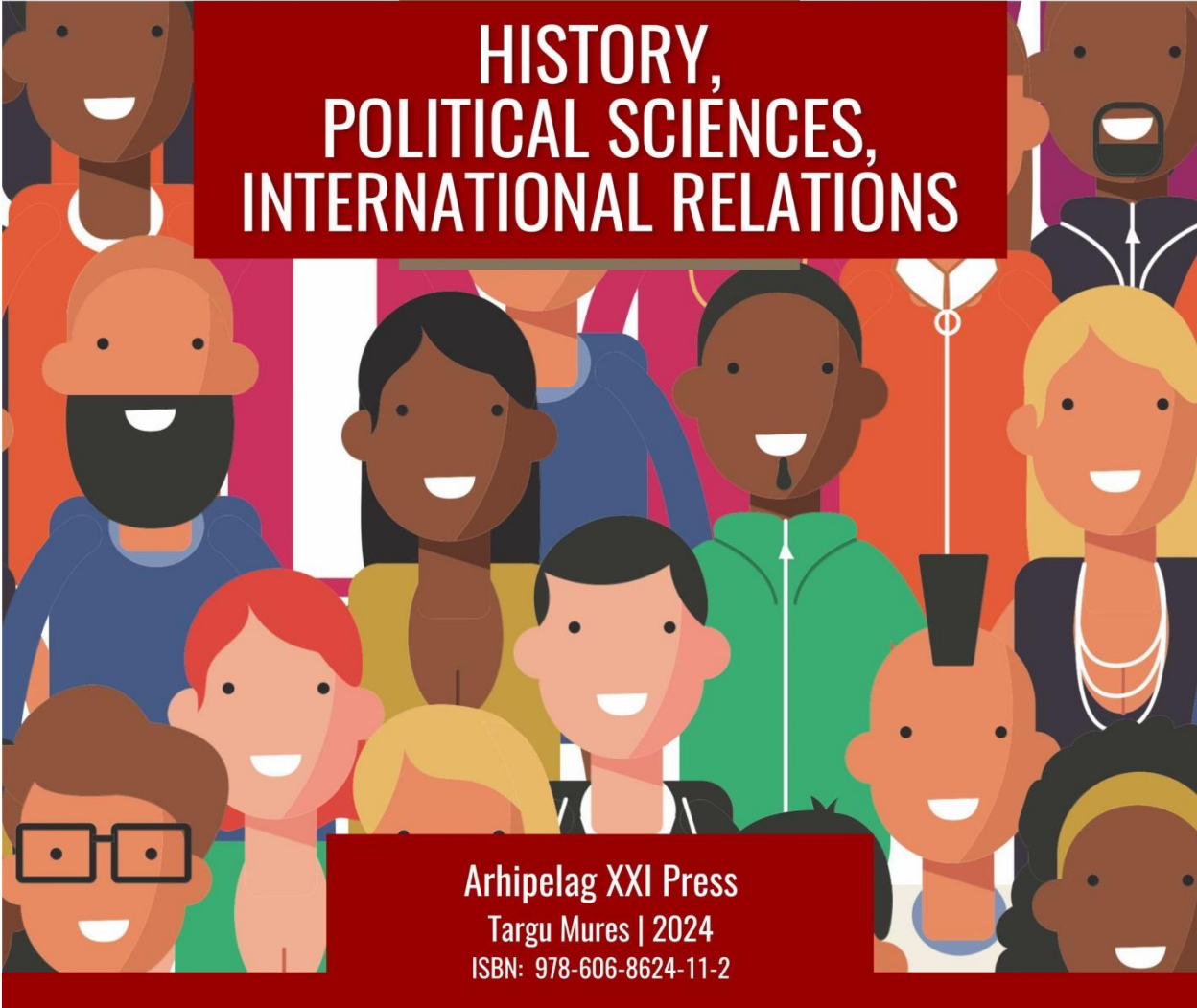

Iulian Boldea
Cornel Sigmirean
(Editors)

The Challenges of Multicultural Representation. Literature, Discourse and Dialogue

**HISTORY,
POLITICAL SCIENCES,
INTERNATIONAL RELATIONS**

Arhipelag XXI Press
Targu Mures | 2024
ISBN: 978-606-8624-11-2

Date: 14-15 December 2024

Location: Dimitrie Cantemir University, Târgu Mureș

Editors: Iulian Boldea, Cornel Sigmirean

**THE CHALLENGES OF MULTICULTURAL REPRESENTATION: LITERATURE,
DISCOURS AND DIALOGUE**

Section: HISTORY, POLITICAL SCIENCES, INTERNATIONAL RELATIONS

ISBN: 978-606-8624-11-2

Edited by: The Alpha Institute for Multicultural Studies

Moldovei Street, 8, 540522, Târgu Mureș, România

Phone no: +40-744-511546 Published by: "Arhipelag XXI" Press, Târgu Mureș, 2024

Email: iulian.boldea@gmail.com

Contents

ABOUT THE BUILDING OF THE NATION IN THE ROMANIAN PRESS FROM TRANSYLVANIA DURING THE "LONG CENTURY"	5
Cornel Sigmirean.....	5
Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade” of Târgu Mureş, „Gheorghe Şincai” Research Institute, Romanian Academy, Târgu Mureş	5
SETTLEMENTS AND HOMES IN THE SUPERIOR PALEOLITHIC	13
Ioana-Iulia Olaru.....	13
Prof., PhD, „G. Enescu” National University of Arts, Iaşi	13
THE CULT OF HERCULES IN DACIA, AS REFLECTED IN CERTAIN LATIN INSCRIPTIONS.....	22
Mădălina Strechie	22
Prof., PhD, University of Craiova.....	22
CYBER WARFARE IN THE DIGITAL ERA: EVOLUTION, ACTORS, AND GLOBAL IMPACT	30
Arthur Mihăilă, Lecturer	30
PhD, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca.....	30
PECHENEG POLITICAL STRUCTURES AT THE NORTH OF THE LOWER DANUBE IN THE LIGHT OF LITERARY SOURCES	38
Ştefan Lifa, Lecturer	38
PhD, West University of Timişoara	38
Alexandru Fodor.....	38
PhD Student, West University of Timişoara.....	38
BEHIND HUMOR AND CARICATURE: THE "GURA SATULUI" MAGAZINE, 1869-1881	47
Narcis-Mihai Martiniuc	47
Research Assistant, PhD, „Gheorghe Şincai” Institute for Social Sciences, Târgu Mureş.....	47
BICSÉRDY BÉLA AND THE BICERDIST MOVEMENT IN TÂRGU MUREŞ	55
Ferencz Iozsef Truţa	55
Research Assistant, PhD, „Gheorghe Şincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureş.....	55
PRIORITIZING ORIGINAL HISTORIC FABRIC IN STONE MONUMENT CONSERVATION	71
Petre Lucian Vlad	71
Independent Researcher.....	71

MAJOR GENERAL IOAN D. CULCER ON THE MORALS AND SOCIAL EDUCATION OF ROMANIANS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY	79
Andrei Popete Pătrașcu	79
PhD, University of Craiova	79
THE RELATIONS BETWEEN ROMANIA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CONGO AT THE LEVEL OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS BETWEEN 1972-1974.....	86
Bogdan Iulian Ranteș	86
PhD	86
PAREMIOLOGY AND ETHICS: SELECTED ROMANIAN PROVERBS ON FRIENDSHIP	94
Ștefan Colbu	94
PhD, "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași.....	94
THE FACTION DURING THE LIBERAL GOVERNMENTS (1866-1871)	102
Vasile-Virgil Coman	102
PhD	102
CONSIDERATIONS ON ORPHEUS' CHALLENGE OF THE GREAT GODDESS RELIGION	113
Ana-Irina Iorga	113
PhD, "Dimitrie Cantemir" High School, Iași.....	113
NOTABLE PERSONALITIES OF THE INTERWAR PERIOD IN BUCHAREST	122
Lâmîița Ureche	122
PhD Student, "Nicolae Iorga" Institute of History, Romanian Academy	122
TEMPORARY MARRIAGE IN ISLAM.....	128
Pavel-Vlad Cerlincă	128
PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Orthodox Theology.....	128
ALEXANDRU LAHOVRI- POLITICIAN AND STATESMAN	142
Daniela Mihaela Samoilă.....	142
Teacher, First Teaching Degree.....	142

ABOUT THE BUILDING OF THE NATION IN THE ROMANIAN PRESS FROM TRANSYLVANIA DURING THE "LONG CENTURY"

Cornel Sigmirean

Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade” of Târgu Mureș, „Gheorghe Șincai” Research
Institute, Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract: *The widespread dissemination of nationalism was significantly facilitated by new communication technologies such as the printing press, books, and newspapers. The press enabled large numbers of people to envision a community and to identify with it. Through the more accessible language of the press, communication became more direct. In this regard, the debate on the nation in the Transylvanian press, as seen in newspapers and magazines such as "Gazeta Transilvaniei," "Federațiunea," "Familia," "Telegraful Român," and "Tribuna Poporului," among others, is analyzed. After 1884, the magazine "Tribuna" played a major role in promoting the national program. Literary historian Ioan Breazu, a very knowledgeable expert on the Transylvanian press, wrote: "The Transylvanian press was for a century the vast laboratory of national consciousness".*

Keywords: *Austro-Hungarian Empire, birth of the modern nation, diffusion of national ideas, role of the Romanian press.*

Într-o lucrare de referință privind formarea națiunilor, Benedict Anderson, considera că națiunea este o „comunitate politică imaginată- și este imaginată ca fiind în mod inerent atât limitată, cât și suverană. Este imaginată deoarece chiar membrii celei mai mici națiuni nu-i vor cunoaște pe cei mai mulți dintre tovarășii lor, nici nu-i vor întâlni sau auzi...națiunea este imaginată ca limitată deoarece chiar și cea mai mare națiune...are frontiere, chiar dacă relative, dincolo de care se situează alte națiuni. Nici o națiune nu își imaginează că este identică cu umanitatea”¹. La răspândirea naționalismului a contribuit, potrivit lui Anderson, noua tehnologie a comunicării (tipăriturile), cărțile, presa. Presa a permis unui număr mare de oameni să-și imagineze o comunitate, ajungând să se identifice cu această comunitate. Prin limbajul presei, mai accesibil, comunicarea a devenit mai directă. Tipăriturile în diferite limbi au condus la fondarea conștiinței naționale.

La români, ca de altfel la toate națiunile din Europa Centrală și de Sud-Est, națiunea modernă s-a născut la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Reperul ideologic al națiunilor din Europa Centrală a fost opera filosofii germani, Imanuel Kant, Fichte, dar mai ales a lui Johann Gottfried Herder, care s-a remarcat prin lucrarea sa *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*². Potrivit lui Herder, motorul forțelor sufletești ar fi

¹ Benedict Anderson, *Comunități imaginate. Reflexii asupra originii și răspândirii naționalismului*, București, Editura Integral, 2000, p.11.

² Pentru construcția națiunii vezi: E. J. Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent*, Chișinău, Editura ARC, 1997; Ernest Gellner, *Națiune și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, București, Editura Antet, 1997, p.7; Raoul Girardet, *Naționalism și națiune*, Iași, Institutul European, 2003; Bernard Baertschi & Kevin Mulligan, *Naționalismele*, București, Editura Nemira, 2010; Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Iași, Polirom, 2003; Paul Lawrence, *Naționalismul. Istorie și teorie*, Editura ANTET, 2005

limba, un mijloc destinat culturii și educației celei mai profunde³. De asemenea, potrivit filosofului german, fiecare popor are un suflet colectiv unic-*Volksgeist*, care se manifestă prin toate creațiile populare, prin cântecele, poemele, povestirile și melodiile omului comun.

Opera sa a reprezentat o adevărată pedagogie a formării națiunilor în spațiul fostului Imperiu habsburgic, fiind preluată de majoritatea învățaților din această regiune a Europei. Printre primii învățați care au răspândit opera filosofului german în Monarhia habsburgică a fost italianul Alberto Fortis, care a fost impresionat de modul în care Herder a exaltat în opera sa geniul popular, tradiția populară. Opera lui Herder a influențat gândirera politică a românilor Simion Bărnuțiu și Nicolae Bălcescu, a ungarilor Kossut, Széchenzi și Petöfi.

Astfel, în prima jumătate a secolului alXIX-lea, în întreg spațiul Europei Centrale și de Sud-Est s-a generat o mișcare de revendicări politice în numele identității naționale, fiecare națiune străduindu-se să-și descopere un trecut cât mai strălucit. Popoarele slave și ungurii își descoperă un trecut glorios în evul mediu, când au cunoscut perioade de afirmare politică.⁴ Românii din fostul Imperiu habsburgic au investigat trecutul antic, fiindcă în acea epocă au descoperit momente de glorie ale originii lor, revendicându-se din daci, dar mai ales din romani.

La mijlocul secolului al XIX-lea, în Transilvania, provincie a Imperiului habsburgic, aproape toate națiunile își aveau propriul proiect național, pe care elitele au încercat să-l pună în aplicare. Ungurii, socotind apartenența teritoriilor Coroanei Sfântului Ștefan la Imperiul habsburgic ca rezultat al unei uniuni dinastice, la 15 martie 1848 au proclamat refacerea statului maghiar în granițele fostului regat medieval⁵. Ca urmare, Transilvania a fost alipită la Ungaria. Românii, care reprezentau etnic elementul majoritar în Transilvania, s-au opus și s-au alăturat Vienei în războiul cu ungurii. Pentru români, soluția preferată la 1848 era aceea a federalizării imperiului.

Indiscutabil, momentul de la 1848 a demonstrat potențialul destabilizator al nașterii națiunilor pentru vechile structuri politice din Europa Centrală⁶.

După revoluție, în Imperiul habsburgic s-a instalat un regim neoabsolutist, care a durat până în anul 1860. După înfrângerile suferite de Austria în războiul cu Piemontul și Franța, de teama unei alianțe a ungarilor cu Franța, care ar fi putut duce la independența Ungariei, Viena a renunțat la regimul absolutist de guvernare în favoarea unui regim liberal. Prin *Diploma imperială* din 8/20 octombrie 1860 se anunța trecerea la un sistem constituțional de guvernare, iar prin *Patenta imperială* din 14/26 februarie 1861, în virtutea principiului federalismului istoric, se viza restaurarea autonomiei țărilor și provinciilor care au avut tradiție statală⁷. Astfel, s-a recunoscut autonomia Marelui Principat al Transilvaniei. Clasa politică maghiară a respins proiectul politic al Vienei, boicotând reprezentarea Ungariei în Senatul Imperial (*Reichsrat*), ce cuprindea reprezentanții provinciilor Imperiului habsburgic. În anul 1863, ziarul german *Wiener Zeitung* a publicat *Rescriptul* imperial de convocare a Dietei Transilvaniei și normele electorale

³ Victor Neuman, „Mitteleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat-națiune” în *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, volum coordonat de Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 147.

⁴ Camil Mureșanu, *În templul lui Ianus. Studii și gânduri despre trecut și viitor*, Cluj-Napoca, Editura Cartimpex, 2002, p.248.

⁵ Vezi pe larg Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, Editura Enciclopedică, 1998 ; Idem, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006, pp.37-47.

⁶ Christian Chereji, *Identități ale Europei Centrale 1815-2000*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2004, p.54

⁷ Jean Bérenger; *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, Editura Teora, București, 2000, p.428; A.J.P. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și Austro- Ungar*, București, Editura ALLFA, 2000, p.89-90

de convocare a ei. În urma alegerilor, în Dietă au fost aleși 48 de deputați români, 44 de deputați maghiari și 33 de deputați sași. La convocarea ei, la Sibiu în 3/15 iulie, deputații maghiari au refuzat să participe, considerând că Dieta este ilegală și că trebuie aplicate legile din 1848, care prevedeau unirea Transilvaniei cu Ungaria. Cu toate acestea, Dieta de la Sibiu inaugura prezența românilor în viața politică a Transilvaniei.⁸ Două legi votate de Dieta de la Sibiu- *Legea pentru egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei* și *Legea pentru introducerea limbii române în administrație* au acordat pentru prima dată românilor egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni ale Transilvaniei. Era în fond izbânda principiului herderian; limba constituie element identitar fundamental în construcția națiuni, reprezintă un mijloc de unire a membrilor unei națiuni, condiția educației și progresului în cultura națională.

La prezentarea proiectului în Dietă, deputatul român Vasile Ladislau Popp afirma că :„ *națiunea fără limbă e moartă. Prin limbă se manifestă voința unei națiuni*”⁹. Un alt deputat, George Roman, afirma cu ocazia dezbaterii proiectului că „... *Astăzi este ziua învierii și a limbii române, pentru că de astăzi încolo va trăi în comunicațiunile publice oficioase.(...) Nu se poate nega, ziua aceasta de înviere a sosit*”.¹⁰

A intervenit înfrângerea militară a Austriei în războiul cu Prusia care i-a transformat pe unguri în interlocutorii privilegiați ai Vienei¹¹. Eșecul militar din 1866 a dus la crearea Austro-Ungariei, prin încoronarea la Budapesta a împăratului Franz Josif ca rege al Ungariei, în ziua de 8 iunie 1867. Astfel, s-a născut dualismul austro-ungar, care a dus la restaurarea Ungariei Mari, cu peste 13 milioane de locuitori, dintre care aproape 7 milioane de nemaghiari. Transilvania, Slovacia, Voivodina, Ucraina Subcarpatică și Croația au intrat sub autoritatea Budapestei. Legile votate de Dieta Transilvaniei din anii 1863-1864 au fost anulate, Transilvania și-a pierdut autonomia. *Ausgleich-ul* a creat în Imperiul dunărean două națiuni privilegiate, dominante, conducătoare ale afacerilor statului, celorlalte națiuni fiindu-le destinat un rol secundar, lipsit de relevanță politică. O excepție s-a făcut în favoarea polonezilor și croaților prin concesii speciale de autonomie. Casa de Habsburg nu mai reprezenta un protector al națiunilor mici, ceea ce a dus la radicalizare discursului în direcția separării și creării propriilor state în perioada care urmat instalării dualismului.

Hotărârea Vienei a produs costernare printre români. Românii, majoritatea, erau în favoarea păstrării autonomiei Transilvaniei. Alții, precum deputatul Aloisiu Vlad, în ședința dietei din 19 februarie 1866, se pronunța pentru o organizare federală a monarhiei: „*Eu onorată casă, sunt federalist! Federalist în acel înșeles, că doresc ca toate popoarele acestei monarhii, cari au un trecut istoric, aplicând și folosind cu istețime interesele naționalităților, se formeze câte un stat federativ, pentru-că bazele acestui federalism ni-le arată situația actuală a monarhiei austriece, și pentru-că din suflet sunt convins, că marele viitor al Austriei se poate ajunge numai prin o astfel de federalizare a popoarelor, respective a țărilor*”¹². Dezvoltând ideea federalizării monarhiei, propunea crearea a trei unități politice:„ ... *să se împartă în trei grupe mai mari, anume: coroana sfântului Ștefan, coroana sfântului Venceslav, la care se aparțină și Galiția cu celelalte elemente slave, și coroana sfântului Leopold, compusă din*

⁸ *Istoria Transilvaniei*, vol. III, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p.413-416; Lucrarea fundamentală despre Dieta de la Sibiu este scrisă de Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei(1863-1864)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979.

⁹ Teodor V. Păcățianu, *Cartea de Aur sau luptele politice-naționale ale românillor de sub coroana ungară*, vol. III, Sibiu, 1905, p.268.

¹⁰ *Ibidem*, p.265.

¹¹ Jean Bérenger, *op.cit.* p.430

¹² Teodor V. Păcățian, *op.cit.* 33

celelalte provincii ale monarhiei”¹³. În cazul Transilvaniei, recomanda statutul care l-a avut acesta „înainte de catastrofa de la Mohács”, un statut similar cu cel al Croației. Majoritatea oamenilor politici din Transilvania și presa erau împotriva unificării. Ziarul *Albina*, la scurt de la ceremonia de încoronare a împăratului ca rege al Ungariei, scria: „*Terenul legal și constituțional pe care sta națiunea română din Transilvania în virtutea articolelor de lege aduse de dieta de la Sibiu și sancționată de Maj. Sa Imperatului, acest teren creat bilateralmente, prin o dispunere unilaterală e trasa de sub picioarele românilor(...)Unde sunt legile care dau garanția de existență adoratei noastre naționalități?*”¹⁴

Reacția politică românilor la consacrarea dualismului s-a făcut în formula consacrată la 1848. Au înaintat un memoriu, *Pronunciamentul de la Blaj*, document politic adoptat la 3/15 mai 1868, la Adunarea comemorativă a Revoluției de la 1848, prin care au respins actul politic de creare a dualismului solicitând autonomia.

Augleich-ul, indiscutabil, a radicalizat naționalismul central-european, în final dovedind că a fost o soluție care mai degrabă a subminat imperiul decât l-a consolidat, făcând imposibilă reformarea Imperiului austro-ungar.

Disputele pe teren național au dominat viața politică din Ungaria în doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al-XX-lea. Sunt elocvente în acest sens dezbaterile din Dieta de la Pesta în legătură cu *Proiectul de lege al naționalităților*. Încă din anul 1866, în Dieta de la Pesta s-au remarcat mai multe opinii în privința raportului dintre „națiune politică” și „naționalitate”. Așa cum arată Raoul Girardet, „nici un cuvânt nu relevă în mai mare măsură echivocul și ambiguitatea”¹⁵, precum cel legat de națiune. Deák Ferenc, primul ministru al Ungariei, în proiectul de adresă la mesajul de tron, în ședința Dietei din 27 ianuarie 1866, arăta în că în Ungaria există doar o singură națiune politică, națiunea maghiară, naționalitățile fiind parte a națiunii maghiare. În replică, deputatul român Iosif Hodoș preciza, că nu consideră „naționalitățile ca părți întregitoare ale națiunii politice, ci ca părți întregitoare ale țării”¹⁶.

La 24 noiembrie 1868, pe ordinea de zi a Dietei de la Budapesta a fost discutat *Proiectul legii naționalităților*. Au fost propuse trei proiecte. Primul era proiectul comisiei parlamentare, al doilea aparținea „naționalităților”, iar cel de al treilea, propus în timpul dezbaterilor, care va fi și votat, îl avea ca principal autor pe Deák Ferenc. Proiectul de lege prezentat de comisia parlamentară, nu conținea nicio garanție cu privire la respectarea drepturilor de limbă a naționalităților. Reprezentanții naționalităților au elaborat încă din anul 1866 un *Proiect de lege în cauza limbilor și a naționalităților țării*¹⁷. La paragraful 1 se spunea: *Popoarele ce constituiesc țara, neînțelegând aici Ardealul și Croația, sunt: Maghiarii, Românii, Sârbii, Nemții și Rutenii*. La paragraful 2 se explică: *Locuitorii maghiari constituiesc națiunea maghiară, Românii națiunea română, Slovicii națiunea slovacă, Sârbii națiunea sârbească, Nemții națiunea nemțească, și Rutenii națiunea ruteană; și toate aceste națiuni se recunosc și se declară de tot atâtea națiuni ale țării, precum și ele de tot atâtea factori ai dreptului public și de părți constitutive ale patriei, pe baza libertății, dreptății și frățietății, și se declară egal îndreptățite, atât în respect politic, cât și în respectul limbei*. Deputații români, slovaci și sârbi au susținut un proiect al legii naționalităților fundamentat pe ideea individualităților națiunilor, pe ideea etnică de națiune, ce susținea recunoașterea juridică și politică a individualității și egalității națiunilor

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Albina*, 17/29 iulie 1867, Nr. 166-173, p.1

¹⁵ Raoul Girardet, *op.cit.*, p.13

¹⁶ *Ibidem*, p.84

¹⁷ *Ibidem*, pp.432-445.

genetice în stat.¹⁸ Proiectul guvernului refuza recunoașterea altor individualități naționale pe teritoriul Ungariei în afara celei maghiare. Proiectul a fost combătut de Alexandru Mocioni, într-un discurs considerat de Nicolae Bocșan „una din cele mai orinale pagini de filosofie politică” din ani șazeci¹⁹. Teoria sa despre națiune se susținea pe ideea individualității națiunilor, opusă pe terenul practicii politice ideii de națiune politică maghiară. Națiunea- spunea Mocioni- reprezintă „*un complex de oameni pe care îi leagă strâns laolaltă legături genetice, geografice, istorice și prin urmare și legături de limbă, - fiind-că cuprinde în sine simburile moralității și fiind-că dispune de conștiință de sine: e personalitate, persoană juridică*”²⁰. A rezultat *Legea naționalităților* din 1868, teoretic foarte îndepărtată de șovinismul lui Kossuth. Încerca să împace statul național maghiar cu existența celorlalte naționalități din Ungaria: dădea drepturi minorităților, fără a crea un stat multinațional. Minoritățile aveau dreptul la o guvernare locală în limba proprie; în școlile de stat, oricare naționalitate „care trăia laolaltă într-un număr suficient de mare” avea dreptul la învățământ în limba proprie „până la nivelul unde începe educația superioară”. O lege admirabilă, dar nici una din dintre prevederile sale nu a fost aplicată²¹.

Legea a fost criticată și contestată de români, sesizându-se contradicțiile ei. În lege se foloseau atât termenul de „națiune” cât și de „naționalități”. Au fost de mai multe ori indicate incompatibilitățile care apăreau între existența unei singure națiuni (în înțelesul legii, cea maghiară) și a naționalităților, pluralul marcând existența mai multor națiuni și nu a uneia singure.²² Erau grave confuzii terminologice: *Toți cetățenii Ungariei formează chiar în conformitate cu principiile fundamentale ale constituțiunei din punct de vedere politic o singură națiune, națiunea ungară*²³. După care, în același paragraf, să se afirme: „*toți cetățenii patriei, indiferent de naționalitate sunt membri egal-îndreptățiți ai acestei națiuni*”.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, conceptul de națiune va cunoaște o dezvoltare doctrinară în conformitate cu ideologiile europene. Importante sunt în acest sens contribuțiile lui Alexandru Mocioni, Aurel C. Popovici, Iosif Pop, Vasile Goldiș și alții. Aurel C. Popovici, de exemplu, în celebra lucrare *Statele Unite ale Austriei Mari*, publicată la Leipzig în 1906, a accentuat ideea etnicului în reprezentarea națiunii. Iosif Pop în lucrările *Conceptul juridic de națiune-naționalitate*, publicată la Viena în 1885, și în *Românii și daco-românismul. Studii politice*, apărută la Budapesta în 1910, bazându-se pe ideile lui Alfred Kremer și Rudolf Herrnit , a dezvoltat conceptul de națiune bazat pe teza individualității națiunilor etnice sau genetice, după cum le denumea autorul.²⁴ Națiunea politică maghiară, așa cum a fost concepută de Legea naționalităților la 1868, ca sumă a tuturor naționalităților din statul maghiar era considerată de Iosif Pop o ficțiune. Vasile Goldiș , apropiat cultural de cercurile radicale ale burgheziei maghiare grupate în jurul revistei *Huszadik Század* a lui Jászai Oszkár, de Cercul „Darwin” de la Oradea și de Cercul „Galilei” de la Budapesta, a promovat ideea autonomiei națiunilor,

¹⁸ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1997, p. 142.

¹⁹ *Ibidem*, p.161

²⁰ T V. Păcățian, *op. cit.*, p.475

²¹ A.J. P.Taylor, *op.cit.*, p.119.

²² Luminița Ignat-Coman, „Identite reprimată. Legislație și deznaționalizare în Transilvania dualistă”, în vol. *140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est*, volum coord. de Gidó Attila, Horvát István, Pál Judit, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierrea Problemelor Minorităților Naționale Kriterion, 2010, p.121.

²³ TV. Păcățian, *op. cit.*, pp.791-793

²⁴ N. Bocșan, *op.cit.*, p.210

considerate comunități rezultate din interacțiunea caracterelor și destinelor individuale²⁵. Sigur, opinia liderilor politici români nu a fost unanimă în legătură cu realitățile politice din imperiu.

De asemenea, presa românească s-a situat pe poziții divergente. În 1871, un consorțiu format din 50 de români au creat ziarul „*Patria*”, cu scopul de a prezenta o opoziție la presa națională, fiind aservit politicii guvernului de la Budapesta. Încă din primul număr, în programul ziarului se menționa că „*Patria*”: *Va sta totdeauna pe terenul legalității, nicidecum nu va avea tendințe separatiste, ci patriotice române deoarece țara ce o locuim este și țara noastră.*²⁶ În opoziție cu presa românească care promova politica Partidului Național Român din Transilvania, având ca obiectiv redobândirea autonomiei Transilvaniei, ziarul „*Patria*” declara la punctul 7 al programului că: „*Patria*”(ziarul-n.n) *în loc de separatism și înstrăinare va stăruie o colaborare între noi românii, apropiere, bună înțelegere și înfrățire a românilor cu celelalte popoare ale patriei noastre care viețuim și vom să murim împreună.* Ziarul descuraja orice inițiativă privind autonomia Transilvaniei. Legile votate de Dieta Transilvaniei din 1863, ziarul *Patria* era de părere că nu pot fi luate în considerare pentru că nu au fost sancționate de către împărat. Revenirea la autonomia Transilvaniei de la 1791 și 1848, însemna pentru români, în opinia ziarului „*Patria*”, citând din vechea legislație, că: *În toate cele ce privesc administrația sau justiția sau oficiile economice ele vor angaja ardeleni indigeni maghiari, de asemenea secui și sași.*²⁷

Opiniile ziarului „*Patria*” reprezentau atitudini periferice în rândul românilor. În replică, ziarul „*Albina*” considera că revista „*Patria*” este antinațională, fiind subvenționată de guvernul maghiar pentru a destabiliza corpul național românesc. Atitudini similare, atașate de programul național român au formulat ziarele „²⁸”

Încercăm să ilustrăm fenomenul presei transilvane prin opera de publicist a lui Teodor V. Păcățian, în perioada când a fost la „*Tribuna*”. A fost unul dintre cei mari ziariști români, fiind prezent peste șaiszeci de ani în paginile ziarelor și revistelor din Transilvania²⁹. Între anii 1896-1900 a preluat la invitația lui Ioan Rațiu revista *Tribuna*, între anii 1901-1917 a fost redactor șef al *Telegrafului Român*. A publicat în 8 volume *Cartea ce Aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, o istorie în documente a românilor din Ungaria și Transilvania. În ideea fundamentării politicii naționale pe care o promova în presa transilvană, Păcățian a tradus în limba română o serie de lucrări din opera unor de filosofi și juriști cunoscuți în epocă: *Lupta pentru drept și Scopul în drept* de Rudolf de Ihering, *Libertatea* de John Stuart Mill, *Principiile politicii* de Fr. Holtzendorf, *Istoria Politicii* de Frederic Pollock ș.a.

Majoritatea articolelor publicate în *Tribuna* au fost dictate de realitățile cotidiene ale luptei politice, revista fiind principalul organ de presă al Partidului Național Român din Transilvania. Perioada tribunistă a lui T. V. Păcățian a coincis cu o perioadă grea din viața partidului. Noul șef al guvernului român de la București, D.A. Sturdza, numit în 4 octombrie 1895, a promovat o politică de conciliere cu ungurii, temperând activitatea politică a liderilor români din Transilvania. Implicarea lui D.A. Sturdza în problema națională a amplificat criza din PNR, declanșată după grațierea memorandiștilor, în septembrie 1895, care i-a pus pus față în față pe vechii oameni politici, grupați în jurul lui Ion Rațiu, adepți în continuare a liniei politice

²⁵ *Ibidem*, p. 215.

²⁶ *Patria*, An.I, nr.1, 14septembrie/2 octombrie, 1871, p.1.

²⁷ *Ibidem*

²⁸ Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, vol. I, Ediție îngrijită, bibliografie și indice de nume de Mircea Curticeanu, Editura Dacia, Cluj, 1970, p.158.

²⁹ Vezi Cornel Sigmirean, *Teodor V. Păcățian. O viață de cărturar*, Tîrgu Mureș, Editura Veritas, 1996.

pasiviste, și noua generație, cum era Eugen Brote, care sugera trecerea la activism³⁰. Politica omului politic liberal a însemnat și reducerea subvențiilor pentru revista *Tribuna* și apariția în 1897 a unei noi reviste la Arad, *Tribuna Poporului*, care se va orienta spre tactica activistă; fără însă să o facă în mod decisiv³¹. La venirea lui Păcățian la *Tribuna*, revista era afectată de preluarea Institutului Tipografic și a celor două gazete, și *Tribuna* și *Foia Poporului* de către gruparea Rațiu-Coroianu, fapt ce a determinat retragerea de la *Tribuna* vechilor tribuniști, I. Russu-Șirianu, G. Bogdan Duică și alții. În calitate de redactor șef al *Tribunei*, Teodor V. Păcățianu a promovat politica PNR, care milita pentru continuarea pasivismului, dovedind că în politica guvernului de la Budapesta nu a intervenit nici o schimbare importantă care să justifice renunțarea la pasivism. Ba mai mult, prin noul prim-ministru al Ungariei, Bánffy Dezső, s-a continuat politica de restrângere a autonomiei școlilor și a bisericilor românești. În 1996, guvernul de la Budapesta a interzis desfășurarea Conferinței electorale a alegătorilor dietali români, programată pentru ziua de 26 octombrie. Replica redactorului șef de la *Tribuna* este deosebit de virulentă: „*Când toate partidele din țară vin, și în fața alegerilor dietale ne neagă existența ca naționalitate: la noi e rîndul să le arătăm că existăm, că nici o putere lumească nu ne poate șterge de pe fața pământului, că suntem un element, de care ele datoare sunt să țină seamă totdeauna*”³². Păcățianu consideră tactica pasivistă drept modalitatea cea mai sigură de denunțare în fața lumii a politicii de încălcare a drepturilor naționale. Cu toate încercările de descurajare a mișcării politice a românilor, Păcățian îndeamnă prin optimismul său la rezistență: *Suntem o națiune proclamată la anul 1848 prin sine însăși de națiune liberă îi independentă...care cere și pretinde drepturi ce-i compect,pe baza dreptului naturii: de-o parte, iar de altă parte, pe baza dreptului istoric*³³. În 1897, părăsește *Tribuna* și pleacă la București, probabil și pentru evita o urmărire penală pentru un proces intentent pentru un articol despre felul cum s-a judecat procesul țăranilor de la Mehadica³⁴. S-a reîntors în Transilvania, în ianuarie 1899. În numărul din 3/15 ianuarie 1899 din *Tribuna*, liderii PNR, adepți ai pasivismului, dr. I. Rațiu, George Pop de Băsești, dr. Teodor Mihali, Rubin Patiția, Iuliu Coroianu, Alexandru Filip, Patriciu Barbu și Gherasim Domide, publică *Apelul către fruntașii poporului*. Apărând orientarea *Tribunei*, în opoziție cu *Tribuna Poporului*, *Apelul* sublinia rolul ziarelor în viața națională a românilor, ziaristica fiind mijlocul cel mai puternic de luptă, *este arma cu care între cadrele legilor luptăm pentru drepturile noastre; unicul teren pe care putem manifesta dorințele și pretențiunile noastre naționale*³⁵.

În acele împrejurări, Păcățian a publicat mai multe articole pe tema conceptului de națiune. Potrivit viziunii sale despre națiune, care coincidea cu a majorității oamenilor politici români, în conceptul de națiune trebuie să se regăsească fiecare popor din țară, „care în totalitatea sa este națiune și numai în particularitățile sale, în însușirile sale marcante, care îi dau caracterul distinct și îi constituiesc individualitatea sa națională, e naționalitate”³⁶. Păcățian a respins distincția juridică dintre națiune și naționalitate, așa cum o propuneau oamenii politici maghiari. Concepția despre națiune la T.V. Păcățian, ca de altfel la majoritatea

³⁰ Keith Hitchens, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1868-1918*, Cluj, Editura Dacia, 1992, p.63.

³¹ Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, ediția aII-a, revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, București, p.202.

³² *Tribuna*, nr. 220, din 5 /17 octombrie 1996, p.1.

³³ Idem, nr. 54, din 8/20 martie 1897, p.1

³⁴ Idem, nr. 364, 3/15 decembrie 1897, p.2.

³⁵ Idem, nr.2, 3/15 ianuarie 1899, p.1.

³⁶ Idem, nr. 28 octombrie (9 noiembrie) 1899, p.1.

filosofilor români, se baza pe conceptul german de națiune, care o defineau din punct de vedere etnic, ca o comuniune naturală sau culturală.

Ca soluție politică, Păcățianu propunea formula federalizării Imperiului austro-ungar prin formarea de zone naționale în care limba oficială în justiție, administrație și în instrucția publică să fie limba națiunilor care populează zona respectivă. *Vasăzică – scria Păcățian – separarea popoarelor unul de altul și investirea lor cu dreptul de a se guverna sigure pe sine, asta e singura soluție posibilă pentru deslegarea desăvârșită a chestiunii naționale în monarhia austro-ungară*³⁷. Pentru fundamentarea tezelor sale privind federalizarea Imperiului, Păcățian face trimitere la opera filosofului Stahl, *Filosofia dreptului*, în care se arată că *știința juridică a stabilit că individualitatea națională a popoarelor se poate conserva numai așa dacă li se constituie independența*³⁸. În favoarea ideii federaliste, Păcățian cita din opera filosofului Holtzendorff, *Principiile politice*, în care, acesta analizând dezvoltarea ideii naționale la popoarele din Austro-Ungaria și Turcia, considera că mișcarea națională duce fie la „apunerea, asimilarea naționalităților mai slabe, provocată de superioritatea intelectuală sau, în contextul unor războaie, la desprinderea de teritorii locuite de o populație compactă națională”³⁹. Ca ziarist, Păcățian nu putea împărtăși public deznodământul sugerat de Holtzendorff, propunea însă *o intervenție a împăratului pentru a realiza o delimitare națională așa cum o cere știința modernă și cum o doresc popoarele monarhiei*⁴⁰.

Presa transilvană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ilustrează ceea ce Anthony Smith numea „naționalismul de masă”, fenomen care s-a generat de dezvoltarea socială și economică a societății, în paralel cu alfabetizarea masivă, care a permis accesul mării mase de oameni la propaganda națională⁴¹. În acest fenomen, care ține de construcția națiunii și discursului național, presa a avut un rol major, radicalizând resentimentele naționale, ceea ce a anulat orice posibilitate de reconciliere, în sensul unei monarhii constituționale și a creerii cadrului politic care să asigure egalitatea între națiunile Imperiului habsburgic. Pentru românii din Transilvania, leitmotivul discursului identitar, care a dominat viața politică, a fost ideea că românii reprezintă o națiune distinctă și că singura soluție pentru asigurarea egalității este federalizarea imperiului. În toamna anului 1918, pe fondul disoluției imperiului, în virtutea dreptului la autodeterminare, românii au optat inițial pentru formula autonomiei Transilvaniei, iar în final pentru unirea cu România, expresia trimfului ideii de națiune.

³⁷ Idem, nr. 37, 18 februarie/2 martie 1899, p.1

³⁸ Idem, nr. 40, 21 februarie/5 martie 1899, p.1

³⁹ Idem, nr. 41, 23 februarie/7 martie 1899, p.1

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ Christian Chereji, *Identități ale Europei Centrale 1815-2000*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2004, p.66.

SETTLEMENTS AND HOMES IN THE SUPERIOR PALEOLITHIC

Ioana-Iulia Olaru

Prof., PhD, „G. Enescu” National University of Arts, Iași

Abstract: Being well-defined and developed in a peremptory phase, *Homo Sapiens* was the new modern human type, spread all over the world, being the one who ended anthropogenesis. Already being a creator of tools for making other tools, man has set the basis of the main "industries" – in the same time, periods in which the Superior Paleolithic is classified –, the last of them, the Magdalenian one, being the one during which most tools were invented. And, which is the most important, the Great Art appeared. The present article develops only the problem of settlements and houses at the end of the Paleolithic. The number of settlements has continuously increased, the shelters under the rocks and sometimes the caves were the preferred areas, the homes were surface huts or settlements that were half-scooped or scooped in the ground. The proofs show that some family units continued to exist, and burial discoveries prove the existence of social differences.

Keywords: totemism, animism, sanctuary, abri, hominid

Preistoria este cea mai lungă și cea mai veche perioadă cronologică a omenirii și singurul stadiu de evoluție istorică prin care a trecut întreaga omenire în diferitele zone ale Globului.

Acum cca 4,5 mld. de ani s-au format Pământul și planetele sistemului solar din condensarea unui corp ceresc compus din gaz interstelar și pulbere cosmică. Prin răcirea lichidului incandescent din care era format Pământul, s-au format crusta (solidă, cu o grosime de 5-60km), mantaua exterioară/interioară (cvasisolidă, 2 900km) și nucleul exterior/interior (fluid/solid, 3 400km). Acum cca 4 mld. de ani începe Era arhaică, când se formează bazinele oceanelor și continentele primordiale¹, activitatea continuă de eroziune a vântului și a ploii asupra maselor muntoase distrugând cele mai vechi roci². Astfel încât cele mai vechi faze din Istoria geologică nu pot fi cunoscute complet.

Dar ultimile 500 000 mil. de ani pot fi reconstituite detaliat, ele fiind păstrate în resturile fosilizate. Erele geologice sunt identificate datorită unor fenomene naturale: tulburările periodice ale scoarței terestre au întrerupt continuitatea straturilor și astfel au făcut ca principalele unități de timp să se evidențieze clar.

Acum 3 mld. de ani (după unii cercetători: 3,5 mld. de ani³, 3,8 mld. de ani⁴), într-o atmosferă primitivă, aproape lipsită de oxigen, a apărut viața pe Pământ: din combinarea unor molecule născându-se structuri mai elaborate: primele organisme⁵, bacterii simple, care respiră,

¹ Berndt Legath, Ulrich Meer, Ulrich W. Rutzenhöfer, Adelheid Schmidt-Thomé, *Istoria lumii în date, Din preistorie până în prezent. Cele mai importante date, personalități și interdependențe*, București, Editura NICULESCU SRL, 2003, p.8

² Cele mai vechi roci cunoscute până acum – cele de la Rice Lake, Manitoba – ar putea fi datate la 2,1 mld. de ani vechime. Cf. Leonard Cottrell (sur la dir. de), *Dictionnaire encyclopedique d'Archéologie*, Paris, S.E.D.E., 1962, p.511

³ Jacques Marseille, Nadeije Laneyrie-Dagen (sous la direction de), *Les grands événements de l'histoire de l'art*, Larousse, 1994, p.13

⁴ Yuval Noah Harari, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Iași, Editura Polirom, 2017, p.9

⁵ Berndt Legath et al., *op. cit.*, p.8

se hrănesc, se reproduc și care vor evolua, acum cca 600 mil. de ani având loc prima asociere de celule. Primele vertebrate, peștii, iau naștere acum 500 mil. de ani, iar acum 360 mil. de ani începe viața terestră: cu amfibienii. Era dinozaurilor (200 mil. de ani – 65 mil. de ani) se încheie cu evidențierea primelor grupe de animale terestre: mamiferele și păsările. Va urma Era terțiară, în care se dezvoltă mamiferele.

În general, se poate face o analogie între Istoria omenirii (în care e descrisă evoluția omului, permanentele sale adaptări) și Istoria naturală (care cuprinde apariția și adaptarea noilor specii). Preistoria continuă Istoria naturală, obiceiurile, experiența iau locul instinctelor. Dar moștenirea socială nu se confundă cu ereditatea biologică⁶.

Limita inferioară a Preistoriei este marcată de apariția omului – antropogeneza – și este variabilă la nivel mondial, fiind marcată de momentul în care hominizii timpurii au ajuns într-o zonă sau alta a Pământului. Forme umane protomorfe au existat chiar în Terțiar, dar abia în Cuaternar apar primele forme ale genului uman.

Limita superioară este la fel de discutabilă, pentru că variază în diferitele regiuni ale Globului, dar în general este reprezentată de momentul destrămării relațiilor gentilice și al nașterii unor structuri economice, sociale și politice superioare, precum și de momentul inventării primelor sisteme de scriere. În Mesopotamia și Egipt, Preistoria ia sfârșit la sfârșitul mil. al IV-lea î.Hr., la începutul Epocii bronzului (cca 4 500 î.Hr.); în zona egeeană, cretano-miceniană, ea se încheie în prima jum. a mil. al II-lea î.Hr., în Epoca bronzului mijlociu și târziu; în Mediterana centrală (Italia), în primele secole ale mileniului I î.Hr., la începutul Epocii fierului; în China, pe la 1 200 î.Hr. În afara sistemelor de scriere egiptene și mesopotamiene, scrisul a fost inventat și în Valea Indusului (mijl. mil. al III-lea î.Hr.), China (mijl. mil. al II-lea î.Hr.) (dar și în America Centrală, mijl. mil. I î.Hr. – doar că aici, deși scrisul a existat, descifrarea lui este controversată și incomplet cunoscută, astfel încât, din punctul de vedere european, perioada preistorică în Americi se încheie abia o dată cu colonizarea din sec. al XIX-lea d.Hr.)⁷. Tot până în sec. al XIX-lea d.Hr. durează Preistoria și pentru eschimoși și pentru aborigenii din Australia⁸ (aceștia din urmă rămânând vânători-culegători până la colonizarea europeană de la sfârșitul sec. al XVIII-lea d.Hr., deși ei aveau contacte de mii de ani cu agricultorii din nordul Strâmtoarei Torres)⁹. În restul lumii afro-urasiatice, Preistoria se va prelungi multă vreme, acele popoare intrând în Antichitate o dată cu înglobarea lor în Imperiul Roman, ori nu au cunoscut o perioadă antică, ele ieșind din Preistorie o dată cu formarea primelor state medievale.

Paleoliticul¹⁰ (600 000/700 000/800 000 – 10 000 î.Hr.) este prima perioadă a Epocii pietrei, în care au luat naștere primele societăți – ale ființelor care pot fi deja numite oameni: homo erectus – de culegători-vânători, organizate în „bande” sau „cete”¹¹. Acestea erau caracterizate prin mobilitate în căutarea de noi teritorii din nevoia procurării resurselor existenței, în special a hranei. Există ipoteze că în structurile familiale paleolitice se cunoșteau diviziunea muncii și o formă de limbaj.

Poate că fenomenul care a avut cea mai mare influență asupra soartei rasei umane a fost reprezentat de mișcările scoarței terestre. Oscilațiile suprafeței Globului au făcut să dispară canalele de comunicare între continente, au produs cataclisme glaciare, au modificat climatul.

⁶ V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, București, Editura Științifică, 1966, p.41-42

⁷ Jane Turner, *The Dictionary of Art*, vol.25, New York, Grove's Dictionaries, 1996, p.468

⁸ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *Istoria lumii. Din preistorie până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2018, p.45

⁹ Jane Turner, *op. cit.*, vol.1, p.39

¹⁰ Termen provenit din limba greacă (palaio = vechi, lithos = piatră)

¹¹ Cel mai vechi tip de societate este banda. Cel de-al doilea tip va fi reprezentat ulterior de societățile tribale (segmentare)

Glaciațiunile¹² (cele 3 sau 4¹³ – după unii cercetători chiar 5 sau 6¹⁴, dar și 17-19¹⁵ – perioade de frig intens, în Europa și Asia, acum cca jumătate de million de ani¹⁶, care au alternat cu perioade de climă subtropicală, la interval de cca 25 000 de ani¹⁷ sau, după unii, de 500 000 sau de 100 000 de ani¹⁸) oferă ordinea fenomenelor în care se încadrează și apariția și evoluția omului. Este posibil chiar ca propria noastră eră, Holocenul, să fie de fapt o perioadă interglaciară și să apară o altă glaciațiune în viitor, când o mare parte din emisfera nordică, a Europei și Americii, să devină nelocuibilă¹⁹. De altfel, se consideră că perioada caldă în care suntem acum a început acum cca 10 000 de ani²⁰.

Oscilațiile glaciare – ce corespund modificărilor naturale ale scoarței Pământului – nu au avut mare influență asupra munților acoperiți cu zăpadă. Dar topirea generală a gheții scandinave a marcat sfârșitul Epocii de gheață. Răcirile succesive ale climei au determinat dispariția și apariția tipurilor de floră și de faună (în urma extinderii și înaintării la vale a calotelor de gheață ale marilor masivi muntoși, cu o viteză de cca 400m/an²¹). După răcirea, din nord, a climei tropicale a Europei (când întregul continent s-a acoperit cu ghețari), a urmat iar o încălzire a Pământului, când marile câmpuri de gheață s-au topit și o nouă floră și faună au pătruns dinspre sud (în Chellean), urmată de o nouă eră glaciară (în Acheulean și Musterian), când dispar pădurile.

Îmblânzirea climei o dată cu retragerea ghețarilor spre nord (ultima perioadă interglaciară: 120 000 – 80 000 î.Hr.) a influențat dezvoltarea omului. Acum omul a început să își îngroape morții și să dispună de primele elemente de limbaj. Grijă cu care își îngropa morții (lângă vatră, corpul fiind însoțit de obiecte familiale) este o mărturie pentru trăirile lăuntrice ale omului de atunci (conștientizarea morții și ideea supraviețuirii după moarte²², deci credința în forțe mai mari decât ale omului). Așadar, apar acum riturile de înmormântare²³.

De la formele târzii ale lui *homo erectus* provin primele vestigii de locuințe construite: colibe din crengi sau din piele de animal²⁴, având podele din lespezi de piatră.

Așezările erau: deschise; în adăposturi sub stâncă (abri); în peșteri (acolo unde acestea existau – în nordul Europei nu existau peșteri).

Așezările deschise nu aveau apărare naturală: *homo habilis* a trăit în grupuri mici, în sălașuri sezoniere, pe malul apei, pe pante ferite de vânturi.

În ceea ce privește adăposturile construite, acestea îl apărau pe om de frig sau de căldură, precum și de intemperii: colibe, corturi, care erau mici, circulare, în interior găsindu-se vetre,

¹² Pentru Europa, cele patru glaciațiuni din Cuaternar au fost denumite după localitățile unde au fost studiate: Günz, Mindel, Riss și Würm

¹³ V. Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, București, Editura Științifică, 1967, p.43

¹⁴ Berndt Legath et al., *op. cit.*, p.10

¹⁵ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *op. cit.*, p.18

¹⁶ Gordon V. Childe, *Făurirea*, p.43

¹⁷ Anthony F. Janson, *History of Art*, New York, Harry Abrams, 1986, p.26

¹⁸ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *op. cit.*, p.18

¹⁹ Leonard Cottrell (sur la dir. de), *op. cit.*, p.197

²⁰ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *op. cit.*, p.18

²¹ Gordon V., Childe, *De la preistorie*, p.44

²² Cea mai veche urmă a unei înhumări în Britania este mormântul *Doamnei roșii* din Paviland, comitatul Glamorgan, Țara Galilor (rămășițele aparținând, de fapt, unui bărbat). Cadavrul era acoperit cu o vopsea ocru-roșie și așezat într-o groapă nu prea adâncă într-o peșteră; lângă el se aflau un craniu, colți de mamut, brățări de fildeș, scoici. Cf. Dan Grigorescu, *Arta engleză*, București, Editura Meridiane, 1989, p.18

²³ Al. Tănase, *O istorie a culturii în capodopere*, vol.I, București, Editura Univers, 1984, p.59

²⁴ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *op. cit.*, p.25

resturi de unelte, resturi menajere, oase. La cele simple, din materiale organice (piei sau crengi) (la acest tip găsiindu-se doar găurile parilor de susținere), pietrele de la baza colibelor oferă relații despre formă și dimensiune; cele mai stabile erau construite din oase de mamut. În general, aceste tipuri de locuințe nu erau izolate, ci grupate. Uneori, existau doar niște paravane (paravânturi), fixate pe sol cu pietre; acestea sunt izolate, astfel încât sunt identificabile doar prin resturile menajere găsite și prin unelte, evoluția în timp a lor fiind dificil de urmărit (nu există stratigrafie).

Astfel încât, mai multe date și mai precise oferă locuirile, mai îndelungate, din peșteri și din abri-uri, condițiile de aici fiind mai bune.

Dacă în abri materialele (anorganice) s-au păstrat mai puțin din cauza intemperiilor, peștera ne oferă date despre viața desfășurată acolo: aceasta nu era locuință, ci se construiau, în interiorul grotei (la fel ca în locuirile deschise), pereți din pietre fără liant, ori colibe (s-au găsit găurile parilor) – amplasate de fapt la intrarea în peșteră și pe terase în fața acesteia (peștera era de fapt un refugiu temporar, ea devenind un lăcaș de cult natural – primul lăcaș de cult – și chiar o criptă funerară).

În general, așezările Paleoliticului sunt fie temporare (sezoniere), fie permanente (stabile). Exemple de așezări sezoniere: cel de la Swanscombe (Anglia), unde s-au găsit doar oseminte de cerbi cu coarne deplin dezvoltate (animalele fiind vâdate aici doar din septembrie până în martie (când a funcționat această așezare sezonieră) – ceea ce dovedește că existau deplasări în funcție de anotimp. În general, primitivii paleolitici nu erau migratori, nu străbăteau distanțe mari, dar făceau și incursiuni mai lungi pentru procurarea materiilor prime (mărturie pentru existența relațiilor de schimb fiind de exemplu scoici marine descoperite în interiorul uscatului). Oricum, în tot Paleoliticul nu au existat activități constructive propriu-zise, edificii cu elemente independente (pereți și acoperiș). (Abia Neoliticul va fi epoca în care s-ar putea fixa premise – doar premise! – ale apariției viitorului fenomen arhitectural specific Antichității: crearea unui spațiu delimitat și gândit în vederea satisfacerii unei nevoi cotidiene, la care se adaugă și rolul esteticului.)

A existat însă în Paleolitic un parcurs evolutiv al așezărilor, de la locuirea, cel mai adesea, sub cerul liber datorită climatului cald, ori ocazional în peșteri din Paleoliticul Inferior, la amenajarea interiorului peșterilor, precum și la ridicarea (în zone lipsite de adăposturi naturale – peșterile) a unor colibe cu schelet din crengi sau oase, acoperite cu piei de animale (în Paleoliticul Mijlociu, o dată cu răcirea climei). În Paleoliticul Superior, peșterile vor avea un rol doar de refugiu și de sanctuar ritualic²⁵ (oricum, la acea dată, diferența între locuință, sanctuar, loc de înmormântare nu prea exista, grota fiind singurul spațiu cu funcții multiple pentru viața și activitatea omului). În sprijinul ipotezei că peștera era mai ales loc de cult, un exemplu ar fi situl peșterii El Juyo (lângă peștera Altamira, Santander, nordul Spaniei) (datat cca 12 000 î.Hr.), unde a fost descoperit un sanctuar cu o piatră asemănătoare unui altar, cântărind aproape o tonă, susținut de lespezi verticale de piatră. Zona de altar conține movile cu lut, care acoperă șanțuri cu obiecte aranjate în mod deliberat, probabil folosite ca accesorii în ceremonii. Peștera, sanctuarul, altarul și depozitul sunt elemente rudimentare de arhitectură religioasă²⁶.

(Criteriul după care se împarte Paleoliticul în subperioadele sale este reprezentat de gradul de dezvoltare al speciilor caracteristice și mai ales al uneltelor.)

²⁵ Gheorghe Curcinschi Vorona, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, vol.I, București, Editura Tehnică, 1982, vol.I, p.14

²⁶ Horst de la Croix, R.G. Tansey, *Art through the Ages*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, Orlando, Florida, 1996, p.30

În ceea ce privește așezările, la sfârșitul Paleoliticului, numărul acestora este în continuă creștere²⁷. Peșterile și adăposturile de sub stânci sunt locuite și acum (alese fiind adăposturile naturale însoțite – eventual orientate spre sud)²⁸. Peșterile erau, în Paleoliticul Superior, mai ales locuri de cult, dar și de înmormântare (cele cu aceste funcții nefiind locuite sau erau locuite doar la intrare²⁹). Amenajările acestor adăposturi naturale sunt tot mai complexe: copertine din piei de animale sprijinite de trunchiuri de copac, fundații din piatră (Ferrassie-Dordogne), platforme pietruite (Cap Blanc – Dordogne) sau chiar socluri: terenul locuinței înconjurat pe cele trei laturi expuse de ziduri din piatră (fără mortar) – cu o suprastructură din lemn (Peștera Fourneau du Diable, Dordogne)³⁰. În Europa și Siberia, în regiuni lipsite de adăposturi naturale, se cunosc locuințele artificiale: colibe de suprafață, din oase de animale, cu plan rotund sau oval (neregulate) (cu un diametru de cca 5m) sau rectangular (cu o lungime de până la 12m), cu schelet din pari acoperit cu piei de animale, ancorate pe teren cu pietre, unele dintre ele de mari dimensiuni: în situl Kostenki I, pe Don (Rusia), a fost descoperită o colibă ovală, cu nouă vetre. Casele circulare datând din 12 000 î.Hr. găsite la Mezhirich, în Câmpia Centrală Rusă, au pereții construiți din oase de mamut³¹. La Mal'ta și Buret erau folosite dale din calcar. La Pincevent (Montereau, Franța), pe o suprafață de 2ha, colibele descoperite erau alcătuite din câte două-patru elemente de plan circular, cu câte o vatră, cu schelet de lemn, învelite în piei de animale, fixate de sol cu argilă bătută³².

Dar existau și locuințe adâncite sau semi-adâncite în pământ (până la 3m) – de exemplu la Timonovka, pe Desna (Ucraina) sau locuințele semiîngropate ale vânătorilor de mamut din Langmannersdorf (Austria)³³. Pereții bordeielor erau consolidați cu trunchiuri de copac, crengi, oase, acoperișurile fiind din piei sau din fâșii de pământ cu iarbă.

Locuințele cu mai multe vetre găsite și acum confirmă existența unor unități familiale, fenomen întâlnit și în Paleoliticul Mijlociu. Așezările erau sezoniere (în funcție de vânat), dar grupurile umane ale aurignacienilor și ale urmașilor lor, magdalenienii, nu mai erau numai cele ale unor nomazi cu așezări nestabile, ci exista și stabilitate a locuirii. Iau naștere acum adevărate sate de vânători – vânărea turmelor de animale mari presupune existența unui grup de oameni mai numeros decât familia și chiar decât hoarda din Paleoliticul Mijlociu. Aceste sate erau tot mai structurate, cu o suprafață de câțiva kilometri pătrați, la început cu 50-100 persoane (s-a dovedit că instinctele sociale ale oamenilor sunt adaptate pentru grupuri mici: când grupul devine prea mare, ordinea socială este destabilizată și ceata se scindează³⁴); organizarea socială cunoaște acum existența cu siguranță a societății gentilice: ginta (clanul) era un colectiv închis, apartenența fiind determinată de înrudirea de sânge, iar descendența, stabilită pe linie maternă.

Mai ales în sudul Asiei, așezările umane sunt în continuă creștere, pentru o populație în continuă creștere și aceasta, dovezi ale existenței umane existând pe aceste meleaguri încă din Mezolitic, în special în nord-vest, unde cele mai vechi așezări datează din 8 000 î.Hr. (în timp ce în sud sau est niciuna nu este mai veche de anul 3 000 î.Hr.). Aici, în regiunea Asiei de sud-est, Paleoliticul reprezintă perioada dinaintea anului 3 000 î.Hr., când peșterile erau folosite uneori ca

²⁷ Julian Bell, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei*, București, Editura Vellant, 2007, p.22

²⁸ Gheorghe Curcinschi Vorona, *op. cit.*, vol.I, p.15

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*, p.16

³¹ Jane Turner, *op. cit.*, vol.25, p.473

³² Gheorghe Curcinschi Vorona, *op. cit.*, vol.I, p.16

³³ *Ibidem*, p.17

³⁴ Yuval Noah Harari, *op. cit.*, p.32

adăposturi temporare (în timpul ploilor musonice), dar datorită climatului mai blând, acestea au jucat un rol mai puțin important ca locuințe decât în zonele nordice, cu climate extreme³⁵.

Și în arhipelagul nipon, acum 10 000 de ani locuitorii peșterilor încep să-și părăsească grottele din munți și să se stabilească în case rudimentare (tate-ana jukyo), care ofereau doar refugiu populației de vânători-culegători, populație fără organizare socială: locuințe îngropate, protejate de pământul șanțului săpat; acoperite cu stuf susținut de stâlpi înfiți în fundul gropii.

În America Centrală, perioada intrării locuitorilor umani în Lumea Nouă este incertă: între 40 000 și 15 000 î.Hr. Prima perioadă (30 000 – 15 000 î.Hr., stadiul „vârfurilor pre-proiectil”) se caracterizează prin dominarea instrumentelor litice retușate unifacial și utilizarea oaselor mari ale mamiferelor. În unele cazuri, dovezile se limitează la existența vetrelor. Această perioadă include situri în Nicaragua (El Boscue) și în Mexic, de exemplu El Cedral (San Luis Potosi), Valsecillilio (Puebla), Tlapacoya și Tequixquiac (Bazinul Mexicului). La Tlapacoya, vetrele datând din cca 22 000 BP au produs instrumente osoase și artefacte litice retușate unifacial, asociate oaselor ursului american și ale unui cervid fosil (*Odocoileus hallii*). Zona lui Tequixquiac reprezintă un bogat depozit fosilifer din Pleistocenul târziu. În perioada următoare (cca 15.000 – cca 9 000 BP), populațiile de vânători-culegători au dezvoltat noi tehnologii litice și osoase pentru vânătoare și prelucrare a alimentelor. Industria litică include nuclee cu așchii retușate pentru a produce artefacte bifaciale. Există numeroase situri din Los Tapes (Guatemala) până în bazinul Mexicului și în statele mexicane Puebla, Chiapas, Oaxaca, Durango, Nuevo Leon, Tamaulipas, Coahuila și Sonora. În situl Cueva Blanca, Oaxaca, au fost găsite oase arse și sparte de om datând din Pleistocen. În următorul mileniu, tradiția vârfului canelat nu a mai existat, iar mamiferele mari din Pleistocen au dispărut³⁶.

În America, istoria omului e mai scurtă decât în Africa sau chiar în alte părți ale lumii. Acum cca 20 000 de ani, după ce populațiile asiatice au pătruns în America de Nord, oamenii au avansat încet spre sud timp de mii de ani. În Anzii peruvieni s-au descoperit urmele unor oameni ai cavernelor datând de acum 15 000 de ani. Americile au clime și medii foarte diferite; așadar dovezile arheologice arată că au existat moduri de viață la fel de diferite, influențate de posibilitățile de vânătoare, cules și pescuit.

Dacă ne mutăm în Europa, primele locuințe umane descoperite în Paleoliticul Superior datează din 11 000 î.Hr.³⁷

În cazul societăților paleolitice târzii, în anumite regiuni s-a dovedit existența unei importante creșteri demografice. Dacă la 20 000 î.Hr. existau 2 000 – 3 000 de oameni, peste 10 000 de ani, populația s-a triplat. Importantă pentru viața comunitară este și densitatea populației din diferite zone ecologice (în legătură cu oferta de hrană).

În zonele cu densitate mare (sudul Franței), au existat locuri de întâlnire pentru desfășurarea unor ceremonialuri (căsătorie). În sud-estul Kievului (Ucrania), s-a descoperit un loc de întâlnire alcătuit din cinci case din oase de mamut.

Iar existența artei rupestre poate oferi indicii despre credința primitivilor în importanța animalelor și relațiile lor cu oamenii. Așadar, vorbim despre un salt înainte în mentalitatea omului primitiv.

Deși existența totemismului acelor timpuri este controversată (pentru că nu putem cunoaște cu precizie motivația acțiunilor umane de atunci), există totuși ipoteze că solidaritatea de grup a gintei era marcată, pe plan spiritual, de totemism (credința în protecția unei ființe

³⁵ Jane Turner, *op. cit.*, vol.29, p.226

³⁶ *Ibidem*, vol.21, p.192

³⁷ J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *op. cit.*, p.37

tutelare, un animal de obicei, căruia i se închinau pentru a obține protecția acestuia, pentru întregul grup). Putem, așadar, presupune existența unei credințe animiste – în care ființele, obiectele înconjurătoare și fenomenele naturii erau personificate, cărora li se atribuiau caracteristici elementare ale ființei umane, cu un suflet, de fapt cu o conștiință și cu sentimente) – credință care probabil a fost prima expresie a religiei³⁸, din nevoia de a găsi răspunsuri unor probleme fără soluții, de a rezolva situații neprevăzute. Dacă în timpurile de început totul era natural (vânătoarea), treptat, o dată cu nevoia de cunoaștere, se naște supranaturalul, fiind necesare practici rituale apărute din nevoia de ajutor din partea divinităților sau a duhurilor strămoșilor – cărora probabil le atribuiau forme și acțiuni proprii, de a comunica cu oamenii și a interveni în viața acestora. Se formează acum o categorie aparte de restul grupului: conducătorul spiritual: magul, vrăjitorul, vraciul – intermediarul între lumea de aici și cea spirituală, între care legăturile erau probabil realizate prin picturile amplasate în adâncurile peșterii³⁹. Desigur, spiritele sau ceremoniile rămân necunoscute.

Înmormântările se înmulțesc, se generalizează acum inhumarea, cu îngroparea corpurilor presărate cu ocră roșu (pulbere sau amestecat cu argilă) (culoarea probabil simboliza viul) și însoțite de diverse obiecte, chiar obiecte de artă – dovadă a existenței credinței în viața de dincolo⁴⁰. Existența cultului morților este acum certă.

Față de gândirea magică naivă din Paleoliticul Mijlociu, acum apar deja rudimente de gândire religioasă mai evoluată (dar funcții magice evidente vor avea abia statuetele feminine și reprezentările rupestre animaliere de la sfârșitul Paleoliticului Superior).

La Menton (sudul Franței), a fost descoperit un mormânt dublu (bărbat și femeie), corpurile fiind așezate chircit, însoțite de podoabe. În *Peștera Copiilor* din Grimaldi (Italia), o femeie în vârstă și un tânăr au fost înmormântați în timpul Aurignacianului. Membrele inferioare le erau puternic flectate. Această dublă înhumare este uneori interpretată ca practică ritualică: sacrificarea unei persoane vii pe mormântul morților. Lângă Grimaldi, în *Peștera Arena Candide*, adică *Peștera Sables-Blancs*, s-a găsit o înmormântare, tot din Aurignacian, în care a fost depus un adolescent, cu capul spre nord. Pietre mari îi acopereau mâinile și picioarele; o parte din mandibulă fusese înlocuită cu ocră galben. Pe lângă ornamente din cochilii și dinți de cerb, s-au găsit lângă el patru „bastoane de comandă”. La Chancelade (Dordogne), un cadavru a fost înmormântat legat, cu picioarele puternic îndoite, genunchii venind în contact cu arcadele dentare, astfel încât scheletul ocupa un spațiu de 67cm lungime și 47cm lățime.

În toate aceste înmormântări, o cantitate mare de ocră roșu a fost presărată pe corpuri. Ca și la neanderthalieni, grija acordată înmormântărilor implică nu doar credința într-o anumită formă de continuare a existenței după moarte, ci și faptul că aceasta va fi asemănătoare cu cea de pe pământ, defunctul continuându-și activitatea într-o altă lume, la toate acestea adăugându-se și speranța unei renașteri în acea lume, pornind de la oasele sale (prin similitudine cu existența acestei credințe la multe culturi actuale).

Și cultul craniilor este întâlnit în Paleoliticul Superior, un exemplu tipic fiind cel din depozitul sacru de la Placard (Charente), unde craniile umane fuseseră așezate pe pietre și împodobite cu scoici și diverse obiecte. Unele cutii craniene au fost modelate în formă de cupă, așezate una lângă cealaltă. Sunt înconjurate de un humerus și un femur⁴¹.

³⁸ Reza Aslan, *Dumnezeu. O istorie umană*, București, Editura Meridiane, 2017, p.23

³⁹ *Ibidem*, p.24

⁴⁰ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis*, București, Editura științifică, 1992, p.20

⁴¹ Marcel Dunan, *Histoire universelle*, Paris, Librairie Larousse, 1960, p.16

Anumite descoperiri funerare atestă și existența unei diferențieri sociale, în funcție de statut și prestigiu. La Sungir (nord-estul Moscovei, lângă Vladimir, Rusia) au fost descoperite mormintele amenajate cu grijă a doi tineri (un băiat și o fată) și a unui bărbat, cu un inventar foarte bogat: peste 10 000 de mărgelile din fildeș, podoabe și sulite „de paradă”, din fildeș (simboluri ceremoniale care necesitau mii de ore de muncă). Adăugându-se și grija înmormântării, este vorba aici despre existența unei ierarhii bazate pe prestigiul dobândit (al bărbatului), dar și atribuit (al copiilor). Așadar, sisteme sociale complexe au apărut încă în Paleolitic. Dar nu știm nimic despre lumea socio-politică a vânătorilor-culegători, despre familiile și relațiile lor. Probabil structurile erau diferite de la ceată la ceată. Copii îngropați la Sungir probabil își datorau rangul părinților lor ori poate au fost considerați încarnări ale spiritelor strămoșilor. Oricum ar fi, acesta este un exemplu pentru existența unor credințe culturale și a unor comportamente socio-politice neîntâlnit la alte specii de animale.

BIBLIOGRAPHY:

1. Aslan, Reza, *Dumnezeu. O istorie umană*, București, Editura Meridiane, 2017, trad., pref. și compl. Leonard Gavrilu
2. Bell, Julian, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei*, București, Editura Vellant, 2007, trad. Bogdan Lepădatu, Tania Siperco
3. Childe, V. Gordon, *De la preistorie la istorie*, București, Editura Științifică, 1967, trad. Florica-Eugenia Condurachi
4. Childe, V. Gordon, *Făurirea civilizației*, București, Editura Științifică, 1966, trad. Florica-Eugenia Condurachi
5. Cottrell, Leonard (sur la dir. de), *Dictionnaire encyclopedique d'Archelogie*, Paris, S.E.D.E., 1962
6. Croix, Horst de la, Tansey, R.G., *Art through the Ages*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, Orlando, Florida, 1996
7. Curcinschi Vorona, Gheorghe, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, vol.I, București, Editura Tehnică, 1982
8. Dunan, Marcel, *Histoire universelle*, Paris, Librairie Larousse, 1960
9. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis*, București, Editura științifică, 1992
10. Grigorescu, Dan, *Arta engleză*, București, Editura Meridiane, 1989
11. Harari, Yuval Noah, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Iași, Editura Polirom, 2017, trad. Adrian Șerban
12. Janson, Anthony F., *History of Art*, New York, Harry Abrams, 1986
13. Legath, Berndt, Meer, Ulrich, Rutzenhöfer, Ulrich W., Schmidt-Thomé, Adelheid, *Istoria lumii in date, Din preistorie până în prezent. Cele mai importante date, personalități și interdependențe*, București, Editura NICULESCU SRL, 2003, trad., pref. și compl. dr. Leonard Gavrilu
14. Marseille, Jacques, Laneyrie-Dagen, Nadeije (sous la direction de), *Les grands événements de l'histoire de l'art*, Larousse, 1994
15. Roberts, J.M., Westad, Odd Arne, *Istoria lumii. Din preistorie până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2018, trad. Cătălin Drăcșineanu
16. Tănase, Al., *O istorie a culturii în capodopere*, vol.I, București, Editura Univers, 1984

17. Turner, Jane, *The Dictionary of Art*, vol. 1, 21, 25, 29 New York, Grove'Dictionaries, 1996

THE CULT OF HERCULES IN DACIA, AS REFLECTED IN CERTAIN LATIN INSCRIPTIONS

Mădălina Strehie

Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: *Heracles, one of the most beloved, well-known, and militarily revered Greek heroes, held one of the most widespread religious cults among the Romans under the name Hercules, especially across the provinces of the vast empire controlled by Rome. His military attributes, his role as a fighter for humanity, and as Prometheus' liberator made his cult particularly appealing to Roman soldiers, who saw in him not only as an ideal figure and comrade-in-arms but, above all, a protector on the battlefield. His half-human nature led to widespread worship among Roman soldiers, especially those stationed in the provinces, with Dacia being no exception.*

Although Mars, as the god of war and the father of all Romans, was the supreme divine authority in matters of military devotion, Hercules was often perceived as a soldier himself and a brother-in-arms. As a result, he appears frequently in the beliefs held by Roman soldiers. In Dacia, numerous idols depicting Hercules were found in military encampments, a fact further substantiated by certain Latin inscriptions, particularly those discovered in the vicinity of these fortifications.

Our study has selected eight inscriptions discovered throughout the Roman province of Dacia to demonstrate the popularity of this great hero's cult among the Roman military. The dedicators of these inscriptions honoring Hercules were all, without exception, involved in the Roman army, many of them holding high-ranking positions within the military, including members of the senatorial order, thus belonging to the Roman aristocracy.

Keywords: *Hercules, Latin epigraphy, religious cult, military, mentality.*

Introducere

Herakles, eroul grec, fiul lui Zeus și al Alcmei¹ a fost unul dintre cei mai iubiți eroi din lumea antică, atât din cea greacă, dar și din cea romană. Secretul popularității sale a fost cel mai probabil caracterul său uman, care îl făcea să fie perceput de oameni drept unul dintre ei, mai puțin un zeu. A fost și unul dintre cei mai puternici eroi, realizând cele mai multe fapte de arme, eliberând multe comunități umane de tot felul de nenorociri.

Încă din copilărie Herakles a demonstrat că este un supra-om ucigând șerpii trimiși de Hera, soția lui Zeus, care dorea să îl piară, el pregătindu-se asemeni unui prinț și beneficiind de o educație adecvată statutului său.² Tocmai această educație îl făcea apropiat atât de cei nobili, cât și de cei din clasele inferioare.

Așadar salvarea oamenilor a fost încă de la începuturile legendei sale un obiectiv principal al existenței lui Herakles. Toate muncile sale au fost tot atâtea misiuni de salvare a

¹ Apud ****Eroii din legendele Olimpului*, Coordonatori Cristina Ștefănescu, Cristina Jinga, Traducere și note: Liana Gomboșiu, Gabriela Dobrișan, București, Prietenii cărții, 1998, pp. 10-12.

² Guus Houtzager, *Mitologia greacă. Enciclopedie completă*, traducere Lia Decei, București, Editura Corint, 2008, p. 131.

oamenilor, nu întâmplător Jocurile Olimpice aveau o legătură și cu el.³ Laureții erau numiți heraclizi⁴, adică urmașii lui eroului grec, tocmai ca o replicare a modelului viteazului erou.

Puternica afinitate a tuturor oamenilor cu fiul lui Zeus era generată și de caracterul lui de salvator și de restaurator al dreptății, el fiind cel care l-a eliberat pe prietenul oamenilor Prometeu⁵, omorând pe torționarul lui Zeus, vulturul care îi ciugulea ficatul titanului, provocându-i un mare chin.

În mitologia romană caracterul salvator al lui Herakles, devenit Hercules a avut cel mai mare succes. În cadrul armatei romane Hercule era prietenul oamenilor, salvatorul lor din primejdii, dar mai ales era restauratorul dreptății, așa cum făcuse odinioară cu Prometeu. Datorită caracterului său divin pe jumătate Hercules era considerat și zeu care ajută la sănătatea oamenilor care îl cinstesc.

Pentru evidențierea cultului celui mai mare erou al întregii omeniri în Dacia am selectat opt texte epigrafice latine descoperite pe întregul teritoriu al provinciei romane, care sunt dedicate lui Hercules, mai ales de către cadrele militare romane, atât pentru familia imperială, cât și pentru camarazii lor de arme. Hercules era prietenul tuturor, nu doar al împăraților, al comandanților, dar și al umililor *milites*.

IDR, III/1, 57⁶

HERCULI PRO SALUTE IMPERATORUM SEVERI
ET ANTONINI F. CONSERVATORI. AUGUSTORUM
DOMINORUM NOSTRORUM
C(AIUS) I(ULIUS) GALLUS
C(LARISSIMUS) V(IR) LEGATUS EORUM
PR(O)PR(AETORE) CUM SUIS
V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)

Traducere:

Lui Hercule pentru sănătatea împăraților noștri, Severus și Antoninus, Fiul, Ocrotitorul, Auguștilor și Stăpânilor noștri, a ridicat inscripția după juruință, bărbatul de neam senatorial, ambasadorul lor cu rang de praetor cu ai săi, Caius Iulius Gallus, din voința sa celor care au meritat-trad.n.

Avem aici un text epigrafic foarte sugestiv dedicat lui Hercule, în care se demonstrează cine sunt cei care credeau în el. Pe de o parte comandantul, care erau un personaj din prima clasă, fiind *clarissimus vir*, totodată și guvernator și funcționar administrativ în provincie *legatus pro praetore*, dedicatorul inscripției, iar celor care li s-a dedicat inscripția erau chiar împăratul în funcție atunci alături de asociatul său la domnie (ca funcție militară împărații aveau comanda supremă a armatei). Motivul dedicației este sănătatea, romanii rugându-se foarte mult pentru sănătate și integritate fizică, mai ales militarii romani.

³ Cf. Dana Dinu, *Introducere în istoria și civilizația Greciei antice*, Craiova, Editura Universitaria, 2005, p. 153.

⁴ Dominique Vallaud, *Dicționar istoric*, traducere Nicolae Șarambei, București, Editura Artemis, 2008, p. 438.

⁵ Coordonatori: Zoe Petre, Alexandra Lițu, Căptălin Pavel, *Dicționar de mitologie greco-romană. Zei, Eroi, Mituri*, București, Editura Corint, 2011, p. 314.

⁶ Apud Mădălina Strehie, *Curs practic de epigrafie latină*, Cu traducerea inscripțiilor din limba latină și explicații complementare de istorie romană de: Mădălina STRECHIE, Craiova, Editura Universitaria, 2018, pp. 81-82.

IDR, III/1, 58⁷
 HERCVLI.PRO SALVTE · IMP(ERATORIS)
 M(ARCI) · AVREL(I) · ANTO[NINI PII AUG(USTI)
 ET IULIAE DOM-]NAE · AVG(USTAE) · MATRI
 AVG(USTI) · ET · CASTRORVM
 SVB · CVRA · IVL(I) · PATERNI · PROC(URATORIS)
 SYNTROPHVS VIL(ICUS)

Traducere:

Lui Hercule pentru sănătatea Împăratului Marcus Aurelius Antoninus Pius Augustus și Iuliei Domna Augusta, mama Augustului și a castrilor (taberelor militare) care se află sub grija procuratorului Iulus Paternus, a pus inscripția administratorul localității, Syntrophus-trad.n.

Din nou este vorba de o inscripție în onoarea lui Hercule ca și protector al sănătății imperiale. Împăratul căruia i se dedică este nimeni altul de Marcus Aurelius, alături de o femeie Iulia Domna, soția sa sau mama sa. Dedicatorul este un fost militar, în timpul inscripției are funcție administrativă de *procurator* (procuratorii erau funcționari financiari, proveniți dintre foștii militari). Observăm că, foarte mai probabil, un grec de origine este cel care se îngrijește de ridicarea textului epigrafic, căci numele său sugerează acest lucru, anume Syntrophus. Așa se poate explica și răspândirea cultului lui Hercule în cadrul armatei romane, anume prezența elementelor grecești din jurul taberelor militare, care l-au făcut cunoscut militarilor cu care aveau contacte mai ales comerciale.

IDR, III/1, 60⁸
 HERCVLI · AVG(USTO) · VALER · M
 FELIX · RVFI · SATVRNINI
 C(ONDUCTORIS) P(UBLICI) P(ORTORII)
 T · P · EXPR · IV · STATIONIS
 TSIERNEN(SIS) · IIII · ID.ANNO.XI
 BARBATO · ET · REGVLO · CO(N)S(ULIBUS)
 EX · VOTO · POSVIT

Traducere:

Lui Hercule pentru Augustul Valerius Marcus Felix, a pus inscripția după juriu în Rufus Saturninus, conducătorul vămii publice, (T.P. EXPR. =intraductibil, deoarece nu avem date despre ce cuvinte abreviază) stației a IV-a din Tsiernens, la fel și de către stația a patra. Inscripția a fost pusă în anul XI, consuli fiind Barbatus și Regulus-trad.n.

Eroul grec este invocat în această inscripție ca protector pentru împăratul Valerius, dedicatorul fiind tot un funcționar militar, șeful vămii publice (un personaj destul de sus în cadrul lui *ordo equester*, adică un personaj de elită în cadrul ofițerilor de profesie). Motivul nu este dezvăluit, dar invocarea lui Hercule în ceea ce îl privește pe împărat ținea cel mai probabil cu gradul lui de comandant suprem al tuturor trupelor romane. Fiind vorba de vama romană Hercule

⁷ Ibidem, p. 83.

⁸ Ibidem, p. 84.

era considerat și protectorul acestui serviciu militarizat roman, mai ales că prin intermediul ei se ducea la Roma multe bogății. Datarea este exactă, precizându-se anul de domnie și numele consulilor, ceea ce este un lucru destul de rar în ceea ce privește inscripțiile votive.

IDR, III/1, 63⁹

HERCULI INVICTO

L(UCINUS) POMPEIUS CELER

PRAEF(ECTUS) COH(ORTIS)

I UBIOR(UM) V(OTUM) S(OLVIT)

Traducere:

Lui Hercule, cel Neînfrânt, a îndeplinit juruința făcută acestuia Lucinus Pompeius Celer, prefectul cohorței I a Ubilor-trad.n.

Aceasta este o inscripție sugestivă pentru cultul vajnicului erou grec printre militarii romani. Ofițerul Lucinius Pompeius Celer, prefect (ofițer similar cu un sub-locotenent dacă formațiunea avea 500 de oameni sau cu un locotenent din zilele noastre, dacă trupa avea 1000 de oameni) îi dedică inscripția cel mai probabil după o victorie pe câmpul de luptă, căci eroului i se atribuie epitetul de *Invictus*, căci i-a învins și pe unii dintre zeii care complotau împotriva tatălui său, Zeus.

IDR, III/1, 64¹⁰

HERCUL[I] [S]ALUTIFERO

Q(UINTUS) VIB(IUS) AEMILLU(S)

AUG(USTALIS) COL(ONIAE) DAC(ICAIE)

PRO SALUTE IULIANI FILI SUI

Traducere:

Lui Hercule, Refăcătorul de sănătate (Purtătorul de sănătate), a ridicat inscripția Quintus Vibius Aemillus, augustal (membru al colegiului de preoți augustali) al Coloniei Dacica, pentru sănătatea fiului său Iulianus-trad.n.

Dacă până acum texte epigrafice care îl cinsteau pe Hercule drept viteaz, învingător și deținătorul puterii similare zeilor, dar mai ales ca prietenul oamenilor, în acest text epigrafic Hercule este un zeu al sănătății, căci el este considerat *Salutifer*. Dedicatorul este un personaj din administrația locală a Daciei (fost militar cu siguranță), care avea și funcție religioasă fiind augustal (adică îngrijea cultul imperial), iar motivul era pentru vindecarea fiului său, bolnav. Din nou se demonstrează mentalitatea romanilor că eroul fără pereche Hercule era considerat de oameni camaradul lor, un frate apropiat care îi ajuta pe aceștia, mai înainte de zei. Pentru sănătatea fiului lui personajul Quintus Vibius Aemilius ar fi putut apela la Aesculap și Higia, zeii sănătății la romani, dar el mai probabil cultul lui Hercule era atât de răspândit, încât era primul invocat de către fideli săi.

IDR, III/1, 66¹¹

⁹ *Ibidem*, p. 86.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 87-88.

HERCULI SANCTO
IULIANUS V(IR) C(LARISSIMUS) PRAESES DACIARUM

Traducere:

Lui Hercule cel Sacru, a ridicat inscripția bărbatul de neam senatorial, Iulianus, conducătorul Daciilor-trad.n.

Din nou avem o inscripție dedicată lui Hercule zeul, nu eroul, dedicată de un personaj de top din administrația provincială romană din Dacia, anume de un *clarissimus vir* (un membru al lui *ordo senatorius* cu o comandă militară foarte mare în toate Daciile) care îi atribuie epitetul de *Sanctus* (cel divin, cel sacru) semizeului Hercule. Motivul nu îl avem, dar probabil i se cerea protecția asupra provinciilor romane.

IDR, III/1, 67¹²

HERCULI GENIO LOCI FONTIBUS CALIDIS
CALPURNIUS IULIANUS
V(IR) C(LARISSIMUS) LEG(ATUS) LEG(IONIS) V MAC(EDONICAE)
LEG(ATUS) AUG(USTI) PR(O)PR(AETORE)
[PRO]V(INCIAE) [DA]CIAE
[SUPERIORI]S SAU [PRO SE ET SUI]S
V(OTUM) L(IBENS) S(OLVIT)

Traducere:

Lui Hercule și Spiritului locurilor izvoarelor calde, a ridicat inscripția din plăcere și după juruință Calpurnius Iulianus, bărbat de neam senatorial, comandantul Legiunii a V-a Macedonica, delegat imperial în locul pretorului al Provinciei Dacia Superior, (Dacia de Sus), pentru sine și pentru ai săi-trad.n.

În textul epigrafic de mai sus este vorba tot despre divinul Hercule, cel care proteja izvoarele calde, dătătoare de sănătate, știut fiind că romanii au inventat și aplicat pentru prima dată conceptul de SPA (*sanitas per aquam*=sănătate cu ajutorul apei). Așadar aici Hercule are un dublu rol un zeu care ajută sănătatea, dar și de gardian al apelor miraculoase. Dedicatorul este din nou un personaj de top din administrația militarizată a Daciei, tot un *clarissimus vir*, *legatus* (comandant militar al Legiunii a V-a Macedonica), dar și guvernator al Daciei Superior.

Nu întâmplător primele amenajări de stațiuni sau băi în Dacia au fost făcute de romani, cel mai concludent exemplu este Herculane, unde eroului eroilor i s-a dedicat un întreg oraș implicat în SPA de către romani. Dacă aceste ape nu ar fi avut efecte binefăcătoare, poate că Hercule nu se bucura și de acest epitet de *salutifer*, iar militarii nu ar fi avut atâta încredere în el.

IDR, III/1, 68¹³

¹¹ *Ibidem*, p. 89.

¹² *Ibidem*, pp. 89-90.

¹³ *Ibidem*, pp. 92-93.

HERCULI
ET VENERI
MERCURIUS
PR. EL N(?)
CUM SUIS

Traducere:

Lui Hercule și Zeiței Venus, a ridicat inscripția Mercurius, PR. EL. N (prefect probabil, celelalte fiind intraductibile, neavând nicio altă inscripție la fel cu aceste abrevieri) cu ai săi-trad.n.

Ultimul text epigrafic selectat de către noi în studiul de față face referire tot la Hercule zeul, căci el este invocat alături de zeița Venus, considerată de foarte mulți romani mama fondatorului Aeneas, revendicată de multe ginți patroana lor. Nu putem afla multe date din inscripție, dar știm cu siguranță că a fost dedicată de un personaj numit Mercurius împreună cu ai săi, cel mai probabil tot militar. Motivul ar fi apărarea de rele căci se cerea ajutorul și zeiței Venus.

Concluzie

Din cele opt texte epigrafice selectate de noi în prezentul studiu peste jumătate din ele sunt dedicate de militari, sau personaje din preajma militarilor pentru sănătate, unele pentru caracterul lui de erou invincibil, altele pentru calitatea sa de zeu, toate dovedind cinstea de care se bucura cel mai mare și cel mai uman erou dintre toți eroii, Hercule.

Abrevieri:

IDR = INSCRIPTIILE DACIEI ROMANE

BIBLIOGRAFIE

1. Armstrong, Karen, *O scurtă istorie a mitului*, Traducere din limba engleză de Mirella Acsente, București, Grupul Editorial Corint, Leda, 2008.
2. Balaci, Anca, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, Ediția a II-a, București, Editura Mondero, 1992.
3. Berghorn, Detlef, Hasttsein, Markus, *Istoria*, traducere Oana Cristescu, București, Litera Internațional, 2010.
4. Bury, B., Meiggs, R., *Istoria Greciei până la moartea lui Alexandru cel Mare*, Ediția a IV-a revăzută, Traducere de Diana Stanciu, București, Editura All, 2006.
5. Buttin, A.-M., *Grecia clasică*, Traducere de Lia Decei, București, Editura Bic All, 2002, 2007.
6. Daniels, Patricia, S., Hyslop, Stephen, G., *Istoria lumii, vol. I*, Cuvânt înainte de Douglas Brinkley, National Geographic, 2010.
7. Dărămuș, Lucia, *Mituri și legende ale Antichității*, București, Editura Ideea Europeană, 2008.

8. Dinu, Dana, *Introducere în istoria și civilizația Greciei antice*, Craiova, Editura Universitaria, 2005.
9. **Eroii din legendele Olimpului*, Coordonatori Cristina Ștefănescu, Cristina Jinga, Traducere și note: Liana Gomboșiu, Gabriela Dobrișan, București, Prietenii cărții, 1998.
10. Houtzager, Guus, *Mitologia greacă. Enciclopedie completă*, traducere Lia Decei, București, Editura Corint, 2008.
11. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria prima, *Inscripțiile Daciei Romane, volumul I, (IDR, I)*, Introducere istorică și epigrafică, *Diplomele militare. Tăblițele cerate*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse în românește de Ioan I. Russu, Prefață de Acad. Prof. Stefan Pascu, Președintele Secției de Științe Istorice, București, editura Academiei R.S.R., 1975.
12. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria prima, *Inscripțiile Daciei Romane, volumul II, (IDR, II) Oltenia și Muntenia*, Culese, traduse în românește și însoțite de comentarii și indici de Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu, București, Editura Academiei R.S.R., 1977.
13. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria prima, *Inscripțiile Daciei Romane, volumul III, (IDR, III, 1) Dacia Superior 1, Zona de Sud-Vest (teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Mureș)*, Adunate, însoțite de comentarii și indici, traduse de Ioan I. Russu în colaborare cu Milena Dușanić, Nicolae Gudea, Volker Wollmann, București, Editura Academiei R.S.R., 1977.
14. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria a II-a, *Inscripțiile din Scythia Minor, grecești și latine, volumul II, Tomis și teritoriul său, (IDR, II)*, Culese, traduse, însoțite de comentarii de Iorgu Stoian, indici de Al. Suceveanu, București, Editura Academiei R.S.R., 1987.
15. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria prima, *Inscripțiile Daciei Romane, volumul III, Dacia Superior 2, Ulpia Traiana Dacica Sarmisegetusa (IDR, III/2)*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. Russu în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann, București, Editura Academiei R.S.R., 1980.
16. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria prima, *Inscripțiile Daciei Romane, volumul III, 4, Zona răsăriteană, (IDR, III/4)* Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. Russu, București, Editura Academiei R.S.R., 1988.
17. ****Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, Seria a doua, *Inscripțiile din Scythia Minor, Volumul V, Capidava-Troesmis-Noviodunum*, Adunate, însoțite de comentarii și Indici de Emilia Doruțiu-Boilă, București, Editura Academiei R.S.R., 1980.
18. Kun, N., A., *Legende și miturile Greciei Antice*, București, Editura Orizonturi, fără an.
19. Lévêque, Pierre, *Aventura greacă*, vol. II, Traducere de Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane, 1987.
20. Petre, Zoe, *Cetatea greacă între real și imaginar*, București, Editura Nemira, 2000.
21. Rachet, Guy, *Larousse. Dicționar de civilizație greacă*, Traducerea: C. Litman, București, Univers Enciclopedic, 1998.
22. Strechie, Mădălina, *Curs practic de epigrafie latină*, Cu traducerea inscripțiilor din limba latină și explicații complementare de istorie romană de: Mădălina STRECHIE, Craiova, Editura Universitaria, 2018.

23. Vallaud, Dominique, *Dicționar istoric*, traducere Nicolae Șarambei, București, Editura Artemis, 2008.

CYBER WARFARE IN THE DIGITAL ERA: EVOLUTION, ACTORS, AND GLOBAL IMPACT

Arthur Mihăilă, Lecturer

PhD, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: *In recent decades, a large part of governmental activity, economic affairs, and even aspects related to the lives of ordinary citizens have moved into cyberspace. In the context of the increasingly intense conflict between Western powers, China, and Russia, as well as the activities of terrorist organizations funded by Islamic states, control over the Internet has become a matter of national security. Cyber attacks can affect critical infrastructures, penetrate important institutions, cause significant damage to commercial companies, or impact political life and social order. This article examines the phenomenon of cyber warfare and the role of state and non-state actors involved in cyber attacks. Through case studies of recent attacks, the tactics and methods used in these situations are exemplified. The legal and ethical implications related to cyber attacks are also analyzed. Finally, the article explores defense measures against cyber attacks and their possible consequences.*

Keywords: *Cyber War, Information Warfare, Cyberterrorism, Security Measures, Cyberspace.*

În urmă cu patru decenii, un cunoscut viitorolog, Alvin Toffler, formula ipoteza că omenirea se află în prima fază a celui de-al treilea val¹, o schimbare radicală a societății care va afecta toate domeniile vieții sociale, științei și culturii. Primul val era reprezentat de descoperirea agriculturii, care a determinat specia umană să devină sedentară. Societatea de vânători-culegători, alcătuită din grupuri răzlețe de oameni migratori a crescut ca mărime în această perioadă formând marile imperii ale antichității. Al doilea val îl reprezintă revoluția industrială, care marchează trecerea la producția de masă, bazată pe tehnologiile mecanizate și pe standardizare. În momentul de față, considera Toffler, omenirea suferă tranziția spre o societatea a informației, tranziție numită de el ”al treilea val”. Această transformare va influența profund societatea umană, afectând atât natura bunurilor care vor fi produse cât și structura familiei, cutumele sau relațiile sociale. Toffler numește această perioadă ”epoca informației”, pentru că producerea de informație nouă va deveni principala activitate și va depăși ca amploare producerea de bunuri industriale materiale.

Într-o lucrare ulterioară² Toffler analiza sursele puterii politice ajungând la concluzia că cele mai importante sunt forța, banii și cunoașterea. La începuturile istoriei forța brută a fost folosită pentru menținerea puterii. Ulterior puterea a fost exercitată prin intermediul banilor, prin oferirea de avantaje pecuniare sau prin privarea de mijloace de subzistență a celor care se opuneau liderilor. În epoca actuală, cea a informației, puterea se exercită prin controlul asupra informațiilor, prin cunoaștere.

Tezele lui Toffler s-au dovedit a fi corecte. În momentul de față Internetul este cel mai important mediu prin care se vehiculează informații, se vând produse, se leagă contacte sociale, uneori între oameni aflați la mii de kilometri unul de altul. Mișcările sociale sunt amplificate pe

¹ Toffler, Alvin, *The Third Wave*, New York: Bantam Books, 1980.

² Toffler, Alvin, *Powershift*, New York: Bantam Books, 1990.

platformele sociale online. Revoltele cunoscute sub numele de "Primăvara arabă" au fost posibile datorită coordonării demonstrațiilor prin intermediul Facebook și Twitter. Politicieni ignorați sau boicotați de canalele de mass-media tradiționale (ziare și televiziune), precum a fost Donald Trump, au reușit să înfrângă boicotul recurgând la mijloacele de comunicare online și la mesajele virale, o tehnică înrudită cu guerilla marketing-ul comercial. Viața multor cetățeni s-a mutat în mare parte în spațiul cibernetic (Cyber Space). Dacă în trecut majoritatea oamenilor stăteau câteva ore pe zi în fața televizoarelor, în momentul de față atenția maselor se îndreaptă tot mai mult spre mediul online. O explicație simplă a acestui fenomen constă în faptul că fiecare internaut găsește pe internet un conținut similar intereselor sale, chiar dacă acestea sunt interese de nișă, pe când mijloacele mass-media, care se adresează în bloc unei audiențe cât mai mari, nu pot aborda decât subiecte generale. În plus, mass-media tradițională este folosită aproape de fiecare dată de guvern sau de către partide, care o controlează pentru transmiterea unor informații oficiale sau pentru persuadare, pe când în mediul online participanții la diverse grupuri intră în contact cu persoane care contestă acest mesaj oficial și nu riscă să fie sancționați atunci când exprimă opinii controversate. Forumurile online devin de multe ori cazane în care clocotesc nemulțumirile populației sau fermentații a unor idei neconvenționale.

În ultimii ani, sesizând potențialul spațiului cibernetic, administrațiile țărilor dezvoltate au început să ofere servicii pe Internet și să folosească mediul online pentru a comunica cu cetățenii. Internetul a devenit atrăgător și pentru companiile comerciale iar primele companii care s-au aventurat în acest mediu și au încercat să-l folosească pentru a-și vinde produsele, când el era încă un mediu virgin, o terra incognita, au depășit de multe ori vânzările companiilor tradiționale și s-au îmbogățit. Amazon, care a debutat ca librărie de cărți electronice, a devenit treptat cea mai importantă companie de vânzări și unul dintre cei mai importanți furnizori de servicii, folosind în acest scop doar interacțiunile cu clienții pe Internet. Companiile care oferă filme și muzică în regim de streaming online au ajuns să câștige mai mult decât cele care vând aceste produse în formă fizică sau decât cinematografele. Platformele sociale au devenit niște coloși cu câștiguri din publicitate care depășesc produsul intern brut al unor țări. Majoritatea tranzacțiilor financiare și bursiere se fac acum tot prin intermediul Internetului iar unele țări și-au manifestat intenția de a renunța la banii de hârtie și de a opera doar cu monedă electronică în viitor.

În acest context, în care mare parte din activitatea noastră se desfășoară online, orice incident care blochează comunicarea prin internet ajunge să afecteze întreaga societate. Din această cauză atacurile cibernetice au ajuns să fie considerate o armă redutabilă în cazul unui război sau un preambul necesar pentru agresorul care vrea să-și paralizeze victima. Țintele atacului pot fi instituțiile statului, băncile, instalațiile militare conectate la internet sau diverse alte obiective.

În 2012, Leon Panetta, Secretarul Apărării al Statelor Unite ale Americii, a declarat într-un discurs că unul dintre cele mai mari pericole pentru SUA este cel al unui "cyber Pearl Harbour", adică un atac cibernetic care să afecteze grav funcționarea instituțiilor și care să preceadă un război convențional sau nuclear³. Majoritatea specialiștilor nu sunt însă de acord cu această opinie. Un atac cibernetic ar atenționa victima de posibilitatea unui atac cu arme convenționale și nu ar afecta capacitatea de ei de ripostă militară pentru că instalațiile militare nu pot fi accesate prin Internet. Majoritatea statelor au diverse mijloace de apărare împotriva unor astfel de atacuri și atacatorul nu poate fi sigur că va avea succes. Dacă nu e urmat imediat de un

³ White, Christopher; Mazanec, Brian M., *Understanding Cyber Warfare: Politics, Policy and Strategy*, Second Edition, London: Routledge, 2023, p. 220.

atac convențional atacul cibernetic va putea da naștere unui atac simetric din partea statului atacat. Atacatorul se poate afla în situația puterilor care au folosit gaze de luptă în Primul Război Mondial – efectul a fost dezastruos dar a dat naștere unei riposte care a creat aceleași probleme în propria tabără. Din această cauză în Al Doilea Război Mondial nici Puterile Axei și nici Aliții nu au recurs la arma chimică.

Chiar dacă debutul unui război nu va consta într-un atac cibernetic este posibil ca într-un viitor conflict să se recurgă la atacuri cibernetice limitate. Atacurile de acest tip nu se întâlnesc doar în timpul unui război ci sunt folosite împotriva rivalilor chiar și în perioada de pace. Ele se înscriu în ceea ce a fost numită ”zona gri”, a acțiunilor ostile, care nu au intensitatea unui război și nu pot fi, de multe ori, considerate pretext suficient pentru declanșarea unui război. Acțiuni de acest fel au fost declanșate câteodată tocmai pentru a fi evitate atacuri militare directe. Un exemplu este cel al virusului de tip vierme, Stuxnet⁴, o armă cibernetică folosită în 2010 de S.U.A. în colaborare cu Israelul, pentru a sabota centrifugele din Iran folosite pentru îmbogățirea uraniului⁵. Acest virus, care este considerat a fi prima armă cibernetică folosită de către un stat și cea mai puternică de până acum, a mărit viteza de rotație a centrifugelor ducând la deteriorarea lor. Înainte de acest atac Israel se pregătea de un atac efectuat cu ajutorul aviației, atac care ar fi provocat și victime. Folosirea virusului a făcut ca aceste consecințe, să fie evitate. Virusul a fost introdus în sistemul de software iranian printr-un stick de memorie infectat și o consecință nedorită a fost că după atac el a fost descoperit pe internet, ceea ce duce la concluzia că un angajat l-a transportat fără să vrea prin aceeași metodă scoțându-l din sistem și eliberându-l în spațiul cibernetic internațional. Acest fapt a demonstrat pericolul generat de folosirea unei arme cibernetice. În următorii trei ani au fost descoperite peste 40000 de calculatoare infectate cu Stuxnet. De asemenea entități necunoscute au modificat acest virus pentru al folosi în scopuri diferite. Cele mai importante variante ale sale au fost Duqu, Triton și Flame. Triton a fost folosit pentru a deteriora instalații petroliere și se crede că a fost modificat de o organizație din Rusia⁶. Alte variante au fost folosite pentru șantaj sau pentru obținerea de informații privind sistemele infectate. Iranul a ripostat la atacul american în 2012 prin Operațiunea Cleaver, un atac cibernetic care viza instalații militare, petroliere, de gaz, energetice, aeroporturi, spitale, instituții de educație, transporturi, companii chimice, instituții guvernamentale, etc. O altă operațiune similară, numită Operațiunea Ababil viza sistemul bancar din S.U.A. și a produs pagube financiare importante dar nu a afectat grav activitatea financiară. Virusul Cleaver a fost realizat de iranieni în urma studierii lui Stuxnet ceea ce a arătat care sunt riscurile unui atac cibernetic.

În cazul Stuxnet, atacatorul a putut fi identificat datorită insistențelor și amenințărilor făcute de S.U.A. înainte de atac și a unor răspunsuri cu subînțelese ale unor oficiali americani. Consecințele atacului au făcut ca după aceea actorii statali care au recurs la metode similare să fie mai discreți pentru a nu suferi represalii. În lipsa unor indicii concrete este aproape imposibil să decizi cine este atacatorul iar de multe ori nu se poate stabili dacă e vorba de un atac sau de un accident tehnic sau de o eroare de programare.

Atacurile cibernetice pot avea autori statali sau nestatali. În 2016, NATO a recunoscut spațiul cibernetic ca fiind un domeniu al operațiunilor militare, parte a sarcinilor NATO de

⁴ Vezi Cunningham, Chase, *Cyber Warfare – Truth, Tactics, and Strategies*, Birmingham: Packt Publishing, 2020, pp.15-18.

⁵ S.U.A. nu a recunoscut oficial că a efectuat acest atac însă experții sunt de părere că un cod atât de complex ca cel al lui Stuxnet nu putea fi dezvoltat decât de către Agenția de Securitate Națională a S.U.A. Iar faptul că atacul cibernetic avut loc după cererile repetate ale S.U.A. ca programul nuclear să fie oprit conduce către aceeași concluzie.

⁶ Cunningham, Chase, op. cit., p. 18.

apărare și descurajare⁷. Între motivele invocate pentru desemnarea spațiului cibernetic drept câmp de luptă sunt menționate acțiunile hibride ale Rusiei împotriva aliaților și partenerilor NATO, războiul de agresiune împotriva Ucrainei care a fost însoțit și de unele acțiuni cibernetice precum și acțiunile Chinei de confruntare retorică și dezinformare care au avut drept țintă aliați ai NATO. În 2021, cu ocazia summitului de la Bruxelles, a fost formulată ”Politica cuprinzătoare de apărare cibernetică”. În cadrul acesteia erau precizate modalitățile de răspuns la un atac cibernetic care includeau metode politice, diplomatice și militare. În acest document se preciza că activitățile cibernetice dușmănoase semnificative pot în unele circumstanțe să fie considerate un atac armat și pot conduce la invocarea articolului 5 al Tratatului Atlanticului de Nord, în funcție de specificul situației. În cadrul Summitului NATO din 2023 de la Vilnius, s-a hotărât că apărarea cibernetică va avea drept obiectiv trei nivele: politic, militar și tehnic și va presupune și cooperarea cu sectorul privat. Tot atunci a fost lansată Capacitatea Virtuală de Suport pentru Incidente Cibernetice (VCISC), cu rolul de a ajuta statele naționale care au fost victime ale unor activități cibernetice. Centrul NATO pentru Securitate Cibernetică se află la Comandamentul Suprem al Puterilor Aliate din Europa (SHAPE), în Mons, Belgia. Acolo funcționează permanent, Echipele de Reacție Cibernetică Rapidă a NATO. Pe pagina NATO dedicată apărării cibernetice se precizează că vulnerabilitățile cibernetice țin nu numai de tehnologie ci și de oameni. Această subliniere pleacă de la constatarea că cele mai multe atacuri cibernetice exploatează neglijența și lipsa de educație a celor care folosesc calculatoarele.

Chiar dacă instalațiile militare par a fi ținta optimă pentru atacurile cibernetice în realitate acest lucru este puțin probabil pentru că ele sunt izolate de rețelele de computere civile iar nivelul de securitate în acest domeniu este mai mare. Din această cauză cele mai frecvente ținte sunt infrastructura critică, proprietatea intelectuală și sistemul politic.

Infrastructura critică include sistemul energetic, inclusiv centralele nucleare, sistemul de aprovizionare cu apă, transporturile, digurile și alte sisteme economice vitale care sunt conectate la internet. Am menționat mai sus atacurile efectuate de către Iran în SUA, care au avut drept țintă aceste sisteme. O serie de atacuri care viza infrastructura financiară a fost efectuată de Coreea de Nord având drept obiect băncile din SUA și Coreea de Sud. Primul atac a avut loc în 2009 și a infectat 50000 de calculatoare din Coreea de Sud. Spre deosebire de atacurile actorilor nonstatali, care aveau de fiecare dată drept scop sustragerea de bani sau șantajarea în scopul obținerii de bani, acest atac a avut doar un scop distructiv. Hackerii au blocat automatele bancare pentru a mina încrederea populației în bănci și a provoca panică și retrageri masive de bani de la ghișee. Un atac care a urmat a șters datele privind conturile clienților din calculatoare. În 2011, atacul împotriva băncilor coreene a fost repetat. De data asta au fost atacate și băncile americane. Atacul împotriva băncilor americane a fost repetat în 2012 și 2013 afectând mai mult de 50 de bănci printre care se numărau JP Morgan Chase, Wells Fargo și Bank of America⁸. În momentul respectiv surse din CIA atribuiau atacul Iranului dar ulterior unii autori au considerat că în acest caz e de vină Coreea de Nord.

Un atac asemănător a fost efectuat în 2014 împotriva băncii Privat Bank, cea mai mare bancă comercială din Ucraina. Hackerii au șters datele privind conturile bancare ale clienților. Acest fapt cauzat panică în rândul lor și retragerea fondurilor din bancă. Pentru a salva banca de faliment guvernul Ucrainei a fost nevoit să o naționalizeze. Rusia a fost cea acuzată de atacul cibernetic dar nu au existat probe concrete care să permită localizarea sursei atacului.

⁷ N.A.T.O., Cyber defence, consultat în data de 08.12.2024 la https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm

⁸ DiMaggio, John, *The Art of Cyberwarfare: An Investigator's Guide to Espionage, Ransomware, and Organised Cybercrime*, San Francisco: No Starch Press Inc., 2022, pp. 71-78.

Atacurile asupra proprietății intelectuale sunt considerate de unii autori drept o formă de război cibernetic pe când alții le consideră doar o formă de spionaj care folosește metode mai moderne decât cele de până acum. Conflictul dintre guvernul SUA și compania Huawei, care a fost acuzată de furt de proprietate intelectuală și de informații, care ar fi fost transmise armatei chineze, este cel mai important incident de acest fel datorită consecințelor pe care le-a avut pentru compania chineză. Unii autori au exprimat îndoieli cu privire la validitatea acuzațiilor formulate de SUA, plecând de la constatarea că probele prezentate nu erau foarte convingătoare⁹. Un alt caz de atac cibernetic important este operațiunea denumită de Departamentul Apărării din SUA ”Titan Rain”¹⁰. Această operațiune a constat în infiltrarea în sistemul de calculatoare a companiei Lockheed Martin care avea un contract de producție unor avioane de vânătoare cu reacție. Timp de trei ani, din 2003 până în 2006 au fost sustrase planuri care le-au permis chinezilor să producă avioane de vânătoare asemănătoare. Aceiași hackeri au obținut și fișiere din Departamentul Apărării al SUA, de la NASA și din Ministerul Apărării al Marii Britanii. În 2015 NBC News raporta că a obținut din surse guvernamentale informația că grupurile de spionaj chineze au sustras secrete militare și ale unor corporații comerciale din aproape toate cele 50 de state americane. Ca urmare a acestei stări de fapt, în septembrie 2015, președintele chinez Xi Jinping s-a întâlnit la Washington cu președintele SUA, Barack Obama și în urma negocierilor cei doi au semnat un acord prin care se angajau să se abțină de la orice acțiuni cibernetice îndreptate împotriva celeilalte părți¹¹. Acest armistițiu nu a durat mult. În 2018, administrația Trump a acuzat China că a sustras informații privind sateliții de telecomunicații de la companiile americane cu activitate în acest domeniu.

Și Rusia a fost acuzată în mai multe ocazii de activități de spionaj cibernetic. În 1999, FBI a acuzat Rusia de un atac cibernetic împotriva Departamentului de stat, care a constat în sustragerea de informații militare, printre care unele de la Baza Aeriană Wright Patterson și de la Laboratorul de Cercetări al Armatei. Această operațiune a fost denumită Moonlight Maze.¹² Printre numeroasele acțiuni de spionaj atribuite Rusiei trebuie menționată și cea semnalată de producătorii antivirusului Kaspersky în 2013 și denumită de aceștia ”Octombrie Roșu”. Operațiunea consta în sustragerea de informații de la ministerele unor țări din Europa de Est și din Asia Centrală. Chiar dacă nu au reușit să identifice sursa malware-ului prin intermediul căruia erau obținute aceste informații, programatorii de la Kaspersky au ajuns la concluzia că ele erau utile doar Rusiei, care dorea să supravegheze fostele state satelit.

Deși la un nivel mai redus și Iranul a fost acuzat de câteva ori de atacuri cibernetice care vizau informațiile. În date de 15 august 2012, în cadrul Operațiunii Shamoon a fost atacată cea mai mare companie petrolieră din Arabia Saudită, aliat tradițional al SUA. Datele din 30000 de calculatoare aparținând companiei au fost șterse și înlocuite cu imaginea unui steag american în flăcări. The New York Times estima că acest atac a făcut inutilizabile trei sferturi din calculatoarele lui Aramco provocând pagube importante acestei companii. Și în acest caz nu a putut fi stabilit atacatorul dar se consideră că este vorba de Iran.

Nu putem încheia această secțiune fără să menționăm faptul că SUA a fost acuzată de mai multe ori de activități de spionaj și sustragere de informații de la diverse state. În 2015,

⁹ Vezi de pildă Roach, Stephen, *Accidental Conflict: America, China, and the Clash of False Narratives*, New Haven: Yale University Press, 2023.

¹⁰ DiMaggio, John, *The Art of Cyberwarfare: An Investigator's Guide to Espionage, Ransomware, and Organised Cybercrime*, San Francisco: No Starch Press Inc., 2022, pp.24-25.

¹¹ DiMaggio, John, op.cit., p. 28.

¹² DiMaggio, John, op.cit., pp. 32-34.

WikiLeaks a obținut informații care atestau faptul că Agenția Națională de Securitate din SUA asculta de ani de zile 125 de telefoane ale oficialilor de vârf din Germania, printre ele figurând și telefonul cancelarului Angela Merkel. Printre oficialii europeni ascultați se numărau și doi miniștri de finanțe ai Franței de la care se obținuseră date privind contractele de export ale Franței și privind alocările bugetare¹³.

Atacurile împotriva sistemului politic al unei țări au drept obiectiv influențarea alegerilor pentru ca un om politic cu opinii favorabile față de statul respectiv să ajungă la conducere sau influențarea opiniei publice pentru obținerea unor rezultate favorabile în cadrul tratatelor dintre cele două state¹⁴. Și în acest caz, de multe ori nu este clar dacă o situație este rezultatul unei încercări de manipulare sau e doar o afirmație de campanie electorală fără teme.

În cazul alegerii președintelui american Donald Trump, acesta a fost acuzat că a colaborat cu rușii pentru influențarea alegerilor prezidențiale din 2016. Reprezentanți ai Partidului Democrat au susținut că serviciile secrete rusești au influențat prin intermediul unor conturi false de pe Facebook alegătorii americani determinându-i să voteze cu Trump. Ca urmare a acestei acuzații a fost înființată o comisie condusă de Robert Mueller, care a investigat timp de 22 de luni un posibil amestec al rușilor în alegerile din SUA. Mueller a ajuns la concluzia că deși rușii au încercat să influențeze alegerile, nu există probe că Trump ar fi colaborat cu ei sau ar fi știut de aceste activități. De asemenea s-a stabilit că aportul rușilor nu a fost hotărâtor pentru rezultatul alegerilor¹⁵. Acuzații similare, de amestec al rușilor în favoare unui partid politic, au fost făcute și în Franța, Germania sau România. În aceste cazuri, la fel ca în cazul lui Trump, se pornea de la prezumția că rușii ar sprijini candidații sau partidele suveraniste pentru a mina unitatea europeană și a crea disensiuni în sânul U.E. Aceste acuzații ridică diverse probleme. Ele pleacă de la presupunerea că alegătorii pot fi influențați doar prin prezentarea unor știri false despre contracandidați sau prin promovarea excesivă a candidatului favorit. E ușor de observat că atât Trump cât și partidele suveraniste vesteuropene au beneficiat de o stare de nemulțumire cronică a populației în contextul inflației galopante și a imigrației de masă. Atribuirea victoriei acestora sau a Brexitului și altor evenimente condamnate de o tabără politică, influenței serviciilor secrete rusești pare puțin plauzibilă. Este posibil ca acestea să fi exercitat o oarecare influență dar este greu de crezut că ar fi putut avea succes în lipsa unor cauze interne.

Deși multe dintre atacurile cibernetice au avut la origini unele state de multe ori aceste acțiuni sunt declanșate de agenți nonstatali. Aceștia pot să urmărească câștiguri bănești sau să acționeze în sprijinul unei cauze. Această cauză poate să fie un deziderat moral, considerat patriotic, cum ar fi pedepsirea unor conducători corupți sau o acțiune ecologică. Unii dintre actorii nestatali sunt etichetați drept teroriști, alții drept racketiști sau drept activiști digitali. Mediul online este favorabil acestor activități pentru că în cazul persoanelor suficient de pregătite, poate asigura anonimitatea și câștiguri financiare atrăgătoare fără pericolele care îi pasc pe infractorii tradiționali. Prin intermediul spațiului cibernetic hackerii pot să intre în contact cu milioane de persoane. De multe ori activitățile lor nu diferă cu mult de activitățile similare ale organizațiilor statale. Ele pot consta în atacuri cibernetice împotriva unor instituții din dorința de a câștiga notorietate, în sustragerea de informații care pot fi revândute, în campanii în sprijinul unei cauze

¹³ NSA tapped German Chancellery for decades, WikiLeaks claims, în The Guardian, 09.07.2015 consultat în 05.12.2024 la <https://www.theguardian.com/us-news/2015/jul/08/nsa-tapped-german-chancellery-decades-wikileaks-claims-merkel>

¹⁴ White, Christopher; Mazanec, Brian M., op. cit., pp. 191-192.

¹⁵ Mueller finds no collusion with Russia, leaves obstruction question open, American Bar Association, 25.03. 2019 consultat în data de 08.12.2024 la <https://www.americanbar.org/news/abanews/aba-news-archives/2019/03/mueller-concludes-investigation/>

politice. Cele mai importante acțiuni politice care au fost catalizate de comunicarea online sunt Primăvara arabă din 2011, Mișcarea Occupy din SUA din 2011 și Mișcarea Umbrella din Hong Kong din 2014. Cea mai amplă a fost Mișcarea de protest Occupy din SUA care a avut loc simultan în 951 de orașe, și a constat în ocuparea de către protestatari a unor spații publice. Organizatorii au folosit platforme sociale precum Facebook și Twitter pentru a se coordona¹⁶.

Promovarea unor cauze prin atacarea calculatoarelor sau site-urilor instituțiilor publice se numește hacktivism. De obicei hackerii lasă pe site-urile respective mesaje în care își exprimă opiniile politice. Unul dintre grupurile cele mai cunoscute de hacktiviști este Anonymous. Uneori Anonymous se mobilizează în sprijinul unei cauze pe când altădată atacă actori statali sau nonstatali care sunt considerați exponenți ai sistemului corupt sau o fac doar de distracție. De-a lungul timpului au atacat Biserica scientologică, guvernele egiptean sau tunisian în timpul primăverii arabe, compania de film Sony, agenții guvernamentale din SUA și site-urile Statului Islamic.

O categorie aparte o constituie ciberteroriștii. Majoritatea organizațiilor teroriste au creat și divizii cibernetice. Cei mai de succes au fost reprezentanții Statului Islamic care au reușit prin campania online să recruteze mii de adepți din statele occidentale și să colecteze sume considerabile de bani. Printre persoanele convinse s-au aflat și adolescente care s-au deplasat în Siria ca să se căsătorească cu luptătorii islamici. Campania online a avut ca rezultat și radicalizarea unor persoane singurate care au comis ulterior atentate în Occident.

În contextul trecerii a tot mai multe activități online pericolul reprezentat de atacurile cibernetice devine tot mai mare. Cele mai multe dintre ele pot fi prevenite pentru că se bazează pe vulnerabilitățile umane. Viitorul însă ne rezervă câteva necunoscute reprezentate de dezvoltarea Inteligenței Artificiale care poate fi folosită atât pentru efectuarea unor atacuri cât și pentru apărare împotriva lor. Dificultatea de a depista pe cei care au efectuat un atac sau uneori chiar de a determina dacă a existat un atac sau nu, face ca entitățile care au intenții rele și sunt suficient de motivate să aibă șanse de succes și să poată scăpa fără a fi pedepsite, ceea ce le-ar încuraja.

În concluzie, războiul cibernetic reprezintă o provocare complexă și în continuă evoluție, în care granițele dintre actorii statali și nestatali sunt adesea estompate iar tacticile folosite devin tot mai sofisticate. Pentru a contracara eficient aceste amenințări, este necesară o abordare integrată ce reunește măsuri tehnice, legislative și diplomatice. În plus, cooperarea internațională, schimbul de informații și dezvoltarea unor strategii de apărare cibernetică robuste devin esențiale pentru menținerea stabilității geopolitice și asigurarea securității infrastructurilor critice. Doar printr-o implicare responsabilă, continuă și coordonată a tuturor părților interesate – state, organizații, companii și indivizi – se va putea menține un ecosistem cibernetic sigur, rezistent și echitabil, capabil să asigure prosperitatea în era digitală.

BIBLIOGRAPHY:

1. Clarke, Richard A.; Knake, Robert K., *The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats*, New York: Penguin Press, 2019.
2. Cunningham, Chase, *Cyber Warfare – Truth, Tactics, and Strategies*, Birmingham: Packt Publishing, 2020.
3. DiMaggio, John, *The Art of Cyberwarfare: An Investigator's Guide to Espionage, Ransomware, and Organised Cybercrime*, San Francisco: No Starch Press Inc., 2022.

¹⁶ White, Christopher; Mazanec, Brian M., pp. 244-250.

4. Farhadi, Adib; Sanders, Ronald P.; Masys, Anthony (eds), *The Great Power Competition Volume 3, Cyberspace: The Fifth Domain*, Cham: Springer, 2022.
5. Gioe, David V.; Smith, Margaret W. (eds), *Great Power Cyber Competition: Competing and Winning in the Information Environment*, London: Routledge, 2024.
6. Heintze, Hans-Joachim; Thielbörger (eds), *From Cold War to Cyber War: The Evolution of the International Law of Peace and Armed Conflict over the last 25 Years*, Cham: Springer, 2016.
7. Holstein, William J.; McLaughlin, Michael, *Battlefield Cyber: How China and Russia are Undermining Our Democracy and National Security*, Lanham: Prometheus, 2023.
8. Howard, Rick, *Cybersecurity First Principles: A Reboot of Strategy and Tactics*, Hoboken: Wiley, 2023.
9. Kaplan, Fred, *Dark Territory: The Secret History of Cyber War*, New York: Simon & Schuster, 2016.
10. Moore, Daniel, *Offensive Cyber Operations: Understanding Intangible Warfare*, London: Hurst & Company, 2022.
11. Rabkin, Jeremy; Yoo, John, *Striking Power: How Cyber, Robots, and Space Weapons Change the Rules for War*, New York: Encounter Books, 2017.
12. Roach, Stephen, *Accidental Conflict: America, China, and the Clash of False Narratives*, New Haven: Yale University Press, 2023.
13. Sanger, David E., *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age*, New York: Crown, 2018.
14. Smeets, Max, *No Shortcuts: Why States Struggle to Develop a Military Cyber-Force*, London: Hurst & Co, 2022.
15. Toffler, Alvin, *Powershift*, New York: Bantam Books, 1991.
16. Toffler, Alvin, *The Third Wave*, New York: Bantam Books, 1980.
17. Ullah, Haroon K., *Digital World War: Islamists, Extremists, and the Fight for Cyber Supremacy*, New Haven: Yale University Press, 2017.
18. White, Christopher; Thrall, A. Trevor; Mazanek, Brian M.(eds), *Information Warfare in the Age of Cyber Conflict*, London: Routledge, 2021.
19. White, Christopher; Mazanec, Brian M., *Understanding Cyber Warfare: Politics, Policy and Strategy*, Second Edition, London: Routledge, 2023.

PECHENEG POLITICAL STRUCTURES AT THE NORTH OF THE LOWER DANUBE IN THE LIGHT OF LITERARY SOURCES

Ștefan Lifa, Lecturer

PhD, West University of Timișoara

Alexandru Fodor

PhD Student, West University of Timișoara

Abstract: For the region north of the Lower Danube and the Black Sea, the period of the 9th-11th centuries is associated with the presence of the Pecheneg population in the area. According to sources, among which Constantine Porphyrogenitus stands out, the Pechenegs represented a key factor on the geopolitical scene of the region, especially in the context of the decline of the Khazar Khaganate. However, the political organization of the Pechenegs never reached the level of centralization achieved by the other groups that dominated the region north of the Black Sea. The present study aims to analyze a series of aspects related to the Pecheneg political structures of this period based on the information provided by the sources. Among the issues discussed are the division of the Pecheneg territory into eight confederations, as reported in *De Administrando Imperio*, and the possible existence of hierarchical relations between them, respectively the status of later leaders such as Tyrach and Kegen.

Keywords: confederation, Kegen, northern Lower Danube, Pechenegs, Tyrach

În succesiunea grupurilor alogene care au dominat regiunea de la nordul Dunării de Jos în timpul epocii migrațiilor, perioada secolelor IX-XI este caracterizată, după cum bine se cunoaște, de prezența în zonă a populației turco-mongole a pecenegilor. Stabilirea lor, sub presiunea exercitată de uzi (împinși la rândul lor spre vest de către carluci) și khazari, la nordul Mării Negre a avut efecte profunde asupra raporturilor politice din regiune.

Această stare de fapt s-a reflectat și în istoriografie, perioada de dominație a pecenegilor făcând obiectul a numeroase studii de specialitate. Printre specialiștii care au acordat atenție temei respective se numără orientalistul ucrainean Omeljan Pritsak¹, Peter B. Golden² sau Victor Spinei³. În cazul lui Pritsak însă, poate fi semnalată o relativă înclinație spre emiterea de teorii cu caracter speculativ, motiv pentru care o parte din ipotezele propuse de el trebuie privite cu o oarecare prudență. De interes sunt și cercetările lui Florin Curta⁴, chiar dacă în general teoriile sale, bazate pe o interpretare de factură postmodernă, au stârnit controverse în rândul

¹ Omeljan Pritsak, "The Pechenegs: A Case of Social and Economic Transformation", *Archivum Eurasiae Medii Aevii*, 1, 1975, pp. 211-235.

² Peter B. Golden, *An Introduction to the History of Turkic People: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag, 1992; Idem, *Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe: Turks, Khazars and Quipchaqs*, Aldershot, Ashgate Publishing, 2003; Idem, *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes*, București și Brăila, Editura Academiei Române, Istros, 2011.

³ Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Institutul European, 1999; Idem, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden and Boston, Brill, 2009.

⁴ Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

specialiștilor. Un efort de dată mai recentă îi aparține polonezului Aleksander Paroń⁵. Acestea sunt doar câteva repere istoriografice, care nu se vor a fi în niciun fel exhaustive.

Cu toate că organizarea politică a pecenegilor a fost invariabil abordată în cadrul multora dintre aceste studii, subiectul este departe de a fi epuizat. Demersul de față își propune să contribuie la aprofundarea cercetărilor în această privință prin analiza comparativă a informațiilor oferite de izvoare.

Problema etnogenezei pecenegilor nu a fost pe deplin clarificată de către cercetători. S-a sugerat că prima menționare a viitorilor pecenegi trebuie căutată în *Cartea lui Sui* (*Sui-shu*), istoria oficială a dinastiei Sui datând din secolul al VII-lea. Sursa respectivă face trimitere la populația Pei-ju (sau Bei-ru), situată la est de Fulin (numele dat Imperiului Roman și ulterior Bizantin) și în vecinătatea populațiilor En-ch'u (En-qu) și A-lan. Acestea din urmă au fost identificate cu onogurii, respectiv alanii. Conform lui V. Spinei, această ipoteză trebuie privită cu toată prudența, fiind în cel mai bun caz una incertă. În acest stadiu al cercetărilor, cea mai veche atestare certă a pecenegilor trebuie socotită traducerea tibetană a unui text uigur din secolul al VIII-lea, ce face trimitere la un conflict armat între Be-ca-nag (pecenegi) și Hor (uzi) în regiunea fluviului Sîr-Daria⁶. Potrivit lui al-Masudi, cel târziu la mijlocul secolului al IX-lea înfrângerile suferite în fața uzilor și a aliaților lor i-au obligat pe pecenegi să migreze spre vest în regiunea dintre Volga și Ural⁷. Prezența lor în această zonă este documentată și de sursele bizantine, în special Constantin Porfirogenetul, un autor în general bine informat prin natura poziției pe care o ocupa. În *De Administrando Imperio* (37, 2-14)⁸, Constantin relatează că pecenegii au ocupat până în jurul anului 895⁹ o regiune lângă cursurile fluviilor Volga și Ural. De aici au fost alungați în jurul amintitului an de către uzi cu complicitatea khazarilor, deplasându-se spre regiunea de la nordul Mării Negre unde se vor stabili pentru următorul secol și jumătate. Sosiți aici, au intrat rapid în conflict cu vechii ocupanți ai teritoriului, maghiarii. Eforturile țarului bulgar Simeon de a constitui o alianță bulgaro-pecenegă cu rol de contrapondere la cea bizantino-maghiară au determinat înfrângerea dezastruoasă a maghiarilor și migrația lor spre Câmpia Pannonică (896). De altfel, dușmănia dintre maghiari și pecenegi a rămas, cu unele excepții, o constantă a scenei geopolitice regionale pe parcursul următorului secol.

În descrierea pe care o face acestui grup alogen, Constantin Porfirogenetul remarcă importanța strategică a pecenegilor, pe care îi consideră un factor politic cheie în regiunea de la nordul Dunării de Jos și al Mării Negre. Amplasarea lor le dădea posibilitatea să atace și să provoace mari pierderi vecinilor lor: Rusia kieveană, confederația maghiară sau Primul Imperiu Bulgar (*De Administrando Imperio*, 1-6)¹⁰. De aceea Constantin recomandă menținerea unei alianțe cu pecenegii ca obiectiv primordial al politicii externe bizantine (1, 16-24)¹¹. De altfel, bizantinii au înțeles rapid aceste lucruri, așa cum o arată episodul alianței încheiate de regenta

⁵ Aleksander Paroń, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Leyden, Brill, 2021.

⁶ Spinei, *Marile migrații*, p. 106.

⁷ Pritsak, *op. cit.*, p. 212.

⁸ Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hîncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, *Izvoarele istoriei României volumul II: de la anul 300 până la anul 1000*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 665; Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, trad. Grecu Vasile, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 57.

⁹ Potrivit lui Constantin, pecenegii au migrat în regiunea de la nordul Mării Negre cu 55 de ani înainte de momentul la care își redacta lucrarea, moment care poate fi identificat între 949 și 952 pe baza datelor oferite în capitolele 29 și 45.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 14-16.

¹¹ *Ibidem*, p. 14; Mihăescu, *op. cit.*, p. 657.

Zoe cu pecenegii în 914 împotriva lui Simeon care invadase Tracia și o jefuia (Leon Grammaticus, *Cronografia*, p. 293)¹². Conform lui Constantin, teritoriul pecenegilor se întindea la nordul Mării Negre până la brațul Sulina (*De Administrando Imperio*, 9, 78-101), unde era frontiera cu statul bulgar¹³.

Problema organizării politice a pecenegilor a fost tratată pe larg de Constantin Porfirogenetul. Potrivit lui Constantin (*De Administrando Imperio*, 37, 15-33), pecenegii nu aveau o confederație unificată. Existau opt provincii sau ținuturi (pe care el le numește *theme*), care se împărțeau la rândul lor în patruzeci de județe (*mére*). Nu este foarte clar din izvor dacă erau patruzeci de județe în total sau dacă fiecare dintre aceste *theme* avea câte patruzeci de județe, prima variantă fiind indiscutabil cea mai plauzibilă. Descrierea lui Constantin indică existența a opt confederații tribale distincte și a patruzeci de triburi. El numește cele opt confederații și pe conducătorii lor de la momentul stabilirii pecenegilor în teritoriul pe care îl ocupau în epoca lui Constantin. Cele opt confederații și liderii lor sunt Irtim (având ca lider pe Baitzas/Vaitzas), Gyla/Gyula (Curcutai), Haravoe (Caidum), Hopon/Hozon (Ghiazî), Tzur (Cuel), Culpei (Ipaon/Ipaos), Talmat (Constan/Costar) și Tzapon/Tupon (Batas/Vatas)¹⁴. Primele patru sunt localizate la vest de Nipru, celelalte la est. Astfel, Cuartizitzur, Syrucalpei, Borotalmat și Bulatzopon sunt situate la est (37, 34-49), iar Giazihopon, Gyla-de-Jos (Kato-Gyla/Habuxingyla), Haravoe și Iabdiertin la vest¹⁵. Legat de denumirile diferite utilizate aici de Constantin pentru confederațiile pecenege, specialiștii au ajuns la concluzia că ele sunt legate de culoarea cailor asociată numelor conducătorilor fondatori ai respectivelor uniuni tribale. Pornind de la traducerea grecească, numele în limba pecenegilor au fost reconstituite după cum urmează: Yazî-Qapan (Giazihopon), Qabuqşin-Yula/Khabuzî-Jula (Kato-Gyla), Qara-Bay (Haravoe/Charaboi), Yavdi-Ertim (Iabdiertim), Kŭerçi-Çur (Cuartizitzur), Suru-Kŭl-Bey (Syrucalpei), Boru-Tolmaç (Borotalmat) și Bula-Çopan (Bulatzopon). Al-Masudi oferă denumiri asemănătoare: Chopon, Jyla, Charawoj, Artim, Cur, Kulpej, Talmac, respectiv Copon¹⁶. O sursă occidentală mai târzie (începutul secolului al XI-lea), episcopul Bruno de Querfurt, menționa doar patru confederații pecenege, dar cel mai probabil el se referea exclusiv la cele patru situate la vest de Nipru¹⁷. Ipoteza asocierii numelor cu culorile cailor a fost avansată de P. Golden pe baza cercetărilor anterioare. El a sugerat că fiecare denumire tribală are două componente: prima parte face referire la o culoare a cailor, iar ultima la numele liderului tribal fondator. Astfel, s-a propus următoarea schemă: Giazihopon – maro închis, Kato-Gyla – culoarea scoarței de copac¹⁸, Charaboi – negru, Iabdiertim – tribul cu cai strălucitori, Cuartizitzur – albastrui, Syrucalpei și Borotalmat – cenușii, Bulatzopon – pestriț¹⁹.

În ceea ce privește situarea exactă a acestora izvorul nu este foarte clar. Constantin se mulțumește să noteze că cele patru confederații estice (Cuartizitzur, Syrucalpei, Borotalmat și Bulatzopon) se orientează spre *Uzia, Chazaria, Alania, Chersones și alte regiuni*²⁰. Dacă

¹² *Ibidem*, p. 653.

¹³ *Ibidem*, p. 661; Constantin, *op. cit.*, p. 19.

¹⁴ Mihăescu, *op. cit.*, p. 665; Constantin, *op. cit.*, p. 57.

¹⁵ Mihăescu, *op. cit.*.

¹⁶ Spinei, *Marile migrații*, p. 99.

¹⁷ *Ibidem*, p. 100.

¹⁸ O interpretare alternativă consideră că forma corectă este *Kapuzî-Jula*, inspirată de la termenul turc *kapu* = poartă, caz în care denumirea ar face referire la rolul de protector dinspre vest al teritoriului peceneg deținut de această confederație.

¹⁹ Golden, *An Introduction*, pp. 265-266.

²⁰ Mihăescu, *op. cit.*.

asociem ordinea în care sunt enumerate unitățile pecenege și regiunile învecinate ar rezulta că Bulatzopon este așezat la nordul posesiunilor bizantine din Crimeea și al Mării Azov, Cuartizitzur la nord-estul teritoriului peceneg (între Don și Volga), Syrucalpei la vestul lui (în vecinătatea Sarkelului și având frontieră directă cu khazarii), iar Borotalmat amplasat în apropierea teritoriului alan. Alte interpretări plasează Bulatzopon în teritoriul dintre Volga și Don (în vecinătatea uzilor), Borotalmat între Don și Doneț (în apropierea khazarilor), Syrucalpei în partea nordică a teritoriului dintre Doneț și Nipru (orientat spre teritoriul alan), respectiv Cuartizitzur la nordul posesiunilor bizantine²¹. În ceea ce ne privește, înclinăm spre opinia că informațiile oferite de izvor nu susțin această interpretare. În plus, descoperirea unui număr însemnat de toponime conținând elementul *tzur* (Cuartizitzur) pe teritoriul adiacent arealului uzilor confirmă amplasarea indicată de Constantin²². Confederațiile vestice sunt mai clar plasate. Astfel Giazihopon *se învecinează cu Bulgaria*²³, ceea ce îl plasează în Muntenia și posibil la gurile Dunării (sudul Moldovei și al Basarabiei). Kato-Gyla *se mărginește cu țara turcilor*²⁴, adică se află pe teritoriul Moldovei, posibil și al Basarabiei (total sau parțial). Haravoe *se mărginește cu Rusia*, iar Iabdiertim *se învecinează cu regiunile tributare țării rușilor; cu ultimii, derblenii, lentzenii și cu ceilalți slavi*²⁵. Plasarea lui Haravoe chiar în vecinătatea Rusiei, adică a centrului de putere kievean, indică ocuparea cel mai probabil a teritoriului dintre Bug și Nipru. În aceste condiții, Iabdiertim este situat la vest de Bug, în vecinătatea derblenilor (drevlanilor).

Legat de prezența pecenegilor în spațiul românesc în secolele IX-X, este demnă de menționat atestarea lor de către Anonymus care amintește despre incursiunile efectuate de *cumani* și *picești* asupra formațiunii statale a lui Gelu din Transilvania (*Gesta Hungarorum*, 25)²⁶. În ceea ce privește utilizarea de către Anonymus a doi termeni diferiți (dintre care primul este în mod evident o aplicare retroactivă a unor realități politice ulterioare) pentru populația pecenegă, am abordat această problemă într-un studiu anterior²⁷. În opinia noastră, Anonymus avea cel mai probabil în vedere referirea la două confederații pecenege distincte, Giazihopon și Habuxingyla în cazul de față. Pecenegii sunt menționați de Anonymus și în raport cu Glad, fiind amintiți printre aliații conducătorului local din Banat (*Gesta Hungarorum*, 11, 54)²⁸. Potrivit lui Anonymus, *doi duci ai cumenilor* au fost uciși în bătălia pierdută de Glad împotriva maghiarilor. Este vorba de șefii a două triburi din componența uneia dintre cele două confederații pecenege. Varianta ca Anonymus să fi avut în vedere pe liderii celor două confederații este puțin plauzibilă. Pe de o parte, ar fi însemnat o raliere a celor două confederații și a țaratului bulgar de partea lui Glad, implicat o coaliție de anvergură care ar fi echilibrat raportul de forțe pe câmpul de luptă. Bine cunoscuta lipsă de unitate a pecenegilor în ceea ce privește adversarii externi face improbabilă această variantă. Pe de altă parte, dacă urmărim firul raționamentului anterior legat de denumirile diferite folosite de Anonymus pentru cele două confederații pecenege (*cumani*,

²¹ András Pálóczi Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians: Steppe People in Medieval Hungary*, Budapest, Corvina, 1989, pp. 8-9.

²² Pritsak, *op. cit.*, p. 220.

²³ Mihăescu, *op. cit.*.

²⁴ *Ibidem*. Constantin se referă aici, bineînțeles, la maghiari.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Anonymus, *Gesta Hungarorum*, trad. Besan Mihail, Sibiu, Tipariul Tipografiei Arhidieceșane, 1899, pp. 50-51.

²⁷ Ștefan Lifa, Alexandru Fodor, „Considerations on the Voivodeships of Gelu, Glad and Menumorut in the Light of Literary Sources”, în Boldea Iulian, Sigmirean Cornel, Buda Dumitru-Mircea (eds.), *The Power of Dialogue in a Globalized World. History, Political Sciences, International Relations*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, 2024, pp. 95-103, p. 100.

²⁸ Anonymus, *op. cit.*, pp. 32-33, 70-74.

respectiv *picenați*), poate fi luată în calcul ideea că el se referea aici doar la componenți ai uneia dintre cele două confederații. În condițiile proximității geografice cu formațiunea lui Glad, aceasta nu putea fi decât Giazihopon. De altfel, proveniența dinastiei lui Glad și Ahtum era una în mod cert pecenegă, variantă în favoarea căreia am argumentat și noi în amintitul studiu anterior²⁹.

Referitor la conducerea propriu-zisă a confederațiilor pecenege, Constantin (*De Administrando Imperio*, 37)³⁰ furnizează o serie de detalii relevante. Astfel, cele opt confederații sunt conduse de *domnitori* (*archon*), cele 40 de triburi având în frunte lideri de rang mai mic. În privința succesiunii, pecenegii practicau o formă de senioritate agnatică:

[...] după moartea lor au moștenit domniile feciorii fraților acestora. Căci la ei e lege și a rămas în vigoare un vechi așezământ să nu aibă voie să transmită demnitățile asupra copiilor sau fraților lor, ci pentru cei ce le-au dobândit e de ajuns să domnească ei înșiși până la sfârșitul vieții, după moarte să prefere alegerea sau a unui văr primar al lor, sau a băieților unor veri primari, ca demnitatea să nu treacă nicidecum numai asupra unei părți din neamul lor, ci și asupra celor de alături [...] dar nici dintr-un neam străin nu poate să se substituie careva și să devină domnitor.³¹

Această formă strictă de senioritate agnatică reprezintă probabil soluția de compromis găsită de elitele pecenege pentru a tempera tendințele centrifuge ale triburilor. Aceste tendințe centrifuge sunt, de altfel, în ton cu modul de operare al pecenegilor în general. Spre deosebire de majoritatea populațiilor migratoare care au trecut printr-un proces de centralizare a autorității politice, în cazul pecenegilor nu a existat, așa cum remarcă și V. Spinei, o coeziune intercomunitară a conglomeratului peceneg, de multe ori ajungându-se chiar la situarea în tabere adverse a diverselor facțiuni pecenege³². Mențiunea despre excluderea de la succesiune a celor ce nu aparțineau familiei conducătoare arată că în ciuda lipsei de centralizare politică, pecenegii depășiseră cu succes etapa democrației militare, puterea aristocrației tribale fiind pe deplin consolidată.

Deși cele opt confederații erau distincte se pare că exista o ierarhie în cadrul lor, Constantin (37, 68-71) menționând că pecenegii din *Iavdierti* (*Irtim*), *Kurtzitzur* (*Itzur*) și *Habuxingyla* (*Gyla*) se numeau *cangari*, *cei mai viteji și mai vrednici dintre toți, căci aceasta arată numele cangar*³³. Acest apelativ indică faptul că cele trei aveau o poziție privilegiată față de celelalte, obținută probabil în urma luptelor interne dintre pecenegi. Nu este exclus să fie vorba de o alianță a celor trei. O. Pritsak a avansat teoria că termenul de *cangar* (*kangar*) provine de la alăturarea termenului *kank* (*piatră* în tochariană³⁴) cu etnonimul iranian *as* (provenit de la *aorsoi*). De aici ar rezulta *Kängär As* (*As-ii de piatră*). Pritsak aduce în sprijinul ipotezei sale inscripția turcică din 732 de la Kül-tegin unde apare termenul de *Kängäräs*, derivat din *Kängär As*³⁵. Teoria a fost respinsă de V. Spinei din cauza faptului că sugerează o componentă etnică

²⁹ Lifa, Fodor, *op. cit.*, p. 102.

³⁰ Constantin, *op. cit.*.

³¹ *Ibidem*.

³² Spinei, *Marile migrații*, pp. 100-101.

³³ Mihăescu, *op. cit.*, p. 667.

³⁴ Ramură a mării familii a limbilor indo-europene vorbită de locuitorii bazinului Tarim și dispărută în secolul al IX-lea.

³⁵ Pritsak, *op. cit.*, p. 213.

iaso-iraniană a unei populații al cărei caracter turcic nu poate fi, cel puțin în acest stadiu al cercetărilor, pus la îndoială³⁶.

Așadar la vestul Niprului erau localizate două dintre cele mai puternice confederații pecenege, una dintre ele fiind situată pe teritoriul de la nordul Dunării de Jos. Legat de ierarhizare, O. Pritsak vorbește despre o organizare în două aripi a pecenegilor (fiecare cuprinzând câte patru confederații), una care urmează principiul clasic al divizării geografice est-vest, limita de demarcație fiind Niprul. Cele două aripi aveau câte un lider de rang superior, cel din vest având primatul și deținând titulatura de khagan³⁷. Modelul lui Pritsak are la bază o diferențiere clară între cangari, pe care îi consideră o elită conducătoare străină (similar varegilor pentru Rusia kieveană și protobulgarilor dunăreni pentru Bulgaria) și restul pecenegilor. Pritsak plasează originile acestor cangari în regiunea dintre Marea Aral și cursul mijlociu al Sîr-Dariei, cu centrul în apropierea actualului Tașkent, parte a confederației est-iraniene Alan-As (secolul al VIII-lea). După ce au obligați să părăsească zona sub presiunea uzilor, cele trei triburi (sau confederații tribale) cangare s-au aliat cu cinci triburi de origine turcică, rezultând astfel ceea ce este cunoscut sub numele de pecenegi³⁸, teorie respinsă categoric de Golden³⁹. În același registru, am amintit deja și obiecțiile lui Spinei.

Revenind la ierarhia internă a pecenegilor, Pritsak identifică ordinea ierarhică exactă a confederațiilor după cum urmează: Iabdiertim (cangară, care dădea și khaganul conform acestei interpretări), Cuartizitzur (cangară, liderul ei era primul în rang în aripa estică), Habuxingyla (cangară), Syrucalpei, Haravoe, Borotalmat, Giazihopon, respectiv Bulatzopon. Pritsak vorbește despre un dualism regal bazat pe criteriul repartizării teritoriale în care problemele de importanță majoră erau discutate de un consiliu general al șefilor de trib (consiliul este menționat de relatarea lui Bruno de Querfurt din 1007, dar și de Ioan Skylitzes)⁴⁰. Această organizare centralizată cu o ierarhie bine conturată nu este susținută însă de sursele bizantine, cel puțin pentru perioada timpurie. Constantin Porfirogenetul, Skylitzes (p. 107) sau Zonaras (XVIII, 6, 1) spun foarte clar că pecenegii nu aveau o conducere unificată. Skylitzes spune că erau împărțiți în *seminții și clanuri*, iar șefii lor aveau libertatea de a lua decizii proprii, cum este cazul lui Selte, menționat de sursă⁴¹. Conform lui Zonaras, *nu erau cu toți supuși unui singur conducător*⁴². Toți autorii menționați au ocupat poziții în administrația imperială, ceea ce le conferă avantajul unei bune cunoașteri a realităților din teren. Modelul de organizare adoptat de Pritsak se bazează pe mărturiile unor surse arabe precum ibn Said al-Maghrebi sau Abul Fida, ambii fiind, printre altele, istorici și geografi. Chiar dacă erau, cel puțin teoretic, bine informați (în special Abul Fida, prinț și demnitar Ayyubid), ei sunt surse târzii, datând din secolul al XIII-lea. În comparație, Constantin Porfirogenetul (secolul al X-lea) și Skylitzes (secolul al XI-lea) erau contemporani, doar Zonaras (secolul al XII-lea) scriind într-o epocă ulterioară evenimentelor. În orice caz însă era mai bine plasat decât omologii săi arabi. Un alt aspect este distanța geografică, autorii bizantini fiind mult mai aproape de evenimente decât cei doi istorici arabi (al-Maghrebi era andaluz, iar Abul Fida sirian). Mai poate fi invocată în sprijinul tezei lui Pritsak opera lui al-Masudi care a scris în anii 940. Masudi menționează, cu ocazia unui război petrecut în 934, un

³⁶ Spinei, *Marile migrații*, p. 89.

³⁷ Pritsak, *op. cit.*, p. 222.

³⁸ *Ibidem*, p. 216.

³⁹ Golden, *An Introduction*, pp. 264-265.

⁴⁰ Pritsak, *op. cit.*, pp. 215-216, 220-222, 224.

⁴¹ Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, *Izvoarele istoriei României volumul III: scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 59.

⁴² *Ibidem*, p. 223.

rege al pecenegilor care avea autoritate asupra întregului neam⁴³. Discrepanța dintre informațiile oferite de Masudi și Constantin Porfirogenetul este explicată de Aleksander Paroń prin faptul că acest rege peceneg amintit de Masudi avea o poziție strict temporară, generată de necesitatea unei conduceri militare unificate pe timp de război. În contrast, relatarea lui Constantin era scrisă într-o perioadă de pace, lucru care ar explica în mod satisfăcător absența unui astfel de detaliu din lucrarea acestuia⁴⁴.

În ceea ce privește afirmația lui Pritsak privind poziția superioară a aripii vestice în raport cu cea estică, sunt invocate ca argumente orientarea mormintelor pecenege spre vest și ordinea enumerării provinciilor pecenege de către Constantin. Cel de-al doilea ar explica în mod satisfăcător ordinea aparent arbitrară în care Constantin enumeră cele opt confederații pecenege. Problema este că acest model contrazice flagrant ceea ce cunoaștem despre divizarea teritorială la popoarele turco-mongole, unde estul avea întotdeauna poziția superioară, ca loc de unde răsare soarele⁴⁵. Din același motiv, nici orientarea mormintelor spre vest (unde capul era îndreptat spre vest cu privirea spre est) nu reprezintă un argument solid în favoarea unei predominanțe a vestului. În cazul unei orientări est-vest (cum se obișnuia la pecenegi), orientarea capului spre vest este logică dacă se dorea ca decedatul să aibă privirea îndreptată spre locul de unde răsărea soarele. La popoarele turco-mongole, estul și sudul (în cazul unei orientări nord-sud, determinată de poziționarea în funcție de soarele amiezii) erau considerate partea unde se aflau forțele binelui, în opoziție cu vestul (respectiv nordul) unde se aflau forțele întunericului⁴⁶. Așadar orientarea capului spre vest nu înseamnă nicidecum o poziție superioară a unei eventuale aripi vestice a pecenegilor, mai degrabă contrariul. În aceste condiții, înclinăm să respingem modelul ierarhic peceneg reconstituit de Pritsak, în ciuda unor aspecte relativ convingătoare.

După toate probabilitățile, organizarea politică a pecenegilor pare să fi evoluat până în secolul al XI-lea spre o centralizare accentuată. Georgios Kedrenos, care a preluat informațiile de la Skylitzes, descrie treisprezece triburi numite după fondatorii lor și așezate toate la vest de Nipru. Bineînțeles, această relocare la vest de Nipru se datora presiunii exercitate de uzi. Situația prezentată este valabilă pentru mijlocul secolului al XI-lea. Conform lui Kedrenos, conducătorul suprem era *Tyrah, fiul lui Kilter; un bărbat de cea mai înaltă stirpe, de altminteri însă molatec și iubitor de tihnă.[...] Pe Tyrah deci pecenegii îl cinsteau pentru obârșia sa*⁴⁷. Este însă menționat și un alt lider, *Kegen, fiul lui Baltzor, de neam neînsemnat și aproape necunoscut, dar în ale războiului și în conducerea oștilor foarte întreprinzător, pe care oamenii îl iubeau cu deosebire pentru vitejia sa neîntrecută și pentru strășnicia sa în războaie*⁴⁸. Kegen a obținut și victorii împotriva uzilor, fapt care a contribuit semnificativ la creșterea popularității sale. Conflictul dintre cei doi a dus la coagularea a două facțiuni, unsprezece triburi rămânând loiale lui Tyrah. Kedrenos menționează numele celor două triburi aliate lui Kegen: Pagumanis și Belemarmis. Ultimul dintre ele era tribul de proveniență al liderului rebel. Nu vom insista asupra conflictului dintre cei doi și a implicării bizantine. Observăm însă din descrierea făcută de autor celor doi similitudinile cu structura de conducere bicefală de tip khazar cu un khagan provenit dintr-o dinastie domnitoare și un bek ce comanda armata. Pritsak îl consideră pe Kegen un uzurpator care a profitat de împrejurările tulburi pentru a-l obliga pe khaganul legitim Tyrah să îl accepte

⁴³ Paroń, *op. cit.*, p. 152.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 152-153.

⁴⁵ Roux Jean-Paul Roux, *Asia Centrală*, trad. Postelnicu Pop Lucia, București, Artemis, 2007, p. 85.

⁴⁶ Tsagaan Turbat, "Xiongnu Commoner Burial: Positioning and Orientation of the Deceased", *Studia Archaeologica. Institutii Archaeologici Academiae Scientiarum Mongolicae*, XXXI, 9, 2011, p. 144.

⁴⁷ Elian, *op. cit.*, p. 151.

⁴⁸ *Ibidem*.

ca asociat⁴⁹. Nu subscriem acestei interpretări care îi conferă un statut de co-khagan lui Kegen. Nimic din formularea lui Kedrenos (preluat și de Zonaras⁵⁰) nu indică faptul că existau doi khagani. Dimpotrivă, sursa îi atribuie acest rol exclusiv lui Tyrach, Kegen fiind, anterior momentului rebeliunii finale, în mod evident într-o poziție inferioară în raport cu primul. De asemenea, numele lui Kegen este menționat de autor exclusiv în contextul calităților sale militare. Acest lucru indică în opinia noastră adoptarea de către pecenegi a unui dualism monarhic inspirat de modelul khazar bazat pe roluri diferite pentru lideri. În cadrul acestuia, Kegen avea un rol echivalent bek-ului khazar sau lui *gyula* maghiar. În mod cert un factor care a contribuit la această centralizare este restrângerea teritoriului peceneg la mijlocul secolului al XI-lea.

În concluzie, din analiza comparativă a izvoarelor reiese că organizarea politică a pecenegilor a avut în cea mai mare parte a perioadei în care s-au aflat la nordul Dunării de Jos și al Mării Negre un caracter pronunțat descentralizat. Această concluzie este sprijinită de sursele bizantine, cele mai credibile, atât din perspectiva proximității geografice, cât și a faptului că erau contemporane cu evenimentele. Singura excepție de la acest tipar poate fi înregistrată în cazul unor situații speciale precum războaiele, situații ce necesitau existența unui conduceri unificate. Abia în perioada târzie (spre mijlocul secolului al XI-lea), foarte posibil și sub impactul restrângerii teritoriului controlat de pecenegi la arealul de la vestul Niprului, s-a ajuns la o centralizare politică manifestată sub forma unui dualism monarhic de tip khazar cu un conducător legitimat de apartenența la vechea dinastie domnitoare și un lider cu atribuții militare, așa cum o sugerează cazul lui Tyrach și Kegen. În ceea ce privește problema propusei superiorități a confederațiilor pecenege de la vest de Nipru în raport cu cele de la est, considerăm că ipoteza nu este sprijinită de date. Ea contravine informațiilor pe care le avem referitor la popoarele turco-mongole. Singurul argument solid în favoarea ei îl reprezintă ordinea în care Constantin Porfirogenetul enumeră cele opt confederații pecenege, aspect care merită a face obiectul unor cercetări suplimentare în viitor.

BIBLIOGRAPHY:

1. Anonymus, *Gesta Hungarorum*, trad. Besan Mihail, Sibiu, Tipariul Tipografiei Arhidieceșane, 1899.
2. Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, trad. Grecu Vasile, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971.
3. Elian Alexandru, Tanașoca Nicolae-Șerban, *Izvoarele istoriei României volumul III: scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
4. Golden Peter B., *An Introduction to the History of the Turkic People: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag, 1992.
5. Lifa Ștefan, Fodor Alexandru, „Considerations on the Voivodeships of Gelu, Glad and Menumorut in the Light of Literary Sources”, în Boldea Iulian, Sigmirean Cornel, Buda Dumitru-Mircea (eds.), *The Power of Dialogue in a Globalized World. History, Political Sciences, International Relations*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, 2024, pp. 95-103.

⁴⁹ Pritsak, *op. cit.*, p. 223.

⁵⁰ Elian, *op. cit.*, p. 221.

6. Mihăescu Haralambie, Ștefan Gheorghe, Hîncu Radu, Iliescu Vladimir, Popescu Virgil C., *Izvoarele istoriei României volumul II: de la anul 300 până la anul 1000*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.
7. Pálóczi Horváth András, *Pechenegs, Cumans, Iasians: Steppe People in Medieval Hungary*, Budapest, Corvina, 1989.
8. Paroń Aleksander, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Leyden, Brill, 2021.
9. Pritsak Omeljan, "The Pechenegs: A Case of Social and Economic Transformation", *Archivum Eurasiae Medii Aevii*, 1, 1975, pp. 211-235.
10. Roux Jean-Paul, *Asia Centrală*, trad. Postelnicu Pop Lucia, București, Artemis, 2007.
11. Spinei Victor, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Institutul European, 1999.
12. Turbat Tsagaan, "Xiongnu Commoner Burial: Positioning and Orientation of the Deceased", *Studia Archaeologica. Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Mongolicae*, XXXI, 9, 2011, pp. 134-147.

BEHIND HUMOR AND CARICATURE: THE "GURA SATULUI" MAGAZINE, 1869-1881

Narcis-Mihai Martiniuc

Research Assistant, PhD, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences, Târgu Mureș

Abstract: *In 1862, Iosif Vulcan published the humorous newspaper "Gura Satului" in Pest. Vulcan was the owner, editor-in-chief, and publisher. The magazine was notable for its caricatures, which were of very high quality. The sarcastic messages always made references to political and social issues. I tried to capture the motivations of this approach as well as the target audience: the rural Romanian from Transylvania, with an average education and activities that involved intense connections with the peasants as well as a practical interest in the socio-political area.*

KeywordS: *Modern Era, Early 20th Century, Transylvania, Romanians, History of Everyday Life, Mentalities, Politics.*

Revista

În 1862, Iosif Vulcan a publicat, la Pesta, ziarul umoristic „Gura Satului”. Vulcan era proprietar, redactor responsabil și editorul magazinului. Revista s-a remarcat prin caricaturile sale, care erau de foarte bună calitate. Mesajele sarcastice din paginile revistei și care de regulă dublau prin text caricaturile au făcut întotdeauna referire la problemele politice și sociale ale românimii din monarhia austro-ungară – în special cu accent pe Transilvania – dar nu numai¹.

S-a încercat mai jos surprinderea motivațiilor acestui demers, precum și publicul-țintă: românul cu o educație medie și cu interese intelectuale limitate, prezent în satele din Transilvania și care practică activități ce presupun legături intense cu țăranii – ce formează majoritatea în comunitățile de români – și cu interes în zona socială și politică.

Însuși Iosif Vulcan – și care se semnează des „József” – este un caz interesant de intelectual român ardelean de la sfârșitul secolului al XIX-lea². Imaginea lui este mai mult una „de arhivă” ce a reușit foarte puțin să pătrundă în conștiința de masă a românilor ca personaj și nu doar ca o personalitate de manual³. Cu toate astea, activitatea literară, precum și cea politică a lui Vulcan sunt bine documentate și catalogate – avem chiar și un muzeu „Iosif Vulcan”⁴.

¹ Există texte care vorbesc și despre românii din Ungaria propriu-zisă, în special despre situația politicianilor ce reprezintă „poporul” în parlamentul de la Budapesta și care aproape întotdeauna suferă diferite discriminări și nedreptăți din partea autorităților (n.n.).

² Iosif Vulcan provenea dintr-o familie mixtă, cu tată român și mamă maghiară. După tată se trage din familia episcopului greco-catolic Samuil Vulcan, iar după mamă – Viktória Irinyi – se înrudea cu János Irinyi, chimist maghiar, inventatorul „chibritului silențios și neexpoziv”. Cf. *Iosif Vulcan*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Iosif_Vulcan [accesat 02.12.2024]. Se pare că Iosif Vulcan a urmat modelul cultural românesc din familia tatălui. Există posibilitatea, credem, ca Vulcan să fi avut contacte cu lojile masonice din Ungaria, poate chiar cu loja de la Oradea, celebră pentru templul ei care s-a păstrat până în ziua de astăzi; masoneria maghiară încuraja, se pare, emanciparea diferitelor naționalități din dubla monarhie, în măsura în care aceasta nu leza siguranța statului (n.n.).

³ Chiar și până acum, Iosif Vulcan este cunoscut în primul rând pentru că i-a propus lui Mihail Eminovici să-și schimbe numele în „Mihai Eminescu”. În ceea ce-l privește pe autorul schimbării, credem că patronimul „Vulcan” este o adaptare latinizată a mai vechiului „Vâlc, Vâlcân”- din slavonul „lup”. Avem de-a face cu un proces

În cazul „Gurii Satului” avem de-a face cu o publicație cunoscută acelor istorici ce analizează publicațiile de limba română din monarhia dualistă, iar ceea ce a atras încă de la început – chiar și istoricului, la fel ca și beneficiarului de acum o sută de ani – a fost în primul rând caricatura – așa cum s-a tot spus – și trimerile politice din spatele acesteia, ambele întotdeauna cu multă încărcătură naționalistă.

„Gura Satului”, 1869

O primă dificultate – majoră – pentru orice cititor contemporan al acestui ziar este textul în sine, citirea acestuia și stabilirea unui aparat funcțional de reguli de ortografie și de gramatică pentru limba română scrisă a anului 1869 la Pesta, și care pe lângă un fond masiv de împrumuturi din limba latină, adaptate unui lexic românesc flexibil, prezintă și un număr destul de mare de regionalisme din zona Crișana⁵ - un fond consistent și pe care editorii par a-l integra și armoniza firesc cu acel fond românesc latinizant amintit mai sus.

Numărul 4 din „Gura Satului”, apărut la Pesta într-o zi de joi, 1869 ne introduce direct în temă încă de la prima pagină. Avem aici, pe frontispiciu, imaginea-emblemă a publicației, o caricatură care reprezintă un fel de „sigiliu-simbol” pentru ziar⁶. Avem, apoi, un vers „popular” ce nu face altceva decât să arate clar direcția ziarului:

„În onoarea dlui Aurelie Maniu⁷.”

asemănător în toponimie: la sud de Munții Vâlcăni și de Pasul Vâlcăni avem orașul „Vulcan” de pe valea Jiului superior; Muntele Vulcan din Munții Metaliferi a fost cunoscut în Evul Mediu sub denumirea veche de „Vâlcăni” (n.n.).

⁴ Avem puține cercetări în limba română dedicate vieții cotidiene, culturale, sportive, etc, din Budapesta de sfârșit de secol XIX, cu întregul context multicultural și politic de acolo și care să-i implice atât pe românii de aici cât și pe toate celelalte națiuni ale dublei monarhii prezente aici (n.n.).

⁵ Parcurgerea textului presupune, așadar, dificultăți ce pot fi intimidante pentru un cititor obișnuit cu regulile fonetice și gramaticale ale limbii române contemporane. Problematika, în sine complicată, aduce un plus de ambiguitate stufoasă atunci când avem de-a face, pe lângă cuvinte forțate pentru fonetica limbii române – chiar și pentru cea din 1869, pretins elevată – regionalisme din zona de vest a României.

⁶ În caricatură vedem trei țărani troglodiți ce stau alungiți pe pământ și ascultă amuzați ce le povestește un al patrulea, reprezentant din profil și care are ca spătar și scaun litera „G” de la „Gura Satului”; alți doi, în picioare, privesc ca pe după ulucile unui gard la ceea ce se întâmplă prin alte două litere din titlu. De remarcat căciulile, tip „cușmă”, dezordonat și grotesc așezate pe capul personajelor, opincile și îmbrăcămintea sărăcăcioasă.

⁷ Aurel Maniu (13 martie 1834, Lugoj – 25 ianuarie 1894, Oravița). Doctor în drept, notar regal maghiar. În 1861 și 1865-72, a reprezentat districtul Făget ca membru al parlamentului maghiar și a fost un susținător al <<Partidului Deák>>. În 1876, în timpul organizării posturilor notariale, este numit notar regal la Oravița. A lucrat mult în viața publică, dar nu a fost foarte implicat în politică. Aurel Maniu a contribuit la separarea ierarhică a Bisericii Ortodoxe române și sârbe, precum și la înființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei. De asemenea, a jucat un rol important în crearea sistemului românesc de instituții de credit, la înființarea Băncii Albina: el a fost cel care a

Frundia verde și-o secure
Merge Maniu la pădure,
În pădure la Făgetu
Și suspină în secretu
Și se uită cu mirare
La pădurea lungă, mare
Și se uită la cei fagi,
Dar fruptele nu-i sunt dragi
Căci vai fagii au roditu
Ceva fruptu nemaipomenitu
Fia-care rodu declara
Cumca nu-la alege era [...]
Ce-a fost verde s'a uscatu
Tu pe insut-i te-ai stricatu
Deci la noi o, Maniu, taci!
Trecu baba cu colaci”⁸.

Aurel Maniu este tratat aici ca „trădător” pentru cauza națională, și asta pentru că a aderat la „Partidul Deák” – partid maghiar condus de Ferenc Deák. Aflăm acest lucru din articolul aflat pe aceeași pagină cu poezia, cu pretins vers popular, dedicată politicianului: „la care partid să se alătore românii? Domnilor! nu e partid mai liberal decât cel deakist, lucru cunoscut din paragraful dintâi, prin care pe toți ne-a făcut unguri, pentru aceea ascultați sfatul meu, vorbesc din convingere, adică ești convins, că guvernul îți va da postul tare demult promis domniei tale. Da! Acesta ne-a promis multe frumoase și în urmă a votat cu partidul lui Deák. Da, acesta ne-a batjocorit în dietă cu puțin mai cumplit decât dl. Tisza. Fraților! Partidul lui Tisza este mai liberal, noi dar trebuie să susținem principiul acestui partid, să trăiască partidul lui Tisza! Spune-ți-oi îndată ce să trăiască: [urmează un scris cu litere mărite și îngroșate, n.n.] trăiască partidul național și independent și de stânga și de dreapta!”⁹.

Mai departe întregul număr este dedicat conflictului dintre Ioan Pușcariu – cunoscut și ca Ioan Cavaler de Pușcariu – și Ioan Bran Pop de Lemeni și Cosla, motivul fiind accesul „ardelenilor” în Reichsrat-ul (Consiliul Imperial) din Viena: „un fost Reichsrat (consilier austriac, n.n.) ne povestește, că în luna Aprilie 1863 s-a hotărât în Sibiu ca ardelenii să meargă la Beci [Viena, n.n.] la Reichsrat. Această știre a produs o astfel de bucurie la Beci încât Reichsrat-ul et comp era să-și iasă din piele. De aici apoi numaidecât a urmat știrea îmbucărătoare pentru ardeleni, că adică să se grăbească numaidecât la Beciu, unde diurnele îi așteptau pe garduri. Acum în Sibiu s-a iscat o ceartă cumplită între illistrissimul și cavalerissimul dnul I. de Pușcariu și cumnatul său Ioan Pop Branu de Lemeni și de Cosla, că nu se știa care dintre ei a rostit mai întâi cuvântul: Reichsrat? Pușcariu zicea că dânsul, iar cumnatul său nu se lăsa odată cu capul, ci afirma din toate puterile că el este viteazul. Și așa au trecut mai multe minute cu această întrebare monumentală, însă niciunul nu voia să retireze. În urmă au recurs amândoi la Senz profesorul,

organizat cel mai mare număr de acționari. Ulterior a devenit membru al consiliului de administrație al băncii. A căpătat un mare prestigiu în rândul românilor din mediul rural. În 1870, a fost unul dintre semnatarii apelului care invita intelectualii români la o întâlnire pentru înființarea unui teatru național în Transilvania”. Cf. Timea Berki: „Relațiile culturale maghiaro-române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Asociația Muzeelor Transilvaniei*, (Cluj-Napoca:2012), 27, https://hu.wikipedia.org/wiki/Aurel_Maniu [accesat 08.12.2024].

⁸ „Cântece cortesciesci”, în *Gura Satului*, nr.4 (11 Ianuarie 1869):13.

⁹ „La care partid să se alătore românii?”, *ibidem*.

care pe acel timp [1863,n.n.] era stenograful adunării. Senz se apucă numaidecât și frunzări toate hârtiile însă n-a putut afla care a fost Columb. Însă totuși la sfârșit a zis, că el fiind stenograf a observat că ilustrisimii amândoi deodată au exprimat sublimul cuvânt, dar că tot i se pare că dnul ilustrisim Cavaler de Pușcariu cu un pătrar de secundă s-a exprimat mai înainte decât Măria Sa de Lemeni și Cosla. După aceea adunarea trecu la ordinea zilei”¹⁰.

Următorul număr continuă șarada și „campania” anti-Pușcariu după binecunoscuta schemă editorială devenită deja o politică a revistei: un vers cu iz de pamflet politic și cu rimă populară, dublat de caricatura de primă pagină, după care, simetric pe pagină avem întotdeauna un eveniment politic explicativ. De data asta poezia se numește „Eram pe-un vârf de munte”, se pare binecunoscută intelectualilor români ai epocii:

„Eram pe-un vârf de munte!...
(parodie după o cunoscută poezie a lui Pușcariu)
Eram tribun odată,
Pe câmpul de la Blaj
Cu inima-nfocată
Juram cu mult curaj.
În astă exaltare
În ăst moment înalt
Am scos mandatul, care
Din Beci l-am căpătat.
L-am pus la ochi odată
Vedeam ca prin ochean
Dieta adunată
La <<Împăratul Roman¹¹>>.
Ce dulce, ce briliantă
Părea dieta-aceea
Ce glorie romană
Ce orduri prevestea!
Și Reichenstein în fine
Mă întreb ce cer?
De te-ai purta tu bine
Vei fi și cavaler!”¹².

Redactorii de la „Gura Satului” – în spatele cărora îl simțim pe Iosif Vulcan – își propune un întreg program de amendare a activității politicienilor români din parlamentul de la Budapesta. Există un limbaj ce se apropie de sarcasm și care nu cruță aproape niciun om politic român prezent în capitala ungurească; elocvent pentru asta este și termenul de „dacoroman” aplicat acestora: „zilele trecute deputații noștri naționali ținură mai multe conferințe în cauza unui amendament relativ la chestiunea uniunii Transilvaniei, care se va propune cu ocazia dezbaterii speciale a adresei. Deputații noștri naționali chemară și pe deputații dacoromani să participe la aceste conferințe, ca nu cumva aceștia să poată zice că <<naționali>> sunt netoleranți și închid pe ei de la lucrul bun și frumos. Dacoromanii se și înfățișară, cea mai mare

¹⁰ „O dispută momentosă!”, *ibid.*

¹¹ Parodie cu referire la un local celebru, cu acest nume, din Sibiu (n.n.).

¹² „Eram pe-un vârf de munte”, în *Gura Satului*, nr.7 (23 Februarie -7 martie 1869):25.

parte, și ținură acolo discursuri foarte elocvente. Mă grăbesc așadar să aduc la cunoștința publicului unele din aceste vorbiri, ca astfel să-i putem lăuda și preamări pe toți”¹³.

Interesant este articolul ce vorbește despre o întrunire națională ce s-a făcut la mormântul lui Ioan Buteanu: „eu am tot auzit, că dacă călătorești și în călătoria ta te întâlnești cu popa, sau îți iese cineva în față cu vasul gol în cale, în ziua aceea nu ai noroc. Însă eu nu am crezut până în ziua de astăzi. Voi spune pentru ce. Odihneam la umbra ce mi se întindea sub Gorunul lui Horea. Auziți! Eram la un loc sacru! Inima îmi bătea mai fierbinte și vântul îmi părea că șoptește numele aceluia care și-a sacrificat numele pentru națiunea sa. Pe când meditam despre trecutul nostru și mă simțeam fericit că sunt român, un țăran, cântând Hora lui Buteanu, apoi a lui Solomon și Iancu, mă trezii din meditațiuni. Mi se părea că eram picat din cer, pentru că mai înainte eram dus și meditam despre martirii românimii, iar după deșteptarea mea mă aflai pe acest pământ – plin de renegați. Ca fulgerul mi-a trecut prin minte când va fi ridicat monumentul lui Buteanu; pentru aceea dar, și nutrind speranța că voi putea saluta câți mai mulți români, grăbii călăria și nu mă oprii până la crâșma de la Gura Hontiului. Pe drum întâlnii însă câțiva fărtați. Mi-am legat calul de un stâlp de gard și intrai cu ceilalți în crâșmă. Dar aici unde să afli vreun suflet de om [...] la început am cugetat, că mulțimea s-a și apucat de ceremonie, însă auzii de la cârciumar că încă nu a sosit nimeni. Oare unde pot întârzia, cugetam eu. M-am pus așadar pe așteptat, cugetând că de nu vor veni din comitate mai îndepărtate, cel puțin din comitatul Aradului vor veni cei ce simt românește. Însă toate în zadar. Aștept o oră, aștept două, bate și a treia – niciun suflet de om. Cine știe, oare nu am greșit ora? Dar nu se poate, în calendarul meu se vede 10 Septembrie. Apoi sosiră zarandanii cu vreo 14 căruțe – în urmă la ora 11 veni dnul Pascuțiu – singur, apoi mai târziu ca prin minune răsăriră încă doi arădeni. Alți arădeni nu veniră! Pe semne s-au temut că se vor compromite. Eu văzând această mare însuflețire și mai ales <<salutările frățești>>, o luai la picior”¹⁴.

Un articol într-adevăr interesant este „*Pățaniile lui Păcală de astă-vară*”, din același număr:

„Nemaiputând suferi căldura mare, într-o zi m-am socotit: încotro să o pornesc? Atunci mi se deșteptă pofta să-mi fac plăceri boierești, și numaidecât – ca unul ce n-are stare – am plecat în lumea mare ca un pierde-vară și am ajuns la Buziaș. Buziașul este al doilea loc de băi din Banat, Mehadia o cunoaște toată lumea civilizată, adică acei ce pricep cărțile [...] sub băi se înțeleg uneori scăldătorile. La Buziaș sunt scăldători calde, unde deseori se întâmplă ca scăldătorul să se și ardă, mai ales dacă cade în cursa vreunei nimfe fără de milă¹⁵. Sunt apoi și scăldători reci, aici poți să petreci ca turcul între greci. Când am ajuns la băi, de-abia m-am coborât din car, că numaidecât a venit înaintea mea un moș bătrân ce mi se recomanda ca doctor; era chiar bine băut, și mi se îmbia să mă vindece; eu însă neputând suferi nici oamenii bețivi, nici omorătorii de oameni, numaidecât i-am zis: doctore, vindecă-te pe tine însuși și n-avea grijă de mine, căci încă nu mi-am urât zilele. Știu însă că el n-a luat leacurile sale, că altfel nu l-ar fi ajuns bătrânețile. După ce am făcut o scaldă caldă, făcui o preumblare prin parc, ca să aflu vreun cunoscut; însă n-am aflat față cunoscută, deci mă dusei la cameră, unde scoțând din straiță merindele mele, mâncai bine și băui și mai bine, însă n-am băut din straiță, ci din drăguța mea de ploscă, apoi fiind și cam obosit, m-am culcat ca să-mi mai odihnesc bieteles oasele mele și eu cu ele. Abia mi-

¹³ „Protocolul unei conferințe a deputaților români”, în *Gura Satului*, nr.18 (joi 22 mai 1869):70.

¹⁴ „Gura Satului la monumentul lui I. Buteanu”, în *Gura Satului*, nr.33 (vineri 19 septembrie 1869):129.

¹⁵ Nu înțelegem la ce se referă acest pasaj: la presupuse întâmplări „amoroase” sau la relativa cruzime a angajatelor de la băi atunci când tratează pacienții (n.n.).

am închis ochii că bate cineva la ușă; cum am auzit asta, plesnind de bucurie și de voie bună ca toți oamenii somnoroși când îi scornește cineva din culcuș, mă sculai să deschid ușa, totodată să văd persoană drăgălașă, care să-mi facă plăcere – când deschid intră un tinerel.

- Ce vrei, ce cauți? Strigai cu putere, uitându-mă totodată să pun mâna pe vreun baston, sau mai bine spus pe o botă sănătoasă.
- Mă rog de iertare, nu mai șede aici coconița Milița? – zise tinerelul meu.
- Acuș îți arăt eu de te sature a umba după Milițe... zisei eu și luai bastonul meu în mână, dar cavalerul o lua la sănătoasa. Mă culcai după aceea și dormii nițel, când iar bate cineva, iar eu sar de bucurie. Un alt crăișor stătea înaintea mea.
- Mă rog e acasă coconița Milița?
- Da, e acasă – zisei eu – poftim numai mai înăuntru și cat-o că-i aici, și-i arătai o botă groasă noduroasă, iar crăișorul de-abia a ochit un pic Milița mea că din pușcă o tuli la fugă, fugea săracul mâncând pământul. Mai vreo trei voinicei d-ăștia îmi făcură bucuria de a-i îndruma la coconița Milița, apoi în fine nemaiputând sta în casă mă dusei în parc și băui un pahar de apă de la izvor”¹⁶. După toate aceste pățanii eroul nostru are un vis ciudat, în care i se spune că Buziașul este de fapt stațiunea femeilor; un majordom intră dimineata la el cu o adresă cum că pe locul la care el s-a cazat ar fi trebuit să stea un oarecare domn Păcală. Bântuit de premoniții și afectat de evenimente, crezându-se exact „Păcală”, eroul și autorul povestirii ajunge să se creadă femeie, până în momentul în care cineva, deja cunoscut, de pe stradă îl cheamă la bărbieri; intrând la bărbier, „bărbatul i se întoarce în corp”. Avem așadar de-a face cu o scriere liberă, fantezistă în parte, la limita fantasticului hilar.

În penultimul număr pe 1869 avem un articol numit „Appellu” – cu specificarea, imediat sub titlu: „conform ortografiei academice”: „dualismul trage să moară. Oare pe cine nu pătrunde până în adâncul călcâiului această știre tristă? Românilor! Știu că vă stă la inimă mântuirea acestui muribund. Medicul său din Viena nu-i mai poate prescrie alt recept decât: federalismul. Această medicină însă e de tot scumpă în țara noastră a supremației”¹⁷. Mai departe se face apel la o „chetă” pentru salvarea dualismului ca idee politică, dar care să și funcționeze în practică; suma strânsă este ridicol de mică, atât din lipsa resurselor financiare cât și din neimplicarea societății în ansamblul ei, conștientă de lipsa de funcționalitate a unei politici economice sau naționale de tip dualist, maghiaro/austriac. Singura salvare ar putea veni prin federalizare – idee reprezentată prin caricaturile, ample, ce acoperă două pagini, de la sfârșitul acestui număr de ziar. „Medicamentul” de care are nevoie urgent copilul bolnav (Monarhia Dualistă) este tocmai „Federalismul” – nu degeaba „Dualismul” este un copil, fiind născut relativ recent în raport cu anul 1869. Tâlcul textelor și caricaturilor se găsește însă în întrebarea „Dar atunci ce va fi cu mine?” pusă de părinții „Dualismului” și care-l mai țin încă în brațe. Tratatamentul cu „Federalism” poate duce tocmai la uciderea pruncului, un lucru nedorit și cu totul de neacceptat de către politicienii ce au născut la 1867 Dualismul.

Pe scurt despre text și caricatură, perioada anilor 1870

Revista se transformă în deceniul următor cu mai mult text incisiv și în defavoarea caricaturii. Aceasta din urmă tinde să se golească de umor și să devină descriptivă, analitică, cu un desen mai realist și mai încărcat, dar cu „mai puțină sare și mai puțin piper”. Versurile ce deschid de obicei prima pagină tind să fie elevate și se îndepărtează de rima populară.

¹⁶ „Pățaniile lui Păcală de astă-vară”, *ibid*:130.

¹⁷ „Appellu”, în *Gura Satului*, nr.36 (luni 13 Octombrie 1869):143.

Redacția, la fel ca imprimăria, se mută în perioada aceasta de la Pesta la Arad. Probabil că și caricaturistii se schimbă, la fel ca și o parte din cei din echipa redacțională și cei de la imprimărie.

„Pățaniile și năzdrăvăniile baronului Minciunescu” se întinde pe mai multe numere și trebuie să fi fost cu totul prins în bârfele politice ale vremii ca să cunoști toate meandrele acestui text stufos și plin de aluzii la diferite personaje. De altfel încă de la început ziarul a făcut trimiteri, mai mult sau mai puțin mascate, la personaje și la situații concrete.

Numpărul din 5-12 Februarie 1880 este scos tocmai la Gherla. Avem aici un articol numit „O scenă din viața Azurinei”, o femeie încântătoare ce se îndrăgostește de un ofițer tunar român din Războiul de la 1877-1878, iar apoi de altul, francez. „Consecințele balurilor mascate” trimite într-o zonă ce ne amintește de Caragiale¹⁸.

Concluzii

„Gura Satului” este destul de bine cunoscută istoricilor români, care au analizat-o mai ales din perspectiva a ceea ce am putea numi „istoria caricaturii” la români, cu toate că la fel de importantă poate fi și o istorie a umorului sau a glumelor ce vor da naștere la „fenomenul bancului”, ce a explodat mai ales în perioada regimului Ceaușescu, care a fost cu siguranță o „Epocă de Aur” pentru umorul subversiv.

Remarcăm o tendință clar exprimată încă din primele numere care ne-au parvenit: umorul și „atacul la persoană”, de-abia camuflat, are ca țintă aproape în egală măsură atât pe politicianul maghiar, adept înfocat al Dualismului, cât și pe cel român patriotard și fals, neproductiv, mincinos sau incompetent atunci când este vorba de acțiuni concrete de tip patriotic, cu beneficii pentru românii din regat. Concludent în acest sens este un articol din 1875, numit „Costică Cavalerul”: „cine nu cunoaște ce e a fi june român, de calibru oriental, poftescă să fie cu atenție la scurta mea biografie, ce voiesc a o da acum pentru prima dată publicului. Eu sunt astăzi aspirant de comerciant. Tatăl meu, fie iertat, n-a fost aspirant, ci comerciant ca lumea, iar eu iarăși nu am fost născut pentru a fi comerciant, ci toată lumea îmi zise că capul meu este de filosof, așa că nu mi-am ales bine cariera. Eu încă sunt convins despre asta și mă întăresc tot mai tare în această convingere, când îmi aduc aminte unele întâmplări din copilăria mea. Să vedeți numai: pe când eram de vreo 12 ani, pe când adică învățam acasă a vorbi, mă duse tata la școală, la dascălul Lache, să învăț carte. După ce aici mă trudii și mă necăjii cam vreun an, învățasem mulțisor, știam cam vreo 10 slove mari și tot atâtea mici. Tata de bucurie chemă pe dascăl la prânz. Aici pe când ne ospătam mai bine întrebă mama despre mine, cum mă port? Dascălul nici una nici două, după ce istorisi pe lung truda lui cu mine și truda mea cu el, termină cu aceea că eu nu sunt pentru școala lui. De la acest incident se adună senatul familiei la noi în casă a doua zi și acesta decise că nu eu sunt de vină că n-am învățat mai mult în școala domnului Lache, ci că el este de vină, ticălosul, că m-a tratat după un sistem ruginit, și așa se decise să mă trimită la altă școală. Această decizie a senatului nu fu de glumă, pentru că a doua zi tata mă și duse la altă școală și de aici pe rând am umblat peste tot, pe unde era vreun dascăl vestit, care din vite face oameni învățați, până când într-o bună dimineață mă trezii numai ca din cer, că știu scrie și citi românește, de se duse vestea. De aci mă dusei apoi la gimnaziu. Aici un blestemat de profesor, gelos de capul și capacitatea mea, începu a-și teme postul; ca să scape de această frică dascălul nu se liniști, până nu-l convinse pe tatăl meu să mă trimită la Viena, într-o școală unde se pregăteau cei ce vor să se facă milionari. Ce am pățit pe drum până la Viena nu vă spun acum atâta numai că aici nemții dracului cu școala lor cu tot, nu știa niciunul niciun cuvânt românesc,

¹⁸ Cf. *Gura Satului*, nr.5-12 (Februarie 1880):13-15.

și așa neputând să o scoată la capăt cu mine, m-au pus să car apă, până când trecând un unchi deal meu prin Viena, mă luă și mă duse acasă, pe deplin pregătit să pot conduce o afacere de comerț. Ajunși acasă mă puse la tarabă, îmi dădu șorț verde și mă puse să împachetez marfă. Ce s-a mai întâmplat după asta cu mine, altă dată”¹⁹.

Principalul obstacol pentru cititorul contemporan este, așa cum se zicea și mai sus, limbajul folosit și sistemul ortografic, greu de descifrat. S-au folosit de cele mai multe ori adaptări ale acestui limbaj și s-au omis pasaje și articole întregi ale căror sensuri erau foarte greu de înțeles, mai ales în cazul dialogurilor sau a frazelor ritmate din poezii.

„Gura Satului” rămâne o gazetă valoroasă, care ar putea fi valorificată doar printr-o rescriere bine făcută de lingviști.

Una din problemele, interesante credem, ce țin de istoria presei românești este tirajul acestei reviste și publicul ei țintă, care în niciun caz nu a fost „o gură a satului”, ci tocmai intelectualul satului – în cea mai mare parte – după cum am fi tentați să credem, fără să fi făcut în prealabil un studiu pe acest subiect.

¹⁹ „Costică Cavalerul”, în *Gura Satului*, nr.37,38 (Septembrie-Octombrie 1875):118.

BICSÉRDY BÉLA AND THE BICERDIST MOVEMENT IN TÂRGU MUREȘ

Ferencz Iozsef Truța

Research Assistant, PhD, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract: Bicsérdy Béla and the Bicerdist Movement in Târgu Mureș. *This article looks at the often overlooked historical roots of modern wellness trends, particularly in relation to diet, exercise and longevity. It focuses on the bicerdist movement, a unique blend of mysticism, physical culture and dietary practices that emerged in interwar Transylvania. Led by the charismatic figure of Bicsérdy Béla, this movement gained a significant following and influenced the region's health and wellness landscape.*

The study examines the specific case of Târgu Mureș and explores the cultural and historical context that favored the growth of the movement. By analyzing the reception of Bicsérdy's ideas and their impact on local society, this paper aims to shed light on the complex interplay between individual beliefs, social trends and historical events.

Ultimately, this research contributes to a deeper understanding of the historical roots of contemporary wellness practices and highlights the enduring appeal of Bicsérdy's ideas and their potential significance for modern society.

Keywords: Bicsérdy Béla; Interwar Period; Transylvania; Veganism; Physical Culture; Mysticism; Health and Wellness, Alternative Medicine.

Introducere

În urma Primului Război Mondial, eveniment prezentat adesea ca un punct de inflexiune ce urma să pună capăt tuturor conflictelor armate, lumea a intrat într-o perioadă a schimbărilor profunde. Societatea, încă zdruncinată de traumele războiului, a fost lovită imediat și de pandemia de gripă spaniolă, care a agravat și mai mult climatul psihosocial oscilant al vremii. În umbra acestor evenimente, în această epocă post-conflictuală, profund încărcată de anxietăți, indivizii erau în căutarea unor noi sensuri ale existenței. Oamenii, rătăciți în labirintul incertitudinii, așteptau un salvator, un mesia, o idee care să le ofere un sens. Astfel, în acest climat încărcat de anxietate și disperare, au apărut ideologii, mișcări radicale, secte, diverse soluții utopiste, etc., care promiteau o nouă eră, o lume utopică în care suferința, boala și nedreptatea ar fi fost eradicate. Aceste idei au găsit rapid un teren fertil în sufletele oamenilor, oferindu-le un sentiment de apartenență și scop într-o lume haotică.

Imediat după război se schimba și percepția oamenilor asupra corpului. Într-o lume cuprinsă de frenezia degenerării, aflată sub influența unei pseudo-științe: eugenia, care a profitat și de existența unei „magma decadento-simboliste”¹, viziunile asupra corpului suferă puternice schimbări. Acest receptacul al sufletului, primește o atenție deosebită datorită gloriei medicinei anatomo-clinice și apoi a celei fiziologice², dar și datorită unor noi interpretări filosofice. De

¹ Vezi: Angelo Mitchievici, *Decadență și decadentism*, (București: Editura Curtea Veche, 2011).

² Alain Corbin, „Influența Religiei”, *Istoria corpului II. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*

exemplu, în cazul românesc, modelul de reușită socială, după război, devenea tot mai axat pe frumusețea fizică și pe tinerete în detrimentul modelului „boieresc” planturos. Practic, războiul, a favorizat ascensiunea unui nou tip de om, pentru care frumusețea și vitalitatea fizică au căpătat o importanță deosebită.

Pentru a evidenția importanța ce a dobândit-o corpul și tumultul vremii, imediat după război, lucrarea de față își propune să exploreze cazul lui Bicsérdy Béla, un făgărășan care a creat o mișcare de masă în Transilvania, ce avea ca scop declarant îmbunătățirea fizică, crearea unui om nou și „învingerea morții”. Într-o lume în care moartea și suferința deveniseră norme zilnice, o astfel de mișcare părea să se potrivească perfect cu nevoile oamenilor. Trebuie să subliniem, aici, că în urma eșecului statului de a funcționa ca garant al stabilității și siguranței, diverse forme de mesianism au apărut pentru a ocupa acest vid. Aceste mișcări au încercat să ofere soluții și sens în fața crizei și incertitudinilor postbelice, umplând golul lăsat de instituțiile statale neputincioase.

Prezentul articol va explora „hățișurile” din mintea acestui autentic strămoș al multor teorii moderne, modul în care s-a manifestat această mișcare la Târgu Mureș, și cât de ușor pot cădea oamenii în capcana unor vorbe frumoase ale unor așa-ziși profeți.

Omul Bicsérdy Béla și Nașterea unei Mișcări

Bicsérdy Béla, poate cea mai mistică și mai impresionantă personalitate a sfârșitului de secol XIX și a primei jumătăți a secolului al XX-lea, un adevărat pionier al culturii sănătății, reformator al stilului de viață și susținător fervent al medicinei alternative, conferențiar de renume, autor prolific a mai multor cărți, sportiv dedicat și susținător convins al rawismului, postului și terapiilor holistice, s-a năcut, conform istoricului maghiar Áprily Zoltán, la Zenta în data de 22 februarie 1874³, dar se vehiculează și alte locații precum Pesta sau chiar Făgăraș. Și chiar altă data a nașterii: 20 martie 1872⁴ sau 30 martie 1870⁵. Pentru liderii religioși celebri, este o practică comună ca datele și locul nașterii să fie ascunse sub un văl de mister. Aceeași situație se aplică și eroului nostru, care se autodefinește cu mare modestie drept al treilea mare „Maestru” universal, după Zoroastru și Iisus. Conform istoricului Áprily Zoltán, chiar „Maestrul” și-ar fi modificat în mai multe rânduri data nașterii.

Pe lângă o data de naștere incertă, „Maestrul” se lăuda și cu o descendență nobilă. Atunci când numele i-a fost scris greșit cu litera „I”, Bicerdy a ținut să explice că strămoșii lui au fost nobili, din zona Szekszárd, care după o bătălie eroică au fost răsplătiți cu un „Y” la numele de familie, „Y” care însemna un rang cu adevărat înalt în acea vreme⁶. A ținut să menționeze și că strămoșii săi erau toți activi în domeniul binelui public și au lucrat dezinteresat pentru umanitate. Drept urmare, a păstrat și „Y-ul”, pentru a comemora aceste aspecte⁷.

Nu știm dacă această informație este veridică, cel mai probabil Bicerdy a dorit să își creeze o imagine mai impunătoare. De altfel, nimic nou, falsa imagine a descendenței înalte este o practică milenară, până și distinsul Iulius Cezar pretindea că provine din Venus. Până la urmă, după cum afirma și tânărul istoric român Filip-Lucian Iorga, originea unui individ (neam) nu este

(coord. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello), (București: Ed. Art, 2008), 52.

³ Zoltán Áprily, *Bicsérdy Béla és a bicsérdyzmus, Avagy egy legendás próféta kalandos élete és az emberiségnek szánt üzenete*, (Budapesta: Tipografia Pauker-Holding Kft, 2022), 10.

⁴ Markó László, et al., *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, vol. I, (Budapesta: Magyar Könyvklub, 2001), 727.

⁵ Dankó Imre, et al., *Magyar Nagylexikon*, vol. I, (Budapesta: Akadémiai Kiadó 1994), 819.

⁶ Bicsérdy Béla, *Pesterzsébeti értekezések sorozata I. kötet. Az élet könyve és gondolaterők hatalmának VIII. része*, (Budapesta: Publicat de Magyar Ilona, 2003), 112.

⁷ Bicsérdy Béla, *Bölcsesség könyve I. kötet*, (Budapesta: Publicat de Magyar Ilona, 2002), 183.

un „dat imuabil”, ci și o problemă de selecție, ideologie și axiologie⁸. (mai ales atunci când poți trage ponoase din această afacere).

Cunoaștem, în schimb, cu certitudine, numele părinților săi. Tatăl său, Bicsérdy János (1828-1908), a fost profesor de desen și pictor recunoscut al vremii. Picturile sale au făcut furori la expoziții internaționale⁹. Între 1872 și 1877 a fost însărcinat să copieze „*Cronica pictată de la Viena*” (*Chronicon pictum vindobonense*), poate cea mai importantă cronică ilustrată ce face referire la istoria medievală a Ungariei¹⁰. Scrisă în secolul al XIV, conține 146 de pagini și 147 de picturi. Momentan copia realizată de Bicsérdy János se află în proprietatea Galeriei Naționale Maghiare¹¹. Mama sa, Hermina Horváth (1850-1897), mai puțin celebră, a fost educatoare¹². „Maestru” a avut și un frate mai mic Bicsérdy Tibor (1875-19??) care a urmat o carieră militară și a ajuns maior¹³. Realitățile dintre cei doi au fost destul de tensionate. Fratele „Maestrului” și-a desfășurat activitatea, o perioadă, și la Târgu Mureș, unde l-am putut identifica ca și prim-locotenent în armata austro-ungară¹⁴.

Până la vârsta de 21 de ani, nu știm prea multe despre viața sa. În lucrările sale precizează că l-au pasionat exercițiile fizice încă din adolescență (13-17ani)¹⁵. În anul 1892 termină liceul comercial la Făgăraș și în 1893 Școala Superioară Comercială din Oradea. Imediat după absolvirea școlii, se angajează ca și perceptor de taxe (ofițer fiscal) și își începe activitatea într-un oraș din Ungaria, Berettyóújfalu. Începerea activității profesionale a coincis cu un rit de trecere, tânărul s-a îmbolnăvit de gonoree (ulterior de sifilis)¹⁶. Datorită faptului că medicina vremii s-a dovedit a fi neputincioasă în fața bolii venerice, în 1901, se hotărăște să își trateze singur boala incurabilă. Din scrierile sale rezultă că a fost un mare pasionat de lectură, mai ales după ce s-a îmbolnăvit. Citea cu precădere lucrări de filozofie, teologie și științe ale naturii cu speranța că își va găsi un leac. Pentru a-și urma pasiunea pentru lectură, ca orice funcționar public care se respectă, a petrecut, din cei 24 ani de activitate, 12 în concediu. În anii de concediu, mai exact timp de 10 ani și 6 luni¹⁷, a frecventat mai multe biblioteci din străinătate și a devenit poliglot, fiind cunoscător a cinci limbi: latină, maghiară, română, engleză, franceză și germană¹⁸.

În aventura sa culturală a fost susținut de către o serie de personalități remarcante ale perioadei: Pulszky Ferenc Aurél Emánuel i-a oferit acces deplin la bibliotecile din Ungaria¹⁹; Kun Sámuel (fost profesor de filosofie la Sorbona), unghiul său, i-a pus la dispoziție o bibliotecă

⁸ Vezi: Filip-Lucian Iorga, *Strămoși pe alee. Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*, (București: Editura Humanitas, 2013).

⁹ Bicsérdy Béla, *Az élet könyve. Az élet könyve és gondolaterők hatalmának I. része. Az emberi egészség, erő, élet és munkaképesség visszaszerzését és állandóságát lehetővé tevő ismertetéseket tartalmazza, számos étrenddel és több száz gyakorlati példával. I. kötet* (Budapest: B Reprint kiadás, Magyar Ilona, 1995), 365.

¹⁰ István Monok (ed.), *Bulletin 2004*, (Budapest: National Széchényi Library, 2004), 13.

¹¹ Anna Boreczky, „Book Culture in Medieval Hungary”, *The Art of Medieval Hungary* (Roma: Viella, 2018), 283-284.

¹² Dr. Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái*, vol. III, (Budapest: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1941), 280.

¹³ *Ibid.*, 281.

¹⁴ *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins*, anul XXXII, (ianuarie 1912): 157.

¹⁵ Se contrazice în mai multe lucrări, dacă în volumele publicate în perioada interbelică precizează că a practicat sportul de la vârsta de 13 ani, în lucrările publicate postum vorbește despre vârsta de 17 ani.

¹⁶ Ziarele vremii susțin că boala sa inițială a fost sifilis, istoricul Zoltán Áprily, scrie în cartea sa, că inițial ar fi fost vorba de gonoree.

¹⁷ Dr. Oláh Andor, „A bicsérdyzmus lényege”, *Életerő*, anul 8, nr. 8, (2 august 1995): 14.

¹⁸ Bicsérdy Béla: *Az élet könyve...*, 428.

¹⁹ *Idem.*, *Pesterzsébeti értekezések sorozata...*, 208;

ce însuma peste 6000 de volume²⁰; Bokor József l-a învățat limba franceză, istoricul Kálmán Némäti i-a oferit acces la Biblioteca Széchényi și Biblioteca Universității²¹, etc.

Nu se cunoaște cu certitudine din ce surse și-a finanțat „Maestrul” călătoriile de studiu. Bicsérdy susține că a acoperit cheltuielile din fonduri proprii²², dar este adusă în discuție și o finanțare venită din partea unui înalt official guvernamental²³. În cercurile pe care le frecventa Bicsérdy, cercuri cu oameni politici influenți, unii masoni, finanțarea ar fi putut veni din mai multe direcții. Poate finanțatorul a fost unchiul său Bartha Domokos care a fost consilier regal sau un alt înalt official maghiar²⁴. Acest aspect al finanțării va rămâne, probabil, necunoscut pentru todeauna.

Toată viața sa, „Maestrul”, a fost autodidact. În paralel cu formarea sa intelectuală a realizat și o serie de experimente pe propria persoană, experimente ce presupuneau privarea de alimente, regimuri de transpirație și exerciții fizice. Între 1908—1917 peste nouă ani, a ținut 1685 zile de post. „*Prima sa sustracțiune alimentară mai mare, cu apă, a fost 47 de zile, a doua — după repaos de 6 săptămâni (cu pâine și fructe ținut) — 432 de zile a continuat-o, sub care toată cantitatea lui alimentară consumată a făcut 10 kg. mere și 1 litru de lapte crud*”²⁵. Bicsérdy nu contenea să afirme că un om poate trăi până la 40 de zile fără nimic și până la 60 de zile doar cu apă²⁶. Cu toate acestea, în urma unui experiment, în 1935, aproape a trecut la cele veșnice²⁷.

De la Supraom la Profet

La începutul secolului XX era vegetarian, ulterior a adoptat o dietă raw vegană care combinată cu exerciții fizice l-au vindecat de boală până la izbucnirea Primului Război Mondial. De asemenea, „Meșterului” i-au crescut înapoi părul și trei dintre cei cinci dinți pierduți din cauza bolii²⁸. Aceste aspecte ale „regenerării” fac parte din mitologia ce s-a creat în jurul acestui personaj „mesianic”, ceea ce este veridic în povestea ce s-a creat în jurul acestui „tolstoian” evoluat, a acestui „om-mit” este forța sa incredibilă. Mai multe surse vorbesc despre forța sa supraumană. La începutul secolului al XX-lea, Theodor Siebert²⁹, un antrenor german, considerat a fi unul dintre pionierii culturismului, recunoscut în Europa, l-a clasificat pe Bicsérdy drept unul dintre cei mai puternici bărbați din lume la acea vreme³⁰.

În mai 1904, „*Nemzeti Hírlap*”, consemna faptul că:

²⁰ *Idem.*, *Az ember hivatása és a reformélelmód prospektusa egy kötetben*, (Budapesta: Reprint Kiadás, 1997), 76.

²¹ *Idem.*, *Az élet könyve...*, 434.

²² *Idem.*, *Pesterzsébeti értekezések sorozata...*, 33-34.

²³ *Idem.*, *Az ember hivatása és a reformélelmód prospektusa...*, 11.

²⁴ *Idem.*, *Az élet könyve...*, 433.

²⁵ H. Stănielivici, „Concluzii, în chestiunea vegetarismului și în deosebi a fructelor”, *Adevărul*, anul 48, nr. 15541, (8 septembrie 1934): 1.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Bicsérdy Béla, *Pesterzsébeti értekezések sorozata...*, 276.

²⁸ Vezi: Bicsérdy Béla, *Az élet könyve...*, 433.

²⁹ A fost recunoscut drept „părintele atletismului”, culturismului, dar nu a reușit să obțină suficiente câștiguri financiare de pe urma acestor activități. De aceea s-a retras din sport și s-a îndreptat din ce în ce mai mult către ocultism și ezoterism.

³⁰ Vezi: Bicsérdy Béla, *Az ember hivatása és a reformélelmód prospektusa egy kötetben*, (Budapesta: Reprint Kiadás, 1997).

„numele lui Béla Bicsérdy este bine cunoscut în străinătate, în special în Germania și Anglia, unde este considerat cel mai puternic acrobat din lume după englezul Sandow³¹. Ziarele sportive germane au relatat despre spectacolele sale din Berlin, Hamburg și alte orașe, iar numeroase reviste engleze de prestigiu au publicat biografii ale acestui artist de forță vegetarian maghiar, care, paradoxal, rămâne relativ necunoscut în propria țară.

Încă din tinerețe, Bicsérdy a fost unul dintre cei mai buni gimnaști. Ulterior, a adoptat un stil de viață vegetarian, anti-alcoolic și anti-nicotinic, descoperind că astfel își putea desfășura exercițiile de forță mult mai eficient și cu rezultate superioare. Plecând în Germania, s-a făcut cunoscut printre cei mai respectați scriitori și experți sportivi. Theodor Siebert, autorul cărții „*Cathekism der Athletik*”, cea mai cunoscută carte de sport din Germania, oferă statistici impresionante despre ridicările de greutate ale lui Bicsérdy. De exemplu, în 1901, la Boroszló, a ridicat 150 kg de 16 ori, 162 kg de 8 ori și 188 kg o dată.

El este, de asemenea, câștigătorul multor premii la campionate internaționale, inclusiv premiul II la haltere la competiția de la München. În timpul vizitei sale în Germania, ziarele vegetariene au scris cu entuziasm despre el, transformându-i numele într-o adevărată reclamă pentru vegetarianism. Bicsérdy subliniază că, de când a devenit vegetarian, a atins performanțe mult mai mari în ridicarea greutăților și în alte activități de forță³².

Toate aceste performanțe le-a reuși având o înălțime de 178 de cm, o circumferință a brațului drept de 43 de cm, a brațului stâng de 41,5, o talie de 93 de cm și o circumferință a toracelui de 122 de cm³³. Măsurători impresionante pentru aceea perioadă.

Bicsérdy Béla impresionează și prin capacitatea sa intelectuală remarcabilă, elaborând un sistem de idei fundamentat pe principii filosofice, religioase și elemente din științele naturale. Potrivit lui, foarte pe scurt deoarece o să detaliem aceste aspecte în cadrul următoarelor articole, în momentul în care omul a început să gătească și să consume carnea animalelor sacrificate, a transgresat legile supreme ale existenței, ceea ce a condus la pierderea armoniei paradisiace și la coborârea în haos. În acest haos, din cauza unui stil de viață dezorganizat, omul și-a pierdut instinctele naturale și a devenit vulnerabil la boli adesea incurabile. Viața sa a fost acaparată de ură, frică, furie și invidie. Lipsit de mijloacele necesare pentru a se elibera din această condiție, omul are nevoie de un „Maestru”, care să lumineze calea spre ieșirea din haos. În viziunea lui Bicsérdy, înainte de el, doar două mari figuri universale au îndeplinit acest rol: Zoroastru și Iisus³⁴.

În cadrul doctrinei sale, Bicsérdy a abordat cu minuțiozitate o gamă variată de aspecte, incluzând nu doar alimentația și postul, ci și mișcarea fizică, respirația, expunerea la plajă, munca, odihna, meditația, modul corect de gândire, învățarea continuă și dobândirea de cunoștințe, alternarea băilor calde și reci, precum și mersul desculț. Bicsérdy integra toate aceste elemente într-o viziune holistică asupra sănătății și vitalității, promovând un stil de viață echilibrat și armonios, care transcende simpla îngrijire fizică și abordează dimensiunile mentale și spirituale ale existenței umane.

³¹ Eugen Sandow, (numele său real: Friederich Wilhelm Müller) este considerat părintele culturismului. Prin activitatea și cărțile sale a vrut să popularizeze principiile culturii fizice, proclamând că oricine, indiferent de punctul de plecare, poate atinge un corp puternic și sănătos. Astăzi, unele principii și exerciții ale sale, sunt încă folosite. Vezi: Eugen Sandow, *Strength and How to Obtain It*, (Londra: Gale&Polden, 1901).

³² „Vegetáriánus akrobata”, *Nemzeti Hírlap*, anul I, nr. 30, (6 mai 1904):3

³³ „Bicsérdy Béla”, *Nemzeti Sport*, anul II, nr. 22, (29 mai 1904): 7.

³⁴ Este impresionat cum darwinismul, principii din zoroastrism și creștinismul sunt îmbinate în sistemul său de idei.

Orașul Făgăraș a fost locul în care Bicsérdy a dezvoltat și rafinat sistemul de idei ce avea să stea la baza mișcării ce o să-i poarte numele. Din lucrarea sa „*A halál legyőzése*”, lucrare publicată tot la Făgăraș, aflăm că acesta și-a început prelegerile zilnice (gratuite) în anul 1909³⁵ în fața unui auditoriu restrâns. Succesul pe care la avut au trezit în el „Maestrul” la data de 24 decembrie 1912³⁶.

Până în anul 1921 nu s-a bucurat de notorietate. Totuși, începând cu acest an, printr-o serie de apariții publice la Sibiu - inițial gratuite, ulterior contra cost - a început să fie cunoscut în spațiul public transilvănean.

Faima atrage inevitabil și critici. De exemplu, în octombrie 1921, după ce în septembrie „Maestrul” a conferențiat și la Cluj la Colegiul Refomat și a împânzit orașul cu afișe mari de culoare verde³⁷, un jurnalist care se semna sub pseudonimul Rotterdam Erasmus, a adus în discuție stilul de viață propus de Bicsérdy, ce aspira să fie perceput atât ca medic, cât și ca profet. Acesta a subliniat inadmisibilitatea alăturării lui Bicsérdy cu Iisus și a susținut că un consum moderat de carne și vin poate avea efecte benefice.

De asemenea, măcelarii din Cluj s-au revoltat împotriva schimbărilor propuse de Bicsérdy în stilul de viață al societății, văzând în acestea o amenințare directă la adresa profesiei lor și a tradițiilor locale³⁸.

În pofida criticilor, a perseverat în demersurile sale „utopiste”³⁹ de a oferi indivizilor o existență paradisiacă. În intervalul 1923-1938, Béla Bicsérdy a publicat șapte cărți fundamentale, a căror importanță a determinat republicarea lor după anul 1989. Popularitatea sa a cunoscut o ascensiune notabilă, numărul adepților săi crescând exponențial de la un an la altul. Conform lucrării publicate de doctorul Gábor Soós în 1925, se estimează că mișcarea bicerdiștilor avea încă de la începuturi între 12.000 și 15.000 de adepți numai în Transilvania, printre care se numărau și 12 medici care încercau să aplice tratamentele promovate de Bicsérdy⁴⁰.

Tot în 1925, adepții săi au înființat două publicații distincte: revista „Bicsérdyzmus”⁴¹ la Petroșani și revista „Vegetárius”⁴² la Târgu Mureș. Aceste reviste au servit drept platforme de diseminare a ideilor bicerdiste și de consolidare a comunității formate în jurul acestor principii.

Ideile inovatoare ale lui Bicsérdy au câștigat popularitate nu doar în Transilvania, ci și dincolo de granițele acesteia, demonstrând capacitatea lor colosală de a atrage atenția și de a influența stilul de viață al unui segment semnificativ al populației. Răspândirea acestor idei a fost facilitată de numeroasele prelegeri și conferințe susținute de Bicsérdy, care au atras constant noi adepți. Până în 1926, celebritatea sa era deja imensă; unele surse estimează că avea între 120.000

³⁵ Bicsérdy Béla, *A halál legyőzése*, (Budapesta: Belső Egészség Kiadó, 2016), 115.

³⁶ Bicsérdy Béla, *A gondolaterők hatalma. Az élet könyvének II. Része. Az emberi akarás és életképesség visszaszerzésének, állandósításával és tökéletesítésével összefüggő ismereteket tartalmazza. II. kötet* (Budapesta, Reprint Kiadás, 1995), 810.

³⁷ „Bicsérdy Béla előadása”, *Új Kelet*, anul IV, nr. 203, (13 septembrie 1921):7; „Egy műkedvelő Messiás - vagy aki azt hiszi, hogy föltalálta a puskaport. Nem újdonság a tápmegvonási kísérlet”, *Tükör*, anul X, nr. 8, (23 februarie 1922): 23-24

³⁸ Rotterdam Erasmus, „Im-igyen-syóla”, *Tükör*, nr.43 anul IX, (27 octombrie 1921): 17-18;

³⁹ Utopiste pentru perioada supusă cercetării.

⁴⁰ Vezi: Gábor Soós, *Bicsérdy Béla. Bicsérdy Béla a természetes gyógy- és új életmód feltalálója : melynek követése esetén mindenféle belső szervi betegségből ki lehet gyógyulni, megifjodni és sokáig élni*, (Oradea: Tiszántúli Hírlap Könyvnyomda vállalata, 1926).

⁴¹ *Bicsérdyzmus*, anul 1, nr.1, (iulie 1925): 1

⁴² „A Marosvásárhelyen megjelent magyar nyelvű orvosi, egészségügyi és gyógyszerészeti folyóiratokról”, *Orvosi Hetilap*, anul 132, nr. 1-4, (20 ianuarie 1921): 201.

și 150.000 de adepți. „Meșterul” devenise o celebritate nu doar în Transilvania, ci și în Ungaria, Iugoslavia și Slovacia.

Prăbușirea unui Ideal: Defăimare și Decădere

În anul 1926, faima lui Bicsérdy era atât de răspândită încât aproape că nu exista persoană, în regiunile menționate anterior, care să nu fi auzit de el. Acest succes fulminant a atras atenția autorităților statului și a unor medici, care au inițiat o campanie de persecuție împotriva sa. Aceștia l-au acuzat de înșelăciune și au solicitat Inspectoratului de Sănătate să demareze o anchetă oficială⁴³. Unele reprezentații i-au fost anulate, în timp ce „Maestrul” se apăra spunând că doar în Ardeal a reușit să vindece 1253 de persoane⁴⁴. Amuzant este că, după cercetările ce le-a efectuat, Ministerul Sănătății i-a cumpărat 200 de volume traduse în română la prețul de 8.000 de lei⁴⁵.

Presa, la rândul ei, a lansat o campanie de avertizare împotriva stilului de viață promovat de Bicsérdy Béla, reflectată prin numeroase articole publicate în ziare precum „Gazeta Transilvaniei”, „Adevărul”, „Realitatea Ilustrată”, „Foaia Diecezană”, etc. Aceste publicații își avertizau cititorii să nu se lase amăgiți de discursurile înșelătoare ale lui Bicsérdy și să evite urmarea unor percepțe considerate periculoase și lipsite de temei științific. Toate aceste publicații îl sfătuiau pe cititor:

*„să nu se lase ademeniți de niște vorbe mincinoase și să se ferească de a urma niște percepțe criminale, date de un nebun și excroc. Pentru că trebuie să se știe că Bicserdi s'a îmbogățit din prostia celor cari îl cred. El vinde cărțile sale prin sate, cere bani de la oamenii pe cari îi înșeală cu povești, sfătuind lumea ce să mănânce. Boalele le lecuiesc doar doctorii cari ani mulți au umblat la școli spre a afla care-i leacul pentru orice durere, Babele și Bicserdi înșeală oamenii și le scurtează zilele”*⁴⁶.

Publicația „Adevărul” relatează un caz controversat, în care un medic din Târgu Mureș, bolnav de tuberculoză, a renunțat la tratamentul medical tradițional și a adoptat dieta minimalistă recomandată de Bicsérdy. Acest medic, în vârstă de doar 34 de ani, a murit în urma acestei schimbări de regim alimentar. Publicația sublinia că familia medicului a publicat corespondența dintre bolnav și Bicsérdy, din care reieșea că Bicsérdy a primit un onorariu substanțial de 12.000 lei pentru „tratamentul” oferit⁴⁷. Publicația „Ellenzék” a relatat un caz similar, dar cu anumite diferențe. Conform acestei surse, persoana decedată din cauza tratamentului propus de Bicsérdy ar fi fost un avocat pe nume Fülöp Dénes, în vârstă de 37 de ani. Articolul sublinia, de asemenea, sfârșitul carierei lui Bicsérdy, pe care îl denumea ironic „apostolul mărilor”. Diferențele dintre relatările din „Ellenzék” și alte surse, precum „Adevărul”, evidențiază dificultatea de a discerne adevărul în mijlocul polemicilor și scandalurilor care înconjoară figura lui Bicsérdy. Aceste

⁴³ „Az orvosok új törvényt sürgetneka kuruzslók ellen”, 8 Órai Ujság, anul XII, nr. 107, (13 mai 1926): 8.

⁴⁴ „Nem én vagyok azoka Fülöp Dénes halálának” Bicsérdy Béla levele az Ellenzékhez. — Azt állítja, hogy 1253 ember mentett meg a haláltól”, Ellenzék, anul 45, nr. 286, (18 decembrie 1924): 3.

⁴⁵ ⁴⁵ Zoltán Áprily, op. cit, 61.

⁴⁶ Tiberiu Vornic, „Apostolul dela Făgăraș, Sugestie colectivă—sau un nou Mesia?”, Adevărul, anul XXXVIII, nr. 12585, (8 ianuarie 1925): 3.

⁴⁷ Ibid.

divergențe între relatări subliniază natura volatilă și adesea părtinitoare a presei vremii, care era adesea în căutarea senzaționalului.

Deși presa a jucat un rol semnificativ în deconstruirea mitului lui Bicsérdy, este evident că impactul său asupra adeptilor și publicului nu a fost diminuat instantaneu. Evenimentele tragice și acuzațiile aduse împotriva sa au contribuit la polarizarea opiniei publice, dar în același timp au cimentat loialitatea unor segmente ale societății față de învățăturile sale. Dar presiunea crescută din partea autorităților și a publicului l-a determinat pe Bicsérdy să-și reducă propaganda și să se refugieze pe insula Ada Kaleh. Această retragere a fost percepută de mulți ca o recunoaștere tacită a vinovăției și a iresponsabilității metodei sale. În ciuda susținerii fervente din partea adeptilor săi, controversele și criticile i-au afectat semnificativ reputația și i-au redus influența asupra publicului larg.

Această perioadă controversată din viața lui Bicsérdy ilustrează complexitatea și polarizarea opiniei publice față de mișcările reformatoare radicale, evidențiind în același timp tensiunile dintre medicina tradițională și alternativele propuse de figuri carismatice și inovatoare

În perioada tumultuoasă a anilor 1925-1926, marcată de controverse, Béla Bicsérdy a devenit o prezență constantă în presa internațională. Publicații din întreaga lume, din Statele Unite și până în Australia, scriau despre activitățile și ideile sale, conferindu-i o notorietate globală⁴⁸.

Chiar mai mult, în martie 1926, a fost anunțată deschiderea unui sanatoriu bicérdist la Lippa. Ziarul „*Esti Kurir*” a comentat în mod sardonic evenimentul: „În Transilvania s-a inaugurat primul sanatoriu Bicérdist, unde se poate flămânzi pentru suma de 280 de lei pe zi”⁴⁹.

În pofida defăimării din presă, profetul continua să prospere. Colonii și comunități bicerdiste au fost înființate sau s-a încercat înființarea lor în diverse localități, precum Debrecen, Szeged, Szolnok și Vác⁵⁰. Se pare că, „Maestrul”, încă reușea să atragă mulțimi considerabile sau cel puțin asta reiese din mărturiile sale. În august 1926, după o vizită la Budapesta, și-a luat rămas bun de la jurnaliștii pe care intenționa să îi cucerească, susținând că, pe durata celor trei luni petrecute în Ungaria, aproximativ 17.000 de oameni i-au cerut sfaturi⁵¹.

Spre sfârșitul anilor douăzeci, izolarea pe Ada Kaleh și presiunea constantă exercitată de autoritățile statului român au avut consecințe profund nefaste asupra celebrității și reputației sale. Supranumit de criticul său cel mai vehement, jurnalistul Sándor Károly, drept liderul „ultimei frenezii în masă”⁵², Bicsérdy s-a străduit cu disperare să întrețină mitul care se construise în jurul său. De exemplu, se zvonea că s-ar fi retras pe această insulă însoțit de 1000 de adepty, zvonuri care s-au dovedit a fi false. Chiar mai mult, în încercarea sa de a păstra aura de misticism și autoritate spirituală, a fost obligat să se confrunte cu o realitate mult mai prozaică și mai puțin grandioasă: uitare și exil.

În cele din urmă, părăsește insula Ada Kaleh și, în anul 1930, se stabilește în apropierea Budapestei, la Pestszerterzsébet, astăzi parte a capitalei. Conform propriilor sale declarații, autoritățile maghiare i-au permis șederea cu condiția de a renunța la activitățile sale din anii

⁴⁸ Zoltán Áprily, , *op. cit.*, 62.

⁴⁹ „Erdélyben megnyílt az elsőbicsérdistaszanatórium, amelybennapi 280 lejért lehet koplalni”, *Esti Kurir*, anul IV, nr. 71, (28 martie 1926): 6.

⁵⁰ Dr. Szalai György, „Bicsérdy Béla nyerskoszt próófétája”, *Élet és Tudomány*, anul XXIII, nr. 9, (1 martie 1968): 396.

⁵¹ *Ibid.* 395-397.

⁵² Pilisi Géza, „Bicsérdy, a „gyilkos!” Öszinte szavak Károly Sándor röpiratáról”, *Aradi Közlöny*, anul XXXX, nr. 183, (29 august 1929): 4

douăzeci. Această relocare marchează sfârșitul carierei sale ca profet al „ultimei frenezii în masă”.

În deceniul ce a urmat, Bicsérdy și-a retras cărțile de pe piață, considerând că majoritatea oamenilor nu au reușit să le înțeleagă corect. Scandalurile legate de decesele adeptilor săi au fost, în opinia sa, rezultatul interpretărilor greșite ale învățăturilor sale. A continuat totuși să susțină cursuri private gratuite pentru un grup restrâns de 30-40 de persoane în propria sa casă. Din aceste prelegeri private, au rezultat două volume datorate acolitei sale, Ilona Magyar.

Nici în Ungaria nu a zăbovit mult. În 1944, a fugit din fața bombardamentelor, mai întâi la Üllő și apoi la Csorna. La începutul anului 1945, a plecat în Germania, locuind inițial la Landshut și ulterior la München. În speranța unei vieți mai bune, în vara anului 1951, a emigrat în Statele Unite împreună cu familia sa, stabilindu-se în Billings, Montana, cel mai probabil la invitația lui Jenő G. Padányi. La trei luni după sosirea sa în America, conform versiunii oficiale, Bicsérdy a decedat din cauza unei afecțiuni cardiace. Odată cu dispariția sa, mișcarea bicerdistă a început să se stingă treptat. Această mișcare, spre deosebire de alte curente contemporane care s-au dezvoltat organic, și-a fundamentat existența predominant pe carisma excepțională a lui Bicsérdy, autointitulatul „Maestrul”. Lipsa unui cadru instituțional și a unei structuri bine definite au contribuit la declinul rapid al mișcării odată cu pierderea liderului său carismatic⁵³.

La Târgu Mureș...

În toamna anului 1924, ziarul „*Ellenzék*” își anunța cititori că Bicsérdy a „descins” și la Târgu Mureș, după ce ideile sale avangardiste fuseseră primite cu rezerve în Făgăraș. În acest oraș a găsit, se pare, un auditoriu mai prietenos și mai receptiv. Potrivit „*Ellenzék*”, la conferința organizată de către „Maestru”, în sala mare a colegiului din oraș, au participat peste 1000 de persoane, sala fiind arhiplină. În cadrul conferinței, ca o demonstrație a eficienței propriilor învățături, Bicsérdy a ținut să se dezbrace până la brâu, corpul lui musculos sculptat prin asceză și exerciții fizice riguroase uimindu-i pe mureșeni. Având în vedere succesul răsunător al conferinței, Bicsérdy a promis o nouă întrunire, de data aceasta într-un spațiu și mai generos - Palatul Culturii⁵⁴.

Este remarcabil cum a reușit „Maestrul” să atragă și să convingă un număr semnificativ de adepty, având în vedere că, încă din 1921, percepia „o taxă de 15 lei”⁵⁵ pentru participarea la prelegerile sale de două ore privind necesitatea reformării stilului de viață. Charisma lui Bicsérdy Béla s-a dovedit a fi atât de puternică încât a reușit să depășească barierele socio-economice ale vremii. Chiar și taxa de participare, considerabilă pentru acea perioadă, nu a descurajat indivizii să-i urmeze învățăturile, demonstrând astfel o aderență profundă la ideile sale cât și nevoia stringentă de schimbare și transformare resimțită în sânul societății.

Conferința promisă și chiar dorită de către mureșeni nu s-a mai ținut deoarece a izbucnit scandalul legat de moartea lui Fülöp Dénes. În decembrie 1924, „*Ellenzék*” menționa că „cultul mărului” a luat sfârșit, Bicsérdy fiind interzis de către autorități mureșene, *sic transit gloria mundi*⁵⁶. Cu toate acestea mureșeni nu s-au dezis de „Maestru”. În 1925 fiind înființată revista bicerdistă „*Vegetárius*”, un testament al fidelității discipolilor față de învățăturile „Profetului”.

⁵³ Zoltán Áprily, *op. cit.*, 81-109.

⁵⁴ „Bicsérdy Marosvásárhelyen”, *Ellenzék*, anul XLV, nr. 262 (19 noiembrie 1924): 8.

⁵⁵ „Bicsérdy mester előadásai”, *Új Kelet*, anul IV, nr. 231, (21 octombrie 1921): 5.

⁵⁶ „Bicsérdy mester kuruzsló karrierjének vége. Marosvásárhelyi tudósitónk jeleni!: Bicsérdy mesternek, az almakultusz apostolának immár véglegesen befellegzett”, *Ellenzék*, anul XLV, nr. 280, (12 decembrie 1924): 8.

În timp ce presa îl denunța pe Bicsérdy ca pe un simplu șarlatan, voci autorizate din societate îi apărau metodele. Printre cei mai de seamă susținători, din Târgu Mureș, s-a numărat și Dr. Vancea József, un avocat respectat și un om politic influent al vremii. Bolnav de multă vreme, acesta mărturisea că și-a recăpătat sănătatea urmând metodele promovate de Bicsérdy⁵⁷.

Ironia sorții a făcut ca și la Târgu Mureș, orașul care părea să-l îmbrățișeze, Bicsérdy să devină ținta glumelor și a ironiilor. Presa, cu sarcasm și uneori chiar cu dispreț, a contribuit la crearea unei imagini ridicole a „Profetului”. Astăzi, când bunicii își amintesc de el, mai degrabă le vin în minte glumele din ziare decât învățăturile sale.

De exemplu, în primăvara anului 1926, revista de satiră și umor Vágóhid, în încercarea sa de a-l ridiculiza pe Fehér Imre, directorul teatrului, l-a asociat cu mișcarea bicerdistă și a publicat următoarele:

„Fehér Imre a devenit bicerdist. A acceptat sfatul Vágóhíd, a încetat să mai prajească și a trăit de ani de zile numai din mere și semințe de dovleac prăjite în unt. Și se simte atât de ușor încât vrea să zboare. Noroc că casele aglomerate l-au reținut. Nu se poate spune cine l-a introdus pe Fehér Imre în cura lui Bicsérdy, dar se spune că un apostol din Cluj a avut o mare influență asupra lui. El i-a scris, de asemenea, o scrisoare Maestrului, care suna după cum urmează:

Domule Maestru,

Subsemnatul, Fehér Imre, director al Teatrului din Târgu Mureș, vi se alătură. De azi nu voi mai mânca mortăciuni. Voi trăi din mere și smochine, iar cina mea princiară va consta în cartofi cu unt. Cu toate acestea, am o îngrijorare cu privire la acest lucru, pe care v-o adresez sub forma unei întrebări. Trebuie și eu să renunț la vin? Pentru că e o prostie să bei vin doar cu carne. Ați mâncat vreodată migdale sărate? După asemenea masa se poate bea! Încerc și eu să-mi convertesc apropiatii și, de îndată ce înverzește, ieșim cu toții la pășunat. Toate cele bune: Fehér Imre”⁵⁸.

Au existat, totuși, indivizi care au luat în serios învățăturile bicerdiste, fiind atrași de personalitatea carismatică și de ideile neconvenționale ale lui Bicsérdy. Acești adepți nu erau doar observatori ocazionali, ci credincioși devotați, care au adoptat învățăturile sale ca mod de viață. Ei au fost dispuși să facă schimbări semnificative în stilul lor de viață, incluzând restricții ascetice și regimuri fizice riguroase, în scopul de a atinge o sănătate optimă și o iluminare spirituală.

Printre cei fascinați de învățăturile lui Bicsérdy s-a numărat și Bedő Dénes. Povestea sa, așa cum a fost relatată în „Keleti Újság”, cu mult timp după apogeul mișcării bicerdiste, ne oferă o perspectivă asupra impactului pe termen lung al ideilor lui Bicsérdy asupra vieții comunităților din Transilvania, în special a comunității maghiare.

Sub un titlu aproape interminabil, ziarul menționat detaliază viața bicerdistului Bedő Dénes, un fost profesor de colegiu ce planifica să trăiască 200 de ani și care își ducea traiul pe o insula mică situată deasupra unui dig de pe Mureș. K.L., cel ce semnează articolul, prin penița sa, ne poartă printr-o adevărată epopee, după cum urmează:

„(Târgu Mureș, 12-octombrie) Un vânt năprasnic și rece suflă dinspre barajul de pe Mureș, vânt ce revarsă ploaia rece de octombrie. În această lume care plutește în apă, este de

⁵⁷ „Erős harc indult a marosvásárhelzi. polgármesteri székért. Dr. Bernády György, dr. Vancea József, dr. Ghila Gyula és dr. Suci Victor a jelöltek”, *Vágóhid*, anul XIII, nr. 7, (14 februarie 1926): 3

⁵⁸ „Jelentés a maroseásáritelyi színházi frontról”, *Vágóhid*, anul XIII, nr. 12, (21 martie 1926): 25.

două ori dificil să te apropii de micuța insula de deasupra barajului care, după caniculă, a fost abandonată de Dumnezeu și de oameni. Aici trăiește în singurătate Robinson Crusoe al Târgu Mureșului. A trăi pe o insulă pustie în sezonul fierbinte de vară este o chestiune la modă pentru o vacanță, dar a rămâne pe aceeași insulă pustie acum, când vântul gonește norii negrii de furtună și oamenii înfrigurați se adăpostesc în camere încălzite, este cu siguranță un spectacol”.

Coliba „Robinson”

Mica insulă este înconjurată de stuf dens, iar cea mai mare parte a florei sale este formată din stejari pedunculați bine dezvoltati. În centrul insulei, pe jumătate săpată în pământ, se înalță o colibă făcută din tulei. Noul Robinson, cunoscut sub numele de Dénes Bedő, este un fost profesor al colegiului din Aiud, în prezent pictor și poet, care, după cum spune el, vrea să găsească demnitatea umană și fericirea în lucruri simple. Proprietarul insulei este un bărbat în vârstă de 45 de ani, cu părul zburlit, o frânghie Chaplin îi strânge puloverul subțire în jurul taliei și doi pantofi de noroi legați cu panglici îi împodobesc picioarele goale. Își face exercițiul zilnic, care nu este sistat nici măcar de ploaie. Iar exercițiul zilnic constă în a se întoarce spre est și a-și întoarce brațele în cercuri care pot să facă de rușine și moara de vânt a lui Don Quijote...

O viață tulbură

Viața lui Bedő Dénes este greu de descris. De la profesor de colegiu la păstorit de capre de munte, a eșuat în toate. Și-a pierdut tatăl fermier la o vârstă fragedă, - iar biserica reformată l-a învățat pe copilul talentat - în timpul războiului și după a fost elev la școlile de arte plastice din Budapesta și București, iar mai târziu a fost numit profesor la Aiud - A fugit de acolo, pentru că „sângele artistului nu tolerează sclavia”. Apoi a devenit paznic de noapte, păstor de casă și păstor de capre de munte, călător și ghid turistic, profesor public și apostol. A străbătut toată țara pe jos, desenând peste tot și plătind totul cu desene. [...].

Expoziție de imagini pe peretele „Binecuvântatei Case”

Desenele atârnă pe crengile care ies din pereții „Binecuvântatei Case”: o femeie zveltă în costum de baie, „Margit pe Insula Fericirii” (model ocazional). portretul unui copil, țigani veseli, figuri în sălile lor de așteptare, o exhumare și îngerii ce cântă la harpă. Printre imaginile „ciclului insular”, doi boi evlavioși, văzuți din șase unghiuri, în diverse lumini - Subiect variat .

Cel care vrea să se căstorească la 150 de ani – a doua oară...

„Sihastrul” ne invită la o gustare. Meniul include două mere sălbatice și o rădăcină de o culoare incertă - Toate acestea se servesc pe o farfurie de iarbă - la sfârșitul ospățului - nu o surpriză mică - farfuria călătorește către stomacul gazdei...

- Bineînțeles că aparțineți și dumeavostă din clasa carnivorelor păcătoase, spune gazda cu o privire devastatoare, Sărmanule te-ai rătăcit - Pocăiți-vă înainte de a fi prea târziu. Și eu m-am iluminat doar când am devenit bărbat. Dar acum sunt tânăr și puternic. Voi trăi două sute de ani, iar la vârsta de 150 de ani voi găsi într-o femeie fericirea pe care am pierdut-o în prima căsătorie.

Se ridică de pe scaunul din buruieni și continuă cu ochi de foc:

— Am un plan cu care voi răscumpăra omenirea păcătoasă - Pentru că toate păcatele vin din trup. Mi-am împărțit viața în patru părți În prima, mănânc doar fructe, în a doua, trăiesc din sucuri de fructe, în a treia, mănânc doar semințe, iar în a patra... Doamne, aceasta va fi biruința

mea, mă voi lipsi de toată hrana, voi exista numai din aer... Nu vor mai fi oameni flămânzi pe pământ... - și toți vom fi fericiți...

*

Un plan de viață foarte mareș. Noul Robinson a continuat evident să formeze teoria maestrului Bicsérđi iar dacă există o oarecare originalitate în concepția dietei ce constă din suc de fructe crude și semințe, în ceea ce privește „existența din aer”, Robinsonul nostru trebuie să facă față unei mari concurențe, aici, pentru că chiar și în Târgu Mureș sunt sute ca el care trăiesc din aer de ani de zile...”⁵⁹.

Într-un context istoric marcat de instabilitate și incertitudine, viața lui Bedő Dénes reprezintă o parabolă a experienței umane postbelice. Căutarea sa neobosită pentru sens și identitate este o mărturie a complexității proceselor de adaptare la noile realități sociale și politice. Deși poate fi considerat un caz singular și un rătăcit, experiența sa ne oferă o perspectivă asupra provocărilor cu care s-au confruntat mulți indivizi în această perioadă.

În acest context, marcat de instabilitate și incertitudine, indivizii au fost nevoiți să se adapteze rapid la noile realități, să își reconstruiască viețile și să găsească modalități de a naviga prin peisajul social și politic în continuă schimbare. Aceste provocări au generat o stare de incertitudine și anxietate, amplificată de pierderile umane și materiale suferite în timpul războiului. O astfel de atmosferă a favorizat apariția și proliferarea mișcărilor și ideologiilor care promiteau soluții rapide și clare la problemele complexe ale vremii.

Ca o ultimă mențiune, dificultățile trăite de indivizi în perioada postbelică au fost nu doar economice și sociale, ci și psihologice. Trauma colectivă a războiului a lăsat urme adânci în mentalul colectiv, influențând comportamentele și deciziile oamenilor. În acest climat de nesiguranță, orice formă de stabilitate, chiar și una iluzorie, era binevenită și îmbrățișată cu speranță.

In Summa...

Sub forma unor concluzii, putem afirma că anii tumultuoși de după război au creat un teren fertil pentru diverse mișcări care au încercat să redefinească valorile și scopurile existențiale ale indivizilor. De asemenea, putem susține că fenomenul bicerdist a luat naștere prin decantarea anxietăților generate de război.

În ceea ce privește persoana lui Bicsérđy Béla, dacă facem abstracție de anumite derapaje, - derapaje pentru care istoriografia oficială l-a ocoli fiind considerat un rătăcit - trebuie să-i recunoaștem atât calitățile atletice impresionante, cât și pe cele intelectuale. Astăzi, unele dintre sfaturile sale pentru o viață lungă au fost validate de știința medicală.

Prin sincretismul ideilor sale, Bicsérđy a exercitat o influență profundă asupra României interbelice și nu numai, contribuind la modelarea unor noi paradigme privind raportul dintre individ și societate, corp și spirit. Moștenirea sa intelectuală continuă să fie de mare interes pentru cercetătorii contemporani, oferind un material valoros pentru analiza dinamicilor socio-culturale dintr-o epocă marcată de transformări accelerate. Mai mult, se poate afirma că Bicsérđy a anticipat multe dintre tendințele de *wellness* ale secolului XXI, dar cu toate acestea: *contra vim mortis non est medicamen in hortis*.

⁵⁹ K.L., „Magányos expedíció a marosvásárhelyi Robinson szigetére A Marosgát fölött, egy apró szigeten, sivar társtaianságban él Bedő Dénes volt kollégiumi tanár, aki Bicsérđit követi, kétszáz évig számít élni es fokozatosan akarja leszokni a táplálkozást”, *Keleti Újság*, anul XXII, nr. 236, (14 octombrie 1939): 6.

Anexe

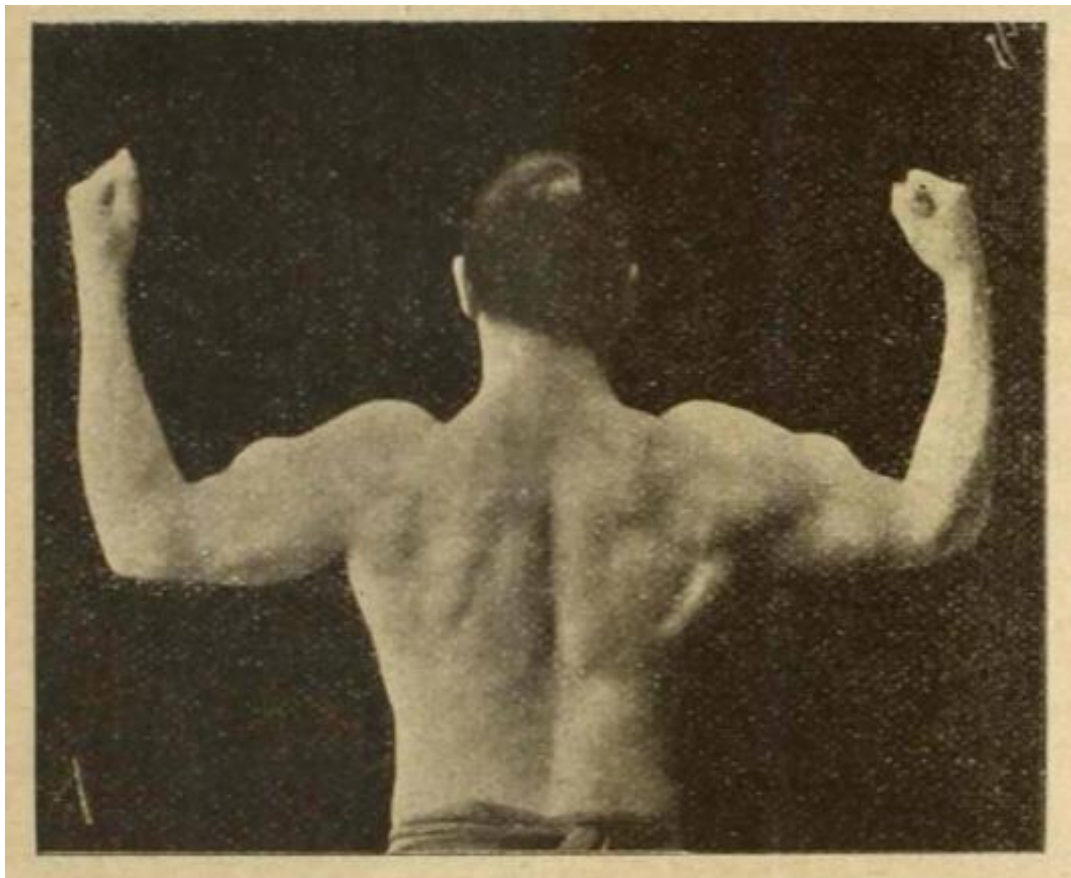
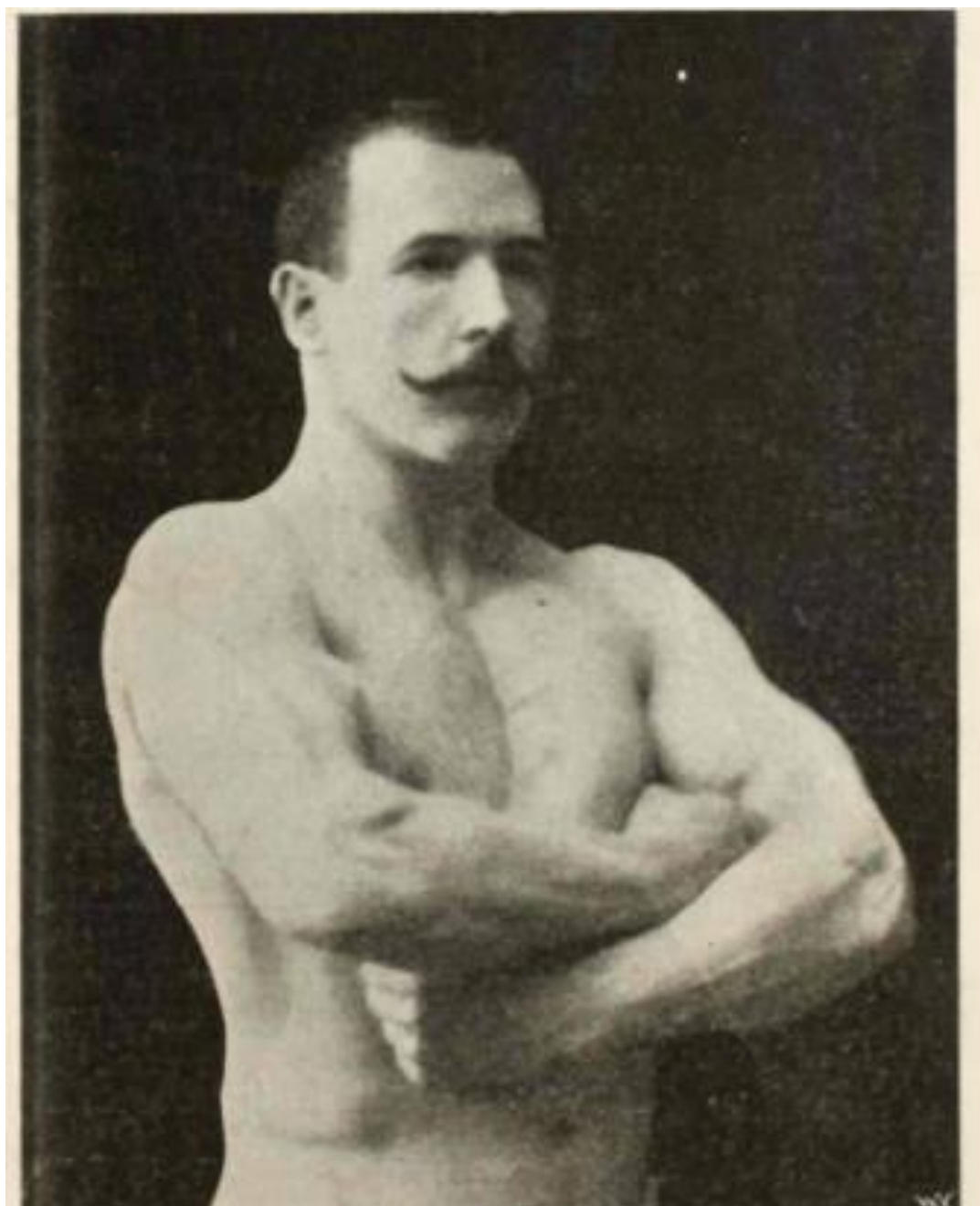

Fig .1⁶⁰.

⁶⁰ *Nemzeti Sport*, anul II, nr. 22, (29 mai 1904): 7.

BIBLIOGRPHY:

1. **Áprily**, Zoltán, *Bicsérdy Béla és a bicsérdyzmus, Avagy egy legendás próféta kalandos élete és az emberiségnek szánt üzenete*, (Budapest: Tipografia Pauker-Holding Kft, 2022);
2. **Bicsérdy**, Béla, *Az élet könyve. Az élet könyve és gondolaterők hatalmának I. része. Az emberi egészség, erő, élet és munkaképesség visszaszerzését és állandósítását lehetővé tevő ismertetések tartalmazza, számos étrenddel és több száz gyakorlati példával. I. kötet* (Budapest: B Reprint kiadás, Magyar Ilona, 1995);
3. **Bicsérdy**, Béla, *A gondolaterők hatalma. Az élet könyvének II. Része. Az emberi akarás és életképesség visszaszerzésének, állandósításával és tökéletesítésével összefüggő ismereteket tartalmazza. II. kötet* (Budapest, Reprint Kiadás, 1995)
4. **Bicsérdy**, Béla, *Az ember hivatása és a reforméletmód prospektusa egy kötetben*, (Budapest: Reprint Kiadás, 1997);
5. **Bicsérdy**, Béla, *Bölcsesség könyve I. kötet*, (Budapest: Publicat de Magyar Ilona, 2002);
6. **Bicsérdy**, Béla, *Pesterzsébeti értekezések sorozata I. kötet. Az élet könyve és gondolaterők hatalmának VIII. része*, (Budapest: Publicat de Magyar Ilona, 2003);
7. **Bicsérdy**, Béla, „A halál legyőzése, (Budapest: Belső Egészség Kiadó, 2016);
8. **Boreczky**, Anna, „Book Culture in Medieval Hungary”, *The Art of Medieval Hungary* (Roma: Viella, 2018);
9. **Corbin**, Alain, „Influența Religiei”, *Istoria corpului II. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial* (coord. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello), (București: Ed. Art, 2008);
10. **Dankó**, Imre, et al., *Magyar Nagylexikon*, vol. I, (Budapest: Akadémiai Kiadó 1994);
11. **Gábor**, Soós, *Bicsérdy Béla. Bicsérdy Béla a természetes gyógy- és új életmód feltalálója : melynek követése esetén mindenféle belső szervi betegségből ki lehet gyógyulni, megifjodni és sokáig élni*, (Oradea: Tiszántúli Hírlap Könyvnyomda vállalata, 1926);
12. **Gulyás**, Pál, *Magyar írók élete és munkái*, vol. III, (Budapest: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1941);
13. **Iorga**, Filip-Lucian, *Strămoși pe alee. Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*, (București: Editura Humanitas, 2013);
14. **K.L.**, „Magányos expedíció a marosvásárhelyi Robinson szigetére A Marosgát fölött, egy apró szigeten, sivar társtaianságban él Bedő Dénes volt kollégiumi tanár, aki Bicsérdit követi, kétszáz évig számít élni es fokozatosan akarja leszokni a táplálkozást”, *Keleti Újság*, anul XXII, nr. 236, (14 octombrie 1939);

⁶¹ Ibid., 1.

15. **Markó**, László, et al., *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, vol. I, (Budapest: Magyar Könyvklub, 2001);
16. **Mitchievici**, Angelo, *Decadență și decadentism*, (București: Editura Curtea Veche, 2011);
17. **Monok**, István, (ed.), *Bulletin 2004*, (Budapest: National Széchényi Library, 2004);
18. **Oláh**, Andor, „A bicsérdyzmus lényege”, *Életerő*, anul 8, nr. 8, (2 august 1995);
19. **Pilisi**, Géza, „Bicsérdy, a „gyilkos!” Öszinte szavak Károly Sándor röpiratáról”, *Aradi Közlöny*, anul XXXX, nr. 183, (29 august 1929);
20. **Szalai**, György, „Bicsérdy Béla nyerskoszt próófétája”, *Élet és Tudomány*, anul XXIII, nr. 9, (1 martie 1968);
21. **Sandow**, Eugen, *Strength and How to Obtain It*, (Londra: Gale&Polden, 1901);
22. **Stanielevici**, H. „Concluzii, în chestiunea vegetarismului și în deosebi a fructelor”, *Adevărul*, anul 48, nr. 15541, (8 septembrie 1934);
23. **Vornic**, Tiberiu, „Apostolul dela Făgăraș, Sugestie colectivă—sau un nou Mesia?”, *Adevărul*, anul XXXVIII, nr. 12585, (8 ianuarie 1925);
24. *** „A Marosvásárhelyen megjelent magyar nyelvű orvosi, egészségügyi és gyógyszerészeti folyóiratokról”, *Orvosi Hetilap*, anul 132, nr. 1-4, (20 ianuarie 1921);
25. *** „Az orvosok új törvényt sürgetneka kuruzslók ellen”, *8 Órai Ujság*, anul XII, nr. 107, (13 mai 1926);
26. *** *Bicsérdyzmus*, anul 1, nr.1, (iulie 1925);
27. *** „Bicsérdy Béla”, *Nemzeti Sport*, anul II, nr. 22, (29 mai 1904);
28. *** „Bicsérdy Béla előadása”, *Új Kelet*, anul IV, nr. 203, (13 septembrie 1921);
29. *** „Bicsérdy mester előadásai”, *Új Kelet*, anul IV, nr. 231, (21 octombrie 1921);
30. *** „Bicsérdy Marosvásárhelyen”, *Ellenzék*, anul XLV, nr. 262 (19 noiembrie 1924);
31. *** „Bicsérdy mester kuruzsló karrierjének vége. Marosvásárhelyi tudósítónk jelenli: Bicsérdy mesternek, az almakultusz apostolának immár véglegesen befellegzett”, *Ellenzék*, anul XLV, nr. 280, (12 decembrie 1924);
32. *** „Erős harc indult a marosvásárhelzi. polgármesteri székért. Dr. Bernády György, dr. Vancea József, dr. Ghila Gyula és dr. Suciú Victor a jelöltek”, *Vágóhid*, anul XIII, nr. 7, (14 februarie 1926);
33. *** Egy műkedvelő Messiás - vagy aki azt hiszi, hogy föltalálta a puskaport. Nem újdonság a tápmegvonási kísérlet”, *Tükör*, anul X, nr. 8, (23 februarie 1922);
34. *** „Erdélyben megnyílt az elsőbicsérdistaszanatórium, amelybennapi 280 lejért lehet koplalni”, *Esti Kurir*, anul IV, nr. 71, (28 martie 1926);
35. *** „Jelentés a maroseásáritelyi színházi frontról”, *Vágóhid*, anul XIII, nr. 12, (21 martie 1926);
36. *** *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins*, anul XXXII, (ianuarie 1912);
37. *** „Nem én vagyok azoka Fülöp Dénes halálának" Bicsérdy Béla levele az Ellenzékhez. — Azt állítja, hogy 1253 embert mentett meg a haláltól”, *Ellenzék*, anul 45, nr. 286, (18 decembrie 1924);
38. *** „Vegetáriánus akrobata”, *Nemzeti Hírlap*, anul I, nr. 30, (6 mai 1904);

PRIORITIZING ORIGINAL HISTORIC FABRIC IN STONE MONUMENT CONSERVATION

Petre Lucian Vlad
Independent Researcher

Abstract: *This article initially gives a brief outline of the beginnings, implications and development of institutionalized forms of stonework conservation in connection with an increased awareness of the importance of the cultural heritage. Internationally, stone conservation has grown into an established interdisciplinary field which involves scientific research, craftsmen's skills, as well as a thorough comprehension of historical techniques and materials. The current methods and principles involved in conservation interventions in the overall effort to support the cultural heritage and identity of various communities of people are based on long traditions. They are linked to technical and aesthetic developments aimed at acknowledging modernity's indebtedness to the science and arts of previous ages going back to antiquity and even farther back. As far as the conservation of stone buildings is concerned, several principles focus on the preservation of the authenticity and integrity of these buildings, as well as on the preservation of the historic fabric. The essay deals with significant aspects of these principles, processes and contexts, focusing on advantages of and challenges to using them, while stressing the necessity of stimulating a growing awareness of the importance of conservation work for the confirmation of cultural identity.*

Keywords: *conservation, authenticity, historic fabric, minimal intervention, cultural heritage*

Setting the scene: conservation as a profession, institutional history

Historically, the conservation of stonework gradually moved from the regular activity of commissioned stonemasons to a scientific occupation which spans laboratory and onsite work. This was part of an ever-growing realization of the necessity to preserve cultural heritage with the help of systematic and ethical procedures and practices. Linked to the realms of architecture and art, the professional conservation of stonework was initiated in the late 19th and early 20th centuries. It went within the legitimate, broader framework of concerted endeavors to preserve national and universal cultural heritage, going further back to the Romantic interest in the revival of medieval (Gothic art and architecture) and ancient stone construction work, especially undertaken by ancient Roman and Greek architects and engineers.

Historic stone preservation work became more organized and systematic with the foundation and activity of such institutions as the *Society for the Protection of Ancient Buildings*, founded in Britain in 1877. This society was among the first ones to promote the principle of minimal intervention and adequate maintenance of historic fabric and stonework. It aimed to react to the aggressive restoration methods prevailing at that time. These systematically resorted to massive alteration or to the rebuilding of historic structures, not to the preservation of their original characteristics. An institutional concern for conservation appeared in Romania about the same time. Thus, *Comisiunea Monumentelor Istorice* was founded in 1892, and had among its presidents personalities like Nicolae Iorga.

A selective list of relevant key dates is illustrated below:

Year	Event
1926	International Museums Office (IMO) is formed in Paris
1931	The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments is adopted
1946	IMO ceases to exist; UNESCO is created; ICOM (International Council of Museums) is formed, continuing the work of the former IMO
1950	International Institute for the Conservation of Museum Objects is formed in the UK, which would change its name in 1959 to The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (IIC)
1956	International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) is founded in Italy
1964	The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites is adopted
1965	International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) is formed
1972	American Institute of Conservation (AIC) is formed

Conservation was mainly institutionalized and formalized in the aftermath of World War II. The extensive, massive destruction brought about by the war to historic buildings all across Europe made preservation, conservation and restoration national and international priorities. In connection with this global development, there emerged formal training in art conservation, stone conservation, and other fields related to them.

Nowadays, stone conservation has grown into a firmly established profession which involves scientific research, craftsmen's skills, as well as a thorough comprehension of historical techniques and materials. Professional organizations like *The American Institute for Conservation* (AIC) and *The International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS) are professional organizations that promote work and research in the field by means of certification programs, standards, and guidelines.

In Romania, *Institutul Național al Patrimoniului* is the governmental organization that supervises conservation work in all areas related to the preservation of the country's cultural heritage. Conservation in Romania involves the expertise of restorers, conservators, architects, historians and archaeologists with the common aim of restoring complex monuments. Notable projects include the restoration of medieval fortifications as well as ancient sites. Apart from the Dacian and Roman fortifications at Sarmisegetuza in the Orăștie Mountains, such monuments as the fortified churches of Transylvania receive funding through EU cultural heritage initiatives, particularly those focusing on *UNESCO World Heritage Sites*. There is a growing realization that the conservation of stonework in Romania is essential for the preservation of the country's national identity and cultural heritage, safeguarding historic structures for future generations, while adding to traditional methods modern restoration practices. The official site of *Institutul Național al Patrimoniului*, lists, among other important pieces of information, the historic monuments throughout Romania.

The interplay of natural processes and man-made conservation principles

The methods and principles involved in conservation interventions are based on long traditions as well as more modern advancements. While having in mind the general principles ruling the application and organization of conservation work, Bernard M. Feilden pays special

attention to a better understanding of the natural processes of deterioration in a concerted effort to considerably lengthen the past's heritage for our and future generations (Feilden 22).

As far as the conservation of stone buildings is concerned, several principles focus on the preservation of the *authenticity* and *integrity* of these buildings, as well as on the preservation of the *historic fabric*. The preservation of the historic fabric depends on knowledge of the original materials, construction techniques, design elements and craftsmanship that account for the structure of the building. All this represents and confirms the building's cultural, historical, architectural significance. The preservation of the fabric is instrumental in the promotion of the above-mentioned concern for authenticity and integrity, largely on the basis of steps taken to ensure the preservation of the original appearance and the maintenance of its structural stability. It goes without saying that all these concerns and principles work better in affluent countries where advanced materials and technology are available, and much less so in countries where wars and devastation lead to other priorities likely to apply (Tedeschi, Binda & Condoleo 153).

Documentation and preliminary inspection

The preservation of the historic fabric involves a complex set of procedures and processes. It all starts with the necessary documentation relative to current conditions, but also historical information that will provide a sound basis for future conservation work. Written reports, drawings and photographs, as well as historic engravings, are invaluable to this effect. This sometimes goes back in time to the study of documents showing developments of mortar recipes and technology in Roman antiquity (Marinowitz, Neuwald-Burg & Pfeifer 2012).

It is essential to broadly survey, to examine the condition of the building's stonework and to list the structural issues, types of stone, patterns of decay, as well as previous repair work. Ian Bristow, in his "An introduction to the restoration, conservation and repair of stone," lists three main points in this preliminary inspection: 1. the study of the age and character of the stonework, 2. the structural function of the individual stone and the nature and cause of its defect, 3. a careful assessment of its rate of decay, taken in the context of the building as a whole (Bristow 1).

The three points that Bristow mentions refer to the process of petrographic analysis or stone dating, which uses a complex set of archaeological, geological, and architectural techniques. In terms of the architectural style of the stonework, it is worth studying carving techniques, masonry styles, as well as construction methods, which can supply an approximate dating. In terms of time and region, there will be distinct masonry techniques, such as Romanesque, Gothic, or Renaissance, useful information which will assist in the identification of the construction era.

Extent of (minimal) necessary intervention

A major concern will be the preservation of as much as the original material of the stonework of the building in question. It is necessary to conduct a thorough evaluation of the situation in order to assess the condition of the stone, its structural stability, as well as conditions related to weathering, biological growth, and previous repairs. The priority will be to keep repair work minimal, meant to consolidate, stabilize and conserve, not to wholly replace large structural parts of the stonework. Domasłowski (2003) is one of the stone restorers who are fully aware of the importance of the principle of minimal intervention, of the necessity to avoid the use of those materials that may prove harmful not only to the stone, but also to the environment.

Preliminary cleaning is necessary, if done carefully. Pollutants and biological growth should be eliminated by means of non-abrasive techniques and biocidal solutions. The goal is to retain the natural patina and avoid over-cleaning, which can damage the historic fabric. The principle of minimal intervention will also involve the avoidance of the so-called “over-restoration,” the desire for “cleanliness,” the desire to keep the surfaces of the building’s stonework to look white, as if brand new. By contrast, the general trend to keep ancient Greek and Roman statues white after restoration, avoiding attempts to paint them back as they used to be, may be considered a special case of minimal intervention.

Compatibility of the materials used in conservation work

When minimal intervention is not possible and it’s necessary to replace stone elements, it is required that the stone to be used in the process should match the original in terms of mineral composition, type, texture and color as much as possible.

The mortar used to deal with the decaying mortar joints is to be as compatible as possible as well, matching the original mortar in terms of composition. A priority should be given to lime-based mortars which are flexible and allow the stonework to “breathe,” especially in environments featuring high humidity.

Cement mortars can damage the stonework by being too impermeable, and thus expose it to the infiltration of moisture in its fabric through microfissures, leading to persistent humidity. However, as noted by a number of authors, minimal intervention and compatibility may be at odds with contemporary concrete repair interventions, which are likely to recommend at times “sacrificing more of the original fabric in exchange for increased performance of the repair” (Wilkie et al 290). This is one of the dilemmas those involved in patch repairs on historic concrete structures are confronted with.

As noted by competent experts, lime-based mortars “should not only be compatible with the existing mortar, but also compatible with the substrate itself,” (Torres, Matias & Pinto 97) which requires extra care. In their 2023 essay, the three Portuguese authors start from the characterization of old mortars for what they call “the formulation of replacement mortars,” as their title states from the very beginning.

The importance of the principle of reversibility in the preservation of the historic fabric

This principle is a fundamental one, as it stresses the importance of the use of conservation materials and procedures that can be reversed or done away with in future work without causing irreparable damage to the building’s original stonework. According to the principle of reversibility, current interventions should not seriously affect the historic fabric, thus making it possible for future conservation work to be done on a more advanced, better informed basis, as technology advances and better understanding will make conservation work even more efficient. This principle relies on a number of methods and interventions, such as future-proofing, non-destructive conservation, as well as respect for authenticity and the original historic fabric and the above-mentioned compatibility of the materials.

The principle of reversibility is implemented by means of materials which leave the possibility of later removal or replacement, such as lime mortar. Stone consolidants such as nanolime and ethyl silicate are also used. Arguably, the latter is sometimes considered as more of a last resort, as it practically changes the chemical composition of the fabric, making later authentication problematic. Reversible consolidants permeate the stonework without creating a surface layer that is hard to remove afterward. Of special use for the principle of reversibility are

such temporary fixes for stabilization as mechanical supports (stainless steel pins and temporary bracing). These mechanical supports are used to stabilize structures, while not creating permanent alteration. Later on, they can be adjusted or removed if necessary.

Therefore, the principle of reversibility shows a series of obvious benefits, being a cornerstone of ethical stonework conservation. It enables current repair work to avoid compromising the integrity of the historic fabric, thus not putting significant constraints on further and future conservation work. It minimizes the danger of permanent damage, thus preserving the building's authenticity. It thus offers guarantees that the building may benefit from new developments, methods and techniques, research, and materials, which are not available at the time of the current conservation work. It enables the original stone structure and texture to stay unaltered and ready for subsequent conservation interventions.

Some of the serious challenges to this principle of reversibility have to do with the material limitations of the intervention. Some of the materials employed in conservation work are not reversible. Therefore, great care is to be paid to the selection of the materials, as careless procedures may compromise the durability of the conservation intervention. A balance should also be kept between reversibility and durability. Some of the repairs following the reversibility principle are less long-lasting than more permanent work. Conservation interventions have to consider the dilemma between the necessity to consider reversibility and the structural characteristics of the stone building. Last but not least, reversible conservation work is almost inevitably more expensive and complicated than more permanent repair work, involving specialized labor and careful monitoring.

Grouting in stonework conservation

One of the techniques for the conservation of stonework, especially for historic and heritage buildings, is *grouting*, more specifically *reversible grouting* as one of the applications of the general principle of reversibility. By filling empty spaces within the stonework, fluids or semi-fluids as grouts are meant to fulfill several tasks. Reversible grouts stabilize the stonework, instrumental in bonding disintegrated or loose stone fragments, filling empty spaces that have appeared in time. They also improve the structural integrity of the building, especially in places where cracking or delamination have occurred. In addition, grouts prevent water infiltration, sealing cracks, diminishing decay from salts and moisture. They help in the preservation of the original fabric and appearance of the stonework, while thus avoiding comprehensive invasive repair work. Among reversible grouts, hydraulic lime grouts are considered particularly suitable. They are useful in dealing with historic stonework as they allow the materials to breathe, while also having adequate bonding qualities. In climates with significant temperature differences between the colder and the warmer seasons, such as in Romania, hydraulic lime's relative flexibility may prevent stress points within stone masonry structures. Papayianni et al consider that they can work toward contributing to "the improvement of the fresh and hardened state properties of lime-based grouts and ensure their efficacy in the consolidation of historic masonries" (Papayianni et al 507).

Like in other aspects of stone conservation, reversible grouting also has to face some important challenges. The use of certain grouts might prove incompatible with the overall stonework. This may lead to efflorescence, to salt crystallization, as well as to further damage caused by differential movement, these being seen as compatibility issues.

In relation to grouting and stone conservation, efflorescence indicates the white powder deposits accumulating on the surface of the stone work, on the grout, or on the stone joints. This happens

because water is bound to carry soluble salts through the relatively porous stone or grout, taking the salts to the surface when the water evaporates. This is not merely an aesthetic issue, as it can also indicate more serious problems with the management of moisture and the durability of the stone and its grout in the long run.

In order to deal with its negative effects, one has to consider its causes. They are likely to have to do with aspects of moisture infiltration, with the high salt content in the original stone as well as in the grout or mortar. The use of inadequate grouting materials and improper drainage and ventilation also are bound to play an important part in the creation of efflorescence. The understanding and proper management of the causes of efflorescence can lead to a better protection of the aesthetic value and structural integrity of historic stone buildings.

Salt crystallization in grouting is another common issue in relation to stone conservation. It occurs if salt dissolved in water goes through the grout or stone and crystallizes when the water evaporates. The process of salt crystallization can cause serious damage to both the grout and to the surrounding stonework, thus threatening the stability and appearance of a historic stone structure. To avoid salt crystallization, attention must be paid to enhancing water management systems and improving ventilation, thus ensuring good moisture control. The use of compatible grouts, such as lime-based mortars, and the avoidance of high-cement content grouts are also to be considered. Thus, by dealing with the main causes and by using proper conservation methods and strategies, the deterioration caused by salt crystallization in grouting can be adequately controlled, thus contributing to the preservation of historic stone structures.

It should be noted that the same technique employing the same materials in similar conditions may have different results. This is why it's preferable to conduct a test first, as well as having laboratory analysis of the mortars and stone, especially if there is suspicion of possible soluble salts within the substrate. It should also be noted that while grouting is a perfectly valid technique, it's more suitable for filling relatively small or narrow cavities, due to the fact that mortars with fluid consistency may contract after evaporation of the water, developing fissures which represent weak points.

Differential movement in stone conservation amounts to the shifting or movement of the various sections of a stone structure at varying rates or directions, a process caused by environmental factors, structural stresses, or material differences. This differential movement may lead to substantial damage to historic buildings, monuments, and stone elements. Some of the main factors causing differential movement are worth considering, such as *thermal expansion and contraction, moisture infiltration, material incompatibility, structural load shifts, vibration and mechanical stress*.

Moisture infiltration consists in water entering the stone or mortar. It can produce considerable swelling and shrinkage of the more porous areas. Freeze-thaw cycles can cause serious damage. These freeze-thaw cycles refer to the repeated processes of water pervading porous materials, freezing, expanding, and then thawing. This expansion produced by the freezing of water can lead to serious damage to stone and other building materials with the passage of time. Being aware of the effects of freeze-thaw cycles is useful for the development of conservation methods aimed at protecting vulnerable structures.

Material incompatibility appears when repair work or additions are operated by means of materials with different, incompatible physical properties, such as using modern cement mortars with historic lime mortars. This will obviously lead to differential movement between the new and the old or original materials of the stonework.

Structural load shifts as an aspect of differential movement in grouting refer to the uneven shifting or settlement of the foundation or of the supporting structure. They can lead to parts of the stonework to move independently, causing cracks, displacement, or faulty alignment of the stones.

Vibration and Mechanical Stress can be caused by forces which are external to the structure. These differential movement forces may be due to vibrations caused by the traffic, by the wind, by serious seismic activity.

The implications of the various differential movement processes are obvious and should be carefully considered. To cope with the possible and probable effects of differential movement, conservationists must use compatible materials, should make sure that regular maintenance work is undertaken in order to address moisture infiltration and structural stresses. They may also resort to non-destructive tests and scanning equipment to detect movement and to plan proper intervention work. If the differential movement is kept to a minimum, the goals of conservation, more specifically the preservation of the integrity of historic stonework, will be achieved.

Conclusions: challenges and priorities for the preservation of the historic fabric

Observing the general principles, methods and techniques is essential for the preservation of a nation's cultural heritage, in which the solidity and vulnerability of stonework play an important part. Attention being paid to regular maintenance and monitoring for the detection of early signs of decay, to the impact of the environment factors that affect historic stonework structures should be a permanent concern. However, more subjective factors should always be taken into account. The importance of skilled work must be underlined: conservation work is expensive, and cutting costs on very skilled labor would be a serious mistake, ruining the authenticity and integrity of the historic structures. Professional conservation needs highly-trained people, displaying skills in traditional masonry, stone carving, and other techniques, in the context of a general shortage of craftspeople trained in these traditional methods. Since this very skilled work is expensive, and work on many heritage structures lacks the necessary funding for comprehensive restoration and ongoing maintenance, it is necessary to secure a proper budget in advance. Therefore, promoting a greater visibility of this work and of its importance for the project cannot be sufficiently stressed. Both support from the authorities and public awareness-raising regarding the significance of original historic artefacts and monuments are prevailing, vital necessities.

BIBLIOGRAPHY:

1. Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London and New York: Verso, 2006.
2. Bristow, Ian. "An introduction to the restoration, conservation and repair of stone." *Conservation of Building and Decorative Stone*. Eds. John Ashurst and Francis D. Dimes. Second edition. Oxford/ Auckland/ Boston/ Johannesburg/ Melbourne/ New Delhi: Butterworth-Heinemann, 2006: 1 – 18.
3. Domasłowski, Wiesław. *Preventive Conservation of Stone Historical Objects*. Toruń: Nicolaus Copernicus University, 2003.
4. Feilden, Bernard M. "The Principles of Conservation." *Conservation of Historic Stone Buildings and Monuments*. National Research Council. Washington, DC: The National Academies Press, 1982: 22 – 30 <https://doi.org/10.17226/514>.

5. Marinowitz, Cornelia. Claudia Neuwald-Burg, and Matthias Pfeifer. "Historic Documents in Understanding and Evaluation of Historic Lime Mortars." *Historic Mortars*. Eds. Jan Válek, John J. Hughes, Caspar J.W.P. Groot. Springer, 2012: 15 – 24.
6. Papayianni, Ioanna, Vasiliki Pachtá and Maria Stefanidou. "Experimental study of nano-modified lime-based grouts." *World Journal of Engineering* 9(6), 2012: 501-508.
7. Tedeschi, Cristina, Luigia Binda, and Paola Condoleo. "Repair Mortars Studied for the Conservation of Temple G1 in Mỹ Sơn, Vietnam." *Historic Mortars*. Eds. Jan Válek, John J. Hughes, Caspar J.W.P. Groot. Springer, 2012: 153 – 164.
8. Torres, Isabel, Gina Matias, and Nilce Pinho. "Characterization of Old Mortars for the Formulation of Replacement Mortars." *Conservation and Restoration of Historic Mortars and Masonry Structures*. Eds. Violeta Bokan Bosiljkov, Andreja Padovnik, Tilen Turk. Springer, 2023: 97 – 107.
9. Wilkie, Simeon, Ana Paula Arato Goncalves, Susan Macdonald, Elisabeth Marie-Victoire, Myriam Bouichou, Jean Ducasse-Lapeyresse, Nicki Lauder, David Farrell, Paul Gaudette, and Ann Harrer. "Performance Evaluation of Patch Repairs on Historic Concrete Structures (PEPS): An Overview of the Project Methodology." *Conservation and Restoration of Historic Mortars and Masonry Structures*. Eds. Violeta Bokan Bosiljkov, Andreja Padovnik, Tilen Turk. Springer, 2023: 288 – 299.

MAJOR GENERAL IOAN D. CULCER ON THE MORALS AND SOCIAL EDUCATION OF ROMANIANS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Andrei Popete Pătrașcu
PhD, University of Craiova

Abstract: Major General Ioan D. Culcer, a prominent figure of the Romanian military elite at the beginning of the 20th century, made an important contribution to understanding the social and educational conditions of the time. In his writings, Culcer analyzes the morals of Romanian society, highlighting both the traditional values and the modern challenges the nation was facing. He emphasizes the importance of education as an essential tool in the formation of a healthy character and a balanced society. In this context, Culcer advocates for an education and a society that meets the specific needs of Romanians and promotes the values of civility, respect and work, at the expense of favoritism, corruption and immorality. The author is concerned with the impact of education on the moral and intellectual development of Romanians and from his position as a representative of the military elite, considering that education has a crucial role in strengthening national identity. His analysis reflects not only the trials and aspirations of a nation in transition, but also the vision of a military leader who recognizes the close connection between education, morality and social progress. Thus, General Culcer remains an important figure in the discourse on morals and social education in Romania at the beginning of the 20th century.

Keywords: Major General Ioan D. Culcer, the Romanian military elite, education and society, the morals of Romanian society, balanced society

Generalul de divizie Ioan D. Culcer, o figură marcantă a elitei militare românești la începutul secolului XX, a adus o contribuție importantă la înțelegerea condițiilor sociale și educaționale ale vremii. În scrierile sale, Culcer a analizat moravurile societății românești, evidențiind atât valorile tradiționale, cât și provocările moderne cu care se confrunta națiunea. El a subliniat importanța educației ca instrument esențial în formarea unui caracter sănătos și a unei societăți echilibrate. În acest context, Culcer a pledat pentru o educație și o societate care să răspundă nevoilor specifice ale românilor și să promoveze valorile de civism, respect și muncă, în detrimentul favoritismului, corupției și imoralității. Acesta a făcut parte din galeria marilor personalități militare românești, „care prin cugetul și activitatea lor, au pus bazele organizării și instruirii armatei române într-o perioadă destul de frământată pentru țară”¹ scria generalul gorjean Constantin Ispas în lucrarea sa „Nemuritorii”.

Generalul de divizie Ioan D. Culcer s-a născut la 20 august 1853 în Târgu Jiu, conform Registrului de Stare Civilă Nr. 101/1853², fila 2, fiind cel de-al patrulea copil al medicului Dimitrie Culcer și al Anicăi Culcer, născută Otetelișanu.

După terminarea studiilor medii, urmează cursurile Școlii Militare de ofițeri între anii 1871-1873, fiind avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Batalionul 1 Geniu. În anul următor este mutat în cadrul Regimentului 3 linie, și trimis de statul român să studieze la Școala

¹ Constantin Ispas, *Nemuritorii, generali gorjeni valori ai neamului românesc*, vol. I., Târgu Jiu, Editura Centrului Județean al Creației Populare Gorj, 2002. p. 63.

² Serviciul Județean Gorj al Arhivelor Naționale, Registrul de Stare Civilă, Nr. 101/1853, fila 2.

Politehnică din Paris, revenind în țară cu rezultate și aprecieri deosebite, sublocotenentul Ioan Culcer este repartizat la Regimentul 2 Dorobanți cu care participă la Războiul de Independență. Fiind rănit este internat în Spitalul Militar Craiova. Refăcut se întoarce pe front și participă la luptele de la Plevna și Vidin. Pentru inițiativa, curajul și priceperea conducerii în luptă a batalionului de geniu a fost decorat cu medaliile: „Sf. Stanislav”, „Virtutea militară”, „Crucea Trecerii Dunării” și „Apărătorilor Independenței”³.

Ținându-se seama de calitățile de excepție și meritele sale, locotenentul Culcer, este trimis să-și desăvârșască studiile de specialitate, de această dată la Școala Superioară de la Fontainebleau.

După absolvire, Ioan D. Culcer înaintează repede în grad, distingându-se ca unul dintre cei mai capabili ofițeri de geniu. La 1 aprilie 1887, este avansat la gradul de Maior și numit în funcția de comandant al Regimentului 1 Geniu. De asemenea i se încredințează executarea pe teren a planurilor generalului belgian Brialmont, pentru construirea liniilor de fortificații din jurul Bucureștiului și de pe Aliniamentul Focșani-Nămoloasa-Galați, iar mai târziu fortificarea capului de pod la Cernavodă, precum și armarea tuturor acestor fortificații.

Datorită calităților sale de excepție, în primăvara anului 1891 este mutat în cadrul Administrației Centrale a Războiului. Este avansat la gradele de locotenent-colonel, colonel și general de brigadă. Este numit Șef de Stat Major la Corpul 1 Armată, comandant al Regimentelor 1 Geniu și 1 Infanterie, este promovat în funcția de secretar general al Ministerului de Război.

În anul 1911 este avansat la gradul de general de divizie și trecut în rezervă din oficiu pentru limită de vârstă. *„Grija adevăraților patrioți și mai ales a oamenilor de stat, trebuie să fie îndreptată, în special, asupra întăririi și apărării naționale, cu atât mai mult, cu cât în sufletul nostru avem un ideal: întregirea Neamului Românesc”*⁴, afirma generalul Ioan D. Culcer.

Precizăm că timp de 15 ani a îndeplinit și funcția de profesor al unor excelente promoții de ofițeri, la Școala Superioară de Război. Din lucrările sale, remarcăm faptul că dincolo de preocupările militare și didactice, acesta a fost și un bun observator al epocii sale.

„Țara și interesele ei au fost călăuza care m-a condus în toate acțiunile mele, fără nici o altă preocupare. În tot ceea ce am spus și făcut nu am avut alt judecător decât conștiința mea, în fața căruia sunt liniștit, fiindcă mi-am făcut datoria ca soldat în împrejurările grele prin care a trecut țara”, afirma generalul Ioan Culcer în scrierile sale.

Din paginile ziarului conservator-democrat „Opinia”, apărut la București în data de 25 iunie 1913, aflăm că numele generalului gorjean Ioan Culcer s-a aflat, la întâlnirea conservatorilor conduși de Alexandru Marghiloman, printre propunerile de a ocupa funcția de președinte al Consiliului de miniștri (pim-ministru), în cadrul unui guvern național.

În perioada premergătoare campaniei din Bulgaria 1913, generalul Culcer este rechemat sub drapel. În timpul celui de-al Doilea Război Balcanic a comandat armata de ocupație, având și funcția de guvernator al Cadrilaterului.

A fost avansat la gradul de general de corp de armată și numit la Comanda Armatei I, aflată pe frontul carpatic al Olteniei, până în toamna anului 1916, când, din înalt ordin a trebuit să predea comanda armatei generalului Ioan Dragalina. Este trimis pe frontul din Moldova, pentru a conduce lucrările de fortificații ruso-române.⁵

³ Ioan D. Culcer, *Recenzie asupra războiului pentru întregirea României*, București, 1923, p. 4.

⁴ Ioan Culcer, *Note și cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a*, Iași, Tipografia ziarului „Tribuna”, 1919, p. 32.

⁵ Constantin Ispas, *op. cit.* p. 64.

„Demnitatea mea națională îmi spune, că, atât cât voi trăi, să pun în totdeauna înaintea țării mele (...) pentru că găsesc de a mea datorie, ca ofițer bătrân, să protestez și să apăr pe ofițerii pe cari i-am cunoscut în îndelungatul timp pe care l-am petrecut la trupă și în școli, când am avut ocazia să-i judec, atât din punct de vedere al valorii, cât și al părților lor slabe (...) și nu admit ca ofițerii noștri să fie defăimați, numai ca să fim plăcuți alianțelor noastre”⁶, afirma generalul Ioan D. Culcer, în anul 1918.

A fost numit ministru al Lucrărilor Publice, în guvernul condus de generalul Alexandru Averescu, între 29 ianuarie - 4 martie 1918. După încheierea armistițiului din 1918 și până la sfârșitul vieții, generalul Ioan Culcer a fost președintele Asociației Generale a Ofițerilor în Rezervă și Retragere din România, fiind primul ei președinte.

Generalul Ioan D. Culcer s-a ilustrat ca un gânditor militar de prestigiu, având o frumoasă contribuție la dezvoltarea istoriei și teoriei militare românești prin multe scrieri personale de specialitate, dar și în analiza moravurilor și educației sociale a poporului român.

„Pregătirea sufletească – afirma generalul Culcer – *depinde, începe și se completează prin întărirea familiei și educațiunea femeii, care singură ca mamă, modelează sufletul copilului și mai târziu întărește partea morală a omului.*”⁷ Familia joacă așadar un rol fundamental în formarea valorilor, a normelor și a comportamentului. Analiza generalului Culcer evidențiază în mod special rolul femeii, în special al mamei, în modelarea sufletului copilului. Aceasta reflectă o viziune tradițională asupra rolurilor de gen, în care femeia este văzută ca principală răspunzătoare pentru educația și dezvoltarea emoțională a copiilor. Culcer subliniază că mama, prin educația pe care o oferă, nu doar că modelează sufletul copilului, dar și întărește partea morală a omului. Aceasta implică faptul că valorile și principiile morale sunt transmise de la o generație la alta prin intermediul educației familiale.

Trecând la un alt registru, Culcer remarcă faptul că „pregătirea sufletească precum și conducerea internă a țării noastre se face de o oligarhie alcătuită dintr'un număr restrâns de politicieni împărțiți în mai multe grupe, fiecare grupă având o denumire în jurul căreia s'au strâns numeroși postulanți la funcțiuni, afaceri și onoruri, fără muncă și fără scrupul. Jurnalul oficios <<Independența Română>> din 2/15 1917, recunoaște existența unui grup de oameni cu privilegii economice și politice, îl numește însă clasă conducătoare și adaugă, că acum ea este hotărâtă să se răscumpere și să părăsească egoismul său. Din cele ce voi arăta însă, se va vedea lămurit cum s'a folosit acest grup de privilegiile sale, în conducerea țării, pentru a se judeca dacă răscumpărarea se poate face atât de ușor și atât de repede cum se spune.”⁸

Afirmațiile generalului Ioan D. Culcer exprimă o viziune critică asupra conducerii politice și sociale din România la începutul secolului XX, evidențiind prezența unei oligarhii care controlează viața politică și economică a țării. Culcer definește oligarhia ca un grup restrâns de politicieni care dețin puterea și influența asupra conducerii țării. Această afirmație sugerează că puterea nu este distribuită echitabil, ci concentrată în mâinile câtorva.

„Presa, această a 4-a putere în stat, împărțită și ea în grupe, – remarcă generalul Culcer – *formează anexe pe lângă partidele politice pe care trebuie să le servească. N'am văzut niciodată o chestiune de principiu care să se refere la afacerile țării, expunându-se și discutându-se în mod obiectiv pentru luminarea opiniei publice; dimpotrivă, am văzut insulte și*

⁶ Ioan Culcer, op. cit., p. 34.

⁷ Ioan Culcer, *Note și cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a*, Iași, Tipografia ziarului „Tribuna”, 1919, p. 13.

⁸ Ioan Culcer, *Note și cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a*, Iași, Tipografia ziarului „Tribuna”, 1919, p. 13.

trivialități, între partidele opuse, suprimări din cele scrise de opozanți pentru a se putea comenta acest text fals, în profitul partidului său.”⁹

Generalul Culcer recunoaște presa ca fiind o „a 4-a putere” în stat, un termen care își are rădăcinile în ideea că presa avea o influență semnificativă asupra opiniei publice și asupra procesului politic. Acesta critică absența discuțiilor obiective pe teme de principiu care să fie în interesul țării, argumentând că, în loc de dezbateri constructive care să contribuie la formarea unei opinii publice informate, presa promova insulte și trivialități între partidele opuse.

„Se vorbește de libertate atunci când cineva nu poate face un pas, fără să fie spionat și urmărit inchizitorial pentru interesul partidului în toate afacerile sale publice și private. Spionajul este atât de răspândit în cât fiecare membru din partid, găsește de a sa datorie să raporteze orice vorbă, orice acțiune, pe care ar observa-o la o persoană cu păreri politice contrarii. Mulți și-au făcut o carieră, și-au asigurat interesele și poziția în partid pe această cale, și mai în totdeauna caractere josnice, care primesc să îndeplinească un asemenea rol, se servesc de calomnii și delațiuni în propriul lor profit.”¹⁰ Generalul Culcer evidențiază că mulți indivizi își construiesc carierele pe baza calomniilor și delațiunilor, ceea ce denotă o degradare morală a societății. Aceasta sugerează că puterea și succesul nu sunt obținute prin meritocrație, ci prin complicitate și trădare. Toate aceste aspecte îl fac pe general să afirme fără teama de a greși, „că din punctul de vedere al caracterelor și educației morale, suntem înapoiți cu două secole”¹¹.

Afirmațiile generalului Culcer reflectă o evaluare critică a stării morale și a caracterului societății românești în raport cu valorile și normele care au fost considerate superioare în trecut. Comentariul său sugerează o profunda desconsiderare față de dezvoltarea etică și intelectuală a comunității. Când acesta spune că suntem „înapoiți cu două secole”, el sugerează că în comparație cu standardele morale din trecut, societatea românească de la începutul secolului XX s-a distanțat de principii precum cinstea, respectul, solidaritatea și alte virtuți etice.

Analiza generalului Ioan Culcer privind moravurile și educația socială a românilor este relevantă, acesta continuând: *„văd mai ales în instrucțiunea secundară, unde pe de o parte s'a sporit peste măsură numărul liceelor și profesorilor; iar pe de alta, din cauza libertății absolute ce s'a dat instrucțiunii, s'a sporit și numărul elevilor, candidați la funcțiuni. Toleranța, favoritismul și lipsa de control a înlesnit și mai mult crearea unei pleiade de postulanți la funcțiuni, care ne având loc în buget, silit s'au împărțit între diferitele partide politice. Aceștia când sunt în opoziție, prin clevetiri în localuri publice, indiscrețiuni, intrigi și calomnii turbură și zădărnicesc afacerile statului, ținta lor fiind răsturnarea guvernelor.”¹²*

Afirmațiile generalului Culcer oferă o perspectivă critică asupra sistemului educațional și a impactului său asupra societății românești în perioada respectivă. Comentariile sale sunt relevante în contextul în care reflectă asupra efectelor pe care instruirea secundară o are asupra celor care aspiră la funcții publice, dar și asupra stabilității politice a statului. Culcer subliniază creșterea rapidă a numărului de licee și profesori, evidențiind că nu întotdeauna acestea sunt însoțite de o îmbunătățire a calității educației.

Această „libertate absolută” în educație, pe care o menționează, sugerează o lipsă de reglementare și control, ceea ce poate duce la formarea unor tineri care, deși bine instruiți în teorie, nu au o bază solidă în ceea ce privește etica și responsabilitatea civică. „Elementele

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, p. 15.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, p. 16.

acestea foarte periculoase pentru țară, cu instrucția unilaterală și mai în totdeauna insuficientă, discută și dau soluțiuni tuturor chestiunilor politice, economice, sociale, strategice etc. etc. și isprăvesc prin violențe și trivialități adresate oricărei persoane care ar îndrăzni să aibă păreri contrarii înaltei lor autorități și competențe. De unde și cum s'au format aceste elemente?”¹³, se întreabă generalul Culcer. „Din toleranță și lipsa de control despre care vorbesc mai sus și din intervențiunea politicianilor în educațiunea tineretului entuziast și generos, pe care în loc să-l conducă pe calea bună a muncii cinstei, și moralității, caută din potrivă, să-l înregimenteze, înainte de a-și termina studiile, infiltrând în sufletul lui, credința că pentru a parveni, (iar nu ajunge) nu-i trebuie de cât protecție și supunere.”¹⁴ Culcer face referire la o stare de toleranță care, în opinia sa, duce la o lipsă de control asupra tineretului. Aceasta sugerează că există o permisivitate care permite valorilor negative sau manipulării să pătrundă în educația tinerilor.

„Încă din anul 1874, când eram student la Paris, – mai scrie Culcer – am constatat acest sistem de înregimentare a tineretului cu instrucția neterminată și m'am convins, în urmă, că această înregimentare a servit numai interese personale.”¹⁵ Culcer sugerează că sistemul educațional servea, în principal, interesele personale ale celor implicați în procesul educațional, probabil lideri politici, administratori sau cadre didactice, decât nevoilor și aspirațiilor tinerilor.

Afirmatia sa începe cu o experiență personală („când eram student la Paris”), ceea ce sugerează că perspectiva lui este influențată de comparația cu un alt sistem educațional, mai bine structurat. Aceasta adaugă o dimensiune subiectivă, dar și o notă de autoritate, dat fiind că a trăit în străinătate și a putut observa diferențe semnificative. Și încheie generalul Culcer spunând că „toleranța, favoritismul și lipsa de control se manifestă mai ales pe timpul instrucțiunii tineretului”¹⁶, fără a uita să precizeze că a avut ocazia să examineze pentru școlile militare diverși candidați, constatând că „cei mai buni elevi proveneau din liceele de la periferia țării și cei mai răi din București”.¹⁷

Culcer mai remarcă un aspect interesant: „Ce poate proba mai mult de cât acest fapt că răul crește către focarul favoritismului și toleranțelor? Credința că nimic nu se poate face, fără protecție este atât de înrădăcinată în tinerime, încât chiar cei mai buni, pierd curajul, când este vorba să se prezintă la un examen dacă nu au o recomandare. Am constatat acest fapt la mulți candidați care după ce mi-au prezentat scrisorile neapărat trebuicioase succesului lor, au obținut pe merit note atât de bune în cât au fost clasificați între cei dintâi. În rezumat din aceste câteva exemple, se vede lămurit, cum din cauza toleranțelor, favoritismului și legilor progresiste, aplicate într-o țară în formațiune și cu apucăturile date de politicianism, s'a creat acea pleiadă de candidați la funcțiuni, fără instrucțiune suficientă și cu un început de decădere morală.”¹⁸

Autorul observă că tinerii, chiar și cei mai capabili, pierd curajul de a se prezenta la examene dacă nu au o recomandare. Aceasta arată cum sistemul a răspândit o mentalitate de dependență, în care reușita se bazează mai mult pe relații sociale decât pe abilități. Această realitate nu doar că subminează încrederea în capacitățile personale, ci și în meritocrația generală a sistemului educațional și profesional. Culcer remarcă, cu un anumit ton de ironie, cum unii candidați, deși apelează la recomandări, obțin note bune și sunt clasificați printre cei dintâi. Acest paradox subliniază ideea că, în ciuda corupției sistemice, există indivizi capabili care dacă

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, p. 17.

¹⁷ Ibidem, p. 19.

¹⁸ Ibidem.

le este oferită o oportunitate corectă pot excela, dar care, în același timp, sunt afectați de un mediu care valorizează mai mult relațiile decât competența.

Culcer oferă în scrierile sale mai multe exemple personale, unul dintre acestea prezentând alegerile din Franța la începutul secolului XX. *„Fiind în Franța, pe timpul alegerilor, într'un mic oraș de provincie, unde eram cunoscut, fără a cere o prealabilă autorizare, m'am apropiat de intrarea unui local de vot, unde am cerut permisie să intru. Ca străin s'a admis cererea mea și am stat în sala de vot aproape o oră. N'am văzut nici o îngrămădeală, nici o presiune, afară de persoanele prevăzute în lege, nimeni nu staționa în sală sau împrejurimi. Iată ce cred că trebuie să culegem dela statele civilizate, ca educație civică și moravuri electorale.”*¹⁹ Această relatare servește nu doar ca o simplă observație, ci și ca un comentariu asupra modului în care democrația și votul sunt gestionate în diverse societăți. În primul rând, el evidențiază transparența și ordinea în desfășurarea votului. Faptul că a fost acceptat fără o autorizare prealabilă și că a putut observa desfășurarea alegerilor fără a întâmpina vreo dificultate sugerează un grad ridicat de civilizație și respect pentru drepturile fundamentale ale cetățenilor. Mesajul generalului Culcer poate fi perceput ca un apel la învățarea din bunele practici ale altor state, pentru acea vreme.

Când vorbește însă despre moravurile politicii românești, Culcer devine virulent: *„Frânele acestei destrăbălări le țin candidații la Corpurile Legiuitoare și în special, acel ce ține situația în județ. În fiecare județ, partidele își au omul cu situația, el este stăpânul județului, de el depinde totul chiar situația prefectului; în sfârșit el este agentul de legătură între județ și partea centrală. Credința că nimeni nu poate trăi dacă nu face parte din partidele care se găsesc la putere este atât de înrădăcinată, în cât elementele cele mai de jos ale funcționarilor tremură de frică să nu-și piardă pâinea de toate zile când se schimb guvernele.”*²⁰ Generalul Culcer își exprimă punctul de vedere referitor la corupția și derapajele din politica românească, punând accent pe influența partidelor politice asupra administrației locale. El subliniază faptul că în fiecare județ există o persoană de legătură, denumită „omul cu situația”, care controlează relațiile dintre autoritățile locale și cele centrale.

Culcer evidențiază o mentalitate revalentă în rândul funcționarilor publici, care consideră că afilierea politică este esențială pentru supraviețuirea profesională. Această frică de a-și pierde locul de muncă la schimbarea guvernelor subliniază instabilitatea și clientelismul caracteristic politicii românești, unde loialitatea față de partidele aflate la putere devine o condiție sine qua non pentru obținerea sau păstrarea unei funcții publice. Astfel, el face apel la un context politic în care etica profesională și competența sunt adesea subordonate intereselor politice, lucru care afectează grav buna funcționare a administrației publice.

„Intellectualul distins cu o cultură bogată – se arăta în paginile ziarului „Neamul Românesc”, la scurt timp după moartea sa –, cu orizonturi întinse în știința cărora își închinase toate puterile spiritului, Generalul Culcer era nu numai un idealist și o fire dezinteresată, dar un om a cărui existență tăcută și retrasă îl facea propriu să servească numai ideea și preocupările de oedîn superior, care le avea în specialitatea sa ca profesionist al artei militare. (...) A fost un spirit serios, un militar cu vederi largi, dându-și seama de ansamblul situațiilor, judecându-le totdeauna în adevărata lor lumină.”

De-a lungul carierei sale militare a fost decorat de președintele Franței (Ordinul „Legiunea de Onoare”), țarul Rusiei (Medalia Comemorativă Rusă, Ordinele „Sf. Ana” și „Sf. Stanislav”), regii Belgiei (Medalia „Crucea Militară”), Italiei (Ordinul „Sf. Lazarius” și

¹⁹ Ibidem, p. 33.

²⁰ Ibidem.

Mauricius”) și Olandei (Ordinul „Orange Nassau”), iar regii României, Carol I și Ferdinand I, i-au conferit cele mai mari ordine și medalii (Medalia „Trecerii Dunării”, Medalia „Apărătorilor Independenței”, Ordinul „Steaua României”, în grad de Mare Cruce, Medalia Jubiliară „Carol I”, Ordinul „Coroana României”, în grad de Mare Cruce, „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918”, Medalia „Semnul Onorific” de Aur).²¹

„Generalul Ioan Culcer a fost un mare comandant de armată în război, capabil și viteaz, un general glorios al Țării și Armatei Române, dar și un mare nedreptățit și o victimă a capacității sale și a celor care nu l-au înțeles”²², spunea generalul Alexandru Lupașcu-Stejar, în cuvântarea funebră la înmormântarea profesorului său, la Târgu Jiu, în toamna anului 1928.

BIBLIOGRAPHY:

1. Biblioteca Națională a României, Arhiva istorică, Fond Saint Georges, dos. 4793.
2. Culcer, Ioan D., Note și cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a, Iași, Tipografia ziarului „Tribuna”, 1919.
3. Culcer, Ioan D., Recenzie asupra războiului pentru întregirea României, București, 1923.
4. Ispas, Constantin, Nemuritorii, generali gorjeni valori ale neamului românesc, vol. I., Târgu Jiu, Editura Centrului Județean al Creației Populare Gorj, 2002.

²¹ Biblioteca Națională a României, Arhiva istorică, Fond Saint Georges, dos. 4793, f. 1-38.

²² Ioan D. Culcer, *Recenzie asupra războiului pentru întregirea României*, București, 1923, p. 5.

THE RELATIONS BETWEEN ROMANIA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CONGO AT THE LEVEL OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS BETWEEN 1972-1974

Bogdan Iulian Ranteş

PhD

Abstract: *The present paper aims to analyze the relations between Romania and the Democratic Republic of Congo in the field of the Ministry of the Interior during the period 1972-1974. These began after Nicolae Ceauşescu's visit to the African state in 1972. After that, several reciprocal visits of delegations from the two countries took place, following which it was established that they would have relations at the level of security structures and the Romanian state would export weapons and operational technical equipment to the People's Republic of Congo to equip the police and secret service of the African state. Later, the two parties established that the Romanian state would receive young Congolese students to study at the Security School in Băneasa. If in cooperation with other countries the Romanian security officers accepted the reception of cadres for specialization internships of a maximum of one year, in the relationship with the Democratic Republic of Congo they accepted that its representatives would follow all the courses of the Security School with a duration of five years, also making an extra effort to learn the Romanian language. This was possible due to the fact that, ideologically, the People's Republic of Congo was the closest African country to the communist world, the Congolese Party of Labor having a very good relationship with the Romanian Communist Party.*

Keywords: *Nicolae Ceauşescu, Marien Ngouabi, Securitate, Romanian Communist Party, Congolese Party of Labor*

Republica Populară Congo este o fostă colonie franceză situată în partea centrală a Africii având capitala în oraşul Brazzaville, având acest statut din anul 1880 până în 1960. La referendumul organizat de Charles de Gaulle pentru crearea Comunităţii Franceze din anul 1958, populaţia din Congo a votat pentru acest lucru în proporţie de 99%, iar în data de 28 noiembrie 1958 colonia franceză Congo a devenit republică autonomă. Ulterior, la 15 august 1960 acest stat şi-a obţinut independenţa faţă de metropolă, primul preşedinte devenind Fulbert Youlou care avea o orientare pro-franceză şi era un anticomunist convins. De altfel, nici comuniştii nu îl aveau la inimă, acest lucru fiind evidenţiat de o clasificare a statelor africane realizată de specialiştii sovietici în anul 1962. În viziunea acestora existau cinci categorii de state în Africa, în funcţie de apropierea lor faţă de URSS, iar Congo francez intra în ultima dintre acestea, numită *state cu regimuri fasciste sau reacţionare* alături de Africa de Sud şi Coasta de Fildeş.¹

Acesta a fost înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat în anul 1963, iar puterea a fost preluată de un fost colaborator al său, Alphonse Massamba-Debat. El şi-a declarat orientarea marxistă şi a decis ca statul african să fie condus de un partid unic numit Consiliul Naţional al Revoluţiei. În 1964 noul preşedinte a schimbat numele partidului unic în Mişcarea Naţională a Revoluţiei, iar doctrina politică după care se ghida devenind socialismul ştiinţific. Din acel moment a fost consemnată apropierea Republicii Congo de Uniunea Sovietică şi celelalte state din lagărul comunist, devenind unul din *prietenii* acestora de pe continentul african. Massamba-

¹ Zbigniew Brzezinski, *Africa and the communist world*, Stanford University Press, Stanford, 1965, p. 20

Débat a condus Republica Congo până în anul 1968, atunci când a fost înlăturat în urma unei lovitură de stat organizată de un grup de militari conduși de comandantul Marien Nguabi. Acesta a condus țara până în 1977 și a avut un regim politic tot de orientare marxistă.²

În acest context, România a încercat stabilirea relațiilor diplomatice cu statul african începând cu anul 1964, însă acestea s-au oficializat abia în 1966, atunci când o delegație română guvernamentală și de partid a participat la festivitățile organizate cu ocazia sărbătoririi a trei ani de la preluarea puterii de către Massamba-Debat.

Din acel moment relațiile dintre cele două țări au început să se dezvolte, având loc mai multe evenimente în acest sens. Astfel, în anul 1968 a fost numit primul ambasador al României în RP Congo, acesta fiind Alexandru Tujon, care avea reședința la Kinshasa, capitala statului vecin și omonim. De asemenea, au avut loc mai multe vizite reciproce ale unor delegații din cele două țări.

Din partea României cele mai importante evenimente au fost vizitele ministrului de externe, Corneliu Mănescu, din anul 1970 și cea a lui Ceaușescu din 1972. Cele mai importante delegații congoleze ajunse în România au fost conduse de președintele Alphonse Masaamba-Debat în 1968, primul ministru al noii conduceri a statului african, Alfred Raoul, în 1969 și cea a dictatorului Marien Ngouabi în 1973.

În acea perioadă cele două țări au cooperat în mai multe domenii precum cele economice și culturale, fiind semnate foarte multe înțelegeri și acorduri în acest sens.

1. Cooperarea dintre cele două țări la nivelul Ministerului de Interne și structurilor de securitate în anul 1972.

Primele contacte dintre cele două țări în acest domeniu au avut loc în anul 1968 atunci când autoritățile congoleze au solicitat un ajutor material pentru înzestrarea Corpului Național al apărării civile din Congo. La 5 martie 1968 ambasadorul român Alexandru Tujon i-a înștiințat pe reprezentanții statului african că Secția Internațională a CC al PCR a hotărât să ofere statului congolez 15 autoturisme de teren tip Jeep și 10000 m.p. de țesătură din bumbac, acestea fiind trimise cu vaporul în luna mai a acelui an.³

Colaborarea româno-congoleză a început cu adevărat în prima lună a anului 1972 atunci când a avut loc vizita în România a unei delegații a Partidului Congolez al Muncii. Se pare că aceasta a avut și un scop secret, mai exact solicitarea unui ajutor militar constând în echipament de toate tipurile, inclusiv armament, și în trimiterea unor specialiști români pentru instruirea unor trupe congoleze de poliție și securitate a statului.

În acest sens, oficialii africani au solicitat ajutoare în valoare de 60.808.096 lei, iar statul român a aprobat oferirea unor ajutoare în valoare de 7.962.750 lei, trimiterea 6-8 ofițeri de securitate și din structura MAI în Congo pentru pregătirea cadrelor și primirea în România a unor cadre ale statului african pentru a fi pregătiți în structurile Securității. De asemenea, se mai propunea invitarea în România a unei delegații militare congoleze în vederea stabilirii tuturor detaliilor tehnice și prezența unui reprezentant al armatei române în delegația română care urma să plece în turneul prin mai multe state africane.⁴

² Bogdan Iulian Ranteș, *Relațiile României cu state din Africa Ecuatorială și de Vest (1960-1974)*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2017, p. 158

³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Congo, dosar nr. 31 (Problema 216/ an 1968/ Congo (B)), f. 6

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secția Administrativ- Politică, dosar nr. 19/1972, ff. 8-9 și Arhiva CNSAS, fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 38, f. 45

Un moment important în dezvoltarea relațiilor României cu statele africane la nivelul Ministerului de Interne a fost reprezentat de vizitele lui Ceaușescu în mai multe țări de pe acel continent din primăvara anului 1972. Conform unei informări adresate lui Ceaușescu se preciza că țările care solicitaseră sprijinul României pentru pregătirea unor cadre de securitate și poliție erau RP Congo, Zambia și Tanzania. De asemenea, acestea mai doreau ca statul român să trimită mai mulți instructori pe continentul african. Pentru primirea la studii a tinerilor africani trebuiau create niște condiții speciale. În acest sens se menționa în raport că:

„ Pentru pregătirea în țară a cadrelor superioare să se creeze în țară o școală specială unde instruirea să se facă în comun pentru toți cursanții din statele solicitante și în care să se asigure atât pregătirea pe linie de securitate cât și pe linia Ministerului de Interne. Considerăm că nu este indicat ca instruirea cadrelor respective să se facă la școlile destinate pregătirii aparatului propriu al Securității și MAI. Școala să fie organizată de Consiliul Securității Statului și să funcționeze sub o legendă adecvată astfel încât să nu rezulte că activitatea acesteia ar avea vreo legătură cu pregătirea pe linie de securitate și MAI, iar acesta din urmă să aibă obligația de a asigura desfășurarea procesului de învățământ pe linia profilelor sale de muncă.”⁵

Într-un final, această variantă nu a mai fost luată în considerare, africanii fiind școlarizați în structurile deja existente ale Securității și MAI, alături de români.

În luna iulie, ambasadorul român de la Brazzaville a fost însărcinat să-l viziteze pe maiorul Yhombi, șeful Marelui Stat Major al RP Congo, pentru a-i comunica faptul că:

„ În cadrul bunelor relații ce s-au statornicit între RS România și RP Congo , Ministrul de Interne Român analizând cu multă sollicitudine cererea congoleză, apreciază că este posibilă instruirea, sub formă de ajutor, a cadrelor de securitate și poliție ale RP Congo în activitățile specifice Ministerului de Interne al RSR. Am fi bucuroși dacă ni s-ar comunica în timp util numărul total al cadrelor care vor fi trimise pentru pregătire în RSR, dacă vor veni toate odată sau eșalonat, perioadele propuse de autoritățile congoleze și specializările în care aceste cadre urmează să fie pregătite.”⁶

Propunerile de cooperare în acest domeniu au continuat în luna august atunci când a avut loc vizita în RP Congo a unei delegații a PCR condusă de Iosif Banc. Printre altele, partea congoleză a solicitat sprijinul părții române în dotarea cu aparatură a serviciilor sale însărcinate cu asigurarea securității statului.⁷

În luna octombrie a anului 1972 oficialii congolezi au anunțat partea română că urmau să trimită la specializare un prim lot de cinci cadre, care au sosit în România pe 29 noiembrie, iar mai târziu încă 5-6. Acestea urmau să efectueze un stagiul de pregătire cu o durată cuprinsă între 6 luni și un an. În același timp, în urma unor consultări cu Ministerul Educației și Învățământului din RSR, s-a stabilit ca aceștia să urmeze în paralel și cursurile fără frecvență ale Facultății de Drept din București.⁸

⁵ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 55, f. 15

⁶ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 38, f.42

⁷ Ibidem, f. 61

⁸ Ibidem, ff. 32-35.

Într-o telegramă din 30 decembrie 1972 ambasadorului român la Brazzaville i se solicita să-l anunțe pe „domnul” Yhombi de faptul că cei cinci congolezi ajunseseră cu bine în RSR și urmau să înceapă cursurile.⁹

2. Extinderea cooperării dintre cele două țări în anul 1973

În anul 1973 un eveniment important a fost vizita în România a unei delegații militare congoleze conduse de Joachim Yhombi Opango. În perioada 18-20 aprilie oaspeții au avut mai multe întrevederi cu oficiali ai Ministerului de Interne al RSR, la final fiind semnat și primul document dintre cele două țări în acel domeniu, mai exact o Minută. Aceasta stabilea ca statul român să livreze în decurs de 1-3 ani aparatură, echipamente și materiale necesare dotării serviciilor de securitate, poliție și pompieri.¹⁰

La sediul Ministerului de Interne, delegația congoleză a avut o întrevedere cu adjunctul ministrului, gen. lt. Nicolae Dănescu și mai mulți ofițeri superiori din conducerea ministerului. Subiectele abordate în timpul discuției au fost legate de pregătirea cadrelor și înzestrarea tehnică. De asemenea, cei doi lideri au prezentat modul în care erau organizate structurile de securitate și cum erau pregătite cadrele.¹¹

În luna aprilie a anului 1973 a fost reglementată oficial primirea studenților străini la unitățile de învățământ ale MAI și Securității printr-o Hotărâre de Guvern. Aceasta avea cinci articole iar la început era reglementat modul în care se desfășurau perioadele de pregătire ale studenților, acestea urmând să fie negociate cu fiecare stat în parte. În articolele 2 și 3 se menționau costurile care puteau fi suportate de partea română, iar articolul 4 preciza modul în care statul român putea trimite instructori în statele africane. Pe durata activității aceste cadre primeau o diurnă și alte avantaje materiale, iar în același timp își mențineau toate privilegiile funcțiilor și gradelor avute în țară. Articolul 5 prevedea că toate cheltuielile realizate cu studenții urmau să fie recuperate prin înțelegeri cu statele de proveniență. Se mai menționa faptul că în cazul în care primirea la studiu a unor studenți din unele țări pentru care conducerea de partid și de stat stabilea că școlarizarea lor se realiza sub formă de ajutor, cheltuielile urmau să se deconteze din bugetul Ministerului de Interne, așa cum era cazul studenților din RP Congo.¹²

În perioada 10-12 iulie 1973 a avut loc vizita în România a președintelui RP Congo, Marien Ngouabi. Pe lângă toate evenimentele specifice vizitei unui conducător de stat, în data de 11 iulie a avut loc o întâlnire între ministrul român de interne, Emil Bobu, și ofițerul însărcinat cu securitatea prezidențială a RP Congo, Engoro Bonaventure Christ. Cei doi au discutat despre relațiile româno-congoleze în domeniul securității a cărei bază fusese pusă de conducătorii și partidele celor două țări. De asemenea, ministrul român i-a adus la cunoștință interlocutorului său că se aprobase acordarea sub formă de ajutor a mai multor aparate de tehnică operativă pe care partea congoleză le solicitase anterior.¹³

În luna octombrie a anului 1973 au început să apară probleme cu cei 5 studenți congolezi care urmau Școala de Ofițeri a MAI. Încă de la sosirea în România aceștia au dat dovadă de indisciplină și neprofesionalism. Astfel, inițial, congolezii urmau să efectueze un stagiul de aproximativ 7 luni în România, însă au solicitat ulterior încadrarea în cursurile normale a Școlii militare de ofițeri din cadrul MAI cu o durată de trei ani. Oficialii români au aprobat acest lucru

⁹ *Ibidem*, f. 4.

¹⁰ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 39, f. 59

¹¹ *Ibidem*, ff. 64-66.

¹² ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 55, ff. 44-47.

¹³ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013134, vol. 39, ff. 392-393

numai după ce au avut acordul omologilor din statul african. Dar, după primul an de studii, au solicitat renunțarea la absolvirea întregului ciclu de studii și participarea la cursuri speciale care să conțină doar elemente de securitate și de poliție, adică exact cum propuseseră inițial oficialii români. Motivul acestei schimbări a fost legat de faptul că studenții congolezi erau nevoiți să urmeze foarte multe cursuri de drept românesc, care nu le erau de niciun folos, legislația din Congo fiind realizată după modelul francez.¹⁴

În acest context, oficialii români au cerut părerea congolezilor, care au răspuns prin însuși președintele țării, comandantul Marien Ngouabi. Acesta a trimis o scrisoare ministrului român al Afacerilor Interne, în care considera că nu era oportun să li se modifice programa de studii, stabilind ca ei să urmeze în continuare cursurile de trei ani ale Școlii de ofițeri de securitate iar ulterior să fie înscriși la Facultatea de Drept din București pentru încă doi ani. De asemenea, dictatorul african mai preciza în scrisoare faptul că urma să trimită la specializare în România încă un lot de 10 militari și polițiști congolezi, care să studieze în aceleași condiții. Singura diferență era legată de cei care făceau parte din armata congoleză, care urmau să studieze la Școala de ofițeri de infanterie din cadrul Ministerului Apărării Naționale român.¹⁵ Inițial, studenții congolezi s-au revoltat la auzul acestor vești, iar cu susținerea ambasadorului Eugene Mankou au refuzat să mai participe la cursuri, au părăsit Școala Militară și s-au stabilit în sediul ambasadei. Reprezentantul statului african i-a dezinformat apoi pe oficialii din țara sa, trimițând un raport în care susținea că studenții ar fi fost de fapt alungați din Școală de către români. În acest context, au avut loc mai multe întâlniri între oficiali ai MAI, ambasadorul congolez și cei cinci studenți în urma cărora aceștia din urmă au fost convinși să se întoarcă la cursuri în luna noiembrie.¹⁶

Datorită acestei situații, ambasadorul român la Brazzaville a avut o întrevedere cu dictatorul congolez, Ngouabi, în data de 10 noiembrie 1973. Gheorghe Stoian i-a prezentat președintelui statului african modul în care escaladase situația cu cei cinci studenți, Ngouabi lăudându-l pe reprezentantul român pentru implicare promptitudinea cu care a informat partea congoleză despre situație. În același timp, l-a criticat pe ambasadorul său la București care anunțase cu întârziere situația și prezentase distorsionat faptele. Mai mult, acesta a afirmat că urma să-l schimbe pe ambasador în cel mai scurt timp, deoarece se dovedise a fi neglijent și în alte situații. În final președintele congolez a afirmat că, pentru a evita astfel de situații, colaboratorii săi din domeniul securității statului urmau să comunice direct la București, cu omologii lor și nu prin intermediul Ambasadei ca până atunci.¹⁷

Situația a fost pe deplin lămurită în urma unei vizite în RP Congo a generalului Nicolae Doicaru, prim-adjunctul ministrului Afacerilor Interne de la începutul lunii decembrie 1973. În urma unei întrevederi avute cu președintele Ngouabi, acesta a înțeles situația apărută, principalul vinovat fiind găsit ambasadorul Mankou care întârzia cu informările și relata distorsionat faptele. De altfel, președintele congolez s-a angajat să schimbe în cel mai scurt timp ambasadorul său de la București. În ceea ce-i privea pe studenții congolezi, președintele Ngouabi a fost ferm, menținându-și părerea exprimată și în scrisoarea trimisă lui Emil Bobu, ca aceștia să urmeze integral cursurile Școlii de ofițeri de securitate a MAI. De asemenea, dictatorul african i-a mai

¹⁴ *Ibidem*, ff. 31-33.

¹⁵ Scrisoarea originală se găsește în *Ibidem*, ff. 299-300

¹⁶ *Ibidem*, ff. 259-269.

¹⁷ *Ibidem*, ff. 270-273

spus lui Doicaru că aceștia vor fi atent monitorizați spre a fi evitate posibilele acte de indisciplină din partea lor.¹⁸

Mai târziu, partea congoleză a comunicat faptul că atașatul militar din RDG urma să se ocupe de urmărirea, îndrumarea și controlul tinerilor stagiați congolezi aflați la studii militare și de securitate în România. Acesta se afla mult mai aproape de RSR și putea rezolva mai prompt orice situație apărută. Inițial s-a pus problema ca de această misiune să se ocupe atașatul militar congolez de la Moscova însă cele două părți au considerat că acest lucru nu era oportun deoarece acesta avea un volum mare de muncă iar sovieticii începuseră să devină suspicioși față de colaborarea româno-congoleză în domeniul militar și cel al securității, interesându-se foarte des despre modul în care se desfășura aceasta.¹⁹

În perioada 19-22 decembrie 1973 a vizitat România o delegație congoleză alcătuită din Martin Mbia, adjunctul pe probleme de apărare a președintelui Ngouabi, Antoine Mankouangou, directorul securității statului congolez și Obou Pierre, consilier al ambasadei congoleze de la Berlin.²⁰

Pe durata șederii în statul român delegația congoleză a avut mai multe convorbiri cu reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Interne și ai Ministerului Apărării Naționale. De asemenea, oficialii congolezi au vizitat mai multe unități și compartimente din subordinea celor două ministere. În cadrul MAI, delegația congoleză a purtat discuții cu gen.-lt. Grigore Răduica, primul adjunct al ministrului. Pe parcursul acestora cele două părți au abordat mai multe probleme, prima dintre acestea fiind legată de situația celor cinci congolezi care studiau la Școala de ofițeri a MAI. După ce partea română a explicat oficialilor statului african principalele etape care au dus la apariția crizei, iar aceștia din urmă au fost de acord cu modul în care a fost soluționată aceasta. De asemenea, delegația congoleză a reafirmat punctul de vedere al președintelui Ngouabi exprimat în scrisoarea trimisă ministrului român de interne, Emil Bobu, adică acela că cei cinci congolezi să efectueze trei ani de studii la Școala de ofițeri a MAI și încă doi de pregătire inter-arme. O altă problemă pe care cele două părți au rezolvat-o a fost legată de unul dintre studenții congolezi, acesta solicitând renunțarea la studii și reîntoarcerea în țara sa.²¹

Tot în decursul acelei întâlniri oficialii statului african au adus la cunoștința părții române faptul că un lot de 10 cadre congoleze urma să sosească în RSR să studieze la Școala de ofițeri din cadrul MAI în aceleași condiții ca și ceilalți.

Un alt subiect de discuție a fost legat de stagiul de practică de specialitate pe care studenții congolezi urmau să o efectueze conform planului de școlarizare. Inițial, aceștia trebuiau să-l realizeze în țara lor însă, la propunerea delegației congoleze s-a stabilit ca acesta să fie făcut în unitățile de securitate și miliție din România.²²

Alte probleme ridicate de delegația congoleză pe durata vizitei s-au referit la vacanțele studenților africani și la posibilitatea ca aceștia să-și poată aduce familiile în România. Despre prima dintre acestea cele două părți au stabilit că studenții își puteau petrece vacanța în RP Congo doar o dată pe an. Referitor la a doua problemă oficialii români i-au informat pe cei congolezi că nu aveau posibilitatea de a oferi locuințe pentru familiile studenților deoarece, în acea perioadă, Bucureștiul se confrunta cu o criză în acest domeniu, unii oameni care munceau

¹⁸ *Ibidem*, ff. 226-228.

¹⁹ *Ibidem*, ff. 174-175

²⁰ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013352, vol. 16, f. 176.

²¹ *Ibidem*, ff. 177-179

²² *Ibidem*, f. 181

acolo fiind nevoiți să facă naveta de la zeci de kilometri. În această situație partea congoleză a renunțat la acea solicitare.²³

Toate propunerile discutate în timpul vizitei au fost aprobate de către Prezidiul Permanent al CC al PCR la sfârșitul lunii ianuarie 1974, în urma unei înștiințări trimise de ministrul Emil Bobu către Nicolae Ceaușescu.²⁴

3. Apogeul relațiilor dintre cele două țări în anul 1974

Epopoea studenților congolezi de la Școala de ofițeri a MAI a continuat și în anul 1974. În luna ianuarie a acestuia a sosit la București un lot de zece congolezi care urma să se specializeze în miliție și în securitate. Se pare că aceștia erau cei menționați de Martin Mbia în timpul vizitei din decembrie 1973. Aceștia au avut o convorbire la sediul Ministerului de Interne cu prim-adjunctul gen. lt. Nicolae Răduică care le-a prezentat modul în care urmau să fie pregătiți în România.²⁵

La sfârșitul lunii iunie 1974 ambasadorul român din RP Congo a avut o întrevedere cu președintele Marien Ngouabi în care i-a prezentat situația școlară a tinerilor congolezi care studiau la școlile Ministerului de Interne și celui al Apărării din RSR așa cum fusese înțelegerea anterioară, fiind sărită din schemă ambasada statului african de la București.

În luna iulie a anului 1974 s-a oficializat numirea cpt. Pierre Obou, consilier al Ambasadei RP Congo în RDG, în funcția de atașat militar al țării sale la București, după ce aceasta fusese anunțată încă din anul 1973, scopul său principal fiind de a menține legătura dintre studenții militari congolezi și autoritățile din țara lor.²⁶

La 27 iulie, Ambasada României din Brazzaville a primit o solicitare din partea directorului Serviciului de securitate publică din capitala statului african pentru ca RSR să trimită mai mulți specialiști în domenii precum criminalistică, evidență și arhivă și securitate publică. De asemenea, se mai solicitau aparatură și tehnică de transmisiuni și autoturisme de campanie.²⁷

În data de 11 octombrie 1974 ministrul de interne Emil Bobu i-a trimis o informare lui Ceaușescu prin care îi aducea la cunoștință situația colaborării cu RP Congo la nivelul ministerului său. Astfel, la început se preciza faptul că în acel moment se aflau la studii la Școala de ofițeri a Ministerului de Interne 14 studenți congolezi. Școlarizarea lor era gratuită, fiind încadrată ca element al politicii de ajutorare a statului african. Congolezii erau singurii străini care urmau cursurile integrale ale Școlii de ofițeri, școlarizarea lor întinzându-se pe o durată de cinci ani, în timp ce studenții proveniți din alte țări urmau cursuri de maximum un an. De asemenea, Bobu îl mai informa pe dictatorul român că partea congoleză l-a înștiințat că urma să mai trimită un lot de încă 10 studenți și îl ruga să aprobe școlarizarea lor în aceleași condiții ca și ceilalți studenți din acea țară, cheltuielile urmând să fie suportate de Ministerul de Interne.²⁸

În data de 20 octombrie 1974 congolezii au trimis în România un nou lot de 10 studenți care trebuiau să urmeze Școala de ofițeri a MAI. Inițial, oficialii români au fost luați prin surprindere, deoarece considerau că, în urma negocierilor din 1972 și 1973 trebuiau să fie primiți la studii în statul român doar 15 studenți congolezi, din care rămăseseră 14. Se pare că, oficialii statului african au interpretat altfel acele discuții, înțelegând să trimită în fiecare an școlar câte o

²³ *Ibidem*, ff. 182-183

²⁴ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013362, vol. 18, ff. 70-73.

²⁵ *Ibidem*, ff. 56-58

²⁶ *Ibidem*, f. 48.

²⁷ *Ibidem*, f. 20

²⁸ *Ibidem*, f.75 (f/v)

grupă de studenți.²⁹ Într-un final situația lor a fost reglementată și au fost introduși la cursurile Școlii de ofițeri a MAI în aceleași condiții ca și ceilalți congolezi. Astfel, numărul acestora care studiau în rețeaua școlară a MAI la sfârșitul anului 1974 a ajuns la 24 de studenți.

Conform dorinței președintelui Ngouabi exprimată în scrisoarea trimisă în 1973 ministrului român de interne, Emil Bobu, de a fi ținut la curent cu modul în care decurge școlarizarea studenților congolezi, ambasadorul român de la Brazzaville îi prezenta periodic rapoarte cu situația acestora. În același timp dictatorul african își arăta gratitudinea față de promptitudinea cu care partea română îi aducea la cunoștință aceste lucruri.³⁰

În concluzie, relațiile dintre România și RP Congo la nivelul Ministerului de Interne și al Securității între anii 1972-1974 au fost destul de intense. Astfel, această țară s-a aflat printre cele câteva state africane cu care conducerea RSR a decis să aibă relații la acel nivel. Datorită posibilităților limitate și a bunelor relații dintre cele două state la toate nivelurile, inclusiv între partidele unice din acestea, conducerea RPR a decis să aplice politica de ajutorare, tinerele cadre congoleze fiind primite la studii în RSR fără ca statul lor să suporte cheltuielile aferente.

Spre deosebire de studenții din alte state, cei congolezi au fost privilegiați, făcând integral cursurile Școlii de Ofițeri ai MAI cu o durată de trei ani plus încă doi pentru specializare și pentru absolvirea facultății de Drept. În același timp, cadrele din celelalte state făceau doar cursuri de specializare cu o durată de un an.

De asemenea, partea congoleze a mai solicitat statului român acordarea de aparatură și tehnică specifică aceluia domeniu, însă de multe ori aceste solicitări erau doar verbale, în cadrul unor discuții, nefiind făcute solicitări oficiale în acest sens.

BIBLIOGRAPHY:

1. ARHIVA CNSAS, Fond Documentar, dosare: D 013134, vol. 38, vol. 39, vol. 55, D 013352, vol. 16, D 013362, vol. 18.
2. ARHIVA MAE, fond Congo, dosar nr. 31 (Problema 216/ an 1968/ Congo (B)).
3. ARHIVELE NAȚIONALE ISTORICE CENTRALE, Fond CC al PCR, Secția Administrativ- Politică, dosar nr. 19/1972
4. BRZEZINSKY, Zbigniew, *Africa and the communist world*, Stanford University Press, Stanford, 1965.
5. RANTEȘ, Bogdan Iulian, *Relațiile României cu state din Africa ecuatorială și de Vest (1960-1974)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017.

²⁹ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. D 013362, vol. 18, f. 40.

³⁰ *Ibidem*, f.50

PAREMIOLOGY AND ETHICS: SELECTED ROMANIAN PROVERBS ON FRIENDSHIP

Ștefan Colbu

PhD, “Mihai Eminescu” Central University Library of Iași

Abstract: Proverbs are crystallizations of human experience accumulated over time. They are used to transmit from generation to generation various truths, general opinions, or desirable modes of individual action and social behaviour. Within a given community or culture, proverbs shape both people's behaviour and their perception of the world. Since they describe and prescribe the generally accepted framework of human behaviour within a community, proverbs can be considered as ethical norms or moral standards for individuals. In this article, I will analyse a series of Romanian proverbs, aiming to highlight the way in which friendship is presented through them.

Keywords: paremiology, proverbs, Romanian literature, ethics, norms of conduct

Introducere

În lucrarea de față voi prezenta modul în care se reflectă conceptul de prietenie în proverbele românești. Prima parte, dedicată delimitărilor conceptuale, este cea în care prezint termenii de proverb, paremie, paremiografie, paremiologie. În cea de-a doua parte prezint funcțiile proverbelor, punând accent pe rolul lor instructiv și pe funcția lor socială în cadrul comunităților în care au fost create și circulă. Cea de-a treia parte este dedicată aspectelor etice ale proverbelor și conține prezentarea succintă a modului în care ele descriu comportamentele sociale dezirabile și a felului în care recomandă anumite direcții de acțiune pentru membrii unei comunități. În ultima parte a lucrării expun modul în care este prezentată prietenia prin intermediul proverbelor românești.

Paremiologie – delimitări conceptuale

Conform uneia dintre cele mai succinte definiții, **proverbul** reprezintă „o frază scurtă extrasă dintr-o lungă experiență” (Cervantes apud Negreanu, 1983: 31). Din punct de vedere al formei, proverbul reprezintă „o formulă concisă, cu o organizare lingvistică relativ stabilă, repartizată în contexte diferite, care exprimă o opinie generală” ce poate fi aplicată la cazuri particulare (Pavel Ruxăndoiu apud Negreanu, 1983: 36; 38).

Dezvoltând ideea, specialiștii afirmă că proverbele populare constau din expresii și fraze care au o formă artistică unică și care întruchipează perfect concluziile, judecățile și recomandările unei comunități umane despre anumite evenimente și situații (Ochilova, 2023: 610). Parte integrantă a folclorului, proverbul „este unul dintre genurile de creație orală cu un sens concis și profund, care a fost creat pe baza experiențelor și observațiilor acumulate de oameni în viața social-economică, politică și culturală de-a lungul mai multor secole (Ochilova, 2023: 610).

Paremia este un cuvânt grecesc care se traduce prin înțelepciune, proverb, parabolă, cuvânt înțelept, **paremiografia** se ocupă cu colectarea, înregistrarea și publicarea exemplurilor de artă populară, a paremiilor/proverbelor (Ochilova, 2023: 610), iar **paremiologia** este disciplina care se ocupă cu studiul proverbelor.

Proverbele și transmiterea cunoașterii

Limbajul reprezintă vectorul de transmitere a elementelor culturii unei comunități: „simboluri, norme, obiceiuri, informații, cunoștințe științifice și modele de comportament, credințe, idei, sentimente, valori, atitudini” (Madmarova et al., 2021: 442). Prin intermediul proverbelor, oamenii au transmis de-a lungul timpului, din generație în generație, „adevăruri bine-cunoscute” într-un mod cognitiv fluent și ușor de memorat (D’Angelo, 1977; Mieder, 2004 apud Seruti et al., 2024). Fiecare comunitate umană își transmite experiențele de viață către generațiile următoare sub formă de proverbe; deși acestea au fost create în trecut, ele pot fi activate în prezent, deoarece sunt direct legate de viața oamenilor în societate (Ochilova, 2023: 610), pe care o exprimă la un nivel general-abstract.

Cunoașterea populară (denumită epistemologie populară sau etno-epistemologie) transmisă prin intermediul folclorului, în general, și al proverbelor, în special, reprezintă „un studiu al cunoștințelor de bun simț și al credințelor interiorizate ale oamenilor obișnuiți” (Minowa 2011 apud Fandi, 2021: 84). În aceeași perspectivă interpretativă, proverbele au fost definite ca „reprezentări verbale guvernate adesea de raționamente analogice care fixează în cadre tematice distincte o sumă de experiențe, trăiri și observații ce au ca erou *«omul, cu toate calitățile și metehnele, cu toate apucăturile, întocmirile și rosturile sale, voite și nevoite»*” (Blaga 2003: 312 apud Milică, 2013: 149).

Rolul social al proverbelor

Dincolo de faptul că pentru orice comunitate proverbele reprezintă depozite de cunoștințe, pe care au rolul de a le transmite generațiilor următoare, ele servesc și unor scopuri sociale (Coker, 2016: 53), dintre care, foarte importante apar: creșterea sentimentului de apartenență la grup și coeziunea indivizilor în cadrul comunității de referință – sentimentul de unire, participare, incluziune, recunoaștere și legitimitate – calități pe care membrii grupului le valorizează (Fandi, 2021: 83-84). În acest sens, specialiștii consideră că „proverbele sunt întrebuințate pentru a întreține eficiența diverselor relații sociale și culturale dintre indivizii unei comunități” (Grzybek 1987 apud Milică, 2013: 183).

Proverbele populare reflectă pe deplin experiențele de viață acumulate în decursul secolelor în cadrul unei comunități: atitudinea membrilor comunității față de „viață, natură, om, familie și societate”; ele au un caracter instructiv prin faptul că transmit întotdeauna o lecție și au, în același timp, un caracter de avertizare (Ochilova, 2023: 610). Altfel spus, „proverbul se definește ca enunț sapiențial ce pune în circulație imagini definitorii pentru viziunea populară asupra lumii” (Miliță, 2013: 150).

Deși „tradiția orală are o relație siameză cu contextul său sociocultural” (Fandi, 2021: 83), paremiologii consideră că „există mai multe asemănări decât diferențe în modul în care codurile lingvistice simbolizează concepte, pentru că aceste concepte sunt rezultatul tranzacțiilor societății omenești cu un mediu fizic și social care are multe uniformități în lume” (John B. Carroll apud Negreanu, 1983: 56). Totuși, analizându-le elementele caracteristice, proverbele pot fi privite ca „reguli de etichetă publică” apărute ca răspunsuri ale membrilor unei anumite comunități la condițiile specifice de viață (Ochilova, 2023: 610) și ele oferă cercetătorilor posibilitatea de a studia concepția despre lume a unui popor (Negreanu, 1983: 47; 52-57).

Proverbele și etica

Termenul de „etică” provine din grecescul „ethos”, care înseamnă temperament, obicei, știința moralității. La origine, prin ethos se înțelegea un set de reguli create și împărtășite/respectate de membrii unei comunități (Madmarova et al., 2021: 441). De aceea, analizând preceptele etice, pot fi identificate valorile morale care se transmit din generație în generație în cadrul unei comunități date: „[a]bsolut toate valorile etice sunt reflectate prin limbajul poporului, care le transmite prin proverbe, zicători, unități frazeologice și sloganuri. Limba poate fi comparată cu o pușculiță care acumulează toate valorile culturale: în paremii, în folclor, ficțiune, poezie etc.” (Madmarova et al., 2021: 440). Pe aceeași direcție de interpretare, numeroși cercetători consideră că proverbele populare sunt „enciclopedii ale moralității”, prin intermediul cărora se promovează calitățile – comportamentele considerate dezirabile – în cadrul unei comunități și se condamnă defectele – trăsăturile sau comportamentele indezirabile (Akhrorov, 2020: 42-43; c.f. Coker, 2016: 54), ele fiind adevărate ghiduri pentru comportamentul acceptabil social (Zhao, 2012: 2073).

Proverbele reprezintă „experiența de viață a popoarelor”, „una dintre sursele care modelează comportamentul uman și viziunea asupra lumii” (Jabbarovna, 2022: 2048) în cadrul unei comunități date. Mai mult, la nivel general, „un proverb poate fi considerat ca un sfat referitor la o direcție recomandată de acțiune (deși nu este literalmente un sfat)” (Lauhakangas, 2007: 80).

Proverbe românești despre prietenie

Din perspectivă funcțională, proverbele, pe de o parte, descriu cunoașterea, pe care membrii unei comunități au acumulat-o în timp asupra lumii și, pe de altă parte, îi îndeamnă la acțiune pe membrii generațiilor următoare, adică sugerează diferite tipuri de acțiuni sau recomandă anumite norme de comportament (c.f. B. J. Witing apud Negreanu, 1983: 31). Atunci când descriu cunoașterea asupra lumii, proverbele sunt considerate enunțuri constatative, iar când îndeamnă la acțiune, sunt considerate enunțuri performative (Austin 2005 apud Milică, 2013: 175).

Constantin Negreanu remarcă faptul că proverbele românești îmbracă o mare varietate de expresii lexicale (Negreanu, 1983: 48), dintre care, în continuare mă voi opri asupra prieteniei, care este strâns legată de concepte precum ajutor, încredere, solidaritate, respect etc. În articolul de față mi-am propus să identific maniera în care este prezentată prietenia în proverbele românești, așa cum se regăsesc ele în lucrarea editată de Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. În prezentarea proverbelor despre prietenie, voi face apel la structura ce poate fi identificată în *Etica nicomahică*, în capitolele al VIII-lea și al IX-lea, în care Aristotel abordează virtutea prieteniei.

Aristotel consideră că există trei tipuri de prietenie: cea bazată pe interes, în care ne iubim prietenii prin prisma beneficiilor pe care le obținem de pe urma relației pe care o avem cu ei; cea bazată pe plăcere este atunci când îi iubim pe prieteni pentru plăcerea pe care o simțim în relația cu ei și ultima – bazată pe virtute –, este prietenia perfectă, în care prietenii au afinități comune și își doresc binele unul altuia (Aristotel: 1156a).

Prietenia care are la bază interesul se întâlnește cel mai des, iar acest lucru se datorează faptului că sprijinul reciproc constituie o caracteristică esențială a prieteniei: „cei ce se află în nevoie caută ajutor la prieteni” (Aristotel: 1157b), „în sărăcie, ca și în orice altă situație nefericită, oamenii văd în prieteni unicul lor refugiu” (Aristotel: 1155a). Aceleași idei le întâlnim exprimate și în proverbul românesc: „Vai de cel ce merge singur! Că, când va aluneca, n-are cine-l ridica” (Zanne, 1900a: 9598). Necazurile, încercările vieții reprezintă situații în care

prietenii pot interveni pentru a se ajuta unii pe alții. Aristotel subliniază faptul că „prietenia are [...] un caracter de necesitate mai pronunțat în situațiile nefericite” (Aristotel: 1171a), motiv pentru care el spune că, atunci „când prietenii sunt cei ce se află în nenorocire, se cuvine [...] să ne grăbim spre ei fără să așteptăm să ne cheme” (Aristotel: 1171b), să-i ajutăm înainte ca ei să ne solicite sprijinul.

Cine oferă ajutor este înconjurat de mulți oameni și există riscul ca aceștia să fie confundați cu prietenii, deși, în realitate, adesea este vorba doar de **persoane oportuniste**, care profită de pe urma celui dărnice: „Când are toate adunate/ Atunci la toți este frate” (Zanne, 1900b: 11027). Cel bogat pare că are prieteni: „Banul îți câștigă prieteni” (Zanne, 1900b: 11160), sau, mai direct, „Ai bani, ai prieteni; n-ai bani, n-ai prieteni” (Zanne, 1901: 16844), în sensul că, atunci când ești avut, mulți îți sunt binevoitori și te lingușesc (Zanne, 1900b: 65). Aceeași idee este exprimată în proverbe și prin raportare la ospitalitate. Atunci când o ducem bine și suntem dărnici cu ceilalți, avem mulți prieteni în preajmă, dar când resursele nu mai pot susține stilul de viață plin de dărnicie, aceștia ne părăsesc: „Prieteni ai mesei, iar nu ai nevoii” (Zanne, 1901: 16847) sau „Până oala colcăiește,/ Prietenul ne trăiește” (Zanne, 1901: 16842), adică avem prieteni atât timp cât suntem bine și putem să-i ospătam (ajutăm) pe ceilalți, dar când avem noi nevoie de ajutorul lor, riscăm să rămânem singuri. Pentru a ieși din această dilemă – cine ne este prieten dintre cei pe care îi ajutăm? – am putea să urmăm sfatul de a ne baza doar pe ceea ce putem face noi singuri, cu resursele de care dispunem. Cu ajutorul banilor reușim să încheiem **relații contractuale** eficiente: „Mai bine bughidanul [portofelul] plin decât doi prieteni” (Zanne, 1900b: 11286), sau, altfel spus, „Prietenul omului este punga cu banii și sacul cu mălaiul” (Zanne, 1901: 16854), în sensul că o stare materială bună poate ajuta la rezolvarea problemelor pe care, altfel, am încerca să le rezolvăm cu ajutorul prietenilor.

O serie de proverbe atenționează să nu ne bazăm pe cei care ne înconjoară cu aparentă bunăvoință doar atunci când putem să-i ajutăm, fiindcă **nu toți ne sunt prieteni adevărați**, ci doar persoane care profită de o situație care le este favorabilă, fără intenția de a ne întoarce favoarea sau de a ne ajuta atunci când avem noi nevoie: „Prietenii nu se cumpără cu bani” (Zanne, 1901: 16871), în sensul că nu trebuie să confundăm interesul prietenilor față de darurile noastre cu bunăvoința lor față de persoana noastră. Mai mult, este foarte ușor să-i numim prieteni pe cei care sunt doar cunoștințe: „Pe câți îi credem prieteni,/ Ne sunt ca niște cunoscuți/ Numai din vedere văzuți” (Zanne, 1901: 16872). Uneori, cei pe care i-am considerat prieteni și pe care i-am ajutat la nevoie se dovedesc a fi prieteni falși, care pot face mult rău: „Șerpele de casă/ Venin mult lasă” (Zanne, 1901: 15766). De aceea, este de preferat să nu ai prieteni deloc decât să ai prieteni falși: „Decât prieteșugul cu prepus [bănuială, suspiciune] și ascuns, ne-prieteșugul la iveală mai de folos este” (Zanne, 1901: 16837), „căci de dușman e ușor să te aperi, pe când ești dezarmat față de prietenul viclean, nebănuindu-i gândurile rele” (Zanne, 1901: 448). De aici decurge dificultatea de a ne înconjura de prieteni adevărați, care este exprimată prin proverbul „Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani știu să mă păzesc singur” (Zanne, 1901: 16869).

Prietenia perfectă este cea bazată pe virtute și care se manifestă prin bunăvoință reciprocă, iubire între prieteni, sfaturi folositoare și poate merge până la sacrificiul de sine pentru prieten: „Perfectă este însă prietenia dintre oameni cu noblețe spirituală, adică cei ale căror afinități izvorăsc din virtute. În același fel își doresc ei binele unul altuia: ca oameni de virtute [...] iar a dori binele prietenului pentru prietenul însuși înseamnă a fi prieten în sensul cel mai înalt” (Aristotel: 1156b).

Prietenia adevărată presupune **bunăvoință reciprocă**, fiecare dintre prieteni dorind binele celuilalt (Aristotel: 1156a). Ideea de bunăvoință, de blândețe ca ingredient al prieteniei este surprinsă și în proverbele românești, care ne arată cum să ne comportăm cu ceilalți: „Către toți te arată cu omenie, că așa vei câștiga mulți prieteni” (Zanne, 1901: 18054). Despre doi prieteni care se reîntâlnesc după vreme îndelungată se spune: „Te uită la față și mă întreabă de viață” (Zanne, 1897, II: 3289) atunci când se interesează fiecare despre sănătatea și despre starea materială a celuilalt (Zanne, 1897: 137). Iar maniera în care este indicat să purtăm o conversație este redată de proverbul „Grumazul cel dulce înmulțește prietenii” (Zanne, 1897, II: 3409), în sensul că persoana care răspunde cu o vorbă bună, pe care o transmite cu blândețe, fără superioritate, câștigă prieteni noi și îi păstrează pe cei vechi. Mai mult, în proverbe găsim îndemnul de a păstra o oarecare distanță în relația de prietenie, de a ocroti intimitatea prietenului: „De prieten, prieten să-mi fii, dar la noi mai rar să vii” (Zanne, 1900a: 9645), cu sensul de a nu fi prea iscoditori cu prietenii, pentru a nu-i deranja cu o atitudine indiscretă (Zanne, 1900a: 242).

Aristotel consideră că „prietenia înseamnă în primul rând a iubi” (Aristotel: 1159a), că „nivelul cel mai înalt al prieteniei seamănă cu ceea ce simțim față de noi înșine” (Aristotel: 1166b) și că oamenii le doresc binele celor pe care îi iubesc (Aristotel: 1157b). Această idee a identității dintre **prietenie și iubire** se regăsește și în proverbele românești. De exemplu, „A fi trup și suflet cu cineva” (Zanne, 1897: 4717) exprimă cel mai înalt grad de prietenie între două persoane, faptul că ele se înțeleg desăvârșit în toate privințele (Zanne, 1897: 448). Același lucru este exprimat și prin formularea „A fi un suflet în două trupuri” (Zanne, 1897: 4718), iar golul resimțit de lipsa unui prieten este exprimat prin proverbul „Cine este fără de prietin, iaste ca un trup fără de suflet” (Zanne, 1901: 16864).

Conform lui Aristotel, prietenii adevărați sunt **sfetnici de nădejde**: „pe tineri prietenia îi ajută să se ferească de greșeli” (Aristotel: 1155a); în plus, „desfășurându-și împreună activitatea și corectându-se reciproc, [...] [prietenii adevărați] se înalță moral pe o treaptă superioară” (Aristotel: 1172a). Aceleași idei pot fi regăsite și în proverbele românești: „Prieten adevărat este acela care te sfătuiește bine” (Zanne, 1901: 16859). Iar atunci când greșim, este foarte bine să avem pe cineva care să ne corecteze; fie prieten: „Certările prietenului sunt folositoare” (Zanne, 1901: 18113), fie o persoană binevoitoare: „Celui cu suflet mare, și de la neprieteni îi este drag adevărul a-l primi; iar celui cu mintea slabă, nici de la prieteni nu va să-l primească” (Zanne, 1901: 18097). Continuând ideea, aflăm că înțelepciunea este preferabilă chiar și în cazul unei relații conflictuale: „Mai bine un vrăjmaș înțelept, decât un prieten nerod” (Zanne, 1901: 16033), fiindcă atunci „când ai a face cu un om înțelept, întotdeauna ești mai folosit” (Zanne, 1901: 247). Totuși, atunci când noi suntem puși în situația de a oferi un sfat, sau de a corecta un prieten, trebuie să fim atenți la modul în care comunicăm, dacă dorim ca ideea noastră să găsească ecou în cealaltă persoană: „Pe prieten în spate să-l bați” (Zanne, 1901: 16855), adică sfatul și critica trebuie oferite în cadru privat, între patru ochi, și nicidecum de față cu alte persoane (Zanne, 1901: 455).

Din *Etica nicomahică* aflăm că **nevoia de a avea relații de prietenie** este una general umană: „nimeni nu ar concepe o viață fără prieteni, chiar dacă ar fi să posede toate celelalte bunuri la un loc” (Aristotel: 1155a), realitate reflectată și în proverbele românești: „Domnul fără prieteni, ca ostașul fără arme” (Zanne, 1900a: 9971), sau „Omul fără prieteșug, ca un bou fără jug” (Zanne, 1901: 16838). În plus, valoarea prieteniei este redată de proverbe precum: „Un prieten face mai mult decât o pungă de galbeni” (Zanne, 1901: 16858) sau „Cine a aflat în lume prieten adevărat, / El o comoară bogată în viața sa a câștigat” (Zanne, 1901: 16866).

Dat fiind că există mai multe tipuri de prietenie și că unii dintre cei pe care îi considerăm prieteni se dovedesc a fi, de fapt, oportuniști, avem nevoie de criterii pe baza cărora să **putem testa relațiile de prietenie** pe care le avem. În această privință ne sunt folositoare proverbele care accentuează faptul că o relație de prietenie ce a rezistat la încercări pe o perioadă îndelungată de timp poate fi considerată o prietenie adevărată: „Vremea pe prieten, ca focul pe aur, în adevăr l-arată” (Zanne, 1901: 16852), de aici și recomandarea „Niciodată pentru un prieten nou câștigat nu lepăda pe cel vechi” (Zanne, 1901: 16856), deoarece „Prietenul vechi este ca vinul care, pe cât se învechește p’atât mai cu gust se bea” (Zanne, 1901: 16857).

În afară de rezistența în timp, adevărata probă a unei relații de prietenie o constituie ajutorul pe care îl oferă prietenul la nevoie prietenului: „Omul la scădere cunoaște pe prieten” (Zanne, 1901: 16848); „Prietenii la necaz se cunosc” (Zanne, 1901: 16850); „Prietenul (bun) (numai) la vreme de nevoie se cunoaște” (Zanne, 1901: 16849); „Cine e prietin la zile rele, acela e adevărat prieten” (Zanne, 1901: 16853); „Nenorocirea mehenghiul prieteșugului” [mehenghi = piatră cu care se încercau metalele prețioase] (Zanne, 1901: 16839).

Din proverbe aflăm **cum putem păstra o relație de prietenie** și cum putem preveni destrămarea unei prietenii. Atunci când avem privilegiul unei prietenii adevărate, suntem îndemnați să nu abuzăm de bunătatea prietenului: „Dacă prietenul tău este miere/ Tot nu umbla să-l mănânci tot.” (Zanne, 1901: 16867). De asemenea, este indicat să nu facem glume nepotrivite despre prieteni, pentru a nu-i supăra: „Pe mulți prieteni, în lume,/ Îi facem dușmani prin glume” (Zanne, 1901: 17149). Aceste precauții pot fi încadrate în categoria generală a bunăvoinței, deoarece solicită din partea noastră o oarecare atenție în toate interacțiunile cu ceilalți. Totuși, proverbele merg mai departe, privind prietenia prin prisma imperfecțiunii ființei umane: „Cine caută prieten fără cusur, fără prieteni rămâne” (Zanne, 1901: 16870), deoarece nu există oameni fără defecte. Luând în considerare tendințele de comportament general valabile, proverbele avertizează asupra riscului divulgării secretelor și recomandă să avem o atitudine preventivă în această privință, chiar și în relația cu prietenii: „Ceea ce nu voiești ca să afle dușmanul, să nu spui prietenului” (Zanne, 1901: 16863). Respectând sfatul din acest proverb, prietenul reușește să-și păstreze relația de prietenie prin simpla abordare a unui comportament preventiv.

Concluzii

În articolul de față am trecut în revistă modul în care este prezentată prietenia în proverbele românești. Folosind ca reper concepția lui Aristotel despre prietenie, am prezentat modul în care se reflectă prietenia bazată pe interes în proverbele românești. De asemenea, am arătat că, din proverbe putem afla caracteristicile prieteniei adevărate: bunăvoința față de prieten, sprijinirea prietenului aflat în nevoi, calitatea de sfetnici a prietenilor adevărați. Am oferit exemple de proverbe care subliniază nevoia oamenilor de a avea relații de prietenie și am arătat că proverbele românești oferă criterii în baza cărora pot fi testate prietenii, pentru a le evalua calitatea. În plus, din proverbe putem afla cum pot fi păstrate relațiile de prietenie.

Ca parte integrantă a folclorului, proverbele prezintă în formă succintă concepția despre lume a unei comunități și recomandă anumite direcții de acțiune membrilor acesteia. Prin faptul că încurajează comportamentele dezirabile din punct de vedere social și le descurajează pe cele indezirabile, proverbele reprezintă adevărate norme de comportament, transmise din generație în generație.

Din proverbele românești analizate, reies următoarele idei referitoare la prietenie: prietenia adevărată înseamnă iubire față de prieten; ea se manifestă prin bunăvoință față de

prieten și, mai ales, prin ajutor acordat la nevoie. Persoanele oportuniste pot fi confundate uneori cu prietenii, dar atitudinea lor față de noi și longevitatea relației pot fi folosite drept criterii de evaluare a relației respective. Față de prietenii este recomandat să avem o atitudine binevoitoare și o doză de menajament în toate interacțiunile, pentru a putea păstra relații sănătoase și lungi.

BIBLIOGRAPHY:

1. Akhrorov, A. A. (2020). The role and Importance of Folk Proverbs in the Upbringing of a Perfect Person. *Theoretical & Applied Science*, 81(01), 42–44. <https://doi.org/10.15863/TAS.2020.01.81.8>
2. Aristotel. (1988). *Etica nicomahică* (S. Petecel, Trad.) [Review of *Etica nicomahică*]. Editura Științifică și Enciclopedică.
3. Coker, O. (2016). Vulgar Typologies, Social Equilibrium, and Moral Ethics in Yoruba Proverbs. *Proverbium - Yearbook*, 33, 51–66.
4. D'Angelo, F. J. (1977). Some Uses of Proverbs. *College Composition and Communication*, 28(4), 365–369. <https://doi.org/10.2307/356733>
5. Fandi, M. R. (2021). *Folk Epistemology and Community Cohesion in Papiackum Proverbs: A Reading in Functionalism*. https://www.easpublisher.com/media/features_articles/EASJEHL_42_83-91c.pdf
6. Jabbarovna, S. N. (2022). The Role Of Evaluation Concepts In The Paremiological Landscape Of The World. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), Article 9.
7. Lauhakangas, O. (2007). Use of Proverbs and Narrative Thought. *Folklore (Tartu)*, 35. <https://doi.org/10.7592/FEJF2007.35.lauhakangas>
8. Madmarova, G., Rozykova, M., Abytova, G., Imasheva, G., Kadyrova, G., Murzakulova, K., Kydykeeva, A., Aitieva, S., Surkeeva, D., & Abdullaeva, Z. (2021). Reflection of People Ethical Ideas in Proverbs and Sayings. *Open Journal of Modern Linguistics*, 11(03), 440–447. <https://doi.org/10.4236/ojml.2021.113033>
9. Mieder, W. (2015). 2 Origin of Proverbs. În H. Hrisztova-Gotthardt & M. Aleksa Varga (Ed.), *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. De Gruyter Open. <https://doi.org/10.2478/9783110410167.2>
10. Mieder, W. (2018). The Humanistic Value of Proverbs in Sociopolitical Discourse. *Humanities*, 7(1), 28. <https://doi.org/10.3390/h7010028>
11. Milică, I. (2013). *Lumi discursive : studii de lingvistică aplicată*. Junimea.
12. Negreanu, C. (1983). *Structura proverbelor românești*. Editura Științifică și Enciclopedică.
13. Ochilova, Z. (2023). Proverbs and Their Universal Characteristics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), Article 9.
14. Seruti, A., Ferreira, M. B., & Kluwe-Schiavon, B. (2024). Popular Saying and Moral Judgment: The Influence of Proverbs on Moral Intuition. *Social Cognition*, 42(1), 5–26. <https://doi.org/10.1521/soco.2024.42.1.5>
15. Zanne, I. A. (1897). *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Vol. 2). Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.

16. Zanne, I. A. (1900a). *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Vol. 4). Stabilimentul Grafic I.V. Socecă.
17. Zanne, I. A. (1900b). *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Vol. 5). Stabilimentul Grafic I.V. Socecă.
18. Zanne, I. A. (1901). *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Vol. 7). Stabilimentul Grafic I.V. Socecă.
19. Zhao, W. (2012). An Analysis of Social Proverbs from the Perspective of Cultural Semiotics. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(10), 2073–2080.
<https://doi.org/10.4304/tpls.2.10.2073-2080>

THE FACTION DURING THE LIBERAL GOVERNMENTS (1866-1871)

Vasile-Virgil Coman

PhD

Abstract: *Professing anti-dynastic and anti-Semitic ideas, always shouting from the opposition bench against all the governments that took place during this period, the Faction was categorized as a noisy group, a turbulent element, but which had to be taken into account, given that was successful in Moldova. Its peak, in terms of parliamentary activity during this period, was reached with its anti-Semitic bill submitted to the Chamber in March 1868, a project rejected, but with quite serious consequences on the European level. What is worth noting, in our opinion, is the steadfastness and stubbornness with which the factionists tried not to deviate from the doctrine and goals of the Faction, even if they sometimes contradicted Romania's current interests. The constant opposition to the liberal governments accentuated the division among the liberal groups, a fact that led to the strengthening of the positions of the conservatives and their accession, after a long time, to power.*

Keywords: *Carol I, liberals, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu*

Moștenirea lăsată de Alexandru Ioan Cuza, independent de modul cum am aprecia atitudinea sa personală în evoluția regimului politic din timpul domniei sale, a constatat în reformele înfăptuite de acesta, unele de o mare însemnătate, deoarece au marcat o etapă decisivă în edificarea statului român modern. Fără instituțiile adecvate, fără unificarea acestora, fără fundamentarea Unirii pe baza reformării vechilor structuri sociale, este greu de crezut că Statul național român, o dată înfăptuit, ar fi putut să dureze.¹ Aceste reforme au marcat o etapă decisivă în procesul organizării instituțiilor României moderne, noul regim politic instaurat în februarie 1866 fiind obligat să meargă pe calea amendării și completării acestor reforme, anularea lor nefiind posibilă, în ciuda pornirilor și patimilor politice vizând persoana fostului domnitor.²

Din punct de vedere politic, timp de cinci ani, între 1866 și 1871, Carol I a încredințat puterea liberalilor, oameni politici animați de un fierbinte patriotism și de bune intenții, dar mai mult agitatori decât oameni de stat. Nedispunând de un partid, ei au căutat să se folosească de putere pentru a-și crea unul, ceea ce se considera ca, în secret, răspundea și dorinței domnitorului. Gruparea conservatoare, prin contrast, nu a știut niciodată să se pună în contact cu poporul. Nu ținea întruniri publice și nu aveau ziare, pe când liberalii radicali mișcau masele încă din 1857.³ Analizând formațiunile liberale din această perioadă putem spune că, îndată după răsturnarea lui Cuza, liberalii se aflau scindați din cauza divergențelor de păreri cu privire la instituțiile politice adoptate în ultimii ani de domnie ai acestuia. Erau mai întâi adversarii lui Cuza, liberalii radicali munteni, având ca fruntași pe Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti. Ion Ghica, un alt adversar al regimului politic instituit de Cuza, era exponentul unei alte grupări de tendință moderată. În Moldova se afla o parte a liberalilor moderați, cunoscuți sub numele de „maiști” și reușiți în jurul lui Mihail Kogălniceanu. Tot dincolo de Milcov se constituise și nucleul liberal

¹ Nicolae Isar, *Istoria moderna a romanilor. Edificarea statului național (1848-1866)*, București, Editura Universitatii din București, 2002, p.78

² *Ibidem*, p.79

³ Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg: viața politica din Romania între 1871-1878*, București, Editura Globus, 1991, p.13

intitulat Frațiunea liberă și independentă, o grupare politică bazată, după cum am văzut anterior, pe republicanism, democratism și apărarea intereselor economice ale burgheziei naționale în raport cu străinii, mai ales cu evreii, care, în Moldova, dețineau principalele pârghii în sferele comerțului și creditului.⁴ Divergențele din sânul curentului liberal apar cu pregnanță cu ocazia alegerilor pentru Constituantă, în martie- aprilie 1866. Ion Ghica și radicalii, care acționaseră împreună pentru înlăturarea lui Cuza, se manifestau în noile împrejurări ca două tendințe diferite. Tot astfel, fracționistii din Moldova dezavauau pe radicali nu numai pentru ideile împărtășite, ci și pentru ca aceștia recurgeau la concursul maselor populare în soluționarea conflictelor politice. Din aceste motive, înainte de a se prezenta în Constituantă, deputații fracționiști solicitau Locotenenței Domnești garanții împotriva „tabacilor” din București.⁵

Acestea erau taberele politice angrenate în lupta pentru obținerea puterii. Locul unde aveau loc disputele politice dintre aceste tabere era, cu precădere, tribuna Adunării Deputaților sau cea a Senatului. Însă, în perioada 1866-1871 mai ales, caracteristica dominantă era ca dezbaterile parlamentare erau un sport de oratorie la care participau cei mai străluciți bărbați politici ai țării și care au jucat un rol important în viața noastră politică. Se vorbea prea mult în corpurile legiuitoare, se ridicau o multitudine de chestiuni, de regulament și personale, se dezvoltau numeroase interpelări, astfel că nu mai rămânea timp îndeajuns și pentru treburile țării.⁶ Petre P. Carp spunea că „deprinderea discuțiilor serioase nu am avut-o niciodată, caci daca ne uităm la ceea ce s-a petrecut în aceasta incintă, nu vedem decât o dedare perpetuă la niște frământări fără rezultate, la niște vociferări fără temei și la răsturnări reciproce de ministere în ale căror dispozițiuni se pun câteodată foarte mari talente, dar care nu pot avea alt efect decât a face pe cei nepărtinitori ce ne ascultă să zică că acele talente, oricât de mari ar fi, astfel întrebuintaten nu sunt decât niște forțe ce se prostituează”.⁷

Revenind la problema noastră, la activitatea politică a Frațiunii libere și independente în perioada guvernelor liberale, să vedem care au fost direcțiile principale ale acestei activități politice și ce efect au avut ele, la vremea respectivă, în interior sau în afara țării. Astfel, cei mai activi s-au dovedit a fi fracționistii în problema evreiască, una destul de delicată la acea vreme. De aceea este demn de remarcat faptul ca această problema nu-i preocupa numai pe fracționiști, așa cum se crede adeseori. Din motive de natură economică, socială și politică, chestiunea străinilor a început să constituie o preocupare importantă pentru toate grupările liberale conservatoare. Toate acestea simțeau nevoia reglementării regimului juridic al străinilor, însa existau diferențe destul de însemnate în ceea ce privește mijloacele și momentul rezolvării. Aici trebuie căutată diferența dintre fracționiști și celelalte grupări politice existente la acea vreme.⁸ Lipsa de tact a fracționiștilor consta în faptul ca vroiau o rezolvare radicală a acestei delicate chestiuni și cereau efectul retroactiv pentru legea pe care sperau să o treacă prin corpurile legiuitoare.⁹

⁴ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic in Romania. De la origini pana la 1918*, București, Editura Enciclopedica, 1996, p.96

⁵ *Ibidem*

⁶ George D.Niculescu, *op.cit.*, p.X

⁷ *Ibidem*, p.XI

⁸ Vasile V.Russu, *Viața politica din Romania (1866-1871)*, vol.II.De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, p.49. In același sens scrie si si ziarul conservator „Pressa”: „Chestiunea israelitilor noi o credem veche. Aceea ce este mai nou însa este ridicarea acestei chestiuni la înălțimea uneia de viața sau de moarte pentru tara, ceea ce este nou este propagarea ideii ca numai prin exterminarea israelitilor din tara, Romania mai poate conta pe viitor”(„Pressa”, an I, nr.24, 1868, p.94)

⁹ *Ibidem*, p.50

Aceasta soluție radicală a fost pusă în practică prin proiectul de lege înaintat și prezentat Camerei la 12/24 martie 1868, fiind semnat de treizeci și unu de deputați.

Printre semnatarii acestui proiect, intitulat „Proiect de lege pentru regularizarea situației evreilor din România” se numărau deputații: A.D.Holban, Petru Suci, A.I.Gheorghiu, Costin Braescu, C.Corjescu, I.G.Lecă, N.Voinov, D.Tacu, I.Agarici, C.Motzun, s.a.¹⁰ Surprinde absența semnăturii lui Nicolae Ionescu care, probabil, era conștient de gravitatea urmărilor pe plan internațional a acestui proiect de lege.

Aceasta propunere a stârnit, într-adevăr, o mică furtună în străinătate. Cancelarul german, Otto von Bismarck era de părere că astfel de proiecte dovedea că guvernul lui Carol nu putea asigura o stabilitate internă, fiind nevoie în continuare de sprijinul Marilor Puteri. De asemenea, prințul Carol Anton împărtășea aceeași opinie, considerând acest proiect de lege „o veritabilă nebunie”.¹¹ Anglia a acuzat ministerul și pe prinț ca fiind responsabili de violarea articolului 46 din Tratatul de la Paris care prevedea că tratamentul egal este asigurat tuturor claselor sociale, fără distincție de cult sau credință.¹²

Proiectul a putut fi elaborat datorită faptului că fracționiștii erau conștienți că, fără sprijinul lor, guvernul radical nu se putea menține la conducere. De aceea s-a trecut la expulzarea evreilor din cârciumile pe care le aveau în Moldova, iar la Bacău, garda națională a făcut unele excese contra evreilor în timpul sărbătoririi Paștilor anului 1868, atrăgând astfel protestul energic al Consulului general al Puterilor garante.¹³ Referitor la reacțiile din presa străină a chestiunii evreiești din România, Nicolae Ionescu a dezvoltat o interpelare în ședința din 3 mai 1868 a Senatului, în care întreba guvernul dacă găsește „că este vreun inconvenient”- față de situația ce se crea țării prin zgomotele rău voitoare răspândite de presa străină în privința persecuțiilor evreilor de către administrația țării și raportate de agenții diplomatici străini guvernelor lor - „de a pune pe masa Parlamentului corespondența sa cu puterile străine?”. După o discuție de două zile, Senatul a adoptat cu 29 de voturi contra 4 moțiunea lui Nicolae Ionescu, prin care ministrul de externe este rugat să binevoiască a depune pe masa Senatului „coresponența guvernului cu agenții puterilor străine” în chestiunea evreiască. În acest scop, în ședința din 8 mai 1868, s-a ales o comisie din șapte membrii pentru cercetarea documentelor diplomatice.¹⁴

Totuși, proiectul împotriva evreilor, venit într-un moment când guvernul liberal radical era blamat de marile puteri occidentale că ar încerca, sprijinindu-i pe bulgari, să redeschidă chestiunea orientală, era de natura a compromite țara întreagă. Din aceste motive Ion C. Brătianu combătea atitudinea fracționiștilor, la finele lui martie 1868 rupând „pe față” cu ei. Și fracționiștii recunoșteau că acel proiect nu a putut să intre în discuția publică a Adunării datorită antipatiei înverșunate împotriva proiectului din partea ministerului Brătianu- Golescu.¹⁵

O altă lege importantă, adusă în dezbaterea Corpurilor legiuitoare în primăvara anului 1868, era aceea privitoare la construirea drumurilor publice. Proiectul stabilea obligația pentru toți locuitorii comunelor rurale, capi de familie în vârstă de la 20 la 60 de ani, de a presta anual în muncă câte trei zile de muncă pentru drumurile vicinale sau comunale, obligație pe care locuitorii comunelor urbane o puteau răscumpăra în bani. Proiectul era combătut în Cameră cât și

¹⁰ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1918). De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996, p.98-99

¹¹ Frederic Dame, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'à nos jours (1822-1900)*, Paris, Felix Alcan Editeur, 1900, p.189

¹² *Ibidem*, p.190

¹³ *Ibidem*

¹⁴ George D.Nicolescu, *op.cit.*, p.35

¹⁵ „Dreptatea”, an II, nr.115, 1869, p.2

în Senat de către liberalii fracționiști, care, prin Alexandru I.Gheorghiu și Nicolae Ionescu, relevau diferențierea ce se făcea între locuitorii comunelor urbane și rurale, primii având posibilitatea de a achita în bani cele trei zile de lucru, precum și abuzurile pe care legea avea să le genereze, prestația în natură putând deveni în mâna administrației „un instrument de apăsare mai cu seamă pentru locuitorii rurali”.¹⁶

Nicolae Ionescu găsea proiectul ca fiind „injust, inechitabil combinat și inoportun”, lucru care încălca egalitatea cetățenilor în fața legilor. Argumenta cu ideea ca brațe de muncă nu se găseau numai în comunele rurale, ci și „în târgurile noastre, în orașele și orașelele noastre” unde populația este cu mult mai numeroasă decât aceea a comunelor rurale.¹⁷ Evident, aprecierea era exagerată, știut fiind că la acea vreme populația de la sate era covârșitor mai numeroasă decât cea orașenească. Dar Nicolae Ionescu avea nevoie de un argument pentru a-și susține ideea, chiar dacă acesta nu corespundea tocmai realității. Dar cum prin acest proiect de lege se făcea o încălcare a constituției, aceea cu privire la egalitatea în fața legilor, liderul fracționist se simți dator a semna Parlamentului acest lucru.

O altă temă importantă în epocă era chestiunea concesionării căilor ferate, una foarte delicată și foarte târziu încheiată. Frațiunea liberă și independentă a cerut în Camera o discuție „mai specială” cu privire la toate condițiile concesiunii de căi ferate prezentată de compania prusiană Strousberg.¹⁸ Așadar, fracționiștii acordau o mare importanță acestei chestiuni, deoarece considerau că aceste concesiuni erau prea scumpe, putând ruina chiar finanțele țării.¹⁹ Deputații fracționiști s-au alăturat opoziției conservatoare, încercând să împiedice votarea concesiunii. A.D.Holban a cerut respingerea concesiunii întrucât o considera „foarte oneroasă și ruinătoare statului”. În plus, deputatul ieșean, preocupat de starea de lucruri existentă în Moldova, se pronunța pentru constituirea altor trasee de cale ferată, altele decât cel dintre București și Giurgiu, care, potrivit concepțiilor sale, prezentau o importanță mult mai mare pentru interesele statului român.²⁰ Trasarea liniei ferate spre Moldova era și dorința domnitorului Carol, care scria într-o scrisoare adresată tatălui său că „numai printr-o linie ferată între București și Iași se va alipi în realitate Moldova de Muntenia și va dispărea orice tendință separatistă”.²¹ Cu toate aceste discuții, chestiunea a rămas nerezolvată până în deceniul următor.

Revenind la problema evreilor, datorită respingerii de către Camera a proiectului de lege semnat de cei treizeci și unu de fracționiști, care viza îngrădirea rolului economic al evreilor, Frațiunea liberă și independentă trece în tabăra opoziției. Pentru a contracara, pe de o parte, influența exercitată de fracționiști dincolo de Milcov, iar pe de altă parte pentru a calma situația tensionată datorată exceselor petrecute în câteva județe împotriva evreilor, Carol efectuează în aprilie 1868 o călătorie în Moldova. Prezența Suveranului aici era cu atât mai necesară cu cât existența unor asemenea tulburări constituia un veritabil pretext de intervenții diplomatice și atenționări dojenitoare din partea Puterilor garante.²²

Gazetele locale, aflate sub patronajul fracționiștilor, invocând „decadența cea mai cumplită” în care se găsea orașul Iași, persiflau vizita Suveranului. „Deie Providența- afirma ziarul „Convențiunea” din 14 aprilie 1868- ca, măcar acum iubitul nostru Prinț să ia o inițiativă

¹⁶ *Istoria Parlamentului...*, p.179

¹⁷ „Monitorul Oficial”, nr.68, 1867, p.402

¹⁸ „Pressa”, an I, nr.8, 1868, p.1

¹⁹ „Dreptatea”, an II, nr.115, 1869, p.2

²⁰ „Monitorul Oficial”, nr.68, 1867, p.402

²¹ *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular, vol.I 1866-1869*, București, Editura Scripta, 1992, p.219

²² Sorin Silviu Damean, *op.cit.*, p.109

mai energică, mai distinsă decât aceea ce a păzit până acum, pentru ameliorarea soartei noastre”. Și cum era prezent la Iași însuși ministrul Ion C. Brătianu, persoana socotită responsabilă pentru situația existentă, cotidianul amintit îi recomanda acestuia „mai bine să plângă de starea Moldovei. De trusa sa administrațiune, decât să meargă la teatru pentru a râde de cucoana Chirița. Dumnezeu și Carol vor ști a ne scăpa din toate astea. Noi nu pierdem încă speranța”.²³

Tot legat de provincialismul Frațiunii se înscrie și discuția legată de mutarea Curții de Casație la Iași. La 9 martie 1867, Adunarea deputaților, sesizată de Guvern, votează luarea în considerare a legii pentru strămutarea Curții de Casație la Iași, ceea ce provoacă în Iași un adevărat entuziasm.²⁴ Dar nu toți fruntașii reprezentanți ai Iașului și ai Moldovei „formau un concert puternic”, printre cei care au susținut cu energie cererea ieșenilor fiind deputații Gh.Marzescu, V.Pogor, M.Kogalniceanu, N.Blaremburg, iar dintre principalii care au combătut-o fiind Dimitrie Ghica, N.Racoviță, C.Aricescu, C. Boierescu și Nicolae Ionescu. Liderul fracționist era singurul dintre ieșeni care vorbea cu „energie” contra strămutării Curții de Casație la Iași.²⁵ Ca deputat în Cameră, acesta vorbea în mai multe ședințe împotriva acestui act. Argumenta că, dacă era adusă la Iași, Curtea de Casație va fi exploatată de oamenii corupți de aici: „Nu aduceți justiția în mijlocul corupțiunilor trecutului, căci se molipsește în admosfera oamenilor corumpători...Moldova nu împărtașește acea sete înfocată a Iașului pentru Curtea de Casație, interesa s-o aiba mai aproape ca s-o exploateze”.²⁶

Camera Deputaților, cu toată înverșunata opoziție a lui Nicolae Ionescu, a votat transferarea Curții de Casație, în ședința din 13 martie 1867, punând însă condiția ca ea „să fie imediat restituită Bucureștiului, de îndată ce o cale ferată se va înființa între București și Iași”. Senatul nu a fost însă de aceeași părere, acesta găsind de cuviință a respinge chiar luarea sa în considerație.²⁷

Problema corectitudinii alegerilor electorale era și atunci una destul de comentată. Frațiunea liberă și independentă afirma cu tărie că „vom pune toate puterile noastre ca alegerile libere, aceasta bază temeinică și singura garanție a Constituției, să ajungă a fi o realitate, un adevăr”.²⁸ Liderul fracționist continua pe același ton, spunând că „da, sunt pasionat pentru libertatea alegerilor, sunt pasionat pentru ideile liberale în România, pentru progresul țării noastre și pentru partidul care reprezintă această idee și acest progres”. Ironizează, în același discurs înflăcărat, pe conservatori în privința înapoierii acestora în chestiunea importanței alegerilor electorale într-un sistem cu adevărat democratic. „Exista un partid- spunea Nicolae Ionescu- care se zice partidul ordinei, care n-a voit alegeri libere și nici astăzi nu le voiesc; un partid pe care d-l Boerescu îl numește conservator și căruia îi putem adresa întrebarea ce voește a conserva? Ingerința administrațiunii în operațiunile electorale, ingerința de care ne-a dat atatea probe? Noi voim ca și acest partid să se convingă că prin libertatea alegerilor, el, partidul ordinii, ca și celelalte, vor fi mai demn reprezentate”.²⁹ Iar pentru ca alegerile să fie credibile și libere, liderul fracționist considera că guvernul, administrația, magistratura și toți funcționarii publici sa fie neutri în alegeri.³⁰

²³ *Ibidem*, p.110

²⁴ N.A.Bogdan, *Regele Carol I si a doua sa capitala. Relatii istorico-politice scrise din initiativa primarului Iasului G.G.Marzescu*, București Editura Institutul de Arte grafice C.Sfetea, 1916, p.77

²⁵ *Ibidem*, p.78

²⁶ *Ibidem*, p.80

²⁷ *Ibidem*, p.81

²⁸ „Dreptatea”, an II, nr.94, 1868, p.1

²⁹ „Monitorul Oficial”, nr.14, 1871, p.67

³⁰ *Idem*, nr.30, 1871, p.160

Un conflict a apărut și pe tema reorganizării Curții de Casație, conflict provocat în urma unei interpelări adresată la 9 februarie 1868 ministrului de justiție de către Nicolae Ionescu. Cu acest prilej, conducătorul Frațiunii a contestat dreptul ministrului de justiție de a reorganiza această instituție, întrucât aceasta era singura care avea dreptul de a-i judeca pe miniștrii în cazul încălcării legilor țării. De altfel, Curtea de Casație nu a fost decât un pretext care a permis opoziției să supună unei aspre critici direcțiile politicii interne promovate de radicali și să-și exprime dezacordul față de tendințele novatoare ale acestora. Spre exemplu, Nicolae Ionescu, pornind de la chestiunea Curții de Casație, a acuzat guvernul că intenționează să modifice constituția și să compromită toate instituțiile pentru a-și realiza anumite „tendințe ascunse”.³¹ Așadar, oricâteori vreo problemă aducea vreo atingere, chiar și pe departe, constituției, Nicolae Ionescu venea cu câte o interpelare care să semnaleze acest lucru.

Frațiunea a avut și unele idei cu tentă socială, fiind de acord cu principiul intervenției statului în favoarea uneia dintre clasele sociale aflată într-o situație dificilă (cum era cazul țăranimii). Nicolae Ionescu a emis ideea înființării unei bănci rurale în județe pentru ca țăranimea să aibă continuu posibilitatea de a găsi împrumuturile necesare. De la un împrumut ocazional, cauzat de împrejurări extraordinare, el vroia să se ajungă la crearea unui sistem de credite avantajos pentru țăranime. Angajamentul, fără a avea nimic subversiv în el, a fost violent atacat de conservatorul de dreapta, Gr.M.Sturdza, care a apreciat aceasta propunere ca fiind extrem de periculoasă.³²

Alte sectoare ale vieții sociale interne care au preocupat Frațiunea în perioada 1866-1871 au fost: cel legat de starea clerului- sprijinind „nedependința traiului lor”-, cel al învățământului- pronunțându-se pentru „ameliorarea învățământului public), argumentând prin faptul că unele propuneri au fost chiar primite în Adunare, ducând la înființarea în Iași a unei școli de comerț și a unui Institut de sericultură.³³ Acestea au fost domeniile importante ale vieții politice din România, din perioada guvernelor liberale, în care Frațiunea liberă și independentă s-a manifestat sub diverse feluri: amendamente, proiecte de legi, interpelări, condamnări ale unor inițiative care atingeau conținutul constituției de la 1866 s.a. În continuare vom încerca să analizăm situațiile și conjuncturile politice care au călăuzit pașii Frațiunii la îndeplinirea programului ei politic și social (ne vom referi la coaliția cu celelalte grupări liberale, la relațiile ei ca radicalii și la alte câteva probleme de acest gen).

O primă tentativă de colaborare cu celelalte partide liberale a avut-o Frațiunea liberă și independentă în februarie 1867, în așa-numita „Înțelegere de la Concordia”. În cadrul frământărilor politice care au animat România între anii 1866-1871, aceasta înțelegere ocupa un loc deosebit de important. Încheiată între principalele grupări liberale ale vremii, „Înțelegerea de la Concordia” a avut consecințe dintre cele mai însemnate asupra vieții politice din acei ani. Ea a deschis drumul radicalilor spre putere, a influențat, pentru multă vreme, relațiile dintre grupările liberale și a modificat, într-o mare măsură, raportul de forțe existent atunci între grupările politice de toate nuanțele.³⁴ La aceste tratative, care au durat destul de mult, au luat parte radicalii, „maiștii” și fracționistii. De fapt, principalul rol în purtarea tratativelor, care au dus la această înțelegere, a revenit radicalilor și „maiștilor”. La întruniri au participat 50- 60 de deputați

³¹ *Idem*, nr.41, 1868, p.148

³² Vasile V.Russu, *Viata politica...*, vol.I, p.176

³³ „Dreptatea”, an II, nr.115, 1869, p.2

³⁴ Vasile V.Russu, *Din lupta politica in anii instabilitatii guvernamentale: Intelegerea de la Concordia (februarie 1867)*, in „Analele Stiintifice ale Universitatii Al.Ioan Cuza din Iași”, sectiunea III, a.Istorie, tom XVII, 1971, fasc.1, p.73

liberali, care au desemnat și o comisie pentru alcătuirea programului coaliției. În aceasta comisie au intrat M.Kogălniceanu, G.Vernescu, P.Cernătescu, I.C.Brătianu și Nicolae Ionescu.³⁵ Însă liderul fracționist nu a participat la lucrările acestei comisii, deoarece era ostil ideii existenței unui program comun de acțiune. Totuși Programul de la Concordia, întocmit în final de I.C.Brătianu, M.Kogălniceanu și G.Vernescu, retușat apoi de C.A.Rosetti, discutat ulterior în mai multe întruniri, a fost adoptat la sfârșitul lunii februarie 1867, într-o adunare la care au luat parte 50 de deputați de centru și stânga. De remarcat este faptul că între semnatarii programului nu-i întâlnim pe membrii Frațiunii ieșene. Explicația acestui fapt, după unii cercetători, ar trebui căutată în deosebirile de vederi între C.A.Rosetti și Nicolae Ionescu în chestiunea conștiinței libertății, primul fiind un liber-cugetător.³⁶ Aceasta ipoteza este clar discutabilă. Am văzut mai înainte că Nicolae Ionescu nu a vrut să participe la elaborarea programului de la Concordia. Nu este exclus însă ca reprezentanții Frațiunii, dornici să-și consolideze pozițiile în Moldova, să fi fost nemulțumiți de ascendentul „maiștilor”, spre care se îndreptau atunci, în mod vădit, atențiile radicalilor. Aceasta cauza a constituit un motiv cât se poate de real pentru reacționiști, deoarece și mai tarziu, în timpul guvernării D.Ghica- M.Kogălniceanu, vor continua pe aceeași linie anti-maista. Și mai era ceva: fracționiștii, prin ziarul „Dreptatea”, își afirmaseră dorința de a fi liberi de orice angajament, pentru a se putea manifesta nestingheriți, pro sau contra viitorului guvern.³⁷⁵

Alianța din februarie 1867, încheiată sub auspicii atât de favorabile, nu s-a transformat într-un partid în sensul propriu al cuvântului. La aceasta au concurat mai mulți factori, enunțați mai sus. Astfel, radicalii, odată ajunși la conducere, și-au manifestat deschis dorința de a juca principalul rol în viața politică. Singura urmare a tendințelor de hegemonie, tendința manifestată pe rând, de una sau alta dintre grupările de mai sus, este legata de adâncirea contradicțiilor dintre grupările liberale, adâncire care a contribuit în mare măsură la trecerea conservatorilor pe primul plan al vieții politice.³⁸

O alta problema a fost constituită de relația Frațiunii libere și independente cu radicalii lui Ion C.Brătianu și C.A.Rosetti, o relație destul de controversată și tensionată la acea vreme. În vechea și noua noastră istoriografie și-a făcut loc destul de larg ideea potrivit căreia acțiunile întreprinse de Brătianu, în direcția sprijinirii unor proiecte și dorințe fracționiste (vezi cazul problemei evreilor), s-ar fi datorat, cu precădere, dorinței acestuia de a păstra Frațiunea în coaliție (cea de la Concordia) fără de care nu ar fi avut majoritatea în Adunarea Deputaților.³⁹ Este cunoscut faptul că fracționiștii au participat la tratativele care au dus, în cele din urmă, la înțelegerea de la Concordia. De asemenea, se știe că presa fracționistă a salutat cu bucurie circularele ministrului de interne Brătianu în legătură cu „vagabonzii”.⁴⁰ În afară de aceasta, unii oameni politici erau convinși de existența unei înțelegeri secrete între Brătianu și fracționiști. Spre exemplu, D.A.Sturdza, într-un raport confidențial din mai 1867, îi făcea cunoscut lui Carol I că I.C.Brătianu, aflat pe atunci la Iași, ar fi urzit cu fracționiștii chiar planuri de răsturnare a tronului.⁴¹

De o colaborare strânsă între radicali și fracționiști este însă greu de vorbit. Faptele probează că în anii 1867-1868 fracționiștii au făcut, mai ales prin Nicolae Ionescu, o îndârjită

³⁵ „Romanul”, an XI, nr.17, 1867, p.165

³⁶ Istoria României

³⁷ 5 „Dreptatea”, an II, nr.116, 1869, p.4

³⁸ Vasile V.Russu, *op.cit.*, p.90

³⁹ Istoria României, p.542

⁴⁰ „Dreptatea”, an I, nr.1, 1867, p.2

⁴¹ Arhiva Nationala Istorica Centrala, Fond Casa regala, dos.nr.6/1867, f.1-3

opoziție guvernelor radicale, contribuind, alături de conservatori, la răsturnarea acestora (cum a fost cazul guvernului C.A.Crețulescu). Atitudinea adoptată nu era întâmplătoare. Opoziția constantă făcută guvernului Crețulescu este explicabilă întru totul, dacă avem în vedere faptul că fracționistii erau doctrinari și țineau foarte mult la respectarea formulelor constituționale. De aceea, erijându-se în apărătorii instituțiilor și regulamentelor parlamentare s-au aflat într-un continuu conflict cu radicalii, care se preocupau mai mult de introducerea reformelor necesare pentru dezvoltarea țării și se arătau mai puțin scrupuloși în ceea ce privește respectarea formelor.⁴²

Critica la adresa guvernului C.A.Crețulescu a fost adusă de fracționisti încă de la instalarea sa (la 1 martie 1867). Astfel, la ședința din 2 martie 1867, fracționistii, alături de conservatori, și-au exprimat dezacordul față de chestiunea noului guvern. Nicolae Ionescu a cerut explicații în legătura cu criza ministerială și timpul relativ îndelungat ce s-a scurs de la înlăturarea lui Ion Ghica până la constituirea cabinetului Crețulescu.⁴³ Aceasta intervenție apărea oarecum ciudată dacă ținem seama de participarea acestuia la înțelegerea de la Concordia. În plus, deși nu a semnat programul de la Concordia, s-a angajat, cel puțin formal, să sprijine constituirea unui guvern liberal. De asemenea, este greu de presupus că Nicolae Ionescu nu a fost la curent cu evoluția evenimentelor care au avut loc până la formarea noului cabinet. Explicația atitudinii șefului fracționist nu a izvorât, credem, din dorința de a afla informații suplimentare în legătură cu lucruri de care nu putea fi străin. Nicolae Ionescu nu a fost însă de acord cu modul în care s-a constituit noul guvern și nici cu preferința manifestată de radicali față de moderații lui Kogălniceanu.⁴⁴ De aceea, nu întâmplător, Fracțiunea a trecut în opoziție, iar Nicolae Ionescu, pentru a risipi orice îndoieli, a declarat clar și categoric că nu face parte din majoritatea dispusă să colaboreze cu noul guvern.⁴⁵

Tot pe linia disensiunilor dintre fracționisti și radicali se înscrie și interpelarea făcută de Nicolae Ionescu în Adunare la 3 martie 1867, ocazie cu care liderul fracționist anunța că gruparea sa se va abține de la votarea bugetului din cauza împrumutului Openheim și a cheltuielilor mari prevăzute pentru armată.⁴⁶ Atitudinea adoptată în problema bugetului este revelatoare pentru înțelegerea orientării și acțiunilor Fracțiunii. Abținându-se de la votarea bugetului, fracționistii urmăreau, practic, să împiedice realizarea unuia dintre cele mai însemnate puncte din programul radicalilor, și anume pregătirea militară a țării pentru a se putea obține independența prin război sau o mișcare cu caracter insurecțional. Fracțiunea nu era de acord nici cu ideile, nici cu metodele de acțiune ale liberalilor radicali, care vroiau să ajungă, cât mai repede posibil, la independența și unitate deplină. Fracționistii doreau îndeplinirea acestor deziderate naționale majore, însă numai prin mijloace diplomatice. Ei se pronunțau pentru o politică externă prudentă și socoteau încă necesar regimul de garanție colectivă europeană în care vedeau cel mai bun mijloc pentru apărarea intereselor fundamentale ale statului român. Ca urmare a acestui lucru, au refuzat să-i sprijine pe radicali, considerând că aceștia promovau o politică periculoasă pentru interesele statului. Singura soluție pe care fracționistii o acceptau în domeniul politicii externe era neutralitatea pentru a nu se pierde sprijinul puterilor garante.⁴⁷

⁴² Vasile V.Russu, *Viata politica...*, vol.II, p.16

⁴³ „Monitorul Oficial”, nr.50, 1867, p.348

⁴⁴ Vasile V.Russu, *op.cit.*, p.11

⁴⁵ „Monitorul Oficial”, nr.58, 1867, p.391

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ Vasile V.Russu, *op.cit.*, p.13

Disputa cu radicalii continua și în timpul guvernului condus de N.Golescu (1 mai- 16 noiembrie 1868). La 3 mai 1868, Nicolae Ionescu făcea în Adunare un aspru rechizitoriu la adresa politicii interne și externe promovate de I.C.Brătianu, care era considerat drept o nenorocire pentru țară. Pentru metodele sale de politică internă și externă, Brătianu era calificat drept „un sofist, un demagog vulgar, om de stat fără credință”.⁴⁸ În același timp, guvernul era acuzat că intenționează să distrugă toate instituțiile, să încalce constituția și să distrugă Senatul, singura instituție care mai putea salva țara de la dezastru.⁴⁹ Interesant este faptul că în ceea ce privește judecarea politicii de reforme a radicalilor, fracționiștii se situau pe o poziție asemănătoare cu aceea a conservatorilor, atunci când, prin intermediul conducătorului lor, afirmau că ministrul de interne nu a făcut altceva decât să importe legi nepotrivite cu stadiul nostru de dezvoltare, legi impuse prin mijloace asemănătoare cu cele utilizate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

După o amplă analiză a politicii interne și externe a guvernului, Nicolae Ionescu a pretins ca acesta să pună la dispoziția Senatului corespondența referitoare la relațiile cu puterile garante și, în special, actele ce cuprindeau răspunsurile date în legătura cu problema evreiască.⁵⁰ Aceasta interpelare, care atingea probleme din cele mai delicate pentru acel timp, a stârnit o adevărată reacție în lanț. Senatul a cerut constituirea unei comisii care să analizeze politica internă și externă a guvernului, ceea ce echivala cu un vot de neîncredere și obliga ministerul să demisioneze sau să dizolve corpul ponderator.⁵¹

Între anii 1868- 1870, un loc aparte în cadrul conflictelor politice din aceasta vreme îl ocupa acțiunile întreprinse de membrii Frațiunii libere și independente. Deși nu erau prea numeroși și nu aveau un program politic bine definit, fracționiștii s-au dovedit foarte activi în cursul luptelor politice din această perioadă. Acțiunea lor viza, deopotrivă, atât guvernul cât și gruparea radicală. Obiectivele lor politice nu pot fi judecate numai din prisma autocaracterizării lui Nicolae Ionescu, care se considera „membru al opozițiunii constante și fidele din fidela opozițiune a tronului”.⁵² Se pare ca pretențiile lor erau mai mari. Un contemporan, Alexandru Sihleanu, încercând să explice opoziția făcută de fracționiști guvernului condus de Dimitrie Ghica (16 noiembrie 1868- 2 februarie 1870), afirma în Senat ca Nicolae Ionescu „nu poate sa vrea altceva decât a-si atrage majoritatea cu care apoi sa răstoarne acest minister, care nu este bun pentru dânsul, și să vină dânsul”.⁵³ Afirmatia acestuia, deși nu o putem accepta în întregime, cuprinde totuși un adevăr. Firește, nu putem admite faptul că Nicolae Ionescu ar fi sperat să-și constituie o majoritate în Parlament, întrucât, în noiembrie 1868, ceruse dizolvarea Corpurilor legiuitoare. Nu înseamnă că Nicolae Ionescu și partizanii săi erau străini de ambiții politice. După câte se pare, fracționiștii sperau că noile alegeri le-ar putea permite pătrunderea în Parlament într-un număr suficient de mare spre a se impune mai mult în viața politică. Ei nutreau speranța că, în eventualitatea unor noi alegeri, ar putea învinge în majoritatea colegiilor electorale din Moldova, unde radicalii nu aveau aproape nici o influență.⁵⁴ Așa se explica și de ce ei l-au atacat, în repetate rânduri, pe M.Kogălniceanu, care constituia principala piedică în calea

⁴⁸ „Monitorul Oficial”, nr.106, 1868, p.665

⁴⁹ *Idem*, p.666

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ *Idem*, nr.108, 1868, p.682

⁵² *Idem*, nr.11, 1869, p.68

⁵³ *Idem*, nr.20, 1869, p.138

⁵⁴ V.Russu, D.Vitcu, *Framantari politice interne in vremea guvernarii D.Ghica- M.Kogalniceanu (1868-1870)*, in „Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie A.D.Xenopol”, Iași, tom VII, 1970, p.156

realizării aspirațiilor lor, dat fiind faptul ca ministrul de interne de atunci avea numeroși partizani în Moldova.

Încercând să-l discrediteze, fracționiștii nu pierdeau nici un prilej pentru a-i imputa trecutul⁵⁵ și legăturile avute cu fostele guverne liberal-radical. Spre a-i știrbi prestigiul, ei l-au acuzat pe Kogălniceanu și de nepăsarea manifestată față de situația orașului Iași în anii care au urmat stabilirii capitalei la București.⁵⁶ Tot pe linia acestei campanii organizată de fracționiști împotriva lui Kogălniceanu se înscriu și aprecierile făcute, în Camera sau Senat, în legătură cu fostul colaborator al lui Cuza, cărui i se atribuiau tendințe despotice și planuri ascunse pentru instituirea unui regim dictatorial. În același timp, i se negau acestuia chiar sentimentele patriotice.⁵⁷

Fracționiștii urmăreau să demonstreze că prezența „omului de la 2 mai” în guvern nu era decât garanția sigură a continuării politicii interne și externe a fostelor cabinete. Nu numai membrii Fracțiunii, dar și conservatorii au atacat guvernul pe această temă. Poziția celor două grupări diferă totuși în funcție de obiectivele urmate. Fracționiștii, relevând legăturile existente între unii miniștri și gruparea radicală, nu erau preocupați numai de provocarea unui conflict între guvern și majoritatea parlamentară pentru a se ajunge la dizolvarea Corpurilor legiuitoare.⁵⁸ Ei intenționau să folosească guvernul ca mijloc pentru înfrângerea radicalilor, întrucât șubrezirea pozițiilor acestora nu le era suficientă. Înlăturați de la guvern, radicalii nu mai puteau constitui un concurent serios în colegiile electorale moldovene, dominate de moderați. Se știe însă că radicalii au reușit să-și extindă influența în Moldova, impunându-și candidați prin presiuni administrative. Ceea ce a provocat vii nemulțumiri și chiar protestul deschis al lui Kogălniceanu împotriva acestor practici.⁵⁹

BIBLIOGRAPHY:

1. Bogdan N.A, *Regele Carol I si a doua sa capitala. Relatii istorico-politice scrise din initiativa primarului Iasului G.G.Marzescu*, București Editura Institutul de Arte grafice C.Sfetea, 1916.
2. Dame, Frederic, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'a nos jours (1822-1900)*, Paris, Felix Alcan Editeur, 1900.
3. Iancu Carol, *Evreii din Romania (1866-1918). De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996.
4. Iordache Anastasie, *Sub zodia Strousberg; viața politica din Romania intre 1871-1878*, București, Editura Globus, 1991.
5. Isar Nicolae, *Istoria moderna a romanilor. Edificarea statului național (1848-1866)*, București, Editura Universitatii din București, 2002.
6. Russu Vasile V., *Viața politica din Romania (1866-1871), vol.II.De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*, Iași, Editura Universitatii „Alexandru Ioan Cuza”, 2001.

⁵⁵ „Monitorul Oficial”, nr.23, 1869, p.159

⁵⁶ *Idem*, nr.27, 1869, p.182-183

⁵⁷ *Idem*, nr.22, 1869, p.151

⁵⁸ V.Russu, D.Vitcu, *op.cit.*, p.157

⁵⁹ „Monitorul Oficial”, nr.35, 1869, p.234

7. Russu, Vasile V. *Din lupta politica in anii instabilitatii guvernamentale: Intelegerea de la Concordia (februarie 1867)*, in „Analele Stiintifice ale Universitatii Al.Ioan Cuza din Iasi”, sectiunea III, a.Istorie, tom XVII, 1971, fasc.1.
8. Stan Apostol, Iosa Mircea, *Liberalismul politic in Romania. De la origini pana la 1918*, București, Editura Enciclopedica, 1996.
9. *Memoriile Regelui Carol I al Romaniei de un martor ocular, vol.I 1866-1869*, București, Editura Scripta, 1992.
10. *Arhiva Nationala Istorică Centrală*, Fond Casa regala, dos.nr.6/1867.
11. „Dreptatea”, an II, nr.115, 1869.
12. „Monitorul Oficial”, nr.68, 1867.
13. „Pressa”, an I, nr.8, 1868.

CONSIDERATIONS ON ORPHEUS' CHALLENGE OF THE GREAT GODDESS RELIGION

Ana-Irina Iorga

PhD, "Dimitrie Cantemir" High School, Iași

Abstract: *The Danube cultural space is not at all stranger to the mythical narrative of Orpheus' existence. The contestation of the Great Goddess, which he operates, is a true Gnostic revolution. Her dethronement is an essential condition for the soteriology that Orpheus sings: the stopping of the eternal return and the definitive release from the cycles of life and death.*

Keywords: *orpheistic soteriology, gnostic revolution, religious option, neolithic symbols, silver art*

1. Moartea lui Orfeu reprezentată pe un kantharos de argint

Un artefact tracic, care atrage atenția prin numeroase detalii interesante și prin semnificațiile pe care acestea le adaugă problematicii soteriologiei orfeice¹ este un *kantharos* de argint cu reprezentarea morții lui Orfeu. Obiectul, lucrat în tehnica inciziei, este datat în 420 – 410 î. Hr. și se află în Colecția Vassil Bojkov din Sofia², fiind descoperit în Bulgaria.

Din punct de vedere al formei, vasul, destinat vinului, are un corp adânc, din argint, cu două torți subțiri supraînălțate și un picior destul de robust, care îi conferă stabilitate. Arta inciziei, prezentă pe suprafața unui perete al vasului, se caracterizează prin măiestria formei și prin cunoașterea detaliată a mitului. Se observă, de asemenea, o multitudine de zgârâieturi intenționate, realizate probabil cu ceva semănător unei perii de sârmă, care atenuează reflexiile luminii pe metal și permit cuprinderea vizuală a întregii scene.

¹ Folosirea acestui termen își propune să elimine o eventuală confuzie cu doctrinele orfice, mult mai târzii.

² By Gorgonchica - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=69120937>, web 12.10.2024

Tematica uciderii lui Orfeu, pe care o găsim deseori în ceramica secolului al V-lea î. Hr. abordată într-un mod formal, este tratată aici cu o atenție deosebită acordată detaliilor. Acestea indică realități istorice și religioase, de cultură și civilizație tracică, prin intermediul obiectelor sacre și a celor artistice reprezentate. Acestora li se alătură artele apolonice implicite: muzica (ce presupune compoziția, interpretarea la liră și, probabil, tehnica declamării sau a recitativului), poezia și meșteșugul construirii instrumentelor muzicale cu coarde.

Compoziția artistică, aflată pe unul din pereții vasului de argint, se caracterizează printr-un echilibru dinamic, conferit de personajele care se află într-o mișcare violentă. Scena reprezentată este alcătuită din două registre.

Registrul din stânga, care ocupă aproximativ două treimi din imagine, este rezervat celor două femei înarmate, prima cu o piatră, a doua cu o secure de luptă. Mișcarea veșmintelor însoțește mișcarea corpurilor aflate într-o alergare plină de forță, de furie, de parcă întregul câmp al conștiinței li s-ar fi îngustat iremediabil. Furia de tip orgiastic, abolirea oricărei rațiuni a celor două menade nu reiese din trăsăturile fețelor, ci din limbajul trupului.

Registrul din dreapta acoperă restul de o treime din întreaga scenă. Aici se află Orfeu într-o mișcare de apărare, iar în spatele său o *herma*, o sculptură de formă dreptunghiulară, prevăzută cu un cap bărbătesc și cu organul genital masculin.

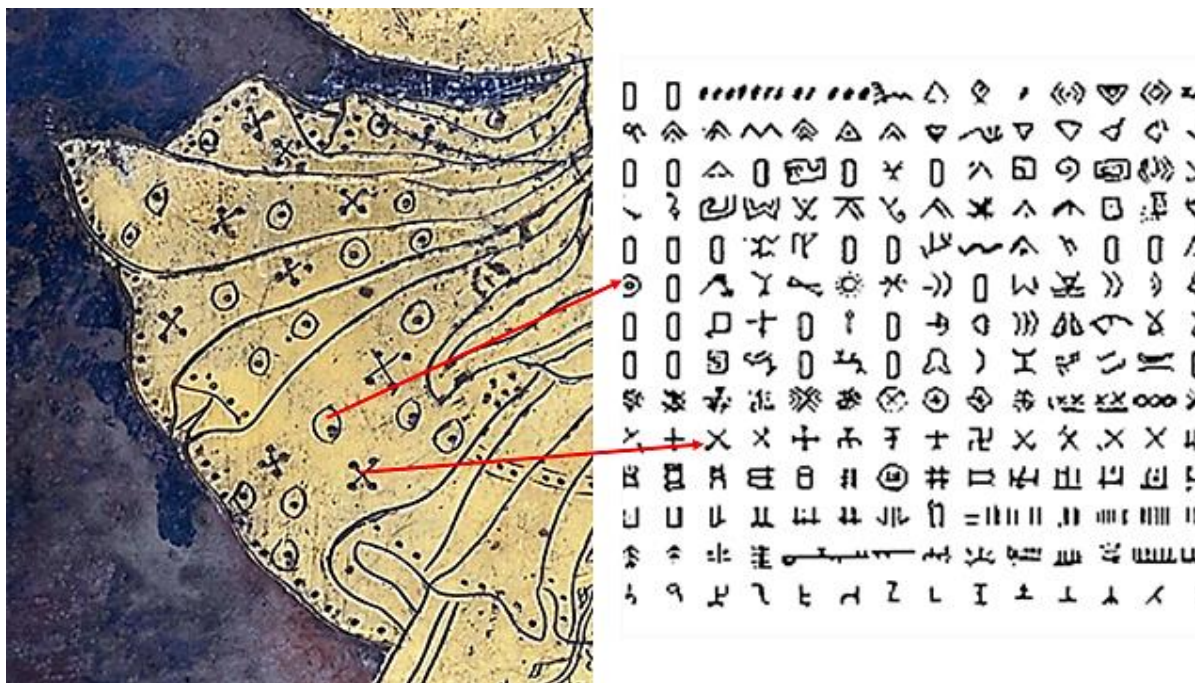
Deasupra întregii scene, sub buza vasului, este un motiv decorativ apolinic, cel al ramurii de dafin, ceea ce poate fi o cheie a interpretării uciderii a lui Orfeu, de către artistul argintar.

2. Femeia cu piatra în mână

Identitatea primei femei din stânga este dată de veșmintele alcătuite dintr-o fustă, o bluză și o mantie scurtă și largă. Materialul din care sunt confecționate este unul subțire și fluid, poate în. Detaliile modelelor cusute sunt absolut surprinzătoare! Se regăsesc aici semne similare celor care apar pe artefacte preistorice din zona de sud-est a Europei, ca în culturile Cucuteni-Tripolie, Vinča-Turdaș, Gumelnița, Sălcuța sau în costumele populare românești.

Pe mantia scurtă și foarte amplă sunt șiruri alternative de *cercuri* și *svastici*. Cercurile au un punct în centru. Semnificația lor este perfecțiunea. Soarele poate fi reprezentat în acest fel, dar și lumea în întregul ei, lumea frumoasă, ordonată, *cosmos*-ul. Svasticile sunt sub forma unor cruci sau x-uri cu vârfurile teșite. Ele simbolizează puterea absolută, infinită și eternă, care se autoregenerează veșnic, un fel de ”motor nemișcat” aristotelic.

Svastica este prezentă și în costumul nostru popular sub denumirea de *vârtelniță*. Vârtelnița, la rândul ei, este și un obiect casnic, specific gospodăriei tradiționale, folosit la depănarea firelor de lână, de cânepă, în sau bumbac. Ea are forma unei cruci cu patru brațe. Fiecare braț este prevăzut cu niște dinți de lemn care fixează firele.

Simbolistica vârtelniței conține mai multe idei asociate: mișcarea circulară, de învârtire în jurul axului propriu; antrenarea unor entități care, asemenea firelor, sunt parte a unei țesături; un fel de *perpetuum mobile* care poate reprezenta baza imaginării veșnicei reînțoarceri, a renașterii, a trecerii de la viață la moarte și de la moarte la viață. Paradigma este una de inspirație vegetală.

Caracterul arhaic al acestor modele de veșminte indică faptul că purtătoarea lor are o legătură cu ceea ce reprezentau ele – în epocă sau odinioară, și anume o religie de tip neolitic, a Marii Zeițe, atestată în toată regiunea sud-est europeană, anatoliană și mediteraneană.

Sub mantia scurtă, femeia poartă o fustă lungă și largă peste care se află o bluză tip tunică, fixată în talie cu un cordon subțire. Atrag atenția modelele din partea de jos a fustei ordonate pe **cinci nivele**: puncte, meandre, puncte acoperite de unghiuri, cercuri ce alternează cu svastici și, chiar în zona inferioară, a tivului, iarăși puncte. Unghiurile care seamănă cu niște căciuli țuguiate sau acoperișuri ascuțite sunt asemănătoare unui semn din cultura Vinča. În vecinătatea vârtelniței, ele pot semnifica dinții prin care trece firul vieții în depănarea lui, obstacolele care apar inevitabil și care, dată fiind infinitatea mișcării, se pot converti din dificultăți în șanse și din noroc în nenorocire.

De cingătoarea femeii sunt legate *ramuri de iederă*, simbolul dionisiac, masculin, al renașterii. Așadar, acest personaj semnifică tradiția neolitică a credinței într-o veșnică regenerare

sub conducerea Marii Zeițe căreia i se alătură un Zeu nou, în acest caz Dionisos, din a căror hierogamie ciclică lumea re-naște mereu. Hierogamia este esențială pentru menținerea existenței.

3. Fata cu securea în mână

A doua femeie se află mai în față. Este mai tânără, mai agresivă, mai hotărâtă. Ea poartă o tunică scurtă, cu modele simple reprezentate de puncte. Ceea ce atrage atenția aici sunt tatuajele de pe brațe, antebrate, gambe și tălpi.

Putem deduce că pe fiecare braț sunt tatuate câte două rozete, una pe interiorul și cealaltă pe exteriorul brațului. Rozetele sunt, de fapt, stele în opt colțuri, un simbol al ciclicității și al energiei regeneratoare. O astfel de stea, cu numele de *roata morii*, se întâlnește și în cusăturile tradiționale de la noi, cu aceeași semnificație.

La încheieturile mâinilor, pe gambe și tălpi sunt tatuate unghiuri ascuțite ca niște dinți. Poate că au un rol apotropaic, de îndepărtare a duhurilor rele. Dar dacă aceste unghiuri simbolizează *dinții lupului* din costumul nostru popular, atunci semnificația este cea a coexistenței celor două principii: viața și moartea, lumina și întunericul, binele și răul, susul și josul. Alternanța acestora este perpetuă, conform mișcării fără oprire a roții morii. Este prezent acest motiv cu rol de sacralizare a spațiului și în artefactele culturii Gumelnița/Karanovo VI. În Muzeul Civilizației Gumelnița au fost reconstituite case pe pereții cărora sunt prezenți atât *dinții lupului* cât și *vârtelnița*.

Un element interesant pentru această discuție este reprezentat de un așa-zis "sigiliu", descoperit la Pella, un obiect metalic care servea la imprimarea unui mesaj pe piele, pe haine sau,

poate, și pe alte obiecte³, ce conține aceleași semne de unghiuri ascuțite. În cazul sigiliului, semnele sunt însoțite de diacritice, sub formă de puncte, ceea ce indică o inscripționare. Nu este exclus ca atât tatuajele fetei cât și semnele de pe veșmintele primei femei să fi fost realizate prin imprimare și să aibă semnificații lizibile, bine cunoscute membrilor comunității.

Dar detaliile atât de minuțioase ale semnelor de pe hainele femeilor nu exclud posibilitatea ca ele să fi fost, de fapt, cusute. Oricum ar fi, precizia lor se explică prin preocupare, cunoaștere și competență. De aceea tind să cred că putem vorbi despre o autoare a acestui artefact, o argintăreasă al cărei talent atestă existența unei puternice conștiințe artistice și o exprimă cu o remarcabilă forță estetică.

La fel ca prima femeie din registrul din stânga, și fata este purtătoarea aceleiași tradiții neolitice a ciclicității veșnice, înnoită prin hierogamia Marii Zeițe cu Tânărul Zeu. Spre deosebire de aceea care, conform semnelor de pe veșminte, pare a avea un grad mai înalt al gnozei și devoțiunii față de Marea Zeiță aflată în hierogamie, aceasta este o novice care, cel mai probabil, vrea să-și demonstreze adeziunea totală față de cultul dionisiac.

În neoliticul dunărean Marea Zeiță apare în cel puțin două ipostaze: ca Zeiță cu aripi, existență divină absolută și singulară, în cultura Cucuteni-Tripolie; și ca Zeiță însoțită de un iubit sau un logodnic, în cultura Gumelnița-Karanovo. Ulterior, Marea Zeiță este venerată, în sudul Dunării, ca aflându-se deja într-o sacră hierogamie. Tot acest spațiu cultural dunărean nu este străin de narațiunea mitică a existenței lui Orfeu. Contestarea Marii Zeițe, pe care el o operează, este o adevărată revoluție gnozică. Detronarea ei este o condiție esențială pentru soteriologia pe care o Orfeu o cântă: eliberarea definitivă din ciclurile vieții și ale morții. De observat că imaginea analizată reflectă un moment al conștiinței religioase, cel în care se impunea o alegere; iar opțiunile sunt: ciclicitatea veșnică a regenerării și salvarea forței vitale impersonale sau ieșirea din această ciclicitate și salvarea existenței personale. Altfel spus: infine reînvieri/reîncarnări versus înviere definitivă.

Așadar, femeile care îlucid pe Orfeu au picioarele goale, semn al legăturii cu vitalitatea impersonală de tip htonic și sunt, probabil, femei trace inițiate în cultul lui Dionisos. Ele împărtășesc credința într-o veșnică ciclicitate și regenerare a lumii care este posibilă doar datorită hierogamiei divine. Condiția regenerării fără sfârșit a lumii este hierogamia. Dar această hierogamie este manifestată, la rândul ei, sub forma unor gamii concrete care se produc atât natural, cu efect în microuniversul familiei, cât și ritualic, în forme dionisiace de tip orgiastic, cu efect în macrounivers⁴.

4. Orfeu cu lira în mână

Despre Orfeu s-a spus că ar fi fost și el inițiat în cultul dionisiac, dar că, la un moment dat s-ar fi distanțat de acesta susținând că singurul zeu pe care îl recunoaște este Apollo, fiul Soarelui, cel care simbolizează înțelepciunea și frumusețea, simetria și serenitatea, armonia și ordinea, muzica și poezia, și totodată cel care l-ar fi învățat să cânte la liră.

În partea dreaptă a scenei analizate, Orfeu, având înfățișarea unui tânăr cu veșminte grecești și sandale în picioare, este surprins în momentul dramatic al atacului. El se apleacă ușor spre spate pentru a se feri de lovituri, ridicând ambele mâini. Lira este deja stricată, cu o coardă ruptă.

³ Merlini, Marco, *Semiotic approach to the features of the 'Danube Script'*, în *Documenta Praehistorica XXXII*, 2005, UDK 903.2(4-12)"633\634":003:291.37, p. 247

⁴ A se vedea vasul ritualic de ceramică, numit *Îndrăgostiții*, din cultura Gumelnița.

Artista surprinde un **dialog al privirilor** între Orfeu și femeia tânără cu tatuaje. Ei se află față în față. Profilurile lor simetrice și asemănătoare vorbesc despre multitudinea elementelor comune. Obiectele pe care le au în mână vorbesc despre diferențele majore dintre ei. Femeia are o secure, Orfeu are o liră. Secura este o simbol al morții, al distrugerii, lira un simbol al armoniei, al creației. În cele din urmă artista argintăreasă ne prezintă o ipostază tragică a confruntării celor două principii fundamentale, care ocultează o cultură a sexualității sacramentale lovită în centrul său de putere.

Soteriologia orfeistică a generat sentimente de ură de o intensitate uriașă pentru că, printre altele, salvarea definitivă a omului din ciclurile infinite ale vieții și ale morții presupune anularea hierogamiei și, deci a oricărei gamii. Întreaga scenă conține o difuză problematică a sexualității. Menadele, ca ipostaze ale feminității Marii Zeițe, vedeau în Orfeu o masculinitate ratată și, mai mult decât atât, o masculinitate retractilă care punea în pericol mecanismul universal, vârtelnița cosmică, roata lumii. De aceea el trebuie să moară, iar lumea să-și continue regenerarea ciclică. Artista argintăreasă a ales să-și exprime punctul de vedere cu privire la această problemă consemnând numelui lui Orfeu, dar nu și pe cel al femeilor care l-au omorât.

5. Altarul cu pietre

Herma este o statuie dreptunghiulară, care reprezintă, într-o formă simplificată, un personaj masculin. Zeul Hermes era adesea reprezentat în acest fel, dar sunt cunoscute astfel de artefacte și pentru reprezentarea altor zei.

În partea dreaptă a *kantharos*-ului scena se încheie cu o statuie de tip *herma*, poate un zeu trac, cu părul lung sub căciula specifică, cunoscută sub numele de căciulă frigiană, atribuită și lui Orfeu, cu mustață și cu ochii larg deschiși. Corpul de piatră alungit, care amintește de stâlpii ritualici, are incizată/scobită o formă rectangulară în dreptul inimii. La bază este o altă piatră, de mari dimensiuni, ca o stelă, iar în fața acesteia opt pietre mai mici, rotunde, clădite una peste alta, ca un posibil altar.

Tot acest ansamblu sugerează un sanctuar în aer liber, poate chiar al lui Sabazios⁵, zeul trac numit *Eliberatorul*⁶, cu funcții solare, uraniene, regeneratoare și fertilizatoare. Asocierea lui târzie atât cu Dionisos cât și cu Soarele indică o *coincidentia oppositorum* interesantă. Ar rezulta că Orfeu se închina ipostazei solare sau "apolonice" a lui Dionisos, în timp ce alți inițiați, printre care și menadele ucigașe, s-ar fi închinat ipostazei sale întunecate, htoniene, hiper-sexualizate.

Ansamblul de pietre, atât de minuțios reprezentat, poate fi asociat cu un text atribuit uneori lui Orfeu, alteori unui Pseudo-Orfeu, intitulat *Lithica*⁷, în care sunt descrise proprietățile speciale ale pietrelor, cum ar fi caracterul lor cosmogonic, terapeutic, oracular sau resurecțional⁸. Acest detaliu, pe care artista argintărească a intenționat să-l prezinte explicit, poate fi pus în relație și cu mențiunea mitică despre muzica lui Orfeu care mișca pietrele și copacii, cele mai stabile forme din natură, cele mai neclintite forme de existență. Capacitatea lui de a anula nemișcarea aparent absolută a pietrelor, prezentă în conceptul artistic analizat, îl face un înnoitor al înțelegerii lumii, un adevărat "revoluționar".

6. Concluzii

Orfeu nu este arătat, aici, în desenul de argint al vasului, atât ca un erou întemeietor al unei noi religii, deși esențialmente el așa este, cât un deconstructor al unui tip "tradițional" de gândire religioasă. Ceea ce construiește el este o soteriologie, o religie a recuperării nemuririi sufletului și a salvării lui. Narațiunea târzie a eșecului de salvare a Euridicei cred că trebuie interpretat în sensul în care religia Marii Zeițe, folosită de Orfeu în contextul pierderii soției sale și a dorinței de a o aduce înapoi, se dovedește neputincioasă. Instrumentul acestei religii este doar vârtelnița, regenerarea periodică, nu salvarea definitivă. De aceea Orfeu se îndreaptă spre altceva, spre o altă înțelegere și o altă putere de acțiune. Pentru el, într-un alt plan decât cel regenerator, Euridice este salvată deja, este mereu vie, ceea ce menadele, s-a spus, i-au reproșat constant. Existența permanentă a Euridicei, în sufletul său dar și într-un înalt registru existențial, face inoperabilă orice altă gamie în orice alt registru existențial.

Transmutarea din planul repetiției ontologice în cel al înnoirii ontologice este un pas radical ce definește viziunea lui Orfeu. Iar Orfeu poate fi înțeles ca un moment de *răsucire* a conștiinței religioase dinspre panteism înspre personalism.

⁵ Sabazios este prezent în *Imnele orfice*, texte care datează din perioada secolelor III î. Hr. și II d. Hr.: *Some Orphic literature dates from a much later period. The "Orphic Hymns", for example, are a corpus of 87 poems composed between the third century BCE and the second century CE. They address numerous gods—some familiar (Zeus, Dionysus, etc.), and others quite obscure (Aether, Sabazius, etc.)—and appear to have been used in actual rituals.* (Avi Kapach, Greek Musician Orpheus, <https://mythopedia.com/topics/orpheus>, web 24.10.2024)

⁶ Grecii și romanii l-au asociat pe Sabazios în special cu Dionisos-Bacchus, venerându-l în orfism și în misterele eleusine, dar uneori și cu zeul suprem sau cu soarele. Originea tracică a cultului e relevantă de amândouă aceste ipostaze: fiul/soțul Zeiței Mamă (*Magna Mater*) este atât reînnoitorul în ciclul anotimpurilor cât și stăpânul ceresc al lumii. (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Sabazios>, web 20.10.2024)

⁷ <https://mythopedia.com/topics/orpheus>, https://en.wikipedia.org/wiki/Orphic_Argonautica, web 24.10.2024

⁸ Ruslan I. Kostov, *Orphic "Lithica" as a Source of Late Antiquity Mineralogical Knowledge*, în annual of the university of mining and geology "st. ivan rilski", Vol. 51, Part I, Geology and Geophysics, 2008, p. 112: *Siderites (350; 410). In Orphic "Lithica" the oracle properties of the stone are described for the first time, and that is why it has been names the Vocal stone (350). In the text with siderites is cited also the ophites stone (King, 1865, 280-281; Kunz, 1913, 178). Its description as composed of iron gives the opportunity for an idea that the stone can be a piece of an iron meteorite (D'Orazio, 2007, 222). According to Pliny the Elder siderites and orites are one and the same stone (Pliny the Elder, 1991, HN, XXXVII, 65, 67), and ophites is a synonym of serpentine or sort of marble (King, 1865, 280-281). The siderites as an antidote against snake bites has been related also to the stones exites and draconites, bearing a sexual symbolism (McMahon, 1998). The contemporary nomenclature mineral siderite is an iron carbonate.*

Kantharos-ul analizat, care amintește de tot acest ansamblu ideatic contestatar și înnoitor cu valoare soteriologică, putea fi folosit în mod cotidian de bărbați din nobilimea locală sau, la fel de bine, în mod ritualic de toți cei inițiați în cultul orfic, cult ce promitea salvarea definitivă a sufletului din ciclicitatea chinuitoare a reîncarnărilor.

Oricum, orice băutor de vin ar fi văzut furia femeilor purtătoare de semne lizibile, cântarea întreruptă a lui Orfeu, pietrele sanctuarului oprite din "dansul" lor, dialogul tăcut al fetei și al cântărețului, imposibilitatea comunicării dintre ei. Se dovedește că acest obiect cu caracter utilitar a transmis un mesaj supra-utilitar, care a condus la prezența constantă a figurii lui Orfeu în conștiința comună a omului aflat în ritmurile sale cotidiene, cele care reiau, în tăcere, ritmurile cosmice.

BIBLIOGRAPHY:

1. Graf, Fritz, *Orphism*, în "The Oxford Classical Dictionary", ed. Simon Hornblower, Antony Spawforth, și Esther Eidinow, Oxford University Press, 2012
2. Harrsch, Mary, *Spurned Women: The violent death of Orpheus*, în <https://ancienttimes.blogspot.com/2021/06/spurned-women-violent-death-of-orpheus.html>
3. Kapach, Avi, *Greek Musician Orpheus*, în <https://mythopedia.com/topics/orpheus>
4. Kostov, Ruslan I., *Orphic "Lithica" as a Source of Late Antiquity Mineralogical Knowledge*, în "Annual of the University of Mining and Geology St. Ivan Rilski", Vol. 51, Part I, Geology and Geophysics, 2008
5. Merlini, Marco, *Semiotic approach to the features of the 'Danube Script'*, în "Documenta Praehistorica", XXXII, 2005, UDK 903.2(4-12)"633\634":003:291.37
6. Orfeu, *Imnuri*, trad. Ion Acsan, Editura Univers, București, 1972

NOTABLE PERSONALITIES OF THE INTERWAR PERIOD IN BUCHAREST

Lâmîița Ureche

PhD Student, "Nicolae Iorga" Institute of History, Romanian Academy

Abstract: *Nae Ionescu was an emblematic figure of interwar Romanian thought, whose ideas and writings, although often controversial, had a considerable impact on the development of philosophy, culture, and political thinking in Romania. Nae Ionescu was a prominent personality of Romanian culture during the interwar period, known as a philosopher, essayist, journalist, and professor. His work is notable for its profound vision of philosophy, religion, and the role of the nation in history. Ionescu was a supporter of cultural nationalism and an exponent of an existentialist philosophy, influenced by German and French thought. In his writings, he addressed themes such as the meaning of existence, individual freedom, and the importance of spirituality in collective life. His life was marked by a controversial political engagement, with ties to extreme nationalist movements, which led to a series of conflicts and criticisms, both during his lifetime and posthumously. However, his influence on Romanian intellectuals remains significant, and his works continue to be studied and discussed, both for the depth of their ideas and for the philosophical complexity they propose. His life was marked by a controversial political commitment, with a close affiliation to extreme nationalist movements, which led to a series of conflicts and criticisms, both during his lifetime and posthumously. However, his influence on Romanian intellectuals remains significant, and his works continue to be studied and discussed, both for the depth of his ideas and the philosophical complexity they present.*

Keywords: *interwar, journalist, Nae Ionescu, personalities, culture.*

Nae Ionescu pe numele adevărat Nicolae C Ionescu s-a născut la 16 iunie 1890 la Brăila. A urmat studiile primare și liceale în orașul natal. În liceu se apropie de cerul socialist și se împrietenește cu Panait Istrati. A fost exmatriculat din Liceul „Nicolae Bălcescu” în ultimul an de liceu pentru republicanism național. Termină studiile la alt liceu și urmează Facultatea de Litere și Filosofie din București în 1912 și este numit profesor la Liceul „Matei Basarab” din București. Colaborează la „Studii filosofice” și la „Noua Revistă Română” condusă de Constantin Rădulescu-Motru. În 1913 pleacă în Germania pentru studii doctorale. Revine în țară pentru stagiul militar iar în 1915 se întoarce în Germania pentru finalizarea studiilor doctorale împreună cu Elena Margareta Fotino cu care se și căsătorește. Intrarea României în Primul Război în august 1916 îl prinde în Germania. Este închis în lagărul de prizonieri de la Celle-Schloss, Hanovra, de unde va fi eliberat în august 1917. Cei doi băieți ai săi se nasc în timp ce el se afla în lagăr. În 1919 termină studiile doctorale în filosofie la Universitatea din München cu teza „Logistica ca o nouă încercare de definire a matematicii”. Revine în țară în același an și se dedică carierei didactice și jurnalistice.

În perioada 1919-1925 scrie numeroase articole în „Idea europeană” a cărei director era Constantin Rădulescu-Motru, alături de Tudor Vianu, Dimitrie Guști, Octav Onicescu. În 1923 obține „Premiul de filosofie matematică” cu studiul „Comentarii la un caz de intransigență a conceptelor matematice” publicat în 1922 în revista „Gazeta matematică”.

Numele lui Nae Ionescu este asociat cu al ziarului „Cuvântul”. Deși întemeietorul ziarului a fost Titus Enacovici, un industriaș al vremii, un om discret și eficient, care finanțase și

„Neamul românesc” a lui Nicolae Iorga, în 1926 Nae Ionescu face parte din redacția ziarului „Cuvântul”.

Preia cronică religioasă de la Nechifor Crainic care ajunge demnitar. Îi atrage ca și colaboratori ai ziarului „Cuvântul” pe Mircea Vulcănescu și Eliade Rădulescu. Când Titus Enacovici moare, Nae Ionescu preia ziarul în 1926. Îi cooptează ca și colaboratori ai ziarului pe Octav Onicescu sau Perpessicius (Dumitru S. Panaitescu), critic literar cu autoritate în acea epocă. Face însă o obsesie din a câștiga câți mai multi bani și scrie articole sub mai multe pseudonime. Este în același timp și profesor la Universitate și redactor la ziar, se împarte în mai multe activități pentru a câștiga bani dar și putere. În vara anului 1926 ziarul trece printr-o criză financiară majoră. Redactorii nemaiputându-și încasa onorariile încetează să mai scrie articole în ziar. Nae Ionescu începe să scrie și articolele altor colaboratori numai ca ziarul să nu-și înceteze apariția. Perpessicius i-a povestit lui Mircea Eliade cum, într-o zi, cupărând de la chioșc ziarul a citit un articol pe care știa foarte bine ca nu-l scrisese el dar exclamă după ce-l citește: „Parcă l-aș fi scris eu!”.¹

În 1927 Mircea Eliade, atunci în vârstă de 20 de ani, publică serialul de 12 articole denumit „Itinerar spiritual” care va deveni un manifest al generației sale. În toamna anului 1928 ziarul „Cuvântul” se redresează financiar și se vinde atât de bine încât, după ce ziarul va fi suspendat în 1934, Nae Ionescu a mai putut plăti un an de zile lefurile unor redactori. Casa de bani din biroul lui Nae Ionescu nu era niciodată goală. Printre cei care susțineau ziarul a fost și Regele Carol al II-lea cu care Nae Ionescu, la un moment dat, avea o legătură foarte strânsă. În perioada 1930-1933

Nae Ionescu era văzut aproape zilnic la Palatul regelui. 10 ani de zile scrie editorialul de pe prima pagină a ziarului, în fiecare duminică apare cronică ortodoxă iar sâmbăta o critică literară. Scrie deasemenea și critici teatrale fiind un pasionat de teatru. În criticile lui face referire la greșelile de regie a pieselor pe care le vede cu ochiul unui regizor. De altfel, un frate de al său era actor. Din bogata publicistică a lui Nae Ionescu, Mircea Eliade a realizat în 1937 culegerea „Roza vânturilor”.

Nae Ionescu ca și profesor de logică și metafizică la Universitatea din București și un publicist de dreaptă a creat o școală filozofică din care fac parte Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mihail Sebastian și alții.

A fost asistentul profesorului universitar Constantin Rădulescu-Motru ca apoi să devină conferențiar la catedra de Logică și metafizică de la Universitatea din București. Nae Ionescu nu și-a tipărit niciodată cursurile sale. Elevii săi au litografiat câteva cursuri după moartea sa până în 1944. În perioada comunistă Nae Ionescu a fost interzis, el fiind asimilat cu mișcarea legionară.

Nae Ionescu le deschide studenților săi gustul pentru metafizică și gândire speculativă, se implică în mișcările de tineret și era foarte mândru că era sfetnicul de taină al regelui Carol al II-lea. „La cursuri vorbea întotdeauna liber fără să aibă măcar niște idei de bază pe care vroia să le parcurgă”, își amintește Mihai Sora. Cursurile lui erau stenografiate și, de multe ori numele scrise erau greșite sau lipseau, Nae Ionescu nemalepetându-le. La cursuri era însoțit în permanență de asistenții săi Mircea Eliade și Emil Cioran. Pe unele dintre lucrările sale s-a fundamentat doctrina legionară. Spre sfârșitul vieții își propune să scrie chiar un comentariu al epistolelor Sfântului Apostol Pavel. Are un interes deosebit pentru doctrina creștină care se manifestă și din cursurile pe care le ține la Universitatea din București.

„Pe zidul Bisericii, lângă ușa de intrare, din tindă, acolo unde e zugrăvită Judecata de apoi, cu raiul în stânga și cu focul gheenei în dreapta, un diavol mare, negru, așezat vizibil în

¹ Tatiana Niculescu, *Seducătorul domn Nae. Viața lui Nae Ionescu*, București, Editura Humanitas, 2020, p.54.

centrul compoziției, în picioare, cu aripile desfăcute, atrăgea prostimea și tineretul la pierzanie, îndrumând-o spre focul cel de veci. Sub trăsăturile luciferice ale duhului întunecat, într-o zi în care mă aflam, în calitate de subsecretar de stat, la o defilare în urma unui te deum am tresărit recunoscând, fără puțință de înșelare, chipul zugrăvit al profesorului Nae Ionescu.”²

Generația de intelectuali pe care o crescuse se îndepărtează de centrul doctrinei lui Nae Ionescu. Ortodoxismul ca stare de fapt. Toți pornesc spre un sentiment religios, dar altul decât cel promovat de „Profesorul”. Mircea Eliade se îndreaptă către fenomenologia spiritualității asiatice. Cioran spre religia disperării, Noica își caută Dumnezeu Filozofilor.”³

Nae Ionescu devenise un om bogat. A avut o strânsă legătură cu marele industriaș Nicolae Malaxa, un om foarte bogat și influent din perioada interbelică. Mircea Vulcănescu scrie la un moment dat despre Nae Ionescu: „Numai de Malaxa a rămas legat Nae Ionescu până la urmă. Dar și aici, nu numai ca recunoștință pentru omagiile darnice cu care omul bogat i-a răsplătit inteligența, asigurându-i un cadru de existență pe propria ei măsură, ci pentru că Nae Ionescu vedea în taciturnul și enigmaticul căpitan de industrie din strada Dionisie - a cărui mână apasă greu la un moment dat asupra conștiinței întregii lumi politice românești, pe care într-un fel sau altul o cumpărase, dar în al cărui birou de lucru nu era decât un clavir și care mânca singuratic, pe un colț de masă, și dormea într-o chilie pe un pat tare de fier- una din forțele creatoare ale neamului românesc.”⁴

Malaxa i-a construit lui Nae Ionescu la Băneasa cea mai modernă casă din acele timpuri. Casa a fost construită la jumătatea anilor 1930 după planurile arhitectului G.M.Cantacuzino. Nae Ionescu a trăit și a murit în această casă în 1940. După moartea sa vila a fost reședința mareșalului Ion Antonescu. Aici s-au ținut câteva ședințe ale Consiliului de Miniștri în timpul războiului.

Fig. 1 Vila lui Nae Ionescu din București

Sursa: <https://bucurestiiivechisinoi.ro/2016/07/vila-nae-ionescu/>

² Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, în volumul „*Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi*”, creștomafie de Gabriel Stănescu, București, Editura Criterion Publishing, 2001.

³ <https://historia.ro/sectiune/portret/nae-ionescu-un-personaj-controversat-586462.html>, accesat la data de 05.04.2023.

⁴ Dan Ciachir, *În lumea presei interbelice*, București, Editura Lumea Credinței, 2019, p. 11.

La sfârșitul anilor 1920 în unele medii politice apăruse ideea revenirii regelui Carol al II-lea în țară. În perioada respectivă ziarul „Cuvântul” devenise pro-carlist. Inițiativa i-a aparținut lui Titus Enacovici iar Nae Ionescu a preluat-o și a dezvolta-o ulterior. După reîntoarcerea lui Carol al II-lea în țară se produce o apropiere strânsă între rege și Nae Ionescu recunoscută chiar de rege , un deceniu mai târziu, în jurnalul său: „Nae Ionescu a fost o personalitate interesantă și în zilele în care ținea la mine mi-a fost de mare folos.”⁵

„Între 1919-1937 în România s-au succedat 10 parlamente. Nae Ionescu a făcut parte din două. În timpul guvernării Iorga- Argetoianu, când a fost deputat de Brăila, Nae Ionescu se afla pe culmile influenței sale politice, ca apropiat al Regelui Carol al II-lea. Jucau poker, luau masa împreună, erau nedespărțiți la toate evenimentele. Nae îi fura toate țigările din tabacheră. Regele îi făcea cadouri. Era invitat la petrecerile săptămânale din casa boierească cumpărată pentru amanta sa Elena Lupescu, unde totul se desfășura cu perdelele trase. Pe lângă Regele Carol al II-lea, filosoful ducea o existență de huzur nebunesc. Uitase cine era și de unde a plecat.”⁶

Deteriorarea legăturii dintre Nae Ionescu și Carol al II-lea spre sfârșitul anilor 1933 ar fi avut-o la origine pe Elena Lupescu. Aceasta i-ar fi cerut regelui să sacrifice trei oameni din anturajul lui, pe Nae Ionescu, pe Puiu Dumitrescu, fostul său secretar din perioada exilului și pe prefectul Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu. Carol al II-lea l-a putut menține decât pe Prefect.

„În 1933 are loc ruptura dintre Nae Ionescu și Regele Carol al II-lea. Filosoful fusese arestat de două ori. Prin Regina Maria, Cella Delavrancea intervenise la Armand Călinescu să-l scape pe filosof de pușcărie. Simedrea, colaborator al „Cuvântului” își amintește când i-a adresat întrebarea: „Păi bine, măi Nae, ce-o să zică opinia publică, când o vedea că susții legionarii, când mai ieri umpleai paginile ziarelor cu patetice pledoarii pentru readucerea lui Carol al II-lea de la Paris?” Răspunsul lui Nae: „Opinia publică n-are memorie. Eu l-am adus, eu îl voi alunga. Singur n-am să pot face asta. Cu legionarii am să reușesc”.⁷

Pe 2 ianuarie 1934 Nae Ionescu este arestat și depus la Jilava iar ziarul „Cuvântul” este suspendat. Soția lui Nae Ionescu declara că Nicolae Iorga ar fi intervenit la Rege pentru eliberarea „Profesorului” care va fi scos din pușcărie după câteva săptămâni. Iorga îl descria pe Nae Ionescu „un revoluționar mistic”.

După ce Carol al II-lea s-a dezis de el, lui Nae Ionescu i s-a reproșat apropierea de legionari. În 1938 Nae Ionescu a fost îndepărtat de la catedră printr-o lege anume făcută iar în același an va fi arestat și internat în lagărul de la Miercurea Ciuc. Va fi eliberat în 1939 și moare în 1940 în casa de la Băneasa.

„Cu toate defectele lui a fost o personalitate interesantă. În zile când ținea la mine mi-a fost de un mare folos. Însă pe zi ce trecea s-a stricat și defectele caracterului său au ieșit tot mai mult la iveală.... Devenise foarte interesat iar în ultimii ani de când se legase de „Garda de Fier” cu gândul tăcut de a fi singurul ei conducător devenise din ce în ce mai rău și mai dușmănos. Moartea lui aduce un mare serviciu țării” declara Carol al II-lea după moartea lui Nae Ionescu.⁸

Nae Ionescu era un tip pedant, se îmbrăca foarte elegant. Circulau povești admirative despre cămășile, pardesiele, șepcile și batistele lui. Despre pantalonii stil *Prince de Galles*.

⁵ *Ibidem*, p.34.

⁶ Constantin Beldie, *Oameni văzuți de aproape*, București, Editura Roza Vânturilor 2000, p.47.

⁷ *Ibidem*. pp. 50-55.

⁸ Mircea Eliade, *Memorii*, București, Editura Humanitas, 1991, p.120.

Despre *Maybach*-ul pe care și l-a comandat din Germania și despre vaporetele pe care-l avea la Balcic. Despre senzaționala vilă de la Băneasa și, mai ales, despre cuceririle sale răsunătoare. Avea o mare atracție la femei. *“Exercita o influență socratică, de la om la om, de la suflet la suflet”*, avea să scrie Mircea Eliade.⁹

În 1911 o cunoaște pe cea care avea să-i devină soție, Elena Margareta Fotino, studentă la Litere și Filozofie pentru care, spune el: „Am simțit prima înfiorare de dragoste din viața mea”. S-au întâlnit în tren în drum spre Constanța unde se duceau să ia parte la inaugurarea unui pavilion regal destinat zilelor de odihnă și de creație ale Reginei. La inaugurare aveau să participe și Carol I împreună cu soția, Elisabeta de Wied, Carmen Sylva.

„E luna mai, pomii sunt în floare, cerul e senin, mirosul de sare și de alge al mării pătrunde pe nesimțite pe fereastra vagonului. Eram față în față așezați în același compartiment de tren”, își va aminti el mai târziu. „Când am trecut peste pod la Cernavodă, ne-am sculat în picioare și eram așa de aproape unul de altul! Îmi sprijineam mâna dreaptă de rețeaua ce sta întinsă deasupra locului tău și nu știu dacă trecusem deja podul, dar o clipă ne-am uitat lung unul la altul; nu știu dacă ți-am spus vreodată, dar, în clipa aia, am voit pentru prima oară să cobor brațul, să te cuprind cu el și să te strâng lângă mine.

Nu-mi cunosc precis sentimentele, probabil că nu voiam să te îmbrățișez, nu; dar erai atât de mică, atât de curată și atât de bună, și eu mă simțeam atât de singur! Oh! Aș fi vrut să te am lângă mine, aproape, aproape de tot. Era parcă un sentiment de liniște adâncă ce se cobora în mine la gândul ăsta”.¹⁰

Profesorul Nae i s-a confesat lui Mircea Vulcănescu într-o seară.

„Am iubit, măi, și eu o fată, mult de tot, în tinerețe. Era frumoasă, cum mi se păruse că nu mai văzusem până atunci. Și am dorit-o. Și după multă sau mai puțină stăruință din partea mea, mi s-a dat. Nu mai avusesem femeie până atunci! Ți închipui, oare, ce am făcut cu ea? Am petrecut o noapte albă. Noapte de care-mi aduc aminte, ca acum, ca de cea mai mare biruință a mea spirituală! Am petrecut toată noaptea lângă ea, privind-o cu adorație, destăinuindu-mă prada entuziasmului, fără să mă ating de ea. Pricepi tu asta?”¹¹

Când a auzit Mircea Eliade întâmplarea, cum era domnia sa tânăr, creativ și literat, repede a zis „aaa, păi să scriu o nuvelă, *«Noapte albă»* să se chema”.

Cu toate că a avut mai multe relații extraconjugale, de Ileana nu a divorțat.

„Dragostea noastră este pentru mine ceva minunat și ceva care stă deasupra lumii în care trăim”¹² „Ileana Fotino! Ea era fata pe care a privit-o cu adorație și a făcut din asta un “exercițiu spiritual”. Ea era „biruința” lui spirituală despre care i s-a confesat băiețește lui Mircea Vulcănescu.”¹³

17 ani mai târziu, domnul Nae se îndrăgostește de Prințesa Maruca Cantacuzino, iubita lui George Enescu. Mai mult timp cei trei „rămân într-un triunghi erotic”. „Până la Maruca, Domnul Nae mai avusese legături extraconjugale cu Ileana Baston, cu Luiza Onicescu, soția prietenului său Octav Onicescu, cu Charlotte Dominic, sora poetului evreu Alexandru Dominic și se afla într-o relație amoroasă cu o poetă și traducătoare pasionată de filozofie indiană și teosofie, pe nume Stefania Zottoviceanu. Pe ea avea să o abandoneze pentru Maruca, cea mai înaltă din

⁹ Mircea Eliade, *Memorii*, București, Editura Humanitas, 1991, p.120.

¹⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹¹ *Ibidem*, p. 120.

¹² *Ibidem*, p. 120.

¹³ Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut, în volumul „Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi”, crestomație de Gabriel Stănescu, Editura Criterion Publishing, București, 2001, p. 5.

societate”. Din dragoste pentru domnul Nae, pentru că vroia s-o părăsească, Maruca și-a turnat acid pe față. Ultima pasiune a domnului Nae a fost Cella Delavrancea care i-a fost alături până când a murit, la 15 mai 1940 în casa din Băneasa.

BIBLIOGRAPHY:

1. Dora Mezdrea, Nae Ionescu, Biografie, vol I-II, Ed. Muzeul Literaturii Române, București, 2005
2. Tatiana Niculescu, Seducătorul domn Nae. Viața lui Nae Ionescu, Editura Humanitas, București, 2020
3. Dan Ciachir, În lumea presei interbelice, Editura Lumea Credenței, București, 2019, pag. 8-9
4. Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut, în volumul „Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi”, crestomație de Gabriel Stănescu, Editura Criterion Publishing, București, 2001
5. Dan Ciachir, În lumea presei interbelice, Editura Lumea Credenței, București, 2019, pag. 11
6. Constantin Beldie, „Oameni văzuți de aproape”, Editura Roza Vânturilor)
7. Dan Ciachir, În lumea presei interbelice, Editura Lumea Credenței, București, 2019, pag. 12-13
8. Mircea Eliade, Memorii, Editura Humanitas, București, 1991
9. <https://historia.ro/sectiune/portret/nae-ionescu-un-personaj-controversat-586462.html>
10. <https://bucurestiivechisinoi.ro/2016/07/vila-nae-ionescu/>

TEMPORARY MARRIAGE IN ISLAM

Pavel-Vlad Cerlincă

PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Orthodox Theology

Abstract: Throughout history, humans have displayed an inherent tendency to establish close interpersonal connections, which in turn perpetuate the cycle of life. Marriage and the family unit it creates have remained fundamental institutions shaping human existence. While influenced by historical, cultural, and religious factors, common patterns of marriage and family structures can be identified across societies, despite their varying expressions. In the Islamic context, family and marriage play a pivotal role in societal organization, profoundly shaped by religious norms. Marriage in Islam strikes a balance between spiritual significance and pragmatic considerations. Rooted in divine guidance, it also acknowledges human needs such as emotional stability, procreation, and physiological fulfillment. This paper examines both permanent marriage (*nikah*) and temporary marriage (*nikah mut'ah*), exploring their historical origins, theological foundations, and societal implications. Temporary marriage, in particular, is a controversial topic, highlighting differing interpretations of Islamic law between Sunni and Shia traditions. It reflects a practical approach to human needs while raising moral, ethical, and social concerns. The study delves into the evolution of these practices from pre-Islamic traditions and their adaptation in modern Islamic societies. It highlights the controversies surrounding temporary marriage, including its impact on women's rights, societal perceptions of gender roles, and its potential for misuse. Additionally, the paper contrasts Islamic marital norms with Christian perspectives, emphasizing differences in spiritual and moral objectives. The analysis reveals that Islamic marital practices, while deeply rooted in religious and societal norms, are influenced by broader historical and cultural contexts. This complexity underscores the dynamic interplay between tradition, religion, and modernity in shaping family structures and marital concepts within Islam.

Keywords: Islamic marriage, Temporary marriage (*nikah mut'ah*), Family structure in Islam, Religious norms and society, Marriage practices in Islam

1. Introducere:

Din toate timpurile, oamenii au tins „Oamenii au avut mereu tendința de a stabili legături interpersonale strânse și, prin aceasta, să dea naștere altor oameni, ca un circuit neîntrerupt ce susține viața pe pământ. Dintre toate instituțiile care au cizelat existența umană de-a lungul timpului, mariajul și grupul familial ce ia naștere în urma acestuia au fost cele mai importante¹. Existența familiei este o realitate care nu va putea dispărea niciodată, dată fiind structura socială a omului, ce tinde mereu să se organizeze într-un grup în care să se regăsească. Deși fiecare societate a privit sau privește diferit aceste două concepte, pretutindeni poate fi identificat un model similar, deși manifestat în alt mod

În societatea pre-islamică, femeia era considerată, din punct de vedere legal, non-persoană și era proprietatea absolută a tatălui ei sau a bărbatului cu care era asociată. Mohamed este, în această privință, un inovator pentru că declară că, din punct de vedere spiritual, femeia are drepturi depline și face parte din comunitatea islamică. El a anulat atât dependența spirituală a femeii de bărbat, cât și dreptul de posesie pe care îl avea bărbatul asupra vieții femeii². Cu

¹ James Ponzetti, *International Encyclopedia of Marriage and Family*, vol.1, Macmillan Reference, USA, 2003, p.8.

² Linda Mitchell, *Family Life in the Middle Ages*, Greenwood Press, London, 2007, p.66.

toate acestea, și în islam se observă dominația bărbatului asupra femeii. Și asta din cauza perspectivei asupra sexualității. Căsătoria este obligatorie în islam pentru că se consideră că relațiile sexuale oferă stabilitate omului atât în plan individual, cât și social, prin răspândirea umanității. Deși nu se poate vorbi de o obiectificare sexuală a femeii, totuși aceasta devine, indirect, un mijloc necesar în vederea respectării prescripțiilor religioase.

Revenind la societatea islamică și analizând concepția acesteia privitor la căsătorie, vom zăbovi asupra conceptului de căsătorie temporară.

Diferit de creștinism, islamul are o perspectivă mult mai pragmatică, ce vizează rezolvarea problemelor strict umane, fiziologice, pe care adeptul religiei islamice le întâmpină de-a-lungul existenței sale. Perspectiva islamică distinge câteva beneficii ale căsătoriei și se bazează pe avantajele acesteia: procrearea rasei umane, stabilirea echilibrului psiho-emoțional, îndeplinirea nevoilor instinctive ale omului și satisfacerea nevoii de a iubi și de a fi iubit³.

Din felul în care înțelege islamul relația dintre bărbat și femeie se naște și concepția căsătoriei temporare. Dacă unirea dintre bărbat și femeie nu își are obârșia în ceva mai înalt decât planul instinctual, ci are scopul de a îndeplini niște nevoi umane, carnale, atunci căsătoria nu mai are caracter sacru și unic, ci devine un ritual repetabil, formal, menit doar planului efemer al lumii imediate.

Coranul conferă căsătoriei o anumită importanță (Coran 24, 32-33). Cei doi căsătoriți sunt comparați unul în raport cu celălalt cu îmbrăcămintea, care pe lângă confort și protecție, descoperă sau acoperă trupul celui care o poartă. În acest sens, cei doi sunt considerați a fi făcuți unul pentru celălalt⁴. Această viziune scapă însă uneori practicii propriu-zise a islamului și este considerată, cum de altfel se întâmplă și la celelalte religii, un principiu ideal, un model de căsnicie, dar de cele mai multe ori de neatins. Conform islamului, o femeie și un bărbat devin permiși unul altuia (halal), prin întocmirea unui contract de căsătorie semnat de către bărbat și de protectorul femeii ca reprezentant al acesteia, prin care relația lor trupească devine legitimă atât în fața divinității, cât și a societății. Acest contract poate fi permanent sau temporar. Cert este că jurisprudența islamică (faqih), bazându-se pe tradiția islamică orală consemnată în scrierile hadith, prezintă căsătoria ca fiind obligatorie pentru credinciosul musulman⁵. Cu alte cuvinte, cel care nu o practică înfăptuiește un păcat⁶.

Căsătoria temporară sau nikah mut'ah nu este ceva unanim acceptat în islam, ci constituie un motiv de dispută între cele două ramuri ale islamului, respectiv šiismul și sunnismul. Acceptarea căsătoriei temporare este chiar o chestiune de identitate pentru cele două grupări. Vom vedea însă că sunniții care nu sunt de acord cu practica mariajului mut'ah folosesc și ei alte tipuri de căsătorie foarte asemănătoare ca principiu cu aceasta.

Controversa dintre cele două grupări nu are la bază motive ce țin de etică sau morală, ci este susținută de păreri diferite despre aprobarea sau nu a acestei practici de către Profetul Mahomed. Șiiții care o susțin aduc argumente din Coran și hadith, încercând să găsească o confirmare din partea Profetului; asemenea și sunniții, dar în cazul lor pentru a o demonta. Sunniții consideră că, inițial, Profetul a consimțit aceste practici pentru cei care călătoreau și care erau în campanii militare, dar apoi tot el ar fi interzis-o. Șiiții consideră că Umar, al doilea calif

³ Tiliouine Habib, et alii, „Islamic religiosity, subjective well-being, and health”, în *Mental Health, Religion and Culture*, vol.12, nr.1, Routledge, 2009, pp.13-14.

⁴ Mir Mohammed Assadullah, *Wedings in Islam*, la: zawaj.com/weddingways/mir.html, accesat 12.09.2020.

⁵ Muhammad S. Rizvi, *Marriage and Morals in Islam*, Ontario: Islamic Education and Information Center, Scarborough, 1994, p.19.

⁶ Ahmady Kameel, „Temporary Marriage: An Approved Way of Submission” în *Swift Journal of Social Sciences and Humanities*, vol.5, nr.1, 2019, p.2.

Rashidun, a interzis-o, dar fără să facă referire la musulmani, drept pentru care ei consideră mut'ah valabilă.

Subiectul a fost și este și astăzi la fel de controversat, mai mult din cauza efectelor pe care le are această căsătorie asupra societății islamice, respectiv accentuarea diferențelor dintre bărbat și femeie prin discriminarea femeii, legalizarea relațiilor ilicite, prostituția, căsătoria minorilor etc. Trebuie menționat că aceste aspecte îi afectează cel mai mult pe oamenii clasei de jos, care nu au nici educația necesară și nici posibilitatea materială să-și apere drepturile.

În cele ce urmează voi încerca să prezint principalele caracteristici ale nikah mut'ah, o scurtă precizare despre istoria acestui concept, cum se regăsește în Coran, și modul în care societatea islamică actuală abordează căsătoria temporară.

2. Familia și scopul căsătoria în Islam

Structura familiei în Islam este flexibilă și adaptabilă, evitând o încadrare rigidă în tiparele poligamiei sau monogamiei⁷. Deși permite poligamia în anumite condiții stricte, Islamul nu o impune, iar monogamia rămâne predominantă în multe comunități. Familia islamică nu corespunde în totalitate modelului occidental de „familie nucleu,” întrucât pune accent pe un sistem extins de relații, incluzând rudele apropiate⁸. Totuși, Islamul promovează valori precum unitatea, respectul și sprijinul între membrii familiei, fără a impune un model unic sau exclusiv asupra organizării familiale.⁹

În orice caz, concepția despre căsătorie în islam s-a dezvoltat pe fundalul moștenirii pre-islamice, la care s-a adăugat influența popoarelor semitice și cea a creștinismului.

Unii cercetători au catalogat Orientul Mijlociu ca fiind o zonă a sexualității intense, unde popoarele arabe se consideră că au practicat toate formele posibile de mariaj¹⁰. În acest context, Islamul reflectă această diversitate prin reglementările sale legate de căsătorie, permițând atât monogamia, cât și poligamia, cu respectarea unor condiții stricte. Această flexibilitate nu este însă rezultatul unor influențe culturale izolate, ci derivă din principiile fundamentale stabilite în sursele islamice, precum Coranul și Hadith-ul.

Cert este că în nici un loc din lume nu vom găsi situația în care sexualitatea să aibă frâu liber, ci în orice societate acest aspect este reglementat prin anumite legi¹¹, norme, printre care se numără și instituția căsătoriei. Acest unanim interes al fiecărei societăți de a valida relația dintre bărbați și femei într-un mod oficial derivă atât din concepții religioase, cât și din clauze pur sociale, pragmatice. Sexul este vizat și el, pentru că poate fi capabil, dacă nu este reglementat de anumite norme, să dezlege legăturile dintre oameni, poate chiar să le tensioneze, iar de păstrarea acestor legături într-o atmosferă pașnică depinde viața socială și dezvoltarea societății¹².

Urmând celor afirmate mai sus, este de înțeles de ce islamul a conceput o legislație atât de riguroasă și de complexă în ceea ce privește instituția căsătoriei, cu atât mai mult cu cât în islam, căsătoria deși nu este obligatorie, este foarte fervent recomandată.

Islamul primelor secole considera privarea sexuală ca un factor care ar putea provoca boli psihice. Se consideră că susținerea abstenenței sexuale este opusul conservării speciei umane,

⁷ Arthur John Arberry, *Aspects of Islamic Civilization*, A.S. Barnes and Co., New York 1964, p.1.

⁸ Noel Coulson, *A History of Islamic Law*, The University Press, Edinburgh, 1964, p.80.

⁹ Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*, T Clarendon Press, Oxford, 1953, p.19.

¹⁰ Raphael Patai, *Sex and Family in the Bible and the Middle East*, Doubleday and Co., New York, 1959, p.159.

¹¹ Leonard Hobhouse, *Morals in Evolution: A Study of Comparative Ethics*, Chapman and Hall, London, 1951, p.1.

¹² George Peter Murdock, *Social Structure*, The Free Press, New York, 1965, p.260.

ceea ce este considerat a fi un deserviciu adus umanității, la care se adaugă și distrugerea integrității morale.

Islamul apreciază sexualitatea ca pe o necesitate și o promovează doar în cadrul căsătoriilor. Celibatul este condamnat, chiar și dacă este practicat din motive ascetice. Cursul unui credincios musulman este de a procrea și asta este valabil pentru oricine, fie el înțelept sau profet. Tot în acest sens, juriștii islamici interpretează căsătoria ca pe o datorie socială¹³.

Scopul căsătoriei este acela de a-l servi pe celălalt, atât emoțional, cât și sexual, fiind un mecanism de reducere a tensiunii, de procreare legitimă, mecanism prin care contribuie la stabilitatea socială și prin care se formează solidaritatea de grup. Cu alte cuvinte, căsătoria este privită ca o formă de pietate, controlul sexual ca un triumf moral, reproducerea ca o necesitate socială, iar sănătatea ca pe o stare sufletească plăcută, benefică omului.

În raport cu divinitatea, ea este binecuvântată de Allah, fiind concepută ca singurul mijloc pentru perpetuarea rasei umane, fiind de asemenea și unitatea de bază pentru societatea islamică. Din punct de vedere religios se consideră că atunci „Când un servitor al lui Allah se căsătorește, el a îndeplinit jumătate din obligațiile sale, și mai trebuie să se teamă de Allah în ceea ce face, pentru a completa cea de-a doua jumătate”¹⁴.

Trebuie menționat că, în raport cu alte religii, unde căsătoria este considerată sacră, în islam lucrurile stau puțin diferit. Contractul căsătoriei nu este nici un simplu contract, lipsit de importanță, ca acele contracte întocmite în cazurile obișnuite, dar nici nu reprezintă ceva sacramental. Având în vedere că este o convenție făcută și în raport cu divinitatea, contractul căsătoriei capătă statutul de legământ, contract încheiat atât în fața societății, cât și a lui Allah.

3. Căsătoria permanentă în Islam

Înainte de a prezenta tema acestui articol, adică căsătoria temporară, trebuie să fie prezentate și câteva date despre cum decurge căsătoria normală, adică permanentă, în islam. Căsătoria este desemnată în islam cu termenul nikah, care înseamnă literalmente relație sexuală și, după cum am spus, aceasta este pentru credinciosul musulman un contract prin care relația cu viitoarea sa soție devine legitimă în fața divinității și a societății¹⁵. Mai există o altă metodă de validare a legitimității relațiilor sexuale cu o femeie și poate fi întreprinsă prin cumpărarea unei femei sclave de către un bărbat¹⁶. În acest caz, legislația islamică are alte prescripții¹⁷.

Trebuie menționat totuși că oricât de diversă este practica căsătoriei în tradițiile școlilor teologice islamice, acestea toate își găsesc o justificare în Coran¹⁸. Diferența practicilor este dată de modul diferit de interpretare a acestuia. Ceea ce este însă unanim acceptat de către toate școlile teologice islamice este că orice căsătorie necesită un contract stabilit și încheiat între părțile implicate.

Bărbații nu pot să se căsătorească cu orice femeie, ci trebuie să îndeplinească, în funcție de rangul fetei, anumite condiții. Femeia nu trebuie să se căsătorească cu un bărbat care nu este egal (kafa) cu ea. Această egalitate este înțeleasă de fiecare școală în mod diferit, fie făcând referire la calități spirituale ca pietatea, bunătatea, credincioșia față de prescripțiile religioase, fie

¹³ Hammudah Abd Al-Ati, *The Family Structure in Islam*, American Trust Publications, 1977, p.52.

¹⁴ Bilal Philips Abu Ameenah, *Polygamy in Islam, The Rationale and Laws Behind*, International Islamic Publishing House, 2005, p.22.

¹⁵ Hammudah Abd Al-Ati, *The Family Structure in Islam...*, p.60.

¹⁶ Murata Sachiko, *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law*, Ansariyan Publications - Qum, Al-islam.org, p.4.

¹⁷ Sir Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, Johannes Hendrik Kramers, *A Shorter Encyclopedia of Islam*, Cornell University Press, 1974, p.524.

¹⁸ James J. Ponzetti Jr., *International Encyclopedia of Marriage and Family*, vol.1, Thomson Gale, 2003, p.10.

referindu-se la considerații sociale. Școala Hanafi cere egalitate între soți din punct de vedere al neamului, profesiei, libertății, adică să nu fie sclav, și proprietății¹⁹. Ca o regulă care reglementează această egalitate, textele juridice menționează foarte la obiect că: „el nu îi este egal ei dacă nu poate găsi mijloacele să-i ofere dota și cheltuielile întreținerii”²⁰

Conform islamului, căsătoria unei femei cu non-musulmani nu este permisă²¹, pe când a unui bărbat cu o non-musulmancă, da. Sunniții în schimb, consideră că este legal ca o femeie să se căsătorească cu un bărbat din persoanele cărții (ahl al-kitab), adică persoanele ce aparțin religiilor menționate în Coran, anume creștinii și evreii. Diferit de sunniți, šiitiții susțin căsătoria permanentă doar între persoanele musulmane, dar permit căsătoria cu persoanele cărții doar în cadrul căsătoriilor temporare.

Un alt aspect care discriminează femeia este că bărbatul poate oricând să divorțeze de ea, pe când ea doar în cazuri speciale. Cu toate astea, dacă un bărbat divorțează de soția lui, acea femeie îi devine interzisă. Poate să se recăsătorească cu ea doar dacă aceasta a mai trecut printr-un alt mariaj, din care ieșit ulterior.

În sens juridic, protectorul (wilaya) are rolul de a negocia termenii contractului, de a se asigura că fata va primi dota ce i se cuvine și că fata nu este nedreptățită în vreun fel în contractul ce urmează să fie încheiat. Acesta este de obicei tatăl, fratele sau o rudă apropiată a fetei. În cazul în care fata nu mai are nici o rudă apropiată, locul protectorului poate fi luat de unul din prietenii mai apropiați ai acesteia, cu condiția să fie musulman.

După cum se poate observa, islamul nu dispune de o uniformizare a tuturor normelor, fiecare școală teologică are o tradiție și o interpretare felurită a anumitor aspecte, bazându-se pe tâlcuirea surselor coranice și din hadith din perspective diferite.

Femeia trebuie să i se supună bărbatului și este considerată inferioară, dar și obligațiile bărbatului față de femeie sunt mai mari. Bărbatul trebuie să-i procure toate cele necesare bunului trai. În pofida inferiorității, se recunoaște totuși o stare specială a femeii în societatea musulmană, chiar dacă este lipsită de anumite drepturi.

Dota (mahr) este un fel de zestre pe care femeia o primește din partea bărbatului când se căsătorește cu el. Dota este stabilită înainte de a se încheia contractul și poate fi normală (al-mahr al-musamma), raportată la ceea ce primește orice femeie de același rang și în același timp istoric în societatea respectivă, sau specificată²² (al-mahr al-mathal), de obicei ca o condiție impusă de protector. Femeia poate să refuze să întrețină relații sexuale cu soțul ei dacă nu a primit dota, sau poate să accepte ca aceasta să îi fie oferită în tranșe. Cu toate astea, dacă soțul moare, familia lui trebuie să-i plătească văduvei întreaga dotă.

4. Căsătoria temporară

Oricât ar părea de izbitoare culturii occidentale această construcție, căsătoria temporară este mai veche decât islamul. Problema căsătoriei temporare atârână de perspectiva asupra sexualității, întâlnită la majoritatea popoarelor semitice, și este în strânsă legătură și cu acceptarea poligamiei²³. Dacă o femeie este nevoită să accepte că bărbatul ei mai are o altă

¹⁹ Murata Sachiko, *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law...*, p.7.

²⁰ Al- Jami al-Saghir, K. al- Nikah, “Bab al- ikfa”, pp. 173-174, apud. Kecia Ali, *Marriage And Slavery in Early Islam*, Harvard University Press, Cambridge, London, 2010, p.42.

²¹ Anghelescu Nadia, *Introducere în Islam*, Ed. Polirom, 2014, p.98.

²² William Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*, The Clarendon Press, Oxford, 1953, p.23.

²³ Astăzi practicarea poligamiei este în declin chiar și în lumea islamică, în state precum Turcia sau Tunisia, care au scos-o în afara legii, dar este încă legală în 150 de state din Africa, și în majoritatea statelor din lumea a treia. „An Introduction to Polygamy in Islam”, la: IslamReligion.com, accesat 12.09.2020.

femeie pe care o iubește, nu schimbă cu nimic lucrurile dacă acesta este într-o căsătorie temporară sau permanentă cu ea. Islamul nu ia în calcul latura emoțională sau romantismul unei relații, așa cum o face cultura occidentală.

3.1.Scurt istoric

Căsătoria temporară este, în islam, un mariaj încheiat între un bărbat și o femeie pe o perioadă determinată de timp, menționată în contractul de căsătorie.

Mariajul temporar își are obârșia și s-a dezvoltat în funcție de concepțiile și practicile sociale din perioada pre-islamică, care puneau accent pe flexibilitatea relațiilor matrimoniale în raport cu nevoile economice, sociale și culturale ale comunităților arabe. Căsătoria temporară nu este așadar o marcă ce se naște din învățătura islamului, ci a fost practică și înainte de acesta, avându-și rădăcinile undeva în jurul secolului al IV-lea, tot în rândul popoarelor arabe²⁴. Mai există de asemenea mențiuni și în Egipt despre practicarea acestei căsătorii, înainte de apariția islamului²⁵, și în estul Africii.

Mai apoi, după ce islamul a luat ființă, Mohamed ar fi permis acest tip de căsătorie pentru cei ce călătoreau în scopul negoțului și pentru bărbații aflați în campanii militare²⁶. Acest subiect este însă motivul disputei dintre cele două ramuri ale islamului și la baza soluționării ei stă necesitatea răspunderii la următoarea întrebare: A aprobat Profetul acest mariaj sau nu? Desigur, fiecare tabără își are propriile argumente și se sprijină fiecare pe tradițiile care favorizează propriul punct de vedere. În orice caz, disputa nu încearcă să rezolve problema căsătoriei temporare, în vederea întăririi căsătoriei permanente, sau invers, ci are ca motiv principal urmarea fidelă a învățăturilor predate de Mohamed. Sunniții nu discreditează căsătoria temporară pentru că li se pare imorală, așa cum i s-ar părea unui om religios occidental, ci pentru credinciosul sunnit este doar o chestiune de respect a tradiției moștenite de la predecesori. Grăitor pentru această afirmație este faptul că și sunniții inițiază două tipuri de căsătorii lipsite de obligații, numite *misyar* și *urfi*, care diferă de căsătoria temporară doar prin faptul că nu au caracterul de a fi temporare. Ca și caracteristici, atât aceste căsătorii sunnite, cât și cea temporară *șiită* nu se deosebesc prea mult, diferența fiind aceea că, la sunniți, perioada nu este predeterminată și deci nici specificată, motiv pentru care nu se poate numi temporară²⁷. În fapt se poate încheia foarte ușor prin divorț, fiind un mariaj care nu necesită prea multe obligații.

Argumentele ambelor tabere pentru căsătoriile secundare sunt prevenirea desfrâului și adulterului, fapte pedepsite cu moartea în islam²⁸.

Sunniții spun că Mahomed ar fi scos în afara legii *mut'a*, care ar fi existat înainte ca el să aibă prima revelație a Coranului, etapă numită de musulmani *Jahiliyya*²⁹, dar ar fi permis *misyar*, căsătoria secundară a celor care călătoreau foarte departe de casă ori mergeau în pelerinaje sau erau încadrați în campanii militare.

²⁴ Marcellinus Ammianus, XIX,4, apud. Judah B. Segal, „Arabs in Syriac Literature before the Rise of Islam”, în *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, The Hebrew University, Magnes Press, 1982, Jerusalem.

²⁵ A. Westmarck, *The History of Human Marriage*, Macmillan and co. and New York, 1891, London, pp.267-288.

²⁶ Yehezkel Margalit, „Temporary marriage: a comparison of the Jewish and Islamic conceptions”, *Journal of Law and Religion*, vol.33, nr.1, Cambridge University Press, 2018, p.98.

²⁷ Duncan, MacDonald, *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory*, Charles Scribner's Sons, 1903, p.68.

²⁸ Shoshana Shmulyovitz, „Temporary Marriage in Islam: Exploitative or Liberating?”, *Tel Aviv Notes*, Tel Aviv University, 2012, vol.6, nr.5, p.2.

²⁹ Joseph Scacht, *The Origins of Muhammad Jurisprudence*, Oxford University Press, London, 1979, p.29.

Un teolog sunnit renumit în rândurile musulmanilor, Fakhr-al-Din al-Razi, menționează în lucrarea sa Comentariul Coranului, că mut'a a fost inițial permisă și descrie cum pe când Profetul și suita sa se aflau într-un pelerinaj la Mecca, mulți dintre cei ce erau cu el se plâneau că este mult prea lungă separarea de soțiile lor. La auzul acestei nemulțumiri, Mohamed le-ar fi spus: „Atunci mergeți și bucurați-vă (istima) de aceste femei”³⁰. Acest episod este interpretat de sunniți ca fiind o aprobare a profetului pentru căsătoria temporară, dar apoi, bazându-se pe scrierile Coranului, conchid că mai apoi practica a fost interzisă de acesta. Versetul coranic care stă la baza celei din urmă afirmații este versetul 23, 1-6: „Prosperi sunt credincioșii...care își păzesc părțile intime, cu excepția soțiilor lor și a ceea ce dreptele lor mâini stăpânesc”.

Privind obiectiv aceste argumente, nu putem afirma că Mahomed a înființat un anumit mod de căsătorie, oficial, cu anumite legi impuse. În textele despre mut'a regăsite în Coran și hadith, Profetul pare să aprobe pur și simplu practica sexului plătit, lipsit de obligație, fără să-i dea o conotație religioasă. Cel mai probabil, urmașii săi au îmbrăcat această practică, dându-i și un sens religios și introducând-o în jurisprudența islamică.

3.2.Mut'a în Coran și Hadith

Ca argumente din hadith pentru interzicerea acestei practici, sunniții se bazează pe două surse. Una care menționează că: „Mohamed a interzis practica mut'a, în 629”³¹, anul în care Mecca a fost deschisă pentru musulmani. Și alta care afirmă că: „Mohamed a interzis practica căsătoriilor mut'a și căsătoriile între relațiile de sânge în anul Hibar”³².

De cealaltă parte, șiiții consideră că mariajul temporar a fost aprobat mereu de Mahomed, dar a fost interzis de califul Umar, succesorul lui Mohamed. Conform șiiților, interzicerea acestui mariaj de către califul Umar nu i-ar fi vizat pe musulmani și, din acest punct de vedere, căsătoria temporară este considerată de ei a fi încă permisă.

Termenul mut'a nu se regăsește în Coran, ci a apărut ulterior, dar sura pe care se sprijină perspectiva șiiită referitor la căsătoria temporară este intitulată Femeie, iar argumentul în sine poate fi regăsit la versetul 24, care spune : „Plătește femeii care îți oferă plăcere (istima), orice i-ai promis”. În această sură, Mohamed enumeră o listă de cazuri, femei cu care musulmanului îi este interzis să se căsătorească, urmând ca apoi să enunțe :„Permis pentru voi este ceea ce este dincolo de toate acestea” și imediat după, versetul 24 amintit mai sus. Acesta este argumentul principal care susține perspectiva șiiită a căsătoriei temporare, iar contextul istoric al acestei reglementări făcute de Mahomed este acela al șederii sale la Medina, cel mai probabil între 622 și 632. În acea perioadă se obișnuia practicarea sexului plătit³³. Mohamed se pare că aprobă această practică: după șiiți, o aprobă permanent, dar conform sunniților, doar la început.

3.3.Caracteristici

Legat de practica în sine a căsătoriei temporare în islam, aceasta este asemănătoare ca structură cu cea permanentă, având aceleași elemente principale, respectiv stâlpii căsătoriei și statutele, doar că stâlpii sunt patru ca număr: formula, persoanele, perioada de timp și dota.

³⁰ Al Tafsir al-kabir, Istanbul, 1307 / 1889-90, III, 286., apud. Murata Sachiko, *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamuc Law...*,p.41.

³¹ Muhammad Ibn Ismail Al-Bukhari, Sahihal-Bukhari, *The Book Of Marriage*, no. 5117–5118, apud. Yehezkel Margalit, *Temporary Marriage: A Comparison of the Jewish and Islamic Conceptions...*,p.99.

³² Abdalla Ben Abdalrahman Al-Darami, *Sanan Al-Daram* (Tradiția al-Daramului) Vol. 2, 64 (1966), apud. *Journal of Law and Religion*, p.99.

³³ Murata Sachiko, *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamuc Law...*,p.38.

Aceasta ia ființă în baza acordului comun (lāzim), fondat pe propunerea de mariaj (ḵabūl) și acceptul (īdjāb), la care se adaugă intervalul de timp (adjal), care poate varia*34.

În cadrul căsătoriei permanente, femeia este numită daemeh, pe când, într-o căsătorie temporară, ea este numită mut'ah sau sigeh*35.

Ceea ce este interesant și sugestiv pentru înțelegerea perspectivei islamice este formula de consacrare a căsătoriei temporare. Femeia rostește: „Mă dăruiesc ție ca un cadou!” sau „Mă închiriez ție!” (al shashid al thani), iar bărbatul rostește: „Accept!”.

Shahla Haeri, o cercetătoare iraniană, asociază contractul unei căsătorii permanente cu un contract de vânzare, pe când pe cel al unei căsătorii temporare, cu un contract de închiriere*36. Tot legat de această idee, în căsătoria temporară, diferit de cea permanentă, dota trebuie să fie mereu specificată, și deci nu poate fi stabilită implicit, așa cum se întâmplă în nikah.

Pe lângă faptul că se specifică în contract cât va dura căsătoria*37, se mai poate specifica și de câte ori vor întreține cei doi actul sexual, iar dacă aceste aspecte sunt reglementate în contract, ele trebuie respectate. Depășirea numărului de relații intime prevăzut în contract face ca acestea să devină ilegite, chiar dacă timpul căsătoriei nu a luat sfârșit încă*38.

Perioada predeterminată (mudda) poate dura de la o oră până la 99 de ani, iar persoanele eligibile pentru această căsătorie sunt musulmanii și persoanele cărții, adică evreii și creștinii.

Obligațiile acestei căsătorii sunt minime. Soții nu sunt obligați să locuiască împreună, după cum se și întâmplă în majoritatea căsătoriilor de acest gen, femeia poate folosi contraceptive fără știrea soțului și, în general, nu are nevoie de aprobarea soțului pentru a lua decizii în plan profesional. Femeia poate să aplice pentru un loc de muncă, să-și urmeze studiile, să călătorească fără permisiunea bărbatului, lucruri pe care nu le poate săvârși într-o căsătorie permanentă.

Căsătoriile de acest tip pot fi și non-sexuale, în care se prevede că cei doi nu vor întreține deloc relații intime unul cu celălalt, dar acest lucru trebuie specificat în contract. Chiar și în cazul în care nu este specificat în contract, femeia are voie să refuze relațiile sexuale cu soțul său, dar nu ca o regulă permanentă. În orice caz, căsătoriile temporare au de cele mai multe ori scopul strict de satisfacere a nevoilor sexuale, încât cazul menționat mai sus este foarte rar întâlnit.

Obligațiile din partea bărbatului sunt și ele minime. Acesta nu mai trebuie să își întrețină soția sau să-i ofere suportul necesar. Căsătoria temporară se aseamănă, în ceea ce privește obligațiile, cu mariajul occidental, unde obligațiile nu se impun din exterior ca o regulă, ci se subînțeleg.

O femeie poate să intre într-o căsătorie doar cu un singur bărbat, fie ea căsătorie temporară sau permanentă, pe când un bărbat poate avea maxim patru soții permanente și oricâte soții temporare în același timp*39.

³⁴ Yehezkel Margalit, *Temporary Marriage: A Comparison of the Jewish and Islamic Conception...*p.98.

³⁵ Sistani. Tozih Al-Masael, Noor Al Mobin publications, 2013. apud. *Tel Aviv Notes*, Tel Aviv University, 2012, vol.6, nr.5, p.3.

³⁶ Shahla Haeri, *Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran* Syracuse University Press, New York, 1989, p. 75.

³⁷ Avraham Hakin, *Conflicting Images of Lawgivers: The Caliph and the Prophet: Sunnat Umar and Sunnat Muhammad*, Islamic History and Civilization, Brill, vol.49, Boston, 2003, p.164.

³⁸ *Sahih al-Bukhari*, n.p., 1378/1958, III, 120, apud. Murata Sachiko, *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law...*,p.29-30.

³⁹ Shahla Haeri, *Law of Desire...*,p.38.

Statutul pe care îl are femeia în instituția căsătoriei temporare are repercusiuni și asupra statutului ei în societate, în sensul că beneficiază de o libertate mai mare nu doar raportându-ne la relația cu soțul, ci în sens general.

Căsătoria temporară este deci o opțiune care oferă anumite oportunități femeii, dar în general acelor femei provenite din clasa mijlocie sau de sus, care au o anumită educație, își cunosc drepturile și au susținere din partea familiei.

Ceea ce este interesant este că aceste căsătorii cel mai adesea sunt încheiate în secret⁴⁰, pentru a-i fi mai ușor femeii, după încheierea căsătoriei temporare, să intre într-una permanentă. Dacă o căsătorie temporară a fost ținută în secret, familia fetei poate să-i caute acesteia un soț pentru o căsătorie permanentă.

4. Căsătoria secundară în Sunnism

La fel ca în šiism, și sunniții au propriul lor mod de a scăpa de responsabilitățile unei căsătorii permanente. Deși ei nu sunt de acord cu căsătoria temporară šiită, pentru că a fost interzisă de Mohamed, practică alte două modalități de căsătorie secundară, numite misyar și urfi. Conform sunnismului, Mohamed ar fi interzis mut'ah, dar ar fi îngăduit, celor ce călătoresc, căsătoria misyar.

Căsătoria misyar nu are o susținere unanimă în lumea sunnită, ba chiar sunt teologi sunniți care o consideră o modalitate de justificare a plăcerilor sexuale într-un mod ilicit⁴¹. Asistentul universitar Florian Pohl al universității Emory, Oxford, este de părere că mariajul misyar constituie o problemă pentru sunnism și că este folosit fie expres cu scopuri sexuale, fie ca o formă de prostituție mascată⁴². Ca formă, acesta necesită acceptul ambelor părți, prezența a doi martori și acordarea, de către bărbat femeii, a dotei convenite. Conform Forului superior Ulema al Arabiei Saudite, un grup de cercetători islamici, recunoscuți ca specialiști în legislația religioasă și teologia islamică, sfătuitori ai regelui în materie de probleme religioase⁴³, femeia are posibilitatea, în cadrul căsătoriei misyar, să ceară soțului îndeplinirea obligațiilor conjugale ce ar trebui îndeplinite într-o căsătorie permanentă. În acest caz, bărbatul trebuie să locuiască cu ea și să-i asigure siguranța financiară și a traiului. În cazul în care nu este de acord, el este nevoit să divorțeze.

Cealaltă modalitate de căsătorie temporară în sunnism este nikah 'urfi, unde urfi înseamnă convenție. Există multe modalități de a încheia o astfel de căsătorie, de obicei consemnând pe o hârtie, asemenea unui contract, faptul că cei doi s-au căsătorit. Multe state arabe însă nu recunosc acest tip de mariaj, deci nici recunoașterea legală nu poate fi luată în considerare în cazul acestor căsătorii și nici divorțul. Ca și principiu, cele două tipuri de mariaj secundar din sunnism nu diferă, în practică, de căsătoria temporară šiită.

5. Căsătoria temporară în modernitate

În modernitate, islamul a receptat căsătoria temporară în funcție de contextul social, cultural, economic și chiar religios. Toți acești factori au evoluat odată cu progresul adus de

⁴⁰ Corine Fortier, „Women and men put islamic law to their own use: Monogamy versus secret marriage in Mauritania”, in Margot Badran, *Gender and Islam in Africa: Rights, Sexuality and Law*, Woodrow Wilson Press, Washington DC, 2011, p.213.

⁴¹ Elie Eljahd, *The Islamic Shield: Arab Resistance to Democratic and Religious Reforms*, Brown Walker Press, , 2007, p.53.

⁴² Florian Pohl, *Muslim World, Modern Muslim Societies*, Marshall Cavendish, New York, 2011, p. 52.

⁴³ Alexander Bligh, „The Saudi Religious Elite as Participant on the Political System of the Kingdom” *,International Journal of Middle East Studies* 17, no.1, Cambridge University Press, 1985, p.38.

dezvoltarea tehnologică și cu ele s-a modificat dimpreună și perspectiva asupra femeii și implicit a relației dintre bărbat și femeie. Avântul libertinajului și al ideilor liberale, consumerismul excesiv, răspândirea capitalismului pe tot globul, progresul tehnologic, ce a facilitat transmiterea foarte rapidă a informațiilor, au influențat chiar și statele cu o tradiție religioasă bine înrădăcinată.

Tot în acest fel, ideea căsătoriei temporare a suferit o schimbare de perspectivă. Percepția publicului s-a schimbat cu privire la acest aspect, iar elementul principal ce a produs această schimbare, a fost autoritatea statului, care în modernitate, a promovat această nouă percepție.

În trecut, distanța și timpul pe care-l necesitau călătoriile lungi au cerut ca, în oarecare condiții, căsătoriile temporare să fie permise, ca o încercare de a acoperi neputința omului de a trăi în abstenență o lungă perioadă de timp. Modernitatea însă oferă avantajul călătoriilor rapide, chiar de la un capăt al lumii la altul și deci justificarea căsătoriei temporare nu mai cuprinde această neputință, invocată inițial. Ceea ce rămâne în mod principal ca suport al practicii acestui tip de căsătorie este încercarea omului de a-și satisface propriile plăceri și de a-i găsi acestei încercări o acoperire religioasă.

Căsătoriile mut'ah, misyar și urfi au fost folosite pentru prostituție, trafic de persoane și ca o cale legitimă a bărbaților de a se culca cu fete mult mai tinere. Există multe familii sărace care își vând fetele doar pentru a primi dota, urmând ca, la sfârșitul vizitei, bărbații să le abandoneze pur și simplu.

Sunt de asemenea familii care, tot pentru bani, își dau fetele proxeneților, care inițiază aceste căsătorii temporare doar pentru a putea trece granițele. În 2014 a fost publicat un raport conținând 82 de pagini care expunea în detaliu lumea ascunsă a prostituției din Iran. Tot în același raport s-au constatat și următoarele: copii de liceu și tineri abia trecuți de adolescență erau activi din punct de vedere sexual și 80% din fetele nemăritate aveau prieten⁴⁴.

În mare, din cauza factorului economic, femeile sunt constrânse să intre în astfel de căsătorii secundare, în unele cazuri chiar familia fiind cea care pune presiune pe acestea. Din această cauză, multe femei s-au opus căsătoriilor temporare de-a lungul timpului, având ca motiv principal faptul că femeile clasei de jos sunt forțate oarecum să intre în astfel de căsătorii, și deci văduvite de posibilitatea unei căsătorii permanente⁴⁵. Pentru femeile clasei de mijloc însă, căsătoria temporară a devenit în modernitate foarte populară, mai ales pentru că majoritatea studenților nu-și permit să intre într-o căsătorie permanentă, tot din cauza situației financiare, adică obligațiile financiare pe care aceasta le-ar impune. Astfel aleg căsătoria temporară ca singurul mariaj accesibil. Acest tip de mariaj este o opțiune și pentru femeile care au rămas văduve de tinere și cărora le este mai accesibil să aleagă o căsătorie secundară, decât una permanentă.

Singura diferență dintre stilul de viață occidental, ponegrit de media islamică, și modul de viață al căsătoriilor temporare este aceea că, în cazul celor din urmă, sunt aprobate de autoritatea religioasă, dar argumentele folosite pentru susținerea acestei practici au ca esență tot libera manifestare a sexualității, îngrădită însă doar de efortul minim al încheierii unui contract, recunoscut de instituția religioasă. În orice caz, la momentul actual, în lumea islamică există o încercare de promovare a căsătoriei temporare, aducându-se mai multe argumente pentru susținerea acesteia. Se consideră, de exemplu, că prin această practică se va desființa categorisirea femeilor în soții bune și soții rele, dat fiind că exigența virginității, atât de înrădăcinată în normele culturale și tradiționale din majoritatea comunităților islamice, își va

⁴⁴ Ahmady Kameel, „*Temporary Marriage: An Approved Way of Submission*” ...p.3.

⁴⁵ Syed Naez Ahmad, „A proposal Saudis can't refuse” *The Guardian*, August 16, 2009.

pierde din opacitate. De asemenea ar proteja pe anumite femei care sunt active sexual de ponegrirea socială și ar legitima apariția copiilor ce rezultă din relațiile sexuale ce au loc în cadrul acestor căsătorii.

Aceste aserțiuni care susțin căsătoria temporară par a fi asemănătoare cu ideologia progresistă neo-marxistă, sau mai recent de gen, promovată și în Occident, care susține o manifestare a sexualității fără îngrădiri, în care plăcerea sexuală primează ca preocupare umană. Totuși există și justificări ale acestui gen de căsătorie care par verosimile. Într-un documentar lansat în 2009, intitulat *Who Gives Kisses Freely From Her Lips*, realizat de Simin Farhondeh, o femeie spune că a adoptat această căsătorie pentru că trebuia să aibă grijă de cei doi frați ai săi, iar într-o căsătorie permanentă soțul probabil nu ar fi permis ca ea să locuiască cu aceștia și ea ar fi trebuit să se supună voii soțului.

La ora actuală, căsătoria temporară în islamul šiit se apropie tot mai mult de ceea ce am numi noi astăzi convenție matrimonială sau contract prenupțial, ce se întocmește înainte de căsătorie. Principiile sunt aceleași și au la bază o concepție pur umană, utilitaristă, lipsită de considerația vreunui sentiment profund sau a vreunei credințe anume. Atât contractul prenupțial, cât și căsătoria temporară sunt forme de secularizare a instituției căsătoriei, atât a celei creștine, cât și a celei din islam. Elementul religios este treptat desacralizat prin infiltrarea tendințelor modernismului. În urma acestui proces, prescripțiile religioase devin tot mai greu de respectat, iar aceste practici apar ca un substitut mai accesibil omului modern. Tot în aceeași poziție se află și căsătoriile secundare din islamul sunnit, dar care însă sunt privite în general cu scepticism de către credincioși. Ramura sunnită s-a remarcat mereu prin impunerea unei respectări acrivioase a prescripțiilor legii, încât căsătoriile secundare nu sunt la fel de răspândite ca în šiism.

6. Concluzii

Putem observa cum mariajul și formarea familiei sunt ca un ancadrament care cuprinde viața umană pe pământ. Aceasta este o caracteristică naturală a umanității, prin care își perpetuează însăși existența. Datorită complexității firii umane și a diversității manifestării ei, a varietății de popoare, fiecare cu caracteristicile sale dominante, căsătoria devine un element variabil. Din această perspectivă ar trebui să înțelegem și practica căsătoriei temporare, ca una ce se formează într-un context anume și printr-un concurs de împrejurări complex. După cum spuneam, acceptarea poligamiei este în strânsă legătură cu mariajul temporar și denotă o anumită viziune asupra raporturilor umane și asupra sexualității. În general, popoarele semitice au practicat poligamia, inclusiv evreii. Chiar încă din începuturi, căsătoria poligamă era acceptată prin lege. Scopul inițial al poligamiei era perpetuarea neamului omenesc. Deși Occidentul diferă ca și concepție familială de perspectivele Orientului Mijlociu, nu putem să nu observăm aceleași tendințe și aici, de data aceasta sub altă formă, poate chiar mai decadentă. Începând cu modernitatea, s-a dezvoltat ideea de noua dezordine amoroasă⁴⁶, care răstoarnă complet principiile fundamentale ale căsătoriei creștine, promovându-se uniunile consensuale, așa-zisele cupluri cu beneficii, relațiile de probă, sărbătorile iubirii etc. Există autori care ajung până acolo încât afirmă că familia nu mai există, sau cel puțin, raportându-ne la accepțiunea comunitară, ea a dispărut de tot⁴⁷. Aceste tendințe vin și aici din dorința omului de a-și împlini plăcerile, încercând o justificare a metodelor prin care îndeplinește acest obiectiv.

⁴⁶ Pascal Bruckmer, Alain Finkielkraut, *Noua dezordine amoroasă*, trad. fr. Luminița Brăileanu, Editura Trei, București, 2005.

⁴⁷ Iolanda Mitrofan, Cristian Ciupercă, *Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei*, Editura Press Mihaela, București, 1998, p. 38.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abd Al-Ati, Hammudah. The Family Structure in Islam, American Trust Publications, 1977.
2. Abdalla Ben Abdalrahman Al-Darami. Sanan Al-Daram (Tradiția al-Daramului), vol. 2, 1966, apud. Journal of Law and Religion.
3. Abdur Rahman I. Doi. Shari'ah: The Islamic Law, 1984, apud. Journal of Law and Religion, vol. 33, nr. 1.
4. Ahmad, Syed Naez. „A Proposal Saudis Can't Refuse,” The Guardian, August 16, 2009.
5. Ahmady, Kameel. Temporary Marriage: An Approved Way of Submission, Swift Journal of Social Sciences and Humanities, vol. 5, nr. 1, 2019.
6. Al Tafsir al-Kabir. Istanbul, 1307 / 1889-90, III, 286, apud. Murata Sachiko, Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law.
7. Al-Jami al-Saghir, K. al-Nikah. „Bab al-Ikfa,” apud. Kecia Ali, Marriage and Slavery in Early Islam, Harvard University Press, Cambridge, London, 2010.
8. Al-Maghafi, Nawal. „In Iraq, Religious Pleasure Marriages Are a Front for Child Prostitution,” The Observer, 6 Octombrie, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/06/pleasure-marriages-iraq-baghdad-bbc-investigation-child-prostitution>, accesat 14.12.2020.
9. Anghelescu, Nadia. Introducere în Islam, Ed. Polirom, 2014.
10. Arberry, Arthur John. Aspects of Islamic Civilization, A.S. Barnes and Co., New York, 1964.
11. Assadullah, Mir Mohammed. Weddings in Islam, zawaj.com, accesat la 12.09.2020.
12. Bligh, Alexander. „The Saudi Religious Elite as Participant on the Political System of the Kingdom,” International Journal of Middle East Studies, vol. 17, nr. 1, Cambridge University Press, 1985.
13. Bruckmer, Pascal, și Alain Finkielkraut. Noua dezordine amoroasă, trad. fr. Luminița Brăileanu, Editura Trei, București, 2005.
14. Caetani, Leone. Annali Dell'islam (Analele Islamului), 1972, apud. Journal of Law and Religion, vol. 33, nr. 1.
15. Carlisle, Jessica. Muslim Divorce in the Middle East, Gender and Politics, Springer International Publishing / Palgrave Pivot Publishing, London, 2019.
16. Coulson, Noel. A History of Islamic Law, The University Press, Edinburgh, 1964.
17. de Muth, Susan. „Muslim Matrimonial Websites – Halal or Haram?”, The Middle East, 2011, thefreelibrary.com, accesat 14.12.2020.
18. Duncan, MacDonald. Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory, Charles Scribner's Sons, 1903.
19. Eljahd, Elie. The Islamic Shield: Arab Resistance to Democratic and Religious Reforms, Brown Walker Press, 2007.

20. Fortier, Corine. „Women and Men Put Islamic Law to Their Own Use: Monogamy versus Secret Marriage in Mauritania,” în Margot Badran, *Gender and Islam in Africa: Rights, Sexuality and Law*, Woodrow Wilson Press, Washington DC, 2011.
21. Gibb, Sir Hamilton Alexander Rosskeen și Johannes Hendrik Kramers. *A Shorter Encyclopedia of Islam*, Cornell University Press, 1974.
22. Gribetz, Arthur. *Strange Bedfellows: Mut'at al-nisā' and Mut'at al-hajj*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1994.
23. Grigore, George. „Mariage Iraqi Style”, *Gilgamesh, Dār al-Ma'mūn*, nr. 4, 2012, Bagdad.
24. Habib, Tiliouine, et alii. *Islamic Religiosity, Subjective Well-Being, and Health*, în *Mental Health, Religion and Culture*, vol. 12, nr. 1, Routledge, 2009.
25. Haeri, Shahla. *Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran*, Syracuse University Press, New York, 1989.
26. Hakin, Avraham. *Conflicting Images of Lawgivers: The Caliph and the Prophet: Sunnat Umar and Sunnat Muhammad*, *Islamic History and Civilization*, vol. 49, Brill, Boston, 2003.
27. Hobhouse, Leonard. *Morals in Evolution: A Study of Comparative Ethics*, Chapman and Hall, London, 1951.
28. Huges, Thomas Patrick. *A Dictionary of Islam*, Scribner, Welfird and Co., London, 1885.
29. Joseph Schacht. *The Origins of Muhammad Jurisprudence*, Oxford University Press, London, 1979.
30. Leeman, Alex B. „Interfaith Marriage in Islam: An Examination of Legal Theory Behind the Traditional and Reformist Positions”, *Indiana Law Journal*, vol. 84, iss. 2, art. 9, Mauer School of Law: Indiana University, 2009.
31. Marcellinus Ammianus. XIX, 4, apud. Judah B. Segal, „Arabs in Syriac Literature before the Rise of Islam”, în *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, The Hebrew University, Magnes Press, 1982, Jerusalem.
32. Margalit, Yehezkel. „Temporary Marriage: A Comparison of the Jewish and Islamic Conceptions”, *Journal of Law and Religion*, vol. 33, nr. 1, Cambridge University Press, 2018.
33. Margalit, Yehezkel. *Temporary Marriage: A Comparison of the Jewish and Islamic Conceptions*.
34. Mitchell, Linda. *Family Life in the Middle Ages*, Greenwood Press, London, 2007.
35. Mitrofan, Iolanda, și Cristian Ciupercă. *Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei*, Editura Press Mihaela, București, 1998.
36. Montgomery Watt, William. *Muhammad at Mecca*, T. Clarendon Press, Oxford, 1953.
37. Montgomery Watt, William. *Muhammad at Mecca*, The Clarendon Press, Oxford, 1953.
38. Muhammad Ibn Ismail Al-Bukhari. *Sahih al-Bukhari: The Book of Marriage*, no. 5117–5118, apud. Yehezkel Margalit, *Temporary Marriage: A Comparison of the Jewish and Islamic Conceptions*.
39. Murata, Sachiko. *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law*, Ansariyan Publications - Qum, Al-Islam.org.
40. Murata, Sachiko. *Mut'ah, Temporary Marriage in Islamic Law*, Ansariyan Publications - Qum, Al-Islam.org.
41. Murdock, George Peter. *Social Structure*, The Free Press, New York, 1965.
42. Nye, Ivan și Felix Berardo. *Emerging Conceptual Frameworks in Family Analysis*, The Macmillan Co., New York, 1966.

43. Patai, Raphael. Sex and Family in the Bible and the Middle East, Doubleday and Co., New York, 1959.
44. Philips, Bilal Abu Ameenah. Polygamy in Islam: The Rationale and Laws Behind, International Islamic Publishing House, 2005.
45. Pohl, Florian. Muslim World, Modern Muslim Societies, Marshall Cavendish, New York, 2011.
46. Ponzetti, James J. Jr. International Encyclopedia of Marriage and Family, vol. 1, Thomson Gale, 2003.
47. Ponzetti, James. International Encyclopedia of Marriage and Family, vol. 1, Macmillan Reference, USA, 2003.
48. Rizvi, Muhammad S. Marriage and Morals in Islam, Islamic Education and Information Center, Scarborough, 1994.
49. Sahih al-Bukhari. n.p., 1378/1958, III, 120.
50. Sciolino, Elaine. „Love Finds a Way in Iran: Temporary Marriage,” New York Times, 4 Octombrie, 2000, <https://www.nytimes.com/2000/10/04/world/love-finds-a-way-in-iran-temporary-marriage.html>.
51. Shmuluvitz, Shoshana. „Temporary Marriage in Islam: Exploitative or Liberating?”, Tel Aviv Notes, Tel Aviv University, 2012, vol. 6, nr. 5.
52. Sistani. Tozih Al-Masael, Noor Al Mobin publications, 2013, apud. Tel Aviv Notes, Tel Aviv University, 2012, vol. 6, nr. 5.
53. Torrey, Charles Cutler. The Jewish Foundation of Islam, Jewish Institute of Religion Press, New York, 1933.
54. Westermarck, Edward Alexander. The Origin and Development of the Moral Ideas, vol. 1, Macmillan and Co., London, 1971.
55. Westmarck, A. The History of Human Marriage, Macmillan and Co., New York, 1891

ALEXANDRU LAHOVRI- POLITICIAN AND STATESMAN

Daniela Mihaela Samoilă
Teacher, First Teaching Degree

Abstract: *Having entered political life in a context characterized by the success of the defenders of tradition, by the resurgence of conservatism on the international arena, confirmed, among other things, by the shaping of a new edition of the solidarity of the northern courts, Al. Lahovari becomes, by temperament and education, by class affiliation and by the environment in which he was formed, one of the strongest defenders of conservative principles.*

Conceived by the defenders of tradition as the most honorable result of human work and intelligence, the most imminent embodiment of activity and initiative born with man entering the social state, property, sacred and inviolable, is also defended by him in his doctoral thesis: "any other system, not only would be the grave of human dignity and freedom, but would have no other practical effect than equality in misery".

The new electoral law of July 30, 1866, lowering the age limits, will offer Alexandru Lahovari the opportunity to enter the Chamber of Deputies, as a deputy of the Vâlcea College, on November 15, 1866.

Nevertheless, I will take this courage, because since yesterday, attending so many political economy courses, the political desire has come to me too, to make one '. During this period, he supports, together with moderates from the two major political currents, the government led by Ion Ghica, whom he calls the son of chance. The Prime Minister initially showed him some sympathy, but later, he views him with a coldness that turns into complete hostility, becoming not only political opponents, but also personal enemies, in parliament he tries to justify contracting the Oppenheim loan as an absolute necessity. Through ideas and the elevation of thought, through eloquence and probity, he makes himself known even in these years. When in 1867, in the Chamber of Deputies the law regarding the country's arms is debated, in the draft of which the Sun and the Crescent appear, he requests their removal so as not to make a political mistake, so that the Crescent is not taken as a symbol of vassalage.

Keywords: *conservative, discourse, justice, politicizing, party.*

„Întorcându-se în țară la sfârșitul anului 1865, Alexandru Lahovari se va distinge curând în activitatea politică, devenind unul din membrii de vază ai Partidului Conservator, Alexandru Lahovari era posesorul unei culturi temeinice și o cuprinzătoare înțelegere a fenomenelor și a specificului său. Dotat cu o fină ironie, se menținea în topul celor mai admirați oameni ai țării, fiind idolul a multora.

Consecvența față de concepția evoluționist conservatoare se manifesta în întreaga sa activitate politică, participarea, alături de Ion Ghica, Petre P. Carp, G. Cantacuzino și C. Grădișteanu, la făurirea Junei Drepte, integrarea și formațiunile conservatoare coalizate vremelnice în jurul lui Lascăr Catargiu în anul 1871, contribuția la constituirea primei organizații conservatoare care își are baza un statut, în jurul ziarului *Timpul*, participarea la actul de naștere a Partidului Conservator, la activitatea Clubului Central al acestuia încă din decembrie 1880 sunt primele dovezi ale statorniciei sale politice. Refuzul de a intra în combinația junimistă în anul 1888, la propunerea lui Theodor Rosetti, este semnificativă în acest sens.

Deși exponent al conservatorilor puri, își asuma un rol de conciliere, de unire în diversele nuanțe, între diferitele grupări și *nefericitele curente*, pentru depășirea dezacordurilor ideologice

și subiective, cauzate, pe de o parte, de prezența prea multor oameni de valoare, inteligenți, culți, cinstiți, dar ambițioși, iar pe alta de permanentele căutări doctrinare, de neîncetatele încercări de adaptare la noile cerințe și realități. Desele reuniuni pe care le organizează cu participarea liderilor conservatori², demersurile întreprinse în vederea evitării apropierii lui Maiorescu și Cantacuzino de Bratianu³, insistențele depuse ca bătrânul și autoritarul castelan de la Golasei - singurul în măsură *a concilia pretențiile și a împăca divergentele*, să asigure conducerea permanentă a activității politice conser-vatoare, preocuparea pentru revigorarea partidului, devenit *risipit și apatic* în anii îndelungatei guvernări liberale⁴. Alexandru Lahovari a împletit permanent activitatea politică cu cea a demnitarului, fie că acționa în țară sau în străinătate. Din aceste considerente, nici noi nu ne vom despărți de cele două noțiuni, ci le vom trata, în permanenta lor interdependență – lucru perfect justificat de faptul ca acesta a acționat tot timpul, ca om de stat, în virtutea unor convingeri politice, pe care le-a apărât toată viața, prin variate mijloace; activitate practică, publicistică, discursuri parlamentare etc.

Intrat în viața politică într-un context caracterizat prin succesul apărătorilor tradiției, prin recrudescența conservatorismului pe arena internațională, confirmată, între altele, de *conturarea unei noi ediții a solidarizării curților nordice*⁵, Al. Lahovari devine, prin temperament și educație, prin apartenența de clasă și prin -mediul în care s-a format, unul dintre cei mai fermi apărători ai principiilor conservatoare.

Concepută de apărătorii tradiției drept *rezultatul cel mai onorabil al muncii și al inteligenței omului*⁶, *întruparea cea mai iminentă a activității și inițiativei născută odată cu omul intrat în stare socială*⁷, proprietatea, sacră și inviolabilă, este și de el apărată încă în teza de doctorat: „*orice alt sis-tem, nu numai ca ar fi mormântul demnității și libertății umane, dar nu ar avea alt efect practic decât egalitatea în mizerie*”⁸.

Noua lege electorală din 30 iulie 1866, micșorând limitele de vârstă, îi va oferi lui Alexandru Lahovari posibilitatea să intre în Camera Deputaților, ca deputat al Colegiului de Vâlcea, la 15 noiembrie 1866.

Discursurile tânărului parlamentar se distingeau, deja, prin talentul și expresivitatea cu care își expunea ideile și concepțiile, prin caracterul moderat al formei, prin înțelepciunea și maturitatea ideilor, prin logica impecabilă. De asemenea, din conținutul expunerilor sale, rezultă că se documenta întotdeauna în problema supusă dezbaterilor. Mărturie a celor expuse mai sus, sta textul următor: *Domnilor, mi-e frică, o declar de la început, să vin în această cameră să mă pun în lupta cu un profesor de economie politică. Cu toate acestea, voi lua acest curagiu, căci de ieri, asistând la atâtea cursuri de economie politică, mi-a venit și mie dorința politică, de a face unul*⁹. În această perioadă, susține, împreună cu moderații din cele doua mari curente politice, guvernul condus de Ion Ghica, pe care îl numește *fiul întâmplării*. Primul ministru îi arăta la început o oarecare simpatie, însă, mai târziu, îl privește cu o răceală care se preschimbă într-o ostilitate desăvârșită, devenind nu numai adversari politici, ci și dușmani personali, în parlament încearcă să justifice contractarea împrumu-tului Oppenheim ca pe o necesitate absolută. Prin idei și elevația gândirii, prin elocință și probitate se face cunoscut încă din acești ani. Atunci când în anul 1867, în camera Deputaților se dezbate legea privitoare la armele țării, în proiectul căreia figurează Soarele și Semiluna, cere scoaterea lor pentru a nu se face o greșeală politică, pentru ca Semiluna să nu fie luată ca simbol al vasalității. De pe poziția grupării pe care o reprezintă combate proiectul de lege elaborat de ministrul de Război, îndeosebi principiul înarmării generale, se pronunță pentru o armată permanentă, cu un număr redus de soldați¹⁰.

În alegerile parlamentare ce au urmat, în ianuarie 1868, Al. Lahovari, deși combătut cu înverșunare de guvern, a reușit să fie reales ca deputat de Vâlcea. El a susținut guvernul condus

de Al. Golescu, iar după retragerea acestui guvern, a intrat ca ministru al justiției, în cabinetul format din tineri, care făceau parte din grupul camerei, ce se numea atunci *Juna dreapta* (20 aprilie 1870). Din acest guvern, în afara de Alexandru Lahovari, mai făceau parte: G. Manu, G. Gr. Cantacuzino, C. Grădișteanu și P.P. Carp, un guvern prezidat de Manolache Costache Epureanu¹¹. În această perioadă, luptele politice dintre cele doua partide capătă o virulență nemaîntâlnită până atunci: opoziția liberala declanșează o campanie înverșunată împotriva regelui Carol I. La 8/20 august 1870, se va desfășura la Ploiești, cunoscuta mișcare antidinastica, condusa de Alexandru Candiano-Popescu, cu care ocazie se proclamă detronarea prințului de Hohenzollern și înlocuirea să printr-un guvern provizoriu aflat sub președinția lui I. C. Brătianu¹². Alexandru Lahovari a avut un rol însemnat în acțiunea de anihilare a *Revoluției de la Ploiești*. Ca ministru de justiție va avea misiunea să-i urmărească pe autorii principali, în frunte cu Al. Candiano-Popescu, care dacă ar fi reușit în acțiunea lor, ar fi putut să aibă urmări nefavorabile pentru viitorul țării și *să-i puie în pericol existența și independența*¹³. Despre evenimentele de la Ploiești aflăm și din memoriile lui Carol I: „*Noaptea trecută a izbucnit un fel de revoluție la Ploiești; s-a luat cu asalt cazarma dorobanților în care se aflau numai 7 soldați și câțiva recruți, s-a declarat principele detronat, proclamând pe generalul N. Golescu locotenent provizoriu și pe Ion Brătianu ministru de război ad-interim și deputatul Candiano-Popescu, care e în capul mișcării, în calitatea de nou prefect al județului a dat ordine pentru concentrarea trupelor*” „*numărul arestațiilor e de vreo 20 (41 în realitate), contra celor mai mulți nu se vor aduce dovezi, pentru ca elevii lui Mazzini nu dau niciodată ceva scris de la ei*”¹⁴.

Ministrul justiției și-a dus cu bine la capăt această misiune, manifestând moderație și sânge rece. Peste câteva săptămâni, la Târgoviște, un juriu alcătuit în acest scop i-a achitat pe autorii mișcării antidinastice. Sentința de achitare pronunțată acum i-a întărit prințului Carol hotărârea de a abdica¹⁵, în aceasta situație dificilă pentru destinele țării, Alexandru Lahovari a fost unul dintre cei 40 de reprezentanți ai dreptei care au reușit să-l determine pe prinț să renunțe la hotărârea de a părăsi tronul. Pe fondul acestor evenimente, guvernul în care era și Al. Lahovari, primește un vot de neîncredere pe la jumătatea lunii decembrie 1870, iar domnitorul se vede silit să-l însărcineze pe liberalul Ion Ghica cu formarea cabinetului, guvern numit de Nicolae Iorga, *guvernul lichidării dinastice*, care a rezistat numai până în martie 1871. Va urma așa-numita *mare guvernare conservatoare*, care se va menține mai mulți ani.

Instalarea guvernului Lascăr Catargiu reprezenta nu numai împlinirea unei dorințe a domnitorului pentru o formulă politică de depășire a crizei instituționale, ci și un prilej de mobilizare a forțelor conservatoare, care își găsiseră în Carol un element de coeziune. Guvernul conservator își propunea ca prioritate politică consolidarea regimului monarhiei constituționale, în acest sens, la 27 mai 1871, Al. Lahovari afirma în răspunsul la mesajul tronului ca națiunea română va susține stăruitor un principiu esențial al ordinii sociale, respingând orice tendințe anarhice dăunătoare nu numai pentru o țară mică, cum era România, ci chiar pentru state mari. Românii voiau liniște, stabilitate și prosperitate, care nu puteau fi obținute decât sub protecția *acestui tron național, pe care este hotărâtă a-l întări, ridicând prestigiul autorității atât de zdruncinate la noi*¹⁶. Dinastia deci fiind în pericol, se impunea a fi consolidată, ca o condiție a întăririi României. Ea trebuia scoasă din competiția luptei pentru putere și acceptată drept ax cardinal al sistemului politic.

În pofida calităților sale morale, intelectuale și politice, a nobilelor sale intenții, Al. Lahovari se numără între acele personalități cărora pasiunile politice le-au deturnat adevărata fizionomie, le-au schimbat însușirile în preținse cusururi, o stupidă calomnie a fost inventată pe seama lui chiar în ziua instaurării guvernului Lascăr Catargiu, care a pus capăt perioadei de

instabilitate guvernamentală și parlamentară, când ar fi cerut să se tragă în popor. *Mitrailiez-moi cete canailie!*, pretind adversarii politici că ar fi cerut el la ieșirea din Cameră, în ziua de 11 martie 1871. Acuzația fiind reeditată de un ziar liberal în anul 1885, AL Lahovari, aflat în afara vieții politice active, publică în *L'indépendance Roumaine* o scrisoare de dezmințire care se încheie astfel: „*Adaug că ministerul Catargiu, din care am avut însemnata onoare de a face parte, nu a împușcat niciodată pe nimeni, nici măcar ca-nalia; dovada este că ea se afla încă în viață și mai înfloritoare ca oricând*”¹⁷. Reluând aceeași dispută, într-un discurs ținut la sala Eforia, la 12 ianuarie 1892, el considera cuvintele respective, de care era acuzat cu mulți ani în urmă, ca pe „*o forță murdara, o minciună această frază nu se găsește în nici un organ din opoziție din timpul ministerului meu și știți cum ne tratau pe atunci*”¹⁸. Se pare că ilustrul om politic și reductibilul orator și publicist avea din nou dreptate, căci este greu de crezut că adversarii săi au așteptat zece ani pentru a aduce la lumina, o asemenea dovada *zdrobitoare*, parcă vrând să atragă atenția adversarilor, dar și a altora asupra meritelor sale, el va spune într-un discurs din Cameră, la 14 noiembrie 1882: „*Noi am venit în ajutorul situației pierdute și putem zice că, dacă n-am fi adus țării decât acest serviciu, am adus unul care valorează cât toate celelalte, aceea de a păstra și nouă și dumneavoastră un rege de slujit și de slăvit*”¹⁹.

Propunându-și un anume control asupra presei, la 12 ianuarie 1873, guvernul Catargiu prezintă un proiect pentru modificarea unor articole ale Codului penal, printr-un comitet de delegați alcătuit din Al. Lahovari, în calitate de raportor, C. Brăiloiu, C. și V. Boerescu, G. Cantacuzino, M. C. Epureanu și G. Vernescu²⁰. În disputa de presă dintre conservatori și junimiști, iscată în jurul acestei legi, aceștia din urmă avură câștig de cauza. La 23 ianuarie 1873, după ce dobândise și suportul lui Al. Lahovari, amendamentul lui Titu Maiorescu – propus la proiectul de modificare a Codului penal – era adoptat de Camera. Ca urmare, respingându-se arestul preventiv, se stipula că nu va fi dat niciodată mandat de arestare, nici de depunere contra unei persoane acuzate de delict de presă²¹.

În acel an, la 25 octombrie, în urma demisiei lui Manolache Costache Epureanu, Al. Lahovari va deveni ministrul justiției, portofoliu pe care îl va păstra până la 1 aprilie 1876, odată cu retragerea guvernului Lascăr Catargiu.

În cei doi ani și jumătate de ministeriat la Justiție, Lahovari va fi centrul principal al reformei Codului Penal și de Procedură Penală, luând parte la toate acțiunile îndeplinite de acest guvern: reforma impozitelor și așezarea lor pe baze pe care se vor afla multă vreme după aceea. Deși nu reușește să transpună în practică inamovibilitatea magistraturii, face, totuși, un pas înainte printr-o lege asupra admisibilității și înaintării în acest domeniu – suprimată mai târziu de guvernul liberal –, efectuează noi numiri, pe temeiul probității, iar nu pe criterii politice. Numește în Vâlcea, ca președinți de tribunal, magistrați străini de localitate, ia apărarea președintelui de la Râmnicu Sărat, acuzat de neregularități comise la Colegiul IV din aceasta localitate.

Rezolvarea problemei Stroussberg și terminarea, lucrărilor au fost, de asemenea, o acțiune importantă pentru Vechiul Regat. La 20 iulie 1871, guvernul, din care făcea parte, era autorizat să urmărească rezilierea acestei concesiuni acordate de austriacul Stroussberg, altor persoane, într-un discurs memorabil, Lahovari va denunța dedesubturile afacerii oneroase pentru statul roman, și va propune soluții de ieșire din impas²².

În anul 1876 se deschide faimosul conflict între conservatori și liberali. Câștigate de opoziția liberală, alegerile senatoriale determinau pe L. Catargiu să demisioneze la 30 martie 1876. La 27 aprilie, coaliția liberală de la Mazar Pasa prelua puterea.

După constituirea Parlamentului liberal, cea dintâi acțiune a fost darea în judecata a fostului cabinet conservator, ca mai apoi să fie puși sub acuzare doar 11 foști miniștri, printre care se numără și Alexandru Lahovari. Al. Lahovari era implicat pentru ca, în calitate de ministru al Justiției, nu veghease la desfășurarea corectă a alegerilor, mai mult că influențase alegerile, numise magistrați personali, căutând să corupă magistratura etc²³. Împotriva celor acuzați s-au emis chiar mandate de arestare. O acuzare definitivă era formulată, în cele din urmă, numai împotriva lui L. Catargiu, Al. Lahovari, T. Maiorescu și P. Mavrogheni pentru ingerințe și corupție în alegeri, risipa banilor publici etc. Dar acțiunea stagnează, actele nefiind trimise la Curtea de Casație, în schimb, capetele de acuzare erau afișate în așezările rurale, discreditându-se foștii miniștri²⁴. Pe fondul unor defecțiuni în comisia de acuzare, dar și datorită noii situații a războiului independentei, la 26 ianuarie 1878, I.C. Brătianu – datorită presiunilor domnitorului – cerea Camerei „să se sfârșească cu această nenorocită chestie”, drept urmare, Camera și-a retras acuzațiile împotriva foștilor miniștri²⁵.

Acțiunea în judecată a membrilor partidului conservator rămăsese totuși fără rezultate: ținerea de-o parte, în momente grele pentru țară a unora din cei mai buni oameni ai ei. Totodată, se crease un precedent periculos, care va duce la repetarea gestului după zece ani, după căderea guvernului liberal, aproape aceeași oameni cereau acțiunea în judecată a tuturor membrilor guvernului condus de Brătianu.

În perioada 1876-1879, Alexandru Lahovari a rămas în afara Parlamentului, din cauza presiunilor liberale, iar la alegerile din anul 1879, ajunge cu greu în Cameră, numai cu un vot de majoritate în plus. A fost la un pas de a fi invalidat de către Camera liberală și numai intervenția energică a lui C. A. Rosetti – președinte al Camerei l-a ajutat să depășească acest impas. C.A. Rosetti îi purta un profund respect pentru calitățile intelectuale și consecvența politică.

Mandatul parlamentar din perioada 1879-1883 a reprezentat o perioadă însemnată din viața lui, deoarece, în această vreme au apărut, în viața politică a statului roman, o serie de probleme importante la care el și-a adus contribuția în problema israelită, chestiunea Dunării, revizuirea Constituției, proclamarea Regatului etc. Rolul sau în această legislatură este tot mai important, reputația sa de orator devine universală. Promptitudinea în ripostă, substanțialitatea discursurilor fac din el un adversar redutabil pentru partidul aflat la putere, un aprig animator al luptei împotriva atotputerniciei guvernamentale. Marele om de stat a luat parte la toate dezbaterile organizate în vederea rezolvării acestor probleme, desfășurându-și în mod eficient calitățile sale de om politic și de orator, în spiritul moderat al naturii lui drepte și letale. Confruntările politice desfășurate în jurul modificării, articolului 7 din Constituție îl situează pe poziția opusă guvernului liberal, dispus a ceda presiunilor Alianței Izraelite și marilor puteri. Cu toate că nu s-a dovedit niciodată ostil elementului izraelit și chiar a intervenit în favoarea acestuia atunci când la mijloc s-au aflat chestiuni de echitate – opoziția față de amendamentul propus de B.P. Hasdeu la proiectul legii de poliție rurală, potrivit căruia străinii, indiferent de rit și de naționalitate, nu se pot stabili în comunele noastre fără permisiunea autorității comunale, este un exemplu, susține principiul naturalizării individuale, printr-un vot al celor două camere, cu excepția aceloră dintre izraeliți care serviseră sub drapelul românesc în timpul războiului de independență.

Inițiativa proclamării regatului, eveniment menit să consolideze poziția monarhiei, să stimuleze lupta pentru desăvârșirea unității statale românești și să asigure țării un prestigiu sporit, este susținută de Alexandru Lahovari la tribuna parlamentară ca un act de înțelepciune, cu consecințe pozitive. Pus la vot la 14 martie 1881, proiectul era transformat în lege prin votul celor 99 de deputați prezenți. La 15 martie 1881 legea asupra Regatului era promulgată²⁶.

Deschizându-se spre elemente moderate conservatoare, I. C. Brătianu încercase fără succes, în anul 1881, cu ocazia proclamării Regatului, să-l atragă pe Al. Lahovari în rândul grupării liberale.

În problema Dunării, de a cărei rezolvare depindea în bună parte viitorul țării, Alexandru Lahovari și-a adus de asemenea o mare contribuție, în baza unui articol din Tratatul de la Berlin, Austro-Ungaria dorea să înființeze pentru partea Dunării la care nu era riverană, o comisie prezidată de reprezentanții ei, cu aceleași atribuții și puteri pe care le avea și Comisia Dunării de la gurile acesteia. Guvernul român făcuse anterior unele promisiuni în sensul cerut de austrieci. Alexandru Lahovari adresează guvernului o interpelare, la 28 mai 1881, care deșteapta opinia publică și arată pericolul și inconvenientele ce puteau rezulta pentru țară și pentru libertatea navigației pe Dunăre, din această convenție ce dădea drepturi suverane unei puteri străine pe țărmurile noastre. Ei pledează pentru menținerea tratatelor de la Berlin și Paris, rostind cuvinte înflăcărâte menite să deștepte sentimentul național: *„Această Dunăre pe care am deschis-o comerțului liber și legal ai tuturor națiunilor din lume, aceasta Dunăre e a noastră, am plătit-o în destul în trecut, căci au fost secolii în care ea a dus la Mare mai mult sânge românesc decât apa”*²⁷.

Politica externă a Austro-Ungariei aducea grave atingeri independenței și suveranității României, inspectorul de navigație și căpitanul portului Sulina nu mai puteau fi numiți de către autoritatea teritorială românească ci direct de către Comisia Europeană a Dunării²⁸

În dezbaterile Camerei s-a exprimat opinia că România să nu cedeze presiunilor din afară și să susțină ideea libertății navigației pe Dunăre. Guvernul Brătianu a fost aspru criticat de către unii deputați; între aceștia a fost și Alexandru Lahovari, care, la 4 decembrie 1881, a reproșat guvernului că promova în problema Dunării, o politică în interior, și alta în afară, făcând, se pare, aluzii la cunoscutele note guvernamentale trimise miniștrilor români în străinătate, prin care li se cerea să nu critice poziția nici unei puteri²⁹. În sesiunea Comisiei europene a Dunării din primăvara anului 1882, problema proiectului austro-ungar de navigație pe porțiunea Galați-Portile de Fier revine în discuție.

Lăsând la o parte polemica pe care o face guvernul, iată ce spunea Lahovari, în discursul ținut în Parlament în luna mai 1882: „voiți să deșteptați sentimentul național care doarme în fundul inimii tuturor romanilor? Ei bine acest sentiment îl cunoașteți; însă de acum un an am avut onoarea să-l rostesc în mijlocul aprobărilor dumneavoastră, el este: menținerea tratatelor de la Berlin și Paris în privința Dunării, menținerea tratatelor în adevăratul înțeles, fără interpretațiuni avocațești, fără subtilități. Tratatul de la Berlin n-a prevăzut Comisiunea mixtă și nici nu putea să o prevadă, căci se vede din textul „tratatlui ca n-a trecut aceasta prin mintea nici unui diplomat din acei care l-au scris” în dreptul public ce poate să existe pe orice fluviu acești țărmureni se învoiesc, numesc o comisiune însărcinată de a face regulamente de navigațiune și fiecare în apele și pe malurile sale, executa aceste regulamente, supraveghindu-se unul pe altul în privința îndeplinirii lor. În cât privește alcătuirea regulamentelor nu se mai poate urma astfel, căci tratatul de la Berlin a hotărât autoritatea care trebuie să le întocmească. În cât privește execuțiunea lor rămâne în dreptul comun. Ea este a statului pe lângă teritoriul și în apele căruia se face navigațiunea până la marginile tajvegului, ape care sunt considerate ca fac parte din teritoriu. Numirea inspectorului, pronunțarea sentințelor, executarea lor aparțin statelor țărmurene. În cat privește supravegherea dreptul de supraveghere este al tuturor părților contractante. Prin urmare este al Europei. Dar executarea acestor regulamente aparține și trebuie să aparțină exclusiv statelor țărmurene aflate pe întinderea țărmurilor Dunării. Acesta este un drept inerent suveranității lor”. Discursul lui Al. Lahovari are darul de a aduce aplauze

furtunoase, bucurându-se de un real succes. Acest fapt îl va recunoaște chiar el câțiva ani mai târziu: „Doua mari succese am avut în opoziție: interpelarea în chestia Dunării unde am silit pe guvern să dea îndărăt, și afacerea convenției consulare cu Germania pe care I. Brătianu a fost silit să o retragă”. Nu regret nimic din ce am făcut – spunea el – căci am adus țării mele două servicii însemnate³⁰.

O atitudine principală adoptă în cadrul Parlamentului și cu prilejul discutării proiectului de lege privind răscumpărarea căii ferate Constanța-Cernavoda, la 15 iunie 1881³¹.

Expulzarea românilor bănațeni emigrați în Austro-Ungaria atrage intervenția sa fermă și promptă în fața Camerei, în ședința din 22 ianuarie 1882, și semnarea unei moțiuni, împreună cu N. Blaremburg și M. Kogălniceanu, prin care invită guvernul să respecte *cu sfințenie vechea ospitalitate* românească³².

La noile alegeri din anul 1883, nu mai reușește să fie ales de vâlceni, din cauza piedicilor ridicate de liberali. Obține, însă, alegerea ca senator de Botoșani, fiind din nou în opoziție.

Revizuirea Constituției, inițiată de liberali, atrage după sine demisia colectivă a conservatorilor. Distinsul om politic se supune aproape fără obiecții, deși nu aproba acțiunea. Adresându-se alegătorilor Colegiului, el îi roagă să nu fie dăruit *mărețul edificiu al Constituției*, pronunțându-se categoric pentru păstrarea, marilor proprietăți: *Noi am luat acest patrimoniu de la părinții noștri, nu le-am câștigat prin operațiuni de bursă în 24 de ore. Noi ținem la dânsul și nu dorim să fim despoiați.*³³

În toamna anului 1884 s-au făcut din nou alegeri, Partidul Conservator a luat din nou o hotărâre defensivă – aceea de a sta deoparte, de a nu participa la alegeri. La întrunirea organizată în acest scop, Alexandru Lahovari a votat din nou împotriva, dar votul sau nu a schimbat cu nimic hotărârea membrilor partidului, în cei patru ani care au urmat, el a rămas în afara Parlamentului, exercitându-și în acest timp profesia de avocat, în aceasta calitate, el „pledează în numeroase procese politice, procesul tinerilor vâlceni, procesul gălățenilor, procese ale micilor alegatori din București persecutați pentru opiniile lor politice, procesul Balș-Filipescu cu Xenopol, procesul ziarului *L'indépendance Romaine* contra Creditului Financiar, care îl reclamă pe cale civilă, 30.000 despăgubire”³⁴ etc.

În anul 1886, puterea convingerilor sale se face din nou simțită, când într-un alt discurs faimos, pronunțat în Palatul Eforiei, el se declara categoric împotriva convenției consulare pe care guvernul liberal voia să o încheie cu Germania. El nici nu avusese de gând să țină o cuvântare pe această temă, ci doar cedase rugămintelor insistente ale asistentei. El demonstrează că aceasta nu se aseamănă cu nici una dintre convențiile consulare pe care Romania le încheiase cu Italia, Belgia și S.U.A., ca prin intermediul ei se instituie legi, notari și tribunale germane pe teritoriul României, încât merge mai departe decât vechile capitulații cu Turcia³⁵.

La 19 martie 1888, guvernul lui I. C. Brătianu demisionează ca urmare a tensiunilor politico-sociale, dar și a *Opoziției unite*, a *Ligii de rezistență* și ale grupării radicale rosettiste, conduse de junimistul Gheorghe Panu. Noile alegeri vor aduce în Parlament o majoritate compusă din junimiști, liberali-conservatori, liberal disidenți și doar câțiva liberali *puri*, partizani ai lui I. C. Brătianu. În timpul acestei guvernări (al doilea guvern Th. Rosetti) se accentuează diferența dintre cele trei grupări conservatoare: liberali-conservatori, conservatorii puri printre care se număra și AL Lahovari și junimiștii. Lahovari a primit portofoliul Domeniilor, care, e regula, era privit ca un minister secundar, împrejurările istorice însă, l-au făcut ca el să capete deodată o mare importanță. Guvernul precedent pregătise un proiect de lege prin care se prevedea vânzarea în loturi mici, către țărani, a moșiilor statului, în suprafață de aproximativ 1.200.000 hectare. Ca ministru de resort, Alexandru Lahovari a studiat cu atenție proiectul și a

adus unele modificări, străduindu-se să-l epureze de tot ceea ce ar fi putut părea un fel de *socialism de stat* sau ar fi deșteptat în mintea țăranilor ideea că ei ar avea vreun drept la acel pământ. Deși nu, agreea situația tulburărilor care aveau loc din când și când în mijlocul țăranilor, el nici nu voia să se facă vreo distincție între clase sau categorii sociale, preferând că dreptul de a cumpăra pământ din moșiile statului, să fie egal pentru toți. *De ce nu vreți – întreba el – ca un căpitan în retragere să poată cumpăra și el zece pogoane de pământ de la stat?*

Neuitând sângeroasa răscoală țărănească din primăvara anului 1888, Lahovari va propune un articol nou în legea respectivă, menit să răspundă agitațiilor de acest fel. El vedea în răscoală, bineînțeles, o urmare a instigărilor săvârșite de adversari, *mana unui roman trădător*. Din punctul acesta de vedere, poziția sa concepțiile sale în privința proprietății și a situației țăranimii, sunt, după părerea noastră, discutabile. Articolul, combătut cu vehemență de către poziția liberală va fi, în cele din urmă, adoptat cu unele modificări în textul propus de Al. Lahovari. Rezultatul aplicării legii este trecerea în proprietatea țăranilor a unei suprafețe de 526.233 ha.

Alexandru Lahovari, ministrul Domeniilor, credea utilă o epurare a aparatului administrativ, dar să fie alungați mai întâi necinstiții, incapabilii și apoi militanții politici, opozanții guvernului. Să se ajungă treptat la stadiul ca funcționarii să fie ai țării, iar nu al partidelor³⁷. Nu întâmplător, el n-a rămas la conducerea Ministerului Domeniilor decât patru luni (noiembrie 1888-martie 1889). În aceasta perioadă scurtă, în afara aplicării legii menționate privind vânzarea moșiilor statului, el a mai făcut un lucru deosebit pentru capitala țării, pe care puțini bucureșteni îl cunosc: a dispus plantarea unor copaci ornamentali de o parte și de alta a șoselei Kisselef, până la hipodromul orașului. Gestul corespundea perfect dragostei sale, manifestate încă din copilărie, pentru plantații și flori, pentru grădini. La 29 martie 1889, s-a format un nou guvern, tot conservator (condus de Lascăr Catargiu), în care Alexandru Lahovari este pentru câteva luni, ministru ad-interim la Lucrările Publice. Acum este reluat proiectul podului peste Dunăre, sunt începute lucrările pentru șosele mari de legătura între România și Austro-Ungaria. În același minister ocupa și portofoliul Afacerilor Străine. Ministeriatul sau la Externe a fost unul dintre cele mai lungi (martie 1889-octombrie 1895) cu o întrerupere de câteva luni (februarie-martie 1891) și mai ales, unul dintre cele mai semnificative pentru Lahovari, dar, mai ales, pentru țara.

Viziunea largă asupra realităților politice internaționale, înțelegerea exactă a evoluției acestora, convingerea că înțelepciunea se impune oricărui popor, dar mai cu seama poporului roman, care trăiește între mari imperii, îi inspira o politică echilibrată, prudentă, moderată, plină de tact și cuviință, capabilă să împace exigențele diplomației cu păstrarea mândriei naționale, să inspire Europei încredere, să mențină neutralitatea statului roman în contextul geopolitic complex și adeseori ostil. Noul cadru al echilibrului european, caracterizat prin delimitarea tot mai clară a blocurilor de interese, prin alunecarea tot mai evidentă către un mare conflict, interesul marilor puteri pentru poziția geostrategică a României, schimbarea strategiei politice germane după demiterea *Cancelarului de Fier* îi impun sarcini însemnate și dificile deopotrivă. Se arată, totuși, încrezător în înțelepciunea suveranilor și a popoarelor, singura în măsură a îndepărta „conflictul înspăimântător care de data asta va zgudui Europa întreaga” și care va fi fără precedent în istoria sângeroasă a veacurilor; căci niciodată națiunile nu au fost mai înarmate „pentru o luptă pe viața și de moarte”³⁸.

Clarviziunea și realismul îi asigura un rol activ în rezolvarea unor probleme delicate, în politica de alianțe a statului român, în problema Dunării, incidentul vaporului rusesc Olga, asupra căreia o canonieră românească trăsese salve de tun, înființarea consulatelor și eforturilor din Macedonia, conferind problemei renașterii românilor în Balcani un avânt nemaicunoscut până

atunci și pregătind astfel, un act de o deosebită importanță de mai târziu, recunoașterea de către Imperiul Otoman, în martie 1805, a naționalității române a macedonenilor din Balcani, cu toate drepturile ce decurgeau de aici. În problema drepturilor romanilor din Transilvania, el păstra o poziție prudentă și corectă, în orice caz, plină de diplomatie și echilibru. Declarându-se categoric împotriva războiului lui cu Austro-Ungaria, mai mult, considerând că România nu avea forțe suficiente să ducă un astfel de război, el vedea rezolvarea litigiului din Ardeal numai prin înțelegerea pașnică a părților. Cu toată prudența manifestată în plan diplomatic, caracterizată de unii drept excesivă, nu-și poate ascunde sentimentele față de această problema, destinată „să miște toate inimile, să preocupe toate spiritele în țara noastră”³⁹. 'Aș fi chiar rău impresionat, în fundul sufletului meu, dacă n-ar fi nimeni în România tânără care să nu aibă în sine aceste frumoase aventuri de mărire și de desrobire a neamului său’⁴⁰. Atitudinea corectă a diplomației române, conduse cu dibăcie de Al. Lahovari, are ca rezultat grațierea romanilor memorandiști de către împăratul Austro-Ungariei.

Expulzarea unor supuși ai Rusiei, vânzători de icoane, de către guvernul Rosetti, în cadrul căreia portofoliul, externelor fusese deținut de P. P. Carp, crease o stare tensionată în relațiile cu statul vecin, un schimb de note diplomatice redactate între – un mod iritat și pe un ton ridicat, din ambele părți, un strigăt de indignare împotriva României în toată presa imperiului de la Răsărit, o presă „așa de cenzurată pentru tot ce atinge afacerile interioare ale imperiului, „dar care are în privința chestiunilor exterioare o libertate extraordinară”⁴¹.

Nemulțumirea țarului Alexandru al III-lea, exprimată la 20 martie 1889, cu prilejul prezentării scrisorilor de acreditare de către noul ministru roman la Sankt Petersburg, Emil Ghica, este relatată șefului diplomației române în raportul din 6 aprilie: „Noi avem cu guvernul de Dumneavoastră o problema regretabilă: supuși ruși au fost expulzați din Romania. Sper ca această chestiune nu va întârzia să fie curând rezolvată într-o manieră satisfăcătoare”⁴². Cu moderație, dar și cu fermitate, ministrul roman de externe respinge orice discuții cu puterea străină asupra dreptului unui stat de a-și exercita suveranitatea în limitele teritoriului sau. El readuce problema la proporțiile sale adevărate, arata guvernului rus că nu este vorba de 40 sau 60 de străini expulzați în masa și premeditat, ci despre cazuri izolate, circa 12 la număr, din care numai doi erau supuși ruși, iar ceilalți sârbi și unul muntenegrean, unii având și pașapoarte rusești. Reușește astfel să evite pericolul agravării relațiilor cu marea putere vecină, fapt remarcat și de *Gazeta Germaniei de Nord*⁴³. Drept consecință, în telegrama din 5/17 mai 1889, ministrul României la Sankt Petersburg își informează superiorul că, potrivit afirmațiilor ministrului Afacerilor Străine al Rusiei, Giers, „în general, guvernul imperial dorește să evite de a crea dificultăți cabinetului Catargiu-Lahovari, pentru că este convins că noul minister nu este, ca precedentele, sistematic ostile Rusiei”⁴⁴.

Ideea potrivit căreia politica externă nu se poate construi *pe simpatii și pasiuni*, ci *după interesele țării, bine cunoscute și bine cumpănite*, îl călăuzește în întreaga sa politică de alianțe. Reputația de rusofil – jurnalele liberale îi atribuie simpatii ruse excesive, unele dintre cele franceze apreciază are simpatii vădite pentru Rusia și Franța nu-l determina să schimbe orientarea politicii externe românești. Semnalata de vizita pe care o efectuează la Viena și Berlin în vara anului 1889, intenția apropierii de Tripla Alianță este clar exprimată de diplomatul român după intrarea în guvernul generalului Manu, format la 5 noiembrie 1889, precum și în cursul tratativelor pentru formarea cabinetului conservator în anul 1891, și este concretizată în semnarea la Sinaia, alături de Goluchowski, al celui de-al doilea tratat cu Austro-Ungaria, la 13 iulie 1892. Demersul se justifică prin necesitatea de a se evita izolarea politică a țării, represaliile Puterilor Centrale, pericolul unei eventuale înțelegeri între acestea și Rusia pe seama României,

posibilele concesi care le-ar face Franța în sud-estul Europei pentru a obține sprijinul Rusiei, dar prin convingerile sale politice. Spiritul sau conservator, îi inspiră o oarecare rezervă față de Franța republicană, iar adversitatea față de regimurile personale îl împiedică să se orienteze spre Rusia autocrată. Relațiile cordiale existente între România și Italia în acești ani își găsesc expresia și în vizita întreprinsă de ministrul român al Afacerilor Străine în această țară, în primirea sa la rege, care îi exprima întreaga simpatie pentru România și prietenia pentru suveranul ei. Minuțioase și interesante informații îi sunt adresate șefului diplomației de către reprezentanții români la Roma. Puternicele agitații ale elementului iredentist după intrarea Italiei în alianță cu Germania și Austria, întreținute în special, de către Societatea *Pro Patria*, luarea unor măsuri represive de către guvernul austriac, dizolvarea mai multor cercuri radicale. Aprecierea și admirația regelui Italiei față de atitudinea corectă și patriotică a lui Al. Lahovari sunt aduse la cunoștința acestuia la 15 martie 1892 și, respectiv, 19 decembrie 1894. Alexandru Lahovari are o poziție hotărâtă și demnă și în relațiile cu Suveranul Pontif de la Vatican, îndeosebi în problema desemnării persoanei care urmează să ocupe scaunul de arhiepiscop catolic de la București, care a devenit vacant în urma morții lui Grigore Palama. În calitatea de șef al diplomației, române îi revine importanta misiune de a negocia și semna tratatul privitor la, căsătoria principelui Ferdinand cu Principesa de Edinburgh. Este autorizat de către Consiliul de Miniștri ai României, la 23 noiembrie 1891, să semneze actul definitiv al proiectului de tratat care reglementa problema referitoare la locul unde urma să se officieze căsătoria, precum și la aranjamentele financiare rezultate din actul căsătoriei și la chestiunea renunțării din partea principesei la drepturile eventuale de succesiune la tronul Angliei și la orice parte din acest stat.

O alta contribuție a lui Al. Lahovari, deloc neglijabilă, este reglementarea regimului convențiilor României cu țările europene: Convenția mărcilor de fabrica și Tratatul de comerț cu Franța, Tratatul de Extrădare și de Comerț cu Anglia, Convenția Comercială cu Austria, prin care se încheie războiul vamal, și aceea cu Germania, Tratatul de Comerț și de Extrădare cu Belgia, Tratatul de Comerț cu Serbia, Convenția Comercială cu Italia, cu Elveția etc. Contribuie, de asemenea, la organizarea și buna funcționare a ministerului prin extinderea serviciului interpretariatului, modifica-rea unor dispoziții din legile relative la organizarea acestui departament, fixarea tratamentului personal al funcționarilor Administrației Centrale după grade, dezvoltarea serviciului de informații al agenților români în străinătate⁴⁵.

S-a spus că gruparea conservatoare s-a dovedit mai activă în politica sud-dunareană, și acest fapt sete pe deplin confirmat de inițiativele lui Al. Lahovari. Datorită intervențiilor sale, guvernul otoman încurajează emanciparea civilă și religioasă a românilor macedoneni, ca un element de contrabalansare a acțiunilor bulgare, sârbești, grecești, încuviințează înființarea consulatului român la Bitolia și a eforturilor școlare în mai multe localități din Macedonia.

Până la anul 1895, cât a durat guvernarea conservatoare, rolul lui Lahovari a fost deosebit, prin spiritul sau conciliant, care avea darul să netezească asperitățile politice, să preîntâmpine conflictele și să unească forțele de diferite nuanțe apărute în sânul partidului, pe timpul celor 13 ani cât rămăsese departe de guvernare.

Activitatea sa, mai ales cât a lucrat la externe, a fost o politică de pace, de liniște, de bun simț. „*Politica externă – spunea el – nu se tratează la răspântii și în adunările publice, nici chiar în Senat sau în Camera, decât cu cea mai mare prudență, cu cel mai mare tact, și cu cea mai mare moderațiune*”⁴⁶. Într-un alt discurs rostit în Camera, la 28 noiembrie 1893, vorbind despre politica externă, el făcea deosebirea între chipul ușuratic, zgomotos și declarativ, în care opoziția trata asemenea probleme, când cerea, de pildă, la unele banchete să ni se retrocedeze Basarabia și Transilvania: „*Putem între noi să facem pe matadorii – spunea el – putem chiar să ne tratăm de*

*mizerabili, dar politica externă cere tact, liniște și cuviință*⁴⁷. Ultima lege prezentată de guvernul conservator în sesiunea din primăvară anului 1895, lege susținută de Alexandru Lahovari și pentru care a pronunțat în Camera ultimul sau discurs, la 29 aprilie 1895, a fost o lege prin care se modificau câteva articole din legea electorală. Prin modificările acestor articole, se urmărea împiedicarea violențelor materiale din alegeri, stipulându-se trimiterea bătașilor în tribunale, se făcea astfel, după expresia lui Lahovari „o asanare politică”, legea votându-se în intenție și în realizare, „o garanție suprema a libertății alegerii, iar adunarea, votând-o, va termina cu bine nobila sa carieră.

Erau cuvinte premonitории și apoteotice, căci cu ele se sfârșea cariera lui Alexandru Lahovari în Parlamentul României. Peste câteva luni, în octombrie 1895, Partidul Conservator se va retrage de la guvernare, lăsând locul guvernului prezidat de Dimitrie A. Sturdza, care reunea reprezentanți ai tuturor fracțiunilor liberale. Schimbarea purta și o puternică amprentă a voinței de alternanță politică.

Al. Lahovari nu reușește să fie ales în Vâlcea, unde își depusese candidatura. Imediat după alegeri, el va pleca pentru vreo câteva luni, la Paris, pentru a-și îngriji sănătatea, neîncetând însă, de a se interesa despre evenimentele care se întâmplau în țară. Chiar în această perioadă, în România vor fi tulburări deosebite, cauzate de, detronarea mitropolitului Ghenadie Petrescu, pentru ca acesta se opunea influenței crescânde a catolicismului în România, se orienta spre o alianță cu Puterile Occidentale, manifestă simpatie, în mod public, pentru lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni. Urmând linia trasată de AL Lahovari în relațiile diplomatice cu Austro-Ungaria, noul guvern primește vizita oficială în România a împăratului Franz Joseph I, însoțit de ministrul de externe Goluchowski și de șeful de stat-major al armatei, generalul Ferdinand Beck (septembrie 1896). Vizita împăratului, bucurându-se de o primire deosebită, este interpretată în cercurile diploma-tice europene ca un semn al orientării tot mai pronunțate a României de Tripla Alianță. Întors în țară pentru o vreme, Alexandru Lahovari se face ecoul sentimentelor populației referitor la conflictul generat de caterisirea mitropolitului Ghenadie și trimiterea lui, sub paza, la mănăstirea Căldărușani, și la 26 octombrie 1896, la Sala Dacia din București, se pronunță în aceasta problemă. Era ultimul sau discurs, care a făcut senzație în întreaga țară, întrucât reprezenta o adevărată apologie a religiei noastre și a sentimentului de dreptate, întrucât se ridică în mod categoric împotriva detronării mitropolitului ca urmare a unei marturii calomnioase, dar crezute, a ocnașului Mărgăritescu: *De la un capăt al țării la celălalt, de la Carpați, până la Dunăre să înălțăm către rege un singur cuvânt: să se facă dreptate. Și printr-însa se vor împăca conștiințele, se vor aduce pacea și iubirea unde este zăvistie, și ura se va restabili cinstea Bisericii, buna faimă a țarei. Și se va întări încă mai mult încrederea națiunii în alesul său. În această speranță ne-am întrunit, cu aceasta să ne despărțim!*⁴⁸. Discursul a fost convingător pentru luarea unei decizii guvernamentale oneste: reabilitarea fostului mitropolit, la 4 decembrie 1896, dar fără să i se redea scaunul. Pentru Alexandru Lahovari era cântecul de lebedă, într-adevăr, peste puțin se va despărți de lume și de viață, odată cu fatala zi de 4 martie 1887. Spirit superior și deschis, se înscrie în rândul adevăraților oameni de stat, care dovedesc conștiința responsabilităților superioare, se situează cu mult deasupra politicianilor ariviști – iluștri reprezentanți ai politicianismului –, chiar și deasupra multor oameni politici cu vocație, care enunța idei politice, care, pe lângă – ambiții, denota concepții și responsabilități. Promovarea unei politici externe prudente, echilibrate, i-a adus succese laudabile și multe aprecieri laudabile și multe aprecieri favorabile. Am reținut, nu tocmai în spiritul obiectivității, pe aceea a regelui Carol I: *Doi miniștri de externe a avut țara: Kogălniceanu și Lahovari.*¹

¹ <https://www.qreferat.com/referate/romana/Alexandru-Lahovar-lucrare-lice457.php>

BIBLIOGRAPHY:

1. ***, C. Gane, P.P. *Carp și locul său în istoria politica a tarii*, vol. I, București, 1937, p. 404;
2. Gheorghe Cliveti, *Romania și Puterile Centrale 1856 - 1878*, Iași, 1988, p. 180;
3. *Discursul d-lui general Em. Florescu*, în *Discursurile rostite la adunarea politică a Opozițiunii Unite ținute în orașul Iași în ziua de 25 martie 1883*, Iași, 1883, p. 16;
4. Alexandru Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, în *Doctrinile partidelor politice*, Cultura Națională, București, 1923, p.8;
5. Alexandru Lahovary, *Du dominium ou d roit de propriete en droit romain*, Paris, 1865, p. 118;
6. Alexandru Lahovari, *Discurs pronunțat cu ocasiunea unui proiect pentru venirea în ajutorul populațiunii lipsite de hrana, după trei ani ne roditori*, în Alexandru Lahovary, *Discursuri politice*(1881-1896), Bucuresti,1905, p. VI;
7. ***, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România*, p. 182.
8. Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc, Oameni și înfăptuiri*, Editura Saeculum - Vestala, București, 1999, p. 473;
9. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi (1867-1898)*, Editura Eminescu, București, 1998, p. 67;
10. Alexandru Lahovary, *Discursuri*, p. IX;
11. ***, *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. II, 1869-1875, ediție și prefață de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995, pp. 121-122;
12. Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. L (1871-1877), Editura Eminescu, București, 1987, p. 18;
13. ***, *Monitorul Oficial* (în continuare M. O.), nr. 116, 30 mai/10 iunie 1871, p. 627;
14. ***, Alexandre Lahovary, București, 1899, p. 51;
15. ***, Alexandru Lahovary, 1841-1897, 1908, p. 20;
16. Ibidem, p. 21;
17. ***, M. O., nr. 14, 19/31 ianuarie 1873, p. 60;
18. ***, Ibidem, nr. 28, 7/19 februarie 1873, p. 158
19. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, vol. II, București, f. an, pp. 332-349;
20. Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, Editura Albatros, București, 1995, p. 125;
21. Titu Maiorescu, *Istoria contemporana a României (1866-1900)*, Editura Socec, București, 1925, pp. 95-97;
22. Ibidem, pp. 101-103;
23. ***, M. O., nr.4, 4/16 aprilie 1881, p. 176;
24. Alexandru Lahovary, *Discursuri ...*, p. XXVI M.
25. Iulian Cartana, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului roman*, Editura Științifică, București, 1972;

26. Ibidem, p. 80;
27. Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, Editura Politică, București, 1970, pp 89-93;
28. Alexandru Lahovary, *Discursuri*, p. 54.
29. Ibidem, p. XVII;
30. Costel Iordachiță, op.cit., p. 133;
31. Alexandru Lahovary, *Discursuri*, p. XIX;
32. ***, *Desbaterile Adunării Deputaților* (în continuare D.A.D.), nr. 26, 19 ianuarie 1889, p, 481.
33. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, p.243;
34. ***, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din Romania*, p. 333;
35. Alexandru Lahovary, *Discursuri politice*, p. 168;
36. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, p. 158;
37. ***, Alexandru Lahovari, 1841- 1897, p.14;
38. Ibidem, p. 15;
39. Alexandru Lahovary, *Discursuri politice*, p. XXXII;
40. ***, Alexandru Lahovary, în *Rumanische Wochenschrift*, 1892, II, p.75-77.
41. Octav-George Lecca, *Familiiile boierești romane. Istorie și genealogie*;
42. Costel Sordăchiță op cit., p. 12;
43. ***, Direcția Arhivelor Naționale istorice Centrale (în continuare D. A. N. I.C.), filiala Vâlcea, fond Tribunalul Județului Vâlcea, dos. 373/1834, f. 9;
44. Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc, Oameni și înfăptuiri*, Editura Saeculum- Vestala, București, 1999, p. 357;
45. ***, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 453;
46. Alexandru Florescu, *Notiță bibliografică asupra lui Alexandru Lahovari*, în Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, 1881-1896, București, 1905, p. XXXI;
47. Ibidem, p. 27;
48. ***, Cuvântarea domnului G. G. Cantacuzino, în Alexandru Lahovari, *Discursuri politice* , p. XXXVI.